

HVORFOR

Kim Esmark, Marianne Høyen, Kristian Larsen (red.)

BOURDIEU

?

Forlaget **HEXIS**

Hvorfor Bourdieu?

Udgivet i anledning
af
foreningen Hexis' 10 års jubilæum

Hvorfor Bourdieu?

Redigeret af Kim Esmark, Marianne Høyen og Kristian Larsen

Med bidrag af

Donald Broady, Johnny Lauritsen, Staf Callewaert og Karin Anna Petersen,
Carsten Sestoft, Martin D. Munk, Anders Mathiesen,
Christian Sandbjerg Hansen, Kristian Delica,
Ole Hammerslev og Jens Arnholtz Hansen,
Kristian Larsen og Kim Esmark, Marianne Høyen

Kim Esmark, Marianne Høyen og Kristian Larsen (red.):
Hvorfor Bourdieu?

1. udgave, 1. oplag

Copyright: Forfatterne og Forlaget Hexis

ISBN: 978-87-992050-6-6

Omslag og opsætning: Kim Esmark og Marianne Høyen

Tryk: KUA - Grafisk

Printet in Denmark 2010

Forlaget Hexis
www.hexis.dk

Indhold

Forord	7
Selvrefleksionens kunst. Donald Broady	9
Et socialt mellemværende – Bourdieu som akademisk redningsplanke? Johny Lauritsen	13
Hvorfor dog Bourdieu? Karin Anna Petersen & Staf Callewaert	27
Hvorfor ikke længere Bourdieu (– og så alligevel). Carsten Sestoft.....	33
Erkendelse, lidenskab og social mobilitet. Martin Munk	37
‘Lige børn leger bedst’ – Til kritikken af den nyliberalistiske skolepolitik. Anders Mathiesen	61
Fra børneforsorg og socialpædagog til felt og habitus - overvejelser til konstruktionen af et objekt. Christian S. Hansen	85
Dobbelthistorisering og konstruktionen af feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark. Kristian Delica	101
Udkast til refleksive sociologiske studier af EU. Jens A. Hansen og Ole Hammerslev	121
Om studier af sundhed mellem Nikolas Rose og Pierre Bourdieu. Kristian Larsen og Kim Esmark.....	133
Natursyn som felt? Marianne Høyen.....	151
HEXIS – en beretning. Kim Esmark.....	177
Forfatteroplysninger	195

Forord - hvorfor Bourdieu?

Kim Esmark

Foreningen Hexis – forum for samfundsvidenskabelig forskning blev stiftet i sommeren 2000 som et tværfagligt netværk for de efterhånden mange forskere, undervisere og studerende, der indenfor mange forskellige videnskabelige discipliner og uddannelser, i mange forskellige institutionelle sammenhænge og på mange forskellige måder arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002) og beslægtede samfunds- og kulturforskere.

Fra sin etablering har det været Hexis' mål at kultivere et åbent vækstbed på kryds af gængse disciplinære og institutionelle grænser, hvor de mangfoldige emner, som Bourdieu og hans medarbejdere i Paris beskæftigede sig med, kan diskuteres og udvikles, ikke mindst i form af selvstændig empirisk forskning. Hexis organiserer således symposier, foredrag og workshops, redigerer e-tidsskriftet Praktiske Grunde, udgiver bøger og afhandlinger på eget forlag og fungerer med hjemmeside og nyhedsbrev som informations- og kontaktnet for såvel de ca. 90 medlemmer som andre med interesse for samfunds- og kulturanalyse i Bourdieu'ske tilsnit.

Hexis fejrer i år sin ti års fødselsdag. For at markere det har vi i denne bog samlet en serie essays og artikler, der fra varierende indfaldsvinkler giver nogle bud på baggrunden(e) for Bourdieus gennemslag i dansk/nordisk samfunds- og kulturvidenskab. Hvori bestod (og består) attraktionen ved Bourdieus værk, begreber og metoder? Hvilke positioner i det akademiske felt har han særligt appelleret til? Hvorfor og på hvilke tidspunkter i den akademiske løbebane blev netop han for mange den afgørende videnskabelige inspiration og/eller – for nogle – et samfundskritisk pejlemærke? Hvad var og er det konkret for empiriske, epistemologiske og i nogle tilfælde videnskabetiske spørgsmål Bourdieu bedre end andre sociologer synes at kunne formulere og måske besvare? Kort sagt: *Hvorfor Bourdieu?*

Bogens bidrag gør på ingen måde fordring på at give et sammenhængende, endsige dækkende svar på titlens spørgsmål, hverken samlet eller hver for sig. De lægger sig ikke nødvendigvis oven på hinanden i analytisk orden, men fordeler sig snarere i en løs mosaik af skiftende perspektiver og indfaldsvinkler. Bogen indledes således med en gruppe bidrag af mere personlig 'selvanalytisk' karakter, hvori forfatterne reflekterer over deres møde med Bourdieus værk og den betydning det fik i deres akademiske liv. Herefter følger en gruppe artikler, som konkret demonstrerer og diskuterer værdien af en Bourdieu'sk optik i sammenhæng med forskellige empiriske forskningsområder og specifikke forskningsproblemer. Et afsluttende bidrag tegner nogle hovedlinier i Hexis' tiårige historie.

Fælles for alle bidragsyderne til *Hvorfor Bourdieu?* er deres tilknytning til netop Hexis: som stiftere, medlemmer, veteraner, nytillkomne, aktive i bestyrelsen, yngre, ældre, mænd, kvinder, indlændinge og udlændinge, phd-studerende og professorer, forskere og administratorer. Fælles er med andre ord deres erfaring med Bourdieus sociologi

som så væsentlig, at det giver mening at lade den være udgangs- og referencepunkt for et tværfagligt, tværinstitutionelt netværk som Hexis. Det er vores håb, at deres overvejelser kan inspirere både medlemmer og andre læsere til selv at reflektere videre over bogens spørgsmål.

En stor tak til Benedicte Bernstorff for kyndig bistand i redaktionsarbejdets sidste hektiske fase.

Selvrefleksionens kunst

Donald Broady

I lighed med så mange andre jævnaldrende begyndte jeg i slutningen af '70erne at vakle i troen på værdien af det videnskabelige arbejde.¹ Min og mange andres favorit-lecture på den tid bidrog til tvivlen. Vi havde genopdaget Horkheimers og Adornos diagnose af oplysningsprojektets indbyggede modsigelser. Af Michel Foucault havde vi lært, at vilje til viden er vilje til magt. Vi havde grundet over Jean Baudrillards synspunkt om at adskillige af vore tankemønstre, såsom produktionsmetaforen, dvs. tilbøjeligheden til at tænke al slags virksomhed i termer af råstof, bearbejdning og resultat, eller helt enkelt vores hang til at tilskrive tegnene omkring os mening, er vilkårlige skabeloner, som vi påtvinger virkeligheden. Jeg var ikke den eneste, der i begyndelsen af 1980erne valfartede til Paris for at overvære Foucaults, Deleuzes, Guattaris, Derridas, Lyotards og Baudrillards forelæsninger og seminarer; det var gennem parisiske læremestres formidling at nordeuropæere fra min generation genopdagede Nietzsches kritik af den vestlige metafysik. Ambitionen om at vie sit liv til videnskaben fremstod med ét betænkelig. Vi, der netop så overbevist havde bekendt os til en kritisk human- og samfundsvidenskab, var blevet ramt af indsigten om at også en videnskab med prætentioner om at blotlægge magten og herredømmet fungerer som en indsats i magtens spil. Med hvilken intellektuel, moralsk eller politisk ret gør samfundsvidenskaben fordring på at afdække den objektive mening bag medmenneskers handlinger? Hvis vilje til viden er vilje til magt, hvis forskeren ikke er en figur, der bevæger sig stadig nærmere hen mod virkelighedens iboende sandhed, men i stedet bidrager til at fabricere en sandhed der pådattes medborgerne, hvilket rum findes der så for en kritisk videnskab?

Spørgsmålene forekommer bagefter næsten tåbeligt tidsbundne, men de var, i begyndelsen af 1980erne, alvorlige nok. Var løsningen en samfundsvidenskab, som i stedet for at stirre sig blind på objektive forhold gør mere plads for subjektiviteten, for menneskers erfaring? Sådan tænkte jeg en periode, først og fremmest under indtryk af 1970ernes fremstød i tilknytning til frankfurtertraditionen.² Oskar Negts og

---

1 Det følgende er hentet fra s. 544-548 i sidste afsnit af Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS Förlag, Stockholm, 1991.

2 Som et tidsdokument citerer jeg fra en artikel i *Ord & Bild*, nr. 4, 1984, om min egen nyligt gennemlevede vending i forhold det videnskabelige arbejdes fordring: "Der gives ingen uskyldig, af magten uberørt tilstand at begræde tabet af eller væve utopier omkring, lige så lidt som nogen privilegeret position udenfor magten, hvor kritikerne kan forske sig og udtale sandheden om magten. For mig selv – og sikkert for flere som havde den marxistiske diskussion i frankfurtertraditionens forlængelse under de sene '60ere og tidlige '70ere som deres filosofiske akademi – er dette en sen og sværthåndterlig lærdom. Vi troede såvist at have gennemskuet leninismens illusion om en 'lejr' (partiet, den videnskabelige socialisme) udenfor og ubesmittet af den borgerlige orden og den borgerlige videnskab.

Alexander Kluges *Öffentlichkeit und Erfahrung* fra 1972 havde været en bibel for mig og mine venner, og jeg var draget til Tyskland for at lære mere om den aktuelle socialisationsforskning og til Center for Contemporary Cultural Studies i Birmingham på jagt efter redskaber til studiet af symbolske betydningssammenhænge uden at finde det jeg søgte. Det forekom at være en nødløsning på mere eller mindre udvendig måde at lægge analyser af 'den subjektive faktor' til undersøgelser af objektive forhold. Og ingen af de traditioner jeg havde opsøgt havde besvaret det stadig mere påtrængende, både videnskabelige og etiske spørgsmål om, hvordan samfundsforskerens virksomhed kan retfærdiggøres. De freudiansk indstillede frankfurtianeres interesse for subjektiviteten indbefattede knap forskerens egen subjektivitet. Den engelske 'cultural studies'-tradition var et nærmest overtydeligt eksempel på, hvordan forskere kan sløre sin egen position og sine egne interesser ved at udråbe sig til fortolkere af og talsmænd for sine medmennesker – på trods af at optagetheden af subkulturer og modkulturer, modstandspotentialer og frigørelsesmuligheder bar så tydeligt præg af forskernes helt og holdent egne interesser i deres egenskab af venstreorienterede kættere i den samfundsvidenskabelige verden.

Var der således ikke andet at gøre end forlade den akademiske verden og søge andetsteds hen? Adskillige blandt mine venner valgte den udvej.³ De vendte de traditio-

---

Fra '60ernes nye marxforskning havde vi lært, at kritikken af den politiske økonomi langt fra at være en universalteori tilbød en metode med nøje afgrænsede gyldighedsområder. Vi havde taget indtryk af de gamle frankfurtianeres kritik af totalitetstænkning og identitetsfilosofi, såvel som af deres negative antropologi: man bør ikke udforske det som er ret, men det som er galt [...]. Kundskab om det væsentligt menneskelige kan kun opnås indirekte, via studiet af de samfundsmæssige deformationer. Vi følte os illusionsfrie så det ville noget. Alligevel tog vi eksistensen af dette 'noget' som kapitalismen deformerer for givet, et 'noget' som i overensstemmelse med frankfurtertraditionen blev forbundet med psykiske dybdestrukturer, den tidligste barndom, rester af samfundsformer der var gået forud for den borgerlige, og andre modstandslommer, hvor samfundsmæssiggørelsen endnu ikke var trængt ind. Vi elskede 'modstandspotentialer'. Forhåbninger knyttedes til ansatser til proletær offentlighed som bød de moderne produktionsoffentligheder modstand, til de nye miljø-, kvinde-, fredsbevægelser som ikke faldt under den statslige definition af politik, til ungdomskulturer og selvorganiserende børneoffentligheder, i visse perioder til og med til kernefamilien som beskyttelseszone midt i den blinde samfundsmæssighed. Den grundlæggende tankefigur var enkel. Samfundsmæssig tvang på den ene side og dette mysteriøse 'noget', det *væsentlige* menneskelige som tvangen underkaster sine former på den anden side. Muligvis fandtes der på bunden en barnetro på mennesket som inderst inde godt. I hvert fald blev subjektiviteten – som gør modstand og ikke lader sig deformere i hvilket som helst omfang uden at blive ødelagt – det arkimediske punkt udenfor magten, ved hvilket kritikken af samme magt kunne tage afsæt. Efterhånden forekom tingene mindre selvindlysende." (D. Broady, "Klädä i svart som föräldralösa", *Ord och Bild*, vol. XCIII, nr. 4, 1984, s. 66-80. Citatet her fra s. 67-69)

- 3 Jeg tillader mig at gengive yderligere nogle linier fra min beskrivelse af den sinesforändring som hen mod slutningen af '70erne ramte mange af de, som var blevet opfostret indenfor frankfurtertraditionen: "Man mistroede den kritiske fornuft, oplysningsarven om man vil, som gennemsyrede '60ernes og de tidlige '70eres radikalisme. Kritikken rettedes nu ikke så meget mod kapitalen som mod Magten, ikke så meget mod den borgerlige videnskab som mod selve Videnskabeligheden, troen på fornuften og forestillingerne om et sammenhængende menneskeligt subjekt, mod de store teorier og herre- og mestertænkninger og mod vores behov for at producere Sandhed, at tvinge den brogede virkelighed ind under begreber, kategorier, sprog. Legen og *la gaya scienza* hyltedes og det dionysiske stod i højere kurs end det apollinske. Nietzsche havde med andre ord gjort comeback også på den tyske intellektuelle scene." (op.cit., s. 70)

nelle videnskabelige genrer ryggen, ville i stedet skrive essays eller kritik og dyrkede en stil, der grænsede til skønlitteraturens. Ned med teorierne og generaliseringerne, frem med det fragmentariske og partikulære, alt det der unddrager sig klassificering! Så langt forstod jeg dem. Jovist kunne man forholde sig sådan, hvis man nu ikke kunne leve som ubekymret intellektuel af traditionelt akademisk tilsnit. Men jeg begreb aldrig, at de tilsyneladende uden betænkeligheder kastede sig ind i journalistikken og kulturlivet. Disse markeder er vel hverken mere eller mindre frie end den videnskabelige verden? Den intellektuelle, som mente at have gennemskuet myten om det suveræne sammenhængende subjekt, burde vel, uanset hvilket marked han begiver sig ind på, vende disse indsigter mod sin egen tænkning, sin egen virksomhed og sin egen position? Nej! I stedet fyldtes kultursiderne af de mest ublu hyldester til den frie og ubundne intellektuelle og den skabende kunstner. For mig hang det ikke sammen. Hvordan kan man glæde sig over, at den traditionelle subjektfilosofi brød sammen, at tænkningen og skrivningen ikke længere fremstår som strømmende ud fra den ene eller anden forfatter, at den intellektuelle verden i stedet træder frem i al sin rigdom, som et intrikat væv af tekster og billeder og stemmer – og samtidig undgå at detronisere sit eget jeg?

Et af mine interesseområder var uddannelsessociologi. Selv her undrede jeg mig. Reglen syntes at være, at den samtidige kritiske uddannelsesforskning kunne stille spørgsmål ved adskillige ting, men aldrig ved sig selv. De samme forskere, der satte en ære i at demonstrere, at uddannelsens realitet er noget andet end lærernes, politikernes eller administratorernes subjektive forestillinger herom, var mærkværdigt umistænksomme overfor deres eget virksomhedsfelt. Man udsatte sjældent sine egne stillingtagen for den slags granskning, som man undte sine forskningsobjekter, og i stedet for nøje at undersøge sine lærefædres teoretiske og empiriske forskningspraktik, støttede man sig til deres programmatisk udtalelser om hvordan forskning burde bedrives.

At jeg efter et par års grublerier trods alt genvandt tiltroen til samfundsvidenskabens traditioner og ikke blev rykket med af den bevægelse som i 1982 blev synlig på kultursiderne under navnet 'poststrukturalisme' (og senere i 1980'erne: 'postmodernisme'), skyldtes sikkert at jeg havnede i to miljøer, hvor jeg lærte hvad empirisk samfundsvidenskabelig forskningspraktik vil sige, dels den forskningsgruppe som Ulf P. Lundgren begyndte at samle omkring sig i Stockholm i slutningen af 1970'erne, dels Pierre Bourdieus Centre de sociologie européenne i Paris. Tidligere havde mine forestillinger om det videnskabelige hverdagsarbejde været en smule virkelighedsfremmede. Jeg havde været henvist til at læse, fundere og samtale med mine ligesindede. Nu bød chancen sig til for at lære forskningspraktikkens muligheder og begrænsninger at kende.

Med tanke på min baggrund var det ikke mærkeligt, at jeg følte mig hjemme i den førstnævnte forskningsgruppe. I kredsen omkring Lundgren åbnedes muligheder for at arbejde med undersøgelser af en art, som mindede om den aktuelle tyske og franske samfundsvidenskabelige uddannelsesforskning. (På denne tid var svensk pædagogisk forskning ellers domineret af nordamerikanske empiristiske traditioner, fortrinsvis med rødder i psykologien, samt af diverse 'anti-positivistiske' oprørsbevægelser som accepterede at lade sig definere negativt, nemlig som modstandere af præcis disse

amerikanske traditioner.)

Der var forskellige grunde til at jeg blev tiltrukket af miljøet omkring Bourdieu. Fra hans center flød en strid strøm af publikationer, som vidnede om, at her pågik et arbejde som forenede epistemologisk refleksion og begrebslig stringens med bred empirisk forskningspraktik. Allerede dette fremstod tiltalende i sammenligning med de ellers sædvanlige sterile modsætninger mellem 'teoretiker' og 'empiriker'. Videre forekom visse af Bourdieus begreber, såsom kapital, habitus og miskendelse at kunne være til nytte i forbindelse med det beskrevne problem om at overskride kløften mellem analyser af objektive forhold og undersøgelser af subjektive erfaringsverdener. Men det der oprindeligt mere end noget andet tiltrak mig ved Bourdieus forfatterskab var en mærkværdig evne til selvrefleksion. Måske, tænkte jeg, var dette en vej ud af min knibe. Lad være at oplysningsprojektet i sin traditionelle skikkelse var havareret, lad være at forskeren ikke kan gøre fordring på at besidde et privilegeret udsigtspunkt. Abdikationen er måske alligevel ikke den eneste udvej. Måske er det trods alt muligt at virke som kritisk samfundsforsker, hvis blot man vender de videnskabelige værktøjer mod videnskaben selv, hvis man gør ikke bare sine medmennesker, men også sig selv, sit eget udsigtspunkt og den videnskabelige verden man er virksom i, til objekt?

De første kontakter med Bourdieu og hans medarbejdere hjalp mig til at vælge vej, eller rettere at forstå hvori valget af vej bestod. Enten gør man sig selv naiv. Man overbeviser sig selv og andre om at man står over eller ved siden af dominansforholdene i de intellektuelle felter, at man gør det man tror på, uden sideblik, af kærlighed til videnskaben, sandheden, demokratiet eller hvad det nu kan være (sådan tænker vi måske alle angående de projekter som er os allernærmest hjertet). Bourdieus sociologi udpegede en anden mulighed, selvrefleksionens vej, eller med Bourdieus ord: "socioanalyse". Gennem at analysere det felt hvor jeg selv befandt mig, reglerne for hvordan nye prætendenter optages i fællesskabet, hvilke investeringer og indsatser der kræves for at deltage i spillet, hvilke orienteringsretninger der står til rådighed, hvilke værdier der står på spil og hvilke symbolske og materielle gevinster, der kan høstes – gennem kundskab om alt dette og om mine egne dispositioner og min egen placering i feltet har jeg en chance for i nogen grad at værge mig mod at blive feltets fange. Jeg kan i nogen grad vaccinere mig mod fristelsen til at sige netop det min position i feltet tilsiger mig at sige og intet andet. Jeg har en chance for at slippe for at være en intellektuel af den traditionelle type, han som taler for sine medmennesker uden først at opdage at han taler i stedet for dem.

Dette var den allerførste lærdom jeg hentede hos Bourdieu. Efterhånden opdagede jeg mere, men det var nok den første lektion som satte de dybeste spor. Indtrykket af det man læser beror som bekendt på, hvornår man læser det, og jeg stødte på Bourdieu i et vankelmodigt øjeblik, hvor jeg tvivlede på det intellektuelt, moralsk og politisk forsvarlige i at være i den akademiske verden. Uden Bourdieu er det ikke så sikkert jeg havde været samfundsforsker i dag. Ikke at jeg tror, at Bourdieus metoder er overlegne i alle henseender, jeg kan godt forestille mig at arbejde med redskaber fra andre traditioner, men der er et element i hans sociologi, som jeg ikke er parat til at opgive: "socioanalysen" som det ufravigelige grundlag for alt samfundsvidenskabeligt arbejde.

Oversat fra svensk af Kim Esmark

Et socialt mellemværende – Bourdieu som akademisk redningsplanke?

Johny Lauritsen

Dette er en ældre såkaldt lærd mands beretning fra hans studie- og arbejdstid i vidensektoren efter det vietnameserne kalder den store amerikanske krig, der forsøger at forklare hvorfor den franske sociolog Pierre Bourdieu blev en intellektuel redningsplanke, hvilket i sin spæde form konkret kom til udtryk i en magisterafhandling (Lauritsen 1981) om ”Ideologi, Samfund og Pædagogik” med professor Staf Callewaert som vejleder og voksede fagligt og intellektuelt i det senere arbejde som videnagent i det moderne samfund fra 80erne over 90erne til 00erne. I det følgende fokuseres på de mere økonomikritiske og ideologikritiske analyser op gennem 70erne og efterlader således de sideløbende og lige så betydningsfulde institutionskritiske, sociologiske og pædagogiske læsninger der foregik samtidig.

Skulle man forsøge at objektivere genstanden for dette tema, så kunne den lyde noget i retning af: Tilløb til en biografisk og faghistorisk analyse af den faglærte arbejderklassen og deres afkoms indsigning i det danske universitetssystem fra 1970 til 1980 i Danmark som ideologisk indkaldelse af intelligensreserven i reproduktionen og udviklingen af borgerskabets kulturelle kapital. I en mere mundret form kunne det også lyde: Skemata for en mønsterbryder der netop gennem systembrud kvalificerer sig til at blive en del af systemet. Men da det empiriske grundlag indskrænker sig til en enkelt beretning og da det metodiske forlæg ikke overholder sociologiske standarder, er der tale om en undersøgelse med stærkt begrænset udsagnskraft. Samtidig må det indrømmes, at en lang række nulevende andre videnagenter har været med- og modspillere i det samme felt og sikkert kan genkalde sig lignende forløb, langt mere centralt placeret i de samfundsmæssige bevægelser som f.eks. studenterrådet ved Københavns Universitet, politiske partier, bevægelsers styringsorganer og skribenter i offentligheden. Ambitionen er derfor på en gang at fremvise et konkret biografisk faghistorisk forløb, der set i bakspejlet fremstår som om det hænger sammen, hvad det ikke gjorde i situationen; og så på den anden side at udsige noget generelt om det som Bourdieu i forskellige sammenhænge kalder de akavede positioner med deres særlige dispositioner, som f.eks. opkomlinge eller don Quixote positionen der har særlige vilkår for læring og erkendelse, idet disse

are more likely to bring to consciousness that which, for others, is taken for granted, because they are forced to keep watch on themselves and consciously correct the 'first movements' of a habitus that generates inappropriate or misplaced behaviours. (Bourdieu 2000:163)¹

Med dette moment som afsæt skal man læse den faglige beretning fra en nu 60-årig

---

1 “Mais ceux-ci ont plus de chances de porter à la conscience ce qui, pour d’autres, va de soi, car ils sont contraints de se surveiller et de corriger consciemment les “premiers mouvements” d’un habitus générateur de conduits peu adaptées ou déplacées”. (Bourdieu 1997:193)

søn af en tavs snedker, der var ordblind, meget social og arbejdsom og som møjsommeligt slæbte sig igennem 7. klasse i Søborg, hvis familie kom fra en mindre gård i Tviis ved Holstebro og fra en bryggeriarbejderfamilie på Wibroe i Helsingør; og så en mor der var en veltalende kontorassistent med realeksamen uddannet ved Munksgaards Boghandel, hvis ufaglærte arbejderfamilie (jord, beton og senere cykelsmed og rengøring) kom fra Lyngby, Gentofte og Hørsholm og som var bidt af en gal læsehest af skønlitteratur. Faderen endte i 1980'erne som kommunal arbejdskonsulent og 'solgte' arbejdsløse til private virksomheder; moderen endte som biblioteksassistent på et børnebibliotek, hvorefter begge gik på efterløn. Denne kombination af en handlende far og en talende mor har sat sine stærke spor op gennem tiden i alle sønnens intellektuelle aktiviteter, hvorved Krop og Epistemologi er kommet i centrum for den faglige udvikling. Samtidig lykkes det for den faglærte arbejderson i 1970 at tilkæmpe sig en matematisk-fysisk studentereksamen, dog uden latin, således at der ved indgangen til universitetet kun var 3 fag der kunne læses, idet drømmen var at blive historiker, nemlig samfundsfag, pædagogik og teatervidenskab.

Indsugning

I 1970 begyndte den studerende på samfundsfagsstudiet og blev kastet ind i efterdønningerne af det såkaldte studenteroprør der havde spredt sig fra psykologi til sociologi og samfundsfag (1968) og nærmest havde karakter af over- og middelklassens opgør med deres egen fædre, udfoldet som et autoritetsopgør overfor især professorer, men også i en form hvor de ældre studerende i første omgang gratis overtog undervisningen, i hvert fald introundervisningen til samfundsfag. Dette havde ganske givet også noget at gøre med volumen, idet der i 1970 var optaget ca. 3 gange så mange studerende som året før! Samme år blev filosofikum efter længere disput afskaffet på Københavns Universitet, dvs. det indledende semesterlange kursus der skulle give alle nye studerende en indføring i logik, videnskabelig metode og filosofiens historie. Som udtryk for mønsterbrydning tilsluttede snedkersønnen sig ca. 100 andre studerende, der under en matematik- og filosofilektors vinger drog til Oslo Universitet og aflagde prøve i filosofikum under den i Skandinavien berømte filosofiprofessor Arne Næss' ledelse (Næss 1969). Vi fik også et diplom for gennemført prøve!

I den første tid skulle man orientere sig om studiet og dets system, hvilket var næsten umuligt, da koder for systemet var relativt utilgængelige og nærmest krævede detektivvirksomhed på diverse opslagstavler og ved gentagne besøg på mystiske kontorer rundt omkring i København. De ældre studerende tilbød studiegrupper med vejledning, hvilket var en lettelse – hvad skulle vi lære og læse, for en studieordning fandtes tilsyneladende ikke? Det var her at den første kritiske teori dukkede op i forskellige former. Vi læste norske Fakkeltbøger, bl.a. Habermas (1969) om videnskab som ideologi, der er den mest understregede bog i min bogbestand, både med blyant, kuglepen og ved 3. og 4. gennemlæsning gule og grønne streger. Men også kritisk teori (Kalleberg 1970) fra samme forlag blev studeret nøje. Oslo? Var det ikke her der også var et Pax forlag og kunne man gå ned i den alternative boghandel Demos på

Kultorget i København og blade i bøgerne, før man købte? Hele serier af marxistisk litteratur på norsk fra Pax forlag blev bestilt hjem til nøje studier med mange økonomisk-politiske fremmedord der omhyggeligt blev slået op i fremmedordbøger og noteret i et lille sort hæfte. Det gælder bl.a. de 5 bøger med uddrag af Karl Marxs *Kapitalen*, hans politiske, historiske, materialistiske og filosofiske skifter og hvori Marxs forskellige perioder fra kritik af den tyske ideologi, over de politiske skrifter til hans økonomikritiske storværk *Kapitalen* blev nærlæst (Elster og Lorenz 1970). Sociologen Dag Østerberg bidrog også med vægtige bidrag i sine bøger om forståelsesformer, magt og materiel samt sine metasociologiske analyser (Østerberg 1971a, 1971b). Det gjaldt også Pax forlags meget fine filosofiserie fra Aquinas til Carnap og deres stort anlagte venstreorienterede Pax leksikon (Dahl 1978).

Kapitalen måtte kritiseres, Vietnamkrigen og USAs rolle, Verdensbanken og demonstrationerne i 1970 – undertrykkelse og udbytning – udbytning, hvad er det? Undertrykkelse og fremmedgørelse lå lige for, dels fra den Kritiske Teori dels fra professor Joachim Israels sociologiske bøger og især hans analyse af fremmedgørelsesbegrebet (Israel 1969). Tingsliggørelsen kunne også sættes på begreb i Karl Marxs værker (Marx 1972 1. Bog 1:170). Men udbytning, hvordan kunne et bytteforhold blive til udbytning? Og hvilken teoretisk forbindelse var der mellem bytteforhold, udbytning og ideologi? Var der et begreb for den symbolske ideologiske udbytning? Basis/overbygnings-metaforen spøjte. Hvilken 'impact' havde den symbolske kapital, ville man spørge i dag med Bourdieus begrebesapparatur? Det tog i virkeligheden hele studietiden fra 1973 til 1981 at få grund under dette begreb og især dets symbolske betydning og det var først i magisterkonferencen i 1981 med professor Staf Callewaerts hjælp, at det blev bragt på en sådan formel, at det kunne bruges fagligt og intellektuelt i forhold til det langvarige projekt om magt, ideologi og socialisation. Forskellen mellem og objektiveringen af begreberne undertrykkelse og udbytning var helt afgørende for at forstå bevægelsen frem mod den franske marxismelæsning og senere sociologi og epistemologi. Men først skulle jeg gennem en længere teoretisk rejse gennem Tyskland. Tekster fra forlaget og tidsskriftet Kurasje i Krystalgade i København, der primært var rettet mod oversættelser og tolkninger af tyske marxistiske studier, blev slugt i kampen mod lønarbejdet. Det gælder især nr. 4 Klassebegrebet (Brinch 1971) og introduktionen til Kapitalens første bind (Autorenkollektiv 1972) der blev solgt i mindst elleve oplag. Sideløbende dukkede der tekster op fra forlaget Modtryk i Århus, Anholtsgade, hvor især Anders Lundkvists arbejde med metoden i *Kapitalen* (Lundkvist 1973a) og dens bevidsthedsformer (Lundkvist 1973b) var særdeles oplysende.

Undertrykkelse og Udbytning

Med Frankfurterskolens kritiske teori om *undertrykkelse* i baglommen (Adorno, Horkheimer, Marcuse Habermas, Negt og Kluge) koblet med den vesttyske kritik af den politiske uddannelsesøkonomi (Huisken 1973; Masuch 1974; Otten 1975), begav den kække snedkerson sig ind i vildniset af kapitallogik om *udbytning* og den forfinede økonomikritik, bundet til Marxs undertekst til *Kapitalen*: til kritikken af den politiske økonomi, centreret om forlaget Modtryks udgivelser fra 1973 - 1976.

Her forsøgte træmanden at stave sig igennem dels Hans Jørgen Schanzs intellektuelle kraftanstrengelse hvor han forsøgte at rekonstruere logikken i økonomikritikken i Marxs *Kapitalen* (Schanz 1974), dels forordet til Karl Marxs *Grundrids* (Schanz og Larsen 1974). Begge tekster på en gang meget oplysende og samtidig i deres grundighed forfærdelig komplicerede at komme igennem. En oplysende gennemgang af marxistiske uddannelsesforskning og den politiske økonomi i Danmark og Vesttyskland har bl.a. Donald Broady udgivet (Broady 1978).

Disse tekster var imidlertid øjenåbnere for de dybere lag af marxismen som videnskabelig samfundsteori, herunder især metodens materialesensitivitet og forskellen mellem forskningslogik og fremstillingslogik. Det var i den forbindelse at Jacques Rancieres centrale bog om kritikbegrebet (Ranciere 1973) kom til at vise vejen frem mod også at betragte marxismen i et kritisk lys. Kapitalen måtte kunne læses på forskellige måder. Forinden havde jeg dog fra oversættelsen af Karl Marxs *Resultater...* (Marx 1974) fundet den teoretiske nøgle til ideologiens funktion i udvekslingen mellem arbejde og kapital. Det var i virkeligheden ideologiens rolle i opdragelse og uddannelse jeg ledte efter at bestemme teoretisk og den kunne ikke kun være økonomisk (kapitallogik) eller antropologisk (kritisk teori). På overfladen og i sit umiddelbare empiriske udtryk så det ud til at arbejdskraft og kapital i det borgerlige samfund udvekslede ækvivalenter i form af arbejde som tid og løn som penge. Men den afgørende pointe fremkom når man opdagede og indså at kapital som varer blot var stivnet, ophobet, dødt arbejde, hvorfor arbejdskraften som varer med sit levende arbejde hele tiden måtte tilbagekøbe en del af sit eget tidligere produkt: ”Dermed forsvinder skinnet af det blotte forhold mellem varebesiddere.” (Marx 1974:135). En erkendelsespointe der er præcist beskrevet i en berømt venstreorienteret sang af psykologen fra det daværende Danmarks Pædagogiske Institut, nu indlejret i DPU, Jesper Jensen, fremført af sangeren Benny Holst:

Sangen om Merværdi

Jeg står op om mornen
og går hen på mit job
og jeg laver noget
og jeg får min løn
men det jeg laver
er mere værd
end det jeg får
hvordan sku nogen
mensker ellers
blive rige
uden at lave noget

På overfladen og empirisk synligt udveksles ækvivalenter. Men samtidig i den underliggende struktur underudveksles der mellem dødt arbejde i form af kapital og levende arbejde som lønarbejde. Lønarbejdet tør det frosne arbejde op i kapitaleb og gør den omsætningsduelig i cirkulationen. Driftsherregvinsten eller profitten er en

residual, der i det borgerlige samfund tilfalder kapitalejeren. Spillet mellem overflade og den underliggende struktur, mellem ækvivalens og udbytning, mellem kapital og lønarbejde, overlejres af ideologien om de frie varebesiddende borgere (juridisk set) hvor ideologien er en aktiv part i tildækningen. En for-drejning, der ikke kun kan forklares med en forkert falsk bevidsthed, men er bygget ind i selve transaktionen og sætter sig hos subjektet som en oplevelse af retfærdighed i udvekslingen. Underordningsforholdet er bygget ind i selve den økonomiske transaktion og er ikke tilsat eller påklistret relationen. Rammer og betingelser for det ideologiske niveauets funktionsmåde findes på det økonomiske niveau og omvendt tildeler det ideologiske niveau den økonomiske udveksling et afgørende skær af lighed, der omvendt dækker over en i bund og grund u-lighed som er udbytningens kerne – det levende arbejde udveksles med det døde og frosne arbejde for at opretholde og forrente det døde arbejdes kapital, med nedslidning af det levende arbejde til følge. Så længe der ikke kan konstateres kriser, modsætninger og brudflader på det økonomiske niveau, så vil det ideologiske niveauets bidrag fortsat producere illusionen og dennes magt over subjektet vil kunne fortsætte så længe det økonomiske niveau gør det muligt. Formuleret mere dialektisk og filosofisk så giver det materielle plads for det symbolske så længe materiens betingelser gør det muligt. Rækkevidden af symbolsk magt er bestemt af den økonomiske kapital – eller sagt endnu mere Bourdieu'sk: omsætningen af økonomisk, kulturel og social kapital til symbolsk kapital er betinget af den enkeltes kapitalsammensætning, hvor den økonomiske kapital i sidste ende tæller tungere end den kulturelle og den sociale, men netop på en sådan måde at den kulturelle og sociale kapital under visse betingelser kan tilsidesætte den økonomiskes dominans, ikke mindst understøttet af den tilkommende symbolske kapital.

Der måtte være andre måder at læse *Kapitalen* på end den kritiske teori og kapitallogikkens og samtidig stillede jeg spørgsmålstejn ved den politiske potens i den anarke antiautoritære tilgang der var stærkt universitær. Der måtte sættes mere statsteori ind i den teoretiske tænkning hvis forholdet mellem magt, ideologi og socialisation skulle udfoldes udtømmende. Stat og ideologi måtte indtage en central rolle i forblændelsen af agenterne og deres ideologiske tilpasning. Felttoget mod statsapparaternes ideologiske funktionsmåde begyndte i de såkaldte stamokapteorier (Kasvio 1972), senere kritisk analyseret af samfundsforskeren John Houman Sørensen (Sørensen 1977) og den sydeuropæiske marxisme i Frankrig og Grækenland (Poulantzas 1970, 1978), og i Italien (Gramsci 1972) samt de sovjetiske værker af Marx, Engels og Lenin oversat til dansk af det kommunistiske forlag Tiden med meget små bogstaver og på meget tyndt papir. Det begyndte at dæmre og trådte endnu tydeligere frem i de utallige studentepolitiske stormøder der var i Rosenborgkomplekset, som også rummede Sociologi, hvor man havde indtryk af at en veritabel intellektuel krig rasede mellem VSere, KAPere, SAPere og kommunister i sovjetiske, østeuropæiske og fransk-italienske forklædninger.

Det første brud

I Samfundsfag bestod snedkersønnen efter 3 år en 1. del (normeret 2 år) af de 4 år som hovedfag til brug for en gymnasielærerstilling, bl.a. fordi der skulle arbejdes ved siden af for at tjene penge til livets opretholdelse og læses enormt mange tekster ved

siden af det såkaldte pensum, der nærmest var en forhindring for egentlig intellektuel politisk erkendelse og faglighed; forhindring fordi den naivt godtog empirien som den tog sig ud og nøjedes med at være metodekritisk i forhold til gyldighed om repræsentativitet og ikke som marxismen gjorde i sin kritik, for at afdække underliggende og mere magtfulde strukturer.

På et tidspunkt (1974/75) boede jeg midlertidigt i et kollektiv på Frederiksberg hvor deltagerne var studerende og yngre adjunkter fra fag som engelsk, jura, psykologi, pædagogik m.v. og hvor middagsdiskussionerne ofte drejede sig om den rette tolkning af noterne i *Kapitalen*, bind 1, 2 og 3, der blev tilgængelige på dansk med filosofiprofessor Johs. Witt. Hansens redaktion i 1972. Middagsdiskussionerne kunne, med baggrund i de forskellige tolkninger, ende med forskellige retninger for den sociale revolution vi troede der stod foran os i en ikke fjern fremtid. Definitionsmagten handlede i den grad om, hvorvidt man havde læst den sidste nye teoretiske tekst og om man var i stand til på kapitallogisk vis at systematisere sin sprogformåen således at de nye begreber og ord optrådte meningsfuldt i et logisk overbevisende ræsonnement. I virkeligheden læste vi stof langt ud over hvad samfundsfaget og pædagogikfaget egentlig krævede, for simpelthen at følge med i de faglige diskussioner blandt de ældre studerende og de nu yngre ansatte universitetsadjunkter. Jeg dumpede hver tredje gang fordi jeg kun havde læst halvdelen af pensum, men 100% kritisk teori og økonomikritik. Til gengæld kunne jeg ved hjælp af kapitallogiske analyser kritisere den borgerlige økonomi og politik sønder og sammen. Det passede godt til mine matematiske kundskaber, mens jeg havde vanskeligere ved de finurlige sprogakrobatiske og begrebsanalytiske øvelser, især de tyske tekster som efterhånden skulle læses på originalsprog. Da jeg stødte ind i spørgsmålet om definitionen af handling som en sanskonkret brugshandling, fik jeg travlt med at gøre samme og ikke kun tale om den. Jeg begyndte at stifte familie og tænke på børn! Kombinationen af uigennemtrængelighed af den sprogliggjorte marxisme, uddannelsesøkonomiske og politiske analyser samt ønsket om at få liv i kroppen, fik overgangen til pædagogikstudiet til at være den tilsyneladende rigtige vej for mig.

Den tekst der åbnede sagen om magt og socialisering historisk set var Emmanuel Terrays præcise gennemgang af den historiske materialisme (Terray 1970), hvor en helt igennem systematisk opbygning af historien for produktionsforhold, produktionsmåder og reproduktionsprocesser blev fremkaldt. Hele den svenske marxismediskussion kom farende ind en gang til, sideløbende med studier af opdragelsens historie, klassisk lærings- og udviklingspsykologi, Piaget, Eriksson, Vygotski, Leonthief m.v. Men svenskerne havde Bo Cavefors bokforlag, der bl.a. havde udsendt Althusser og Balibars nytolkning af *Kapitalen* (Althusser 1970), hvilket for mig var en helt anden og langt mere praktisk logisk genlæsning. Samtidig opdagede jeg at forlaget Rhodos flere år før havde udgivet Louis Althusser's filosofiske forsvar for Marx (Althusser 1969) og at forlaget også havde samlet den såkaldte strukturalisme i en antologi redigeret af sprogforskeren Peter Madsen (1970) bl.a. med et vægtigt bidrag fra Louis Althusser, og så jeg satte mig for at nærstudere denne spændende franske marxistiske filosof med sit helt eget særegne sprog og synsmåde.

I forhold til min senere konferens (Lauritsen 1981a) så var Althusser's forskningsnoter "Om ideologiske statsapparater" (1970) helt afgørende sammen med, paradok-

salt nok, indledningen til *Grundrids* (1974) ved Larsen og Schantz. Heri fastholder Althusser ideologiens – eller kunne man fristes til på Bourdieu'sk vis at sige det symbolskes – centrale placering i den ideologiske magt over socialisering. Det var heri at subjektet som position teoretisk overgik fra den freudomarxistiske psykologiserende tendens i de tyske tekster (undertrykkelse) til en mere socialstrukturel placering i et spil om ideologi og statsmagt (symbolsk udbytning). Bevægelsen fra kapitalanalysens økonomikritik til statsanalysens ideologikritik var central for at forstå hvordan reproduktion af samfundets elementer og strukturer bedre kunne gribe om opdragelse, skole og uddannelse, som jo var pædagogikstudiets genstandsfelt. Althusser er kendt som filosofisk strukturalist, hvilket er noget af en misforståelse, men han havde en helt særegen måde at forstå marxismen på som tilskrev det symbolske plan – eller det ideologiske niveau – en aktiv betydning i både det økonomiske felt, det sociale og det kulturelle. Dette kom tydeligere frem i hans filosofiske analyser af overgangen mellem ideologi og videnskab (Althusser 1975), der på en række punkter i sin tankestruktur kan sammenlignes med Bourdieus bestræbelser på objektivering af sociologien og Staf Callewaerts forsvar for en sociologisk sociologi i disputationen med Broady.

Althusser's tre grundlæggende teser i forskningsnoterne om de ideologiske statsapparater (Althusser 1972) var – og er stadig – for mig afgørende veje ind til Bourdieus teoretiske univers med Kapital, Habitus og Felt som omdrejningspunkter, om end disse er væsentligt mere ud-, under- og ombygget i forhold til Althusser's filosofiske konstruktivisme:

1. Ideologien er en imaginær repræsentation af individernes forhold til deres reelle eksistensbetingelser (Althusser 1972:51)

Omsat til Bourdieu kunne man sige, at uddannelse lægger sine egne symbolske magtrelationer (den mellem lærere og elev) til den sociale magtrelation, der allerede er til stede (den mellem de sociale klasser) inden undervisningen begynder, og som ideologi i udgangspunktet foreskriver lige muligheder, men i slutpunktet skal legitimerede sociale forskelle som naturlige forskelle i intellektuel kapacitet objektivt bedømt gennem et karaktersystem.

2. Ideologien har materiel eksistens... (Althusser 1972:52)

Althusser illustrerer sin pointe med udførelse af religiøse ritualer, hvor agentens handlinger materialiserer sig i kirken som et ideologisk apparat, ”hvoraf dette subjekts ideer rejser sig”.

Omsat til Bourdieu kunne man sige at habitus er en disposition, d.v.s. en indbygget tilbøjelighed til at handle på en bestemt måde, en varig væremåde af ’anden natur’ der ses og mærkes bl.a. i kropslige vaner, gøremåder og ritualer. Men habitus med sine dispositioner tilpasser sig omvendt også den position som indtages i kraft af uddannelsesopstigningen og bliver som sådan materielt indlejret i den sociale struktur og dens positioner. Mønsterbryderen iklæder sig den habit som den nye socialt overliggende position afkræver subjektet, samtidig med at utilpassetheden rumsterer nede-

under, som et ulmende kritisk opgør med systemet. Opgøret videregives enten i en dominerende sproglig form og overgår til forskning, skriftlighed og undervisning eller overdrages i en dominerende handleform som mønsterbryderens anderledes syn på sagerne, kritisk kreativt og konstruktivt.

3. Ideologien interPELLERER individerne og gør dem til subjekter (Althusser 1972:57)

Althusser anvender nøglebegrebet interPELLERER for den proces hvorved individet suges ind i eller påkaldes i ideologien og først herigennem gøres til subjekt og det er kun på det ideologiske niveau, at subjektet kan opfatte og opleve sig selv som subjekt.

Omsat til Bourdieu kunne man sige, at han kun perifert beskæftiger sig med subjektet i sig selv, og i det sociale felt optræder der kun agenter og netop ikke aktører. Men agenternes ageren er dels styret af dispositioner som er habituelle væremåder, dels af positioner der er distribueret af den sociale struktur, hvori dominerende og dominerede udgør den centrale sociale relationelle magtakse. De domineredes kulturelle tilbøjeligheder bærer også det fænomen: at lade sig overbevise om naturligheden i egen position og dermed i den relationelle immobilitet. Den dominerede bliver suget ind i sin dominerethed samtidig med at subjektet (som på en gang underkastet og som fri netop på grund af underkastelsen) er den symbolske instans, der er medvir-kende i reproduktionen af de sociale styrkeforhold og deres positioner og dispositioner. Påkaldelsen af subjektet i den moderne kultur har en højst forfinet form i det bedre borgerskab og er som sådan en karakter, mønsterbryderen tvinges til at overtage, for at kunne gebærde sig i den rådende kultur. At subjektivisere sig hører til de akademiske lags særlige karakteristika i særlig grad ved den modsatte øvelse: at objektivisere sit sprog (aldrig jeg, heller ikke man, men nok det eller den) i en sådan grad at subjektet er udelukket af teksten og talen således, at det er teksten selv der tilsyneladende taler sin egen objektivitet frem.

Enhver forsker bør her ihukomme Bourdieus pointe om, at den første objektivisering af genstanden bør efterfølges af den anden objektivisering af forskeren og dennes sociale og privilegerede position i samfundet, hvis sandhedssøgen er målet:

The positive dream of an epistemological state of perfect innocence papers over the fact that the crucial difference is not between a science that effects a construction and one that does not, but between a science that does this without knowing it and one that, being aware of work of construction, strives to discover and master as completely as possible the nature of its inevitable acts of construction and the equally inevitable effects those acts produce. (Bourdieu 1999:608)²

Har man mod på nyere magt- og ideologiteoretiske analyser i forlængelse af Althusser kan det anbefales at gå baglæns i tiden til f.eks. forhenværende rektor for

---

2 "Le rêve positiviste d'une parfait innocence épistémologique masque en effet que la différence n'est pas entre la science qui opera une construction et celle qui ne le fait pas, mais entre celle qui le fait sans le savoir et celle qui, le sachant, s'efforce de connaître et de maîtriser aussi complètement que possible ses actes, inevitable, de construction et les effets qu'ils produisent aussi inévitablement" (Bourdieu 1993: 1392)

DPU dr. Lars Henrik Schmidts fremragende ph.d.-afhandling (Schmidt 1977) og hans efterfølgende bog om opdragelseskritik og politisk praksis (Schmidt 1978). Vil man studere Althusser anvendt på mere praktiske kultursociologiske problemstillinger, kan man med fordel læse to kultursociologers empiriske brug af Althusseres begreber i studiet af hverdagslivet i en forstad (Jørgensen og Thomsen 1978) og måske også lade sig udfordre af den svenske sociolog og nyudnævnt æresdoktor ved RUC Göran Therborns bog om magt og ideologi (Therborn 1981). Endelig kan man fortabe sig i etnologen Thomas Højrup's stort anlagte *Dannelsens Dialektik* (Højrup 2002) med speciel fokus på kapitel 11: "Subjektivitet – diskurs eller interpellation" og kapitel 17: "Om Althusseres ideologiteori og dens betydning for familiebegrebet og subjektets dannelse".

Disse ideologiske analyser om de ideologiske stats- og magtapparater kan slet ikke funderes teoretisk uden at inddrage Foucault og hans vidensarkæologi, institutionskritik og magtanalyser, men det rækker for vidt i denne lille historiske note at komme mere præcist ind på dette perspektiv.

Det andet brud

Med den kritiske teoris antropologi, økonomikritikkens kapitalforståelse, Althusseres ideologiske statsapparater og Foucaults institutionskritik var den velbelæste snedkerson bevæbnet til mødet med den ukendte Bourdieu hen mod slutningen af 70erne. Hele den nyere franske filosofi, epistemologi og samfundskritik blev reaktualiseret med en serie på forlagets Rhodos ved lektor i Idehistorie fra Århus Universitet Esbern Krause-Jensen. Han leverede et intellektuelt set enormt arbejde med at oversætte og redigere bøger fra den franske kulturkritik og kampfeltet mellem strukturalisme og praxisfilosofi, f.eks. Althusser (Krause-Jensen 1976), Foucault (1971, 1978), Sartre (Krause-Jensen 1976, 1980), Baudrillard (1982), Lyotard m.m.fl. (Krause-Jensen 1983).

Lars Henrik Schmidt skriver en meget oplysende indledning i en lille bog om epistemologi (Olesen 1983), der rekapitulerer forbindelsen tilbage til filosofiprofessor på Sorbonne Gaston Bachelard og hans betydning for hele rækken af de franske samfunds-, videnskabs- og filosofikritikere. Bachelard var oprindeligt postbud, men svingede i sine tekster mellem lyrik og tunge videnskabelige analyser af naturvidenskabernes arbejdsmetoder som en art intern naturvidenskabelig kritik af hvad det egentlig er en naturvidenskabsmand foretager sig. Tendenser der i dansk sammenhæng også findes hos geolog og tidligere chef i forskningsministeriet Jens Morten Hansen i hans meget interessante bog om Stenos teori om naturens sprog og erkendelsens grænser (Hansen 2000). I følge Schmidt henter Althusser en række epistemologiske figurer fra Bachelard om læsestrategier, forhindringsbegreber, brudbegreber m.v. (Olesen 1983:12). Læsestrategien som symptomlæsning var inspireret af psykoanalysen i et forsøg på at opspore den 'anden scene', den underliggende og mere styrende scene end den første som er empiriens scene. Der ligger heri en radikal empirismekritik som nok kunne trænge til at blive genopdyrket i relation til den megen moderne talen om

evidens. Bruddet med dagligdagens erkendelse (den første scene, dataet og evidensen) over mod videnskabelig erkendelse (den anden scene, begrebet og forklaringen) bliver hos Althusser til skellet mellem ideologi og videnskab (Olesen 1983:16). Foucault går til angreb på dette punkt idet han hævder, at selve videnskabens beherskelsesdiskurs blot skaber nye objekter og nye felter der må beherskes, hvorfor ”videnskab (er) et Sisyfos-arbejde i *magtens* tjeneste” (Olesen 1983:17). På den baggrund konkluderer Schmidt, at epistemologerne er sandhedens politiske økonomer, der i kamp forsøger at erobre dagsordenen for sandhed og magt og ikke videnskab overfor ideologi.

Når man betænker Bourdieus forfatterskab så indtager brudbegrebet en markant betydning dels i forhold det første brud i kravet om objektivering af genstanden, dels i forhold til det andet brud i kravet om objektivering af positionen som forsker. Men dette greb ind i legitimeringen af forskerens position – altså det andet brud og dermed også at objektivere ham og positionen forsker – løser ikke Foucaults dilemma mellem sandhed og magt. Det er som epistemologisk praksis Bourdieu oversatte denne operation til sociologisk forskningspraksis i *La Misère du Monde* (Bourdieu 1993) med sine specielle instrukser for interviewguides for undersøgelserne. Forskellen mellem Bourdieu og Foucault drejer sig derfor om, hvorvidt Bourdieus afdækning af og oplysning om dominansforholdets socialt ulige karakter i sidste instans kan vinde over den magt, der griber denne sandhed og anvender den i legitimationen af samfundets herskende ideologi overfor de dominerede. Dette oplysningsprojekt afventer sin afgørelse i fremtidens magtkonstellationer – med mindre sandheden uanset magt altid vinder (Callewaert 2003).

Jeg stødte første gang ind i Bourdieu i den svenske socialpsykolog og samfundskritiske psykolog på Barnbyen Skår, Pär Nygrens doktordisputats (Nygren 1978) om den sociale grammatik, hvori han meget tæt analyserer elleve magtanvendelsessituationer fra psykiatrisk praksis og hvor Bourdieu var nævnt i kildematerialet via Lundberg, Selander og Öhlunds bog (Lundberg et al. 1976) om lighedsmysten og det sociale klasseherredømme. Heri havde de to skoleforskere Callewaert og Nilsson en meget interessant teoretisk artikel om ”Skolans indre arbete i relation till skolans roll i samhället” som gav smag for mere. Året efter udkom der to bøger i Danmark af Boel Berner, Staf Callewaert og Henning Silberbrandt (Berner 1977), der kritisk behandlede skolen som ideologisk redskab i samfundet og undersøgte denne funktion mere praktisk i den anden bog om uddannelse og bevidsthed. Hermed blev Bourdieu-æraen i Danmark indvarslet. Mit første egentlige studie var *Reproduction* (Bourdieu 1977), en engelsk oversættelse af *La reproduction* fra 1970 (Bourdieu 1970). Jeg oversatte et par kapitler for at få lidt styr på teorien om den symbolske vold i uddannelsessystemet, en noget bombastisk overskrift, men måske en vej frem? Fra den kritiske teoris Undertrykkelse og kapitallogikkens politiske økonomikritik af Udbytningen og gennem strukturmarxismens Interpellation var jeg nu nået til surrealismens Symbolske Vold. Bourdieu stod på dette punkt af min intellektuelle udvikling som en formidler af aktør – struktur dilemmaet og var i stand til at formidle afstanden mellem deltager- og tilskuerperspektivet i en sociologisk form, der gjorde det muligt at studere verden fra begge sider, om end det var med vægt på at studere den og ikke forandre den! Spørgsmålet var dog stadig om der gives teoretiske hjælpemidler til praktisk handlen både hvad angår poli-

tik, opdragelse, uddannelse og undervisning og tilsyneladende var svaret: At der skulle mere end videnskabelige studier til!

Ved afslutningen af min konferens (1981) med Staf Callewaert som vejleder og Esbern Krause-Jensen som censor, var jeg meget i tvivl om det videre forløb, men to børn hjemme og en på vej samt ti års studier gav sit eget praktiske svar: Jeg skulle undervise for at tjene penge og ikke gå rundt som timelønnet løsarbejder på Københavns Universitet i håb om at finde en forskerstilling. Det første år jeg underviste på Skovtofte Socialpædagogiske Seminarium stod i antipædagogikkens tegn – en skandinavisk moderetning der underminerede enhver form for tro på at uddannelses-systemet kunne skabe lighed for nogen om noget som helst. En sådan defaitistisk indstilling kunne kun overleve på forskende universiteter, hvor man kan nøjes med at skrive. Eller kan de? Inden for et halvt år i 1973 begik min censor selvmord, Poulantzas kastede sig ud af et vindue fra Freie Universität i Berlin og Althusser kvalte sin kone, for derefter at blive indlagt på en privat psykiatrisk klinik! Et skrækscenarie jeg absolut ikke ønskede at blive en del af. Som underviser blev jeg ligeledes mødt af de studerendes krav: jamen, der må da være noget vi kan gøre. Og det gjorde vi så! Vi viste hvad der ligger under det der vises.

Da jeg vendte tilbage til Bourdieumiljøet på KUA fra 1999 - 2003 var Bourdieu langt mere nuanceret og rummelig end i 1970'erne, med praksisanalyser, kulturanalyser, homo academicus, statskritik og embedsmandsteori, verdens elendighed og vidensteoretiske overvejelser, ligesom Foucault også var blevet fyldigere frem mod governmentality. Den mest brugbare tekst for mig har siden da været Bourdieus meditationer over Pascal (Bourdieu 2000), især kapitel 4 om kropslig kundskab, i kombination med kapitel 6 om social væren, tid og sansen for eksistens. Dette skal ses i lyset af min genoptagelse af Esbern Krause-Jensens praksisanalyser fra bl.a. historiefilosoffen Jean Paul Sartre. Min facination af Bourdieus kritik af Sartres subjektivism har slået over i en faglig interesse for Sartres praxeologi og den lidt anderledes måde han beskriver Hexis' betydning i sammenstødet med tingenes verden.

Sartre går til Hexis og ikke til Habitus som Bourdieu og i en central note i kapitlet om "Le deux praxis" viser han hvilken funktion Hexis udøver i handlingens øjeblik: Hexis producerer denne kroppens træghed i samme omfang som Hexis kommer til syne som bagsiden af en tilpasning til det pågældende miljø.³ Hvilket indebærer en forståelse af handling, hvor det der bevarer sig selv undervejs i processen, viser sig som det der er på bagsiden af en tilpasning til omgivelserne. Og det der på trods af handlingens arbejde bevarer sig selv er Hexis.

Og lidt senere skriver han, at:

Hexis er central i denne proces hvor den nu *vender sin træghed om*. Fra at være et passivt resultat af mødet med tingenes verden, vender den nu sin retning, ikke som en forhindring (*obstacle*) på samme måde som det ydre, men som en tilskyndelse (*incitation*), en bestrebelse mod forening, men ikke forening med tingene, men med hensigten eller målet for handlingen.⁴ I Sartres formulering:

3 "En tant qu'elles se découvrent comme d'une adaptation au milieu particulier." (Sartre 1985:355, n1).

4 Man aner her den første virkelige forskel mellem Sartre og Bourdieu, en forskel der senere kommer af forskellen mellem forholdet til mål og til det kommende.

...men bliver, i en ubevægelig overskriden af sig selv, til midler for hvilke totaliteten, som en virkelig væren er endemålet, og finder i denne totalitet, som et virkeliggjort endemål, sin betydning og sin raison d'être...⁵

Et lille uddrag af et digt af Svend Johansen (1981) kan muligvis uddybe bevægelsen fra *obstacle* til *incitement*:

Janus

Ikke når jeg spørg
Kan al dette da ikke forandre sig
Men
Siden alt dette ikke kan forandre sig
Hvad kan jeg da
Begynder forandring

Udsætningen

Bourdieu er nu blevet alment udbredt i det danske sociologiske felt og især i det danske uddannelsessociologiske landskab med Staf Callewaert som motor i en udvikling, der har krævet store investeringer af relativt få mennesker, men med vidtrækkende konsekvenser for det kritiske blik uddannelsesprofessionelle kaster hen over deres virksomhed. Den igangværende neoliberale uddannelsesforvaltning med Bologna-proces, Pisa-undersøgelser, national og international benchmarking, kvalitets-sikring og kvalifikationsrammer, akkrediteringsbekendtgørelse, ressourceregnskab og udviklingskontrakter synes ganske upåvirket af Bourdieus skarpe analyser – og dog. Hvis man spørger om dokumentation for om disse altomfavnende systemer virker og hvordan, så kan de færreste henvise til blot en enkelt kvalificeret, empirisk evidensbaseret undersøgelse, der dokumenterer at systemerne har en positiv virkning på de færdiguddannede, der sendes ud fra institutionerne – bliver de bedre, virker det? Det krav der stilles om dokumentation for virkninger på institutionsplan er selve systemet højt hævet over, thi der gives ingen evidens for dets virkninger – de er tilsyneladende primært et nyt politisk-bureaukratisk styringsinstrument, der behændigt undlader at undersøge virkningerne af sin egen virksomhed, om end det netop er kravet til andre. Det forekommer illegitimt! Så indtil da må disse systemer om QE, QF, ECTS/DS labels betragtes som en forvaltningsbegrundet antagelse.

Litteratur

Althusser, L. 1972. *Om ideologiske statsapparater*. København: Clarte nr. 3 (genoversat i tidsskriftet GRUS, Ålborg 1983 med note af Althusser om marxisme og psykoanalyse).

Althusser, L. og É. Balibar 1970. *Att läsa kapitalet*. Stockholm: Bo Cavefors.

Althusser, L. 1969. *For Marx*. København: Rhodos.

---

5 ”... mais devenant dans un immobile dépassement de lui-même le moyen dont la totalité comme être réel est la fin et trouvant dans cette totalité comme fin réalisée son sens et sa raison d'être...” (Sartre 1985: 355).

- Althusser, L. 1975. *Filosofi, ideologi og videnskab - en introduktion*. København: Rhodos.
- Althusser, L. 1976. *Marxisme og klassekamp – kritik og selvkritik*. København: Aurora.
- Althusser, L. 1978. *Opgør med Stalinismen*. København: Rhodos.
- Autorenkollektiv 1972. *Introduktion til Kapitalens første bind*. København: Kurasje.
- Bachelard, G. 1976. *Nej'ets filosofi*. København: Vinten.
- Baudrillard, J. 1982: *At glemme Foucault*. København: Rhodos.
- Berner, B., S. Callewaert og H. Silberbrandt 1977. *Skole, ideologi og samfund*. København: Munksgaard.
- Berner, B., S. Callewaert og H. Silberbrandt 1977. *Uddannelse og Bevidsthed*. København: Munksgaard.
- Bourdieu, P. og J-C Passeron 1970. *La reproduction*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. og J-C Passeron 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Bourdieu, P. 1993. *La Misère du monde*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, P. 1997. *Méditations pascaliennes*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, P. 1999. *The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*. London: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2000. *Pascalian Meditations*. UK: Polity Press.
- Brinch, J. et al 1969-1972. Tidsskrift KURASJE 1-4, 1: *Værdiforforskning*, 2+3: *Kampen mod lønarbejdet*, 4: *Klassegrebet*, København.
- Broady, D. 1978. *Utbildning och politisk ekonomi*. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning.
- Callewaert, S. og B. A. Nilsson 1979. *Samället, Skolan och Skolans indre arbete*. Lund: Lunds bok og tidsskrifts AB.
- Callewaert, S. 2003. *Fra Bourdieus og Foucaults verden*. København: Akademisk.
- Dahl, H. F. 1978. *Pax Leksikon*. Oslo: Pax forlag.
- Elster, J. og E. Lorenz 1970. *Karls Marx: Verker i udvalg 1- 7*. Oslo: Pax forlag.
- Foucault, M. 1971. *Sindsygdhed og psykologi*. København: Rhodos.
- Foucault, M. 1978: *Overvågning og straf*. København: Rhodos.
- Gramsci, A. 1972: *Politik og kultur*. København: Gyldendal.
- Habermas, J. 1969. *Vitenskab som ideologi*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hansen, J. M. 2000. *Stregen i sandet – bølgen på vandet*. København: Fremad.
- Huisken, F. 1973. *Uddannelsesøkonomi og uddannelseskrisen i Vesttyskland*. RUC forlag 1973, oversættelse af 3. kapitel af *Zur Kritik der bürgerlicher Didaktik und Bildungsökonomie*. 1972 München: Paul List Verlag.
- Højrup, T. 2002. *Dannelsens Dialektik*. København: Museum Tusulanums forlag.
- Israel, J. 1969. *Fremmedgørelse. Fra Marx til moderne sociologi*. København: Rhodos.
- Johansen, S. 1981. *Tilstand*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, B. B. og L. Thomsen 1978. *Hverdagslivet i en forstad*. København: Munksgaard.
- Kalleberg, R. (red) 1970. *Horkheimer, Marcuse, Adorno, Habermas, Kritiske teori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kasvio, A. 1973. *Stamokap, den statsmonopolitiske kapitalismen i Finland*. Nordisk Sommeruniversitet skriftserie nr. 1, Århus: GMT.
- Krause-Jensen, E. (red.) 1976. *Om Althusserens skolens videnskabsteori*. København: Rhodos.
- Krause-Jensen, E. (red.) 1976. *Socialisationsteori*. Århus: GMT.
- Krause-Jensen, Esbern 1976. *Den revolutionære Sartre – omkring Sartres venstresocialisme*. København: Rhodos.
- Krause-Jensen, E. (red.) 1977. *Socialisationskritik*. København: Rhodos.
- Krause-Jensen, E. 1980. *Ideologi, Historie og Politik*. København: Rhodos.
- Krause-Jensen, E. (red) 1980. *Magtkritik*. Tidsskrift Teori og Praxis nr. 8. Århus: GMT.
- Krause-Jensen, E. 1983. *Nomadefilosofi*. Århus: Sjakalens Ørkenserie.
- Lauritsen, J. 1981a. *Ideologi, samfund og pædagogik – en diskussion af Althusserens ideologibegreb*. Magisterkonferens Københavns Universitet, Institut for pædagogik.
- Lauritsen, J. 1981b. *Pædagogik som videnskab, Pædagogik som undervisningsfag, Pædagogik som institutionspraksis*, paper,

afskrift af Magisterforelæsning med noter, fremført i en teatermetafor med program, ouverture, 1., 2. og 3. akt.

- Lundberg, Selander og Öhlund (red.) 1976. *Jämlighetsmyt och klassherravälde*. Stockholm: Bo Cavefors.
- Lundkvist, A. 1973a. *Introduktion til metoden i Kapitalen*. Århus: Modtryk.
- Lundkvist, A. 1973b. *Kapitalens bevidsthedsformer*. Århus: GMT. Modtryk.
- Madsen, P. (red.) 1970. *Strukturalismen – en antologi*. København: Rhodos.
- Marx, K. 1970. *Kapitalen*. København: Rhodos. Under redaktion af Johs. Witt-Hansen.
- Marx, K. 1974. *Resultater af den umiddelbare produktionsproces*. Århus: Modtryk.
- Masuch, M. 1974. *Uddannelsessektorens politiske økonomi*. København: Rhodos.
- Nygren, P. 1978. *Den sociala grammatiken – mot en kritisk socialpsykologi*. København: Munksgaard.
- Næss, A. 1969. *Filosofiens Historie I-III*. København: Vintens Forlag.
- Olesen, S. G. (red.) 1983. *Epistemologi*. København: Rhodos.
- Otten, D. 1975. *Kapitaludvikling og Kvalifikationsudvikling*. København: Kurasje/Modtryk.
- Poulantzas, N. 1970. *Politisk makt och sociala klasser*. Stockholm: Partisanbiblioteket 4.
- Poulantzas, N. 1978. *Den moderna kapitalismens klasstruktur*. Stockholm: Zenith.
- Poulantzas, N. 1978. *Staten, Magten og Socialismen*. København: Rhodos.
- Ranciere, J. 1973. *Kritikbegrebet og kritikken af den politiske økonomi fra Parisermanuskripterne til Kapitalen*. Århus: Modtryk.
- Sartre, J. P. 1985. *Critique de la Raison dialectique*. Paris, Gallimard.
- Sartre, J. P. 1991. *Critique of Dialectic of Reason*. London: Verso, New Left Print.
- Schanz, H.-J. 1974. *Til rekonstruktion af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*. Århus: Modtryk.
- Schanz, H.-J. og M. Larsen 1974. *Indledning til Karl Marx: Grundrids, bind 1-4*. Århus/København: Modtryk/Kurasje.
- Schmidt, L. H. 1977. *Filosofikritisk rekonstruktion - om Althusser og kapitallogikken*. København: Rhodos.
- Schmidt, L. H. 1978. *Socialisationskritik og politisk praksis*. København: Rhodos.
- Sørensen, J. H. 1977. *Dansk Uddannelsespolitik, staten og klasserne*. København: Munksgaard.
- Terray, E. 1970. *Den historiska materialismen och de primitiva samhällena*. Stockholm: Zenith.
- Therborn, G. 1981. *Maktens ideologi och ideologiens makt*. Stockholm: Zenith.
- Østerberg, D. 1971a. *Makt og materiell og andre politiske innleg*. Oslo: Pax forlag.
- Østerberg, D. 1971b. *Metasociologisk essay*. Oslo: Pax forlag.
- Om Althusser se: http://froberto.dnsalias.org/shared/Althusserian_Ideology/

Hvorfor dog Bourdieu?

Staf Callewaert og Karin Anna Petersen

Hvorfor Bourdieu? Spørgsmålet kunne godt omformuleres i retning af: Hvorfor Bourdieu og ikke en anden forsker som vejleder i gennemførelsen af netop dette videnskabelige arbejde? Det er nemlig primært i en sådan kontekst – som vejleder og inspiration for konkret videnskabelig praksis – at vi har at gøre med Bourdieu, selv om det i princippet også kunne være i en anden kontekst, såsom hans direkte politiske arbejde eller personlige relationer med ham.

I mere end tyve år har vi især i forbindelse med bedømmelser og forsvar af ph.d.-afhandlinger (og oftere i Danmark end i Sverige) ærgret os over, at ph.d.-studerende uundgåeligt fik dette spørgsmål – hvorfor Bourdieu? – mens deres fæller, der havde arbejdet med Habermas, Giddens, Bernstein, Luhmann, Løgstrup osv., aldrig fik et sådant spørgsmål eller højst en bemærkning i forbifarten, når man i al hast bladrede igennem det obligatoriske kapitel om den såkaldte forskningsfront. Bourdieu var jo franskmænd og hans arbejde havde jo kun gyldighed for Frankrig. Desuden var hans arbejder åbenlyst fejlagtige og i hvert fald kontroversielle og egentlig mere politiske end videnskabelige, så på forhånd var der et stort minus ved i det hele taget at have arbejdet med ham. Med mindre man påviste, at hans teorier var uholdbare, havde man forspildt den sidste chance for at ens hovedinspiration kunne betragtes som et plus. Interessant nok gjaldt dette ikke for de afhandlinger, der trak på Foucault, for hans arbejder var fra start frakoblet al relation til det sande, det gode og det skønne. Og mærkværdigvis ændrede alt dette sig ikke selv efter, at det efter 1990 i store dele af Skandinavien blev næsten umuligt at opdrive en 3-ugers opgave i pædagogik, sociologi, antropologi eller sygepleje og socialt arbejde uden referencer til Bourdieu. De studerende og deres vejledere (sædvanligvis ikke-disputerede lærere) læste åbenbart ikke de samme bøger som professorerne.

Hele denne emotionelle og sociokulturelle diskrimination af opkomlingen Bourdieu i de bedre kredse var i sig selv bemærkelsesværdig. Men den var også tåbelig eftersom den forudsatte, at man valgte sin videnskabelige inspiration og valgte den frit. Men sådan går det selvsagt ikke til. Man har vilkåret at være født eller bo i et bestemt land, man er afhængig af de institutioner man har adgang til, af mødet med i det mindste én intelligent og kyndig vejleder og af at man på tre år (eller for den sags skyld over et liv) højst når at sætte sig grundigt ind i og videreføre ét, måske to større empirisk-teoretiske universer. Og eftersom de akademiske kredse er mindst lige så afhængige af mode som *la haute couture*, gælder det om at have næse for det som virkelig forklarer noget gådefuldt og skadeligt, men også fimrehår, der bortfiltrerer det konventionelle.

Videnskaben har ikke altid fandtes og den vil måske forsvinde igen. Dens objekt og metode varierer alt som forskerne forfølger og udvikler spor, som har vist sig ikke at være blindgyder. Men det videnskabelige arbejde er sammenvævet med mange former

for magt, som styrer på tværs af forskningslogikken, så visse spor, der egentlig var vigtige, ender ligefrem med at dø ud. Et godt aktuelt eksempel er ansatsen til videnskabelig uddannelsesøkonomi, der begyndte i 1970'erne. Og hvis OECDs samlede trop af forskningsministre kan skaffe sig fast greb om virksomheden, vil uddannelses-sociologien uddø. Nu gælder det i stedet *evidence based best practice* for vidensøkonomi.

Så hvorfor opstår der en tradition for Bourdieuforskning i Sverige i 1970'erne? Fordi forskerassistent Bengt Gesser med sine medarbejdere og penge fra Skolöverstyrelsen på sociologi i Lund forsker i den sociale skævvridning af rekrutteringen til højere uddannelse og bl.a. har Jean-Claude Passeron som gæsteforelæser; fordi ph.d.-studerende Boel Berner studerer et år i Paris og dér støder på Bourdieu; fordi ph.d.-studerende Staf Callewaert fra Leuven-Belgien forlader klostret og teologien, tager arbejde på et slags Gallup-institut for det Europæiske Fællesmarked, følger sin hustru til Lund og håber at sociologien giver bedre redskaber til forståelse af verden; fordi alle disse mennesker og flere til danner en læsegruppe; fordi den nye professor Israel har penge til skoleforskning, søger ph.d.-studerende og falder over Callewaert, som forsøger at få en dialog i stand med de althusserianske marxister, som på denne tid dominerer. Berner stikker *La reproduction* (Bourdieu & Passeron 1970) i hænderne på Callewaert og en sten begynder at rulle, som ruller den dag i dag. Da pengene løber ud, begynder Callewaert at søge stillinger i Roskilde, Aalborg, København og Norge, hvor han med sin filosofiske baggrund og Bourdieu i afhandlingsprojektet har en komparativ fordel frem for andre ansøgere, for på dette tidspunkt er den sociologiske vending inden for pædagogik i fuld blomstring. 1976 Aalborg, 1979 København. Men det varer helt indtil 1990'erne før den dominante kritiske teori overlader et hjørne i København til fremvæksten af et Bourdieu-miljø, nok så meget på tilskyndelse af de studerende (Karin Anna Petersen, Peter Koudahl, Martin Munk, Kristian Larsen, m.fl.).

Københavnermiljøet bliver siden forstærket og til sidst afløst af Viborg-miljøet. Det udformes konkret som et ph.d.-seminar med – når der er flest – op til 40 deltagere fra hele Danmark, fra mange forskellige samfundsvidenskabelige og humanistiske fakulteter og med Staf Callewaert og Karin Anna Petersen som ledere. Parallelt med den anden bølge opstod også et miljø i Uppsala under ledelse af Donald Broady og Mikael Palme. Og senere kom atter en knopskydning, da Karin Anna Petersen kom til Uppsala og opbyggede den samfundsvidenskabelige del af sygeplejeuddannelsen og den hertil hørende forskning med et primært Bourdieu-orienteret ph.d.-seminar – siden også med seminarer i Kristianstad og med Foucault som udgangspunkt. Herefter levede interessen for Bourdieu op mange nye steder i Skandinavien. I dag er deltagerne i København-, Uppsala- og Viborgmiljøerne spredt for alle vinde. Et nyt paradigme kom på plads ved siden af de andre, men uden fast institutionel forankring – med undtagelse af foreningen Hexis med basis i København, ESEP-gruppen i Uppsala og Praxeologi-gruppen i Bergen, som endnu er under etablering. Men rundt omkring i Danmark, Sverige og Norge arbejder Bourdieu-påvirkede folk som lektorer, professorer, forskere og praktikere, og her taler vi kun om den del af den skandinaviske Bourdieu-reception, vi selv har været med til at starte.

Beskrivelsen her blander person- og socialhistorie med historien om et paradigmes effekt. Men hvorfor Bourdieu? Der er nogle milepæle. I 1960/70'erne oplever marxisti-

ske studier mange forskellige steder endnu en renaissance. I Lund har Althussergruppens strukturmarxisme en stærk stilling. Gruppens ledende figur Göran Therborn viser, at Marx ikke udarbejdede en sociologi, men med sin kritik af nationaløkonomien lagde grunden til et alternativ til den klassiske sociologi. Men skal man i den sammenhæng sige noget om skolen, må man komme med mere end spredte citater fra Marxs sekundære værker. I Lund er der nogle, der mener at her tilbyder Bourdieu mere, bl.a. med den storslåede teori om skolen i *La reproduction*. Skolen skaber ikke samfundet, det sker i et samspil mellem økonomi, politik og kultur. Skolen bidrager kun på sin måde, fra sidelinien, ved at påføre kulturen per symbolsk og ikke materiel eller fysisk vold. Men skolen er altså ikke frigørende og bevidstgørende som den kritiske pædagogik gerne tror. Og når den tænkning appliceres på andre sociale praktikker som sygepleje og medicin, forstår man parallelt, at pleje, omsorg og medicinsk behandling ikke per se er helsefremmende eller har patientens sundhed som primær ambition, men også er indlejret i økonomiske, politiske og kulturelle forhold og dermed, ligesom skolen, bidrager til samfundsmæssige dominansforhold ved at påføre kulturen per symbolsk vold.

Desværre læser vi i begyndelsen ikke også Bourdieus skitse til en praktikteori (Bourdieu 1972), ellers havde vi allerede fra start forstået, at han ikke var strukturalist og mindst af alt strukturmarxist som Althusser. Det tager en tid før denne misforståelse bliver opklaret. Da er den næste generation af læsere mere privilegeret, for efterhånden er Bourdieus værker også blevet tilgængelige på engelsk og endda dansk, svensk og norsk, hvilket medvirker til en bredere reception.

I samme periode begynder troen på den socialliberale velfærdsstat at briste, fordi flere og flere studier af forskellige livssfærer viser hvad de berørte kender på deres egne kroppe: at velfærdsstaten baner vejen for den avancerede kapitalisme. Det er svært at vise, at den – kapitalismen – er problemet og ikke løsningen, for dens omvæltende virkninger på det sociale område er det mest synlige. Bourdieu viser ikke at uligheden øges – det burde alle vide i forvejen – men forklarer, hvordan det kan være, at selv ulighedens ofre tror på det modsatte.

Det universitære miljø vi bevæger os i, er (først og fremmest i Danmark) relateret til uddannelsen af de såkaldt semi-professionelle, frem for alt deres lærere og forskere – et område, hvor forholdet mellem teori og praksis udgør en evigt tilbagevendende plage, som man aldrig bliver klog på. Bourdieus praktikteori (ikke praksisteori) ser her ud til at tilbyde en mere jordnær grund at stå på. Bourdieu hjælper også til at bryde med medicinens eller psykologiens formynderi og overhøjhed over de semiprofessionelle praktikere.

For mange praktikere som kommer på universitetet, bliver Bourdieus såkaldte praktikteori en befriende oplevelse. Den samfundsmæssige orden tilskriver praktikere og praktisk virksomhed en underordnet status, hvor forventningen og ambitionen er, at den teoretiske logik skal foreskrive og styre den praktiske virkelighed – en problematik der ikke er blevet mindre påtrængende af den moderne evidenstænkning, som begyndte indenfor medicin og siden eksporteredes til alle andre områder, ikke mindst skolen, jf. PISA-diskussionerne. Bourdieu viser med sin praktikteori, at den praktiske logik eksisterer i sin egen ret. Den kan ikke tilskrives forskerens efterkonstruktion,

som tilhører et andet (teoretisk) univers og udgør en egen selvstændig logik. Praktik er med andre ord ikke tillempet teori, sådan som det medicinske univers har forsøgt at tænke og patentere det; praktik eksisterer i sin egen ret. Det giver praktikerne frihed til at eksistere, tænke, reflektere og foreskrive inden for sit eget domæne. Videnskaben bliver så at sige sat på plads i sit eget univers, og human- og samfundsvidenskaberne får stillet krav om at blive strikt videnskab parallelt med al anden klassisk videnskab, helt modsat f.eks. den Flyvberg'ske phronesisistænkning, der forvandler videnskab til praktik. Samtidig giver Bourdieus videnskabsteoretiske, metodiske og teoretiske præcisering i den ene undersøgelse efter den anden faste rammer for, hvordan man skal angribe sin egen undersøgelse, noget der ikke findes hos nogen af de andre store samtidige sociologer. Det er først og fremmest med impuls fra Karin Anna Petersen at Bourdieus teorier på denne måde udvikles videre til professionsteori. Senere er det med Jette Steensen, at koblingen til den kritiske realisme kommer i stand.

Man kunne gå videre med at opregne forskellige gode grunde til at vende sig til Bourdieu, men tilbage til den skeptiske, anklagende frasering af spørgsmålet: *hvorfor dog Bourdieu?* Vi skal sent glemme forsvaret i Københavns Universitets nye lokaler på Amager af Kate Østergaards religionshistoriske ph.d.-afhandling om kvinders liv på de rituelle badeanstalter i Casablanca, Marokko (Østergaard 2002). Afhandlingen havde Bourdieu som hovedinspiration, noget der ikke var ukendt på institutionen, men dog usædvanligt. I bedømmelsesudvalget sad bl.a. en svensk specialist i muriderne, et sufi-påvirket muslimsk broderskab i Vestafrika. Denne opponenter undrede sig over, hvordan i alverden man kunne komme på at involvere Bourdieu, som jo var helt uinteressant i sammenhængen og som i øvrigt netop var afgået ved døden. Situationen mindede os om så mange lignende tilfælde, hvor Bourdieu-inspirerede ph.d.-afhandlinger blev bedømt af udvalg uden et eneste Bourdieu-kyndigt medlem. Bourdieus forfatterskab var det ifølge de ansvarlige åbenbart ikke svært at have en mening om, heller ikke selv om man ikke havde læst det. I modsætning til flere af os på tilhørerpladserne forblev Kate Østergaard heldigvis rolig. Stiltfærdigt redegjorde hun for 6 punkter, hvor hendes arbejde krævede nogle håndtag, som alene Bourdieu tilbød og havde eksempler på i sin forskning. Dermed var den opposition afklaret. Vi ved ikke om Kate havde tænkt det igennem inden forsvaret, men da hun blev udfordret, kom det, måske lige så nyt for hende som for os. Det er det man kalder praktisk sans eller habitus, en før-bevidst kundskab som ikke forefindes i sig selv, men snarere ligger gemt i andre former for intellektuelt, affektivt og mentalt beredskab og som kan kaldes frem i situationen. For der findes en sandhed bag ideen om, at sandhed er det der virker, men det ved man ikke på forhånd, det kan ikke gøres til ledetråd, til vejledning, sådan som New Public Management påstår. Den åbenbarer sig bare bagefter, *ex opere operato*. Praktikken eksisterer i sin egen ret, *sui generis*.

Men hvorfor Bourdieu? Derfor. Og så må man tage med i betragtning, at det måske alligevel ikke er sådan det forholder sig. At det blot er noget vi bilder os ind. At det virker, men ikke af de grunde vi tror. For vi ved ikke, hvorfor der overhovedet findes noget og ikke bare intet. Vi ved ikke hvor vort univers, som allerede har eksisteret i milliarder af år, er på vej hen. Nu når vi ved, at det vi troede var vort trygge hjem kan styrte sammen for altid; nu, når vi hver især snart skal sige farvel til alt hvad vi selv

har fundet på og ændret på i denne verden, som i bedste fald andre så skal føre videre. Hvorfor det er sådan med alt dette, ved vi ikke, og heller ikke om vore forklaringer på, hvad vi foretager os, er de absolut rigtige – forklaringer plejer jo at blive revideret. Men ingen skal kunne sige, at Danmark anno 2010 ikke er et klassesamfund, hvor velfærdsstaten endnu engang måtte træde til med løsninger, såsom at overtage stor-kapitalens tab og sætte os almindelige borgere til at betale regningen. Visse ting ved vi, og det ved vi bedre takket være sociologien og Bourdieus værk. Derfor altså.

Litteratur

Bourdieu, P. 1972. *Esquisse d'une théorie de la pratique*. Genève: Droz

Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 1970. *La reproduction*. Paris: Minit

Østergaard, K. 2002. *Tabara i praksis. En ritualanalytisk undersøgelse af renselse og hammampraksis i Casablanca*. Ph.d.-afhandling, Institut for Religionshistorie. Københavns Universitet

Hvorfor ikke længere Bourdieu (– og så alligevel)

Carsten Sestoft

Når man skifter fra at forsøge en forskerkarriere til at arbejde med administration og studievejledning, kommer der et tidspunkt, hvor man må sande, at forskning nu er et lukket kapitel. Man har ikke tid til at følge med i forskningens udvikling, man har ikke hjernekapacitet til at holde sammen på store mængder data, man har ikke overskud til at kaste sig ud i vanskelige og frustrerende projekter, og ens viden forsvinder lige så stille. Efterhånden mister man også interessen, og fra det perspektiv, som ens nye sociale kontekst gør det 'naturligt' at anlægge, begynder en del af forskningen at tage sig ud som sekteriske stridigheder og ejendommelige glasperlespil. Selv ens egen tidligere forskning, som man jo ellers gik meget op i, kan forekomme én at være af tvivlsom relevans for noget som helst.

Dette tab af interesse, der selvfølgelig hænger sammen med det gradvise tab af forskningsillusion, har jeg erfaret med Bourdieu, eller måske ville det være mere præcist at sige, at jeg begynder at erfare det efter tre år i administration. Jeg føler ikke, at hans værk og dets resultater, metoder og teorier angår mig så stærkt længere, og jeg har heller ikke længere selv noget at bidrage med. På trods af at jeg var med til at grundlægge Hexis i 2000 og har skrevet en hel del notitser, kommentarer og andet småt i foreningens nyhedsbrev er jeg derfor ikke længere i stand til at skrive noget overbevisende om spørgsmålet "Hvorfor Bourdieu?"

Det er ikke, fordi Bourdieus lærdomme ikke er meget anvendelige i mit virke inden for studieadministration og -vejledning. Bourdieu'ske undersøgelser og tankegange er velegnede til at give en forståelse for studerende og deres baggrund, for historiske udviklinger i studieorganisering på universitetet som en stadig voksende samfundsinstitution, for logikker i administrationens kompleksiteter, for habitusforskelle på VIP- og TAP-ansatte og for uendeligt meget andet. Også i mit virke som tillidsrepræsentant er Bourdieu en vigtig bagage i refleksionen over, hvad fagforening, arbejde og organisation alt sammen er for noget. Bourdieu og al hans væsen er her anvendelige som redskaber i en praktisk forståelse af tingene, det vil sige en forståelse som i sidste ende altid er orienteret mod handling i en præcis kontekst. Det behøver man ikke så farlig mange teoretiske raffinementer til; det er derfor undtagelsen, at jeg genlæser Bourdieu og konsorter, selv om det kan ske, at jeg søger efter forskningsviden om bestemte områder.

Men på trods af denne generelle anvendelighed føler jeg altså ikke, at jeg kan skrive noget om spørgsmålet "Hvorfor Bourdieu?" Det kræver måske en forklaring, og den forklaring er selv af bourdieu'sk art, så her er altså endnu en grund til at læse Bourdieu: Man kan også bruge ham til at forstå, hvad det vil sige at skifte karriere.

Skiftet er her det afgørende. Det er ikke gjort med at skifte stillingskategori fra post doc eller amanuensis til fuldmægtig og heller ikke med skiftet i opgaver fra under-

visning og forskning til studieadministration, studievejledning osv. At tilegne sig en forskningshabitus tager tid; da jeg opgav den som 40-årig, havde jeg brugt halvdelen af mit liv på at tilegne mig den, hvis man regner fra jeg begyndte at studere litteraturvidenskab (1984) til jeg steg ud igen (2004). De internaliserede resultater af en så langvarig tids- og energiinvestering slipper man naturligvis ikke så let af med igen. Det vil sige, at jeg efter tre år som fuldmægtig stadig er i færd med at afinvestere i forskningsfeltet, i færd med skifte *illusio* til det administrative felt. (Spørgsmålet er, om man nogensinde slipper helt af med denne *illusio* igen? Og om det er nødvendigt/godt/fornuftigt?) Derfor har jeg stadig tendens til at tænke nogle ting i kategorier, som hører til forskningsfeltet, frem for i det administrative felts kategorier.

Det gælder især i synet på skiftet som et tab af prestige, en forskel i symbolsk kapital – som det af samme grund er svært at indrømme: At sætte ord på det er også at sætte ord på noget, som det er svært ikke at erfare som et tab, en nedgang, en fallit, et nederlag. Ja, det er svært ikke at skrive: som *er* en fallit og et nederlag. Men det er kun et nederlag, når man forbliver i det perspektiv, som defineres af forskningens *illusio* og tilhørsforholdet til dens sociale verden og dens former for symbolsk kapital. Vanskeligheden er så, at jeg netop er skiftet til universitetsadministration, der udgør en integreret og hierarkisk lavere del af forskningens sociale verden. Det var i første omgang en fordel, fordi jeg kunne profitere af indsigten i denne, men i anden omgang kan det blive problematisk, fordi jeg dagligt konfronteres med en hierarkisering, der definerer skiftet som et tab. Det ville ikke i samme grad være tilfældet, hvis jeg var blevet fuldmægtig i en kommune eller et ministerium, hvor administrationens hierarkier har sine egne kapitalformer, som er helt uafhængige af forholdet til forskningens verden.

For at give en fornemmelse for arten af det tab, som skiftet udgør kan man drage en analogi til et andet felt: At skifte fra forskning til forskningsadministration svarer i ret høj grad til at skifte fra at være en restaurantkok, der sigter mod Michelinstjernerne, til at bestyre en kantine i en virksomhed. Restaurantkokken arbejder i en intens konkurrence på at udvikle den ypperste slags mad, på samme måde som forskeren i intens konkurrence søger at udvikle den ypperste viden inden for sit felt; og dermed er det også dem, der definerer, hvad hele feltet går ud på, hvad gastronomi og forskningsviden er, hvad det er for problematikker, temaer og måder at gøre tingene på, som sætter feltets dagsorden. Den konkurrence om at definere feltet falder man helt ud af som kantinekok eller administrator, og det kan i en vis forstand kun erfares som et tab, fordi gastronomiens og forskningens definitioner af det ypperste rækker langt ud over gastronomiens og forskningens snævre kredse. Uanset at jeg selv opfattede det som en slags overskudshandling at søge anden beskæftigelse – fordi jeg synes, at jeg var for god en forsker til at synke ned til at arbejde som ekstern lektor – er nederlaget eller tabet objektivt i den forstand, at de hierarkiserede bedømmelseskriterier nu en gang er sådan i den verden, og det ændrer min personlige opfattelse ikke det mindste på.

Det er denne tabs- eller nederlagsfølelse som forklarer, at det er svært at skrive noget bare tilnærmelsesvist bourdieuskt om spørgsmålet ”hvorfør Bourdieu?”: At skrive om det aktiverer nogle stærkt ambivalente følelser over for skiftet, både følelsen af at det ikke angår mig længere og følelsen af, det er et nederlag eller et tab.

Til gengæld vinder man også en hel del ved skiftet: Hvor restaurantkokken og forskeren har horrible arbejdstider, der kan gøre det vanskeligt at have familie, har administratoren (især jo fjernere man er fra den politiske magt i institutionen) og kantinekokken mere komfortable arbejdstider. De har også lettere ved at opnå en god og stabil indtjening, hvor både kokke og forskere til dels må arbejde gratis på den lange vej frem mod noget, som kun måske lykkes, eller rettere kun lykkes for en ret lille andel af dem, der gør forsøget. Og selv når det lykkes, er det svært at få en toprestaurant til at løbe rundt, ligesom det er vanskeligt få fastansættelse som forsker og derpå at få midler til at forske for osv.

Hvad mere er, så opvejes tabet af potentiel national eller global gastronomisk anerkendelse hos den gode kantinekok måske af, at han eller hun vil være meget værdsat på det helt lokale plan: Man producerer regelmæssigt og hver eneste dag tilfredshed hos dem, man bespiser i virksomheden. Noget lignende gør sig gældende for administratoren, som ved at løse problemer i en lokal sammenhæng også kan få megen positiv feedback, selv om man må give køb på at være kendt og anerkendt på nationalt eller internationalt plan. Hvordan samarbejdsrelationerne er i restaurant- og kantinekøkkener skal jeg ikke kunne sige, men et kvalificeret gæt er, at tonen på grund af et lidt lavere præstationspres er mere human i en kantine og dermed mere menneskeligt givende på langt sigt. Uden at forklejne de mange gode kolleger, jeg har haft i forskningens verden, har det i hvert fald været min erfaring, at samarbejdsrelationerne og en konstruktiv og positiv ånd er en af de daglige glæder ved at omgås mine nye administrative kolleger.

Kort sagt, selv om man må renoncere på Michelin-stjernerne i konkret eller overført betydning, så får man måske rammerne til et bedre liv. Sådan føles det i hvert fald det meste af tiden for den fuldmægtig, jeg har været i de sidste tre år, hvor jeg har været mere tilfreds med livet end i nogen andre perioder af mit liv, hvis man undtager de år, jeg boede i Tyskland og Frankrig og slet ikke havde arbejde. Hvordan man beskriver denne eksistentielle tilfredshed i bourdieuske termer, er jeg ikke helt sikker på, men det er så heller ikke så vigtigt længere – trods alt.

Erkendelse, lidenskab og social mobilitet

Martin D. Munk

Artiklen, som omhandler min tilgang til og brug af Bourdieus begrebssystem, balancerer mellem det faglige og det personlige. Jeg er optaget af at skrive om de betingelser videnskabeligt arbejde er indlejret i, og af de resultater videnskaben frembringer, navnlig i forhold til studier af livsbaner med særligt fokus på social mobilitet og reproduktion. For mig handler det om at få vigtige pointer frem om det, som Bourdieu mange gange har understreget, nemlig at de samfundsvidenskabelige miljøer balancerer mellem en subjektivistisk og en objektivistisk fundering. Det kommer lidt forskelligt til udtryk i de forskningsmiljøer, jeg har erfaring med. Fagene pædagogik og sociologi er mestendels præget af en hermeneutisk-kritisk tradition, medens dele af politologien, socialforskning og økonomi mere er gennemsyret af en funktionalistisk tradition. Faget idræt svæver et sted mellem disse to positioner. De to hovedprægninger indebærer en betydelig udfordring i videnskabeligt arbejde. I stedet for blot at beskrive betingelser og resultater i relativt abstrakte termer, så vurderer jeg, at historiske og biografiske vinkler giver mere liv og hæver forklaringerne. *Udkast til en selvanalyse* (Bourdieu 2006), synes jeg meget godt illustrerer, hvad jeg sigter til. Pointen er, at al forskning på en eller anden måde er forankret i værdier og sociale betingelser. Jeg har det meste af tiden forsøgt at gå vejen mellem de to funderinger, men det er vanskeligt, selvom det *ikke* er *umuligt*. Det har krævet en vis distancering til yderpositionerne i de forskellige miljøer, både inden for den subjektivistiske og den objektivistiske positionering. Det førte min vej til forskningsinstitutioner i Sverige og Frankrig, og senere til Aalborg Universitet og SFI, og dermed en konvertering til at blive europæisk sociolog.

Familiebaggrund og livsbane

En af de mest spændende og udfordrende samfundsforskere jeg er stødt på i min levetid, er den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002). Mit første møde med Bourdieu var en tekst om skolen, som en gruppe af studerende i 1986 blev præsenteret for på et uddannelsessociologisk seminar på Københavns Universitet, med Jan Kampmann som underviser, i dag professor på RUC, Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning. Teksten var en øjenåbner uden lige; den havde nerve og udsyn, den satte ord og begreber på mange af de sprogligt set uformulerede refleksioner jeg havde gjort mig i en del år: Habitus, doxa, symbolsk kapital, relativ autonomi og miskendelse/erkendelse. Det er en anden slags sociologi end den kritiske teori, som i sin ansats er mere abstrakt og mindre empirisk orienteret, trods stærk forankring i psykoanalyse og Hegels begreb om erfaring. Først og fremmest handler det om, at alle centrale spørgsmål sættes i relation til familiebaggrund og livsbane, begreber som ikke blot i denne optik indebærer en formel indplacering i det sociale hierarki, men

indeholder personlig historie, følelser, fornemmelser, kropslige erfaringer, fornuft og sans. Kort sagt alle sanser og tilbøjeligheder vi slæber med fra den tidlige barndom til den senere ungdom. Nyere studier bekræfter, at alt det der bestemmer vor succes på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet, er grundlagt før 18-årsalderen (jvf. Cunha og Heckman 2009; Borghans, Duckworth, Heckman og Weel 2008). Bourdieu sætter i høj grad fokus på, hvorfor der ikke er frit valg på alle hylder, og hvorfor samfund og individer er så vanskelige at ændre, eller i hvert fald er langsommelige at ændre, når det gælder større forandringer. Den sociale historie ethvert individ har fået med sig, nedlagt i kroppen og psyken, kommer til udtryk ved, at nogle er udstyret med meget store evner og fordele, medens andre har knapt så mange evner, og måske endda har betydelige ulemper i deres liv.

Udmøntningen af familiebaggrund bliver til begrebet habitus, et komplekst begreb med plads til modsætninger og muligheder. I *Udkast til en selvanalyse* viser Bourdieu sin egen splittede habitus: splittelsen mellem en strålende akademisk karriere og sin egen ydmyge sociale oprindelse. Måske er det nøglen til Bourdieus sociologi og en historie om en vilje til at reflektere over sig selv som sociolog, sin karriere som sociolog, sin placering i det akademiske parnas i Frankrig og i sidste instans om sociologien som erkendelsesform. Dette førte til en voldsom kritik af hele det franske establishment, det akademiske, det politiske og det filosofiske system, som Bourdieu selv var blevet en del af (jvf. Damkjær 2005; Bourdieu 2006).

I et fundamentalt forsøg på at indkredse det objektive i det subjektive forsøger Bourdieu at bryde med skismaet mellem objektivistisk og subjektivistisk forskning, og i det lægges op til en mere anvendt teori med rødder i praksis. Formentlig findes der ikke en sammenhængende 'Grand Theory' hos Bourdieu, men gennem centrale begreber som kulturel kapital,¹ felt, systemet af dispositioner med flere, er det i høj grad lykkedes at begrebsliggøre og sammenkæde forhold som ellers ikke forbindes, og det skyldes at der ambitiøst trækkes på discipliner som socialantropologi, filosofi, biologi, psykologi, sociologi og økonomi, og en villighed til at overskride grænser, ofte sat inden for de enkelte discipliner. Forsøget på at finde det objektive i det subjektive kalder på en overvindelse af hidtil kendte dogmer, som forhindrer god videnskab og store landvindinger, og fordrer en relationel klinisk banebrydende sociologi (jvf. Bourdieu 1997 i Schinkel 2003:70), der ikke har normativiteten som primat, og er travlt optaget af meninger, uden af den grund at være meningsløs. Snarere er det tanken at angribe de eksisterende meninger, som sjældent er funderet på baggrund af mere grundlæggende analyser.

Sandhed og metode – Paris 1994 – korrespondanceanalyse i centrum

Søgen efter sandhed i den Bourdieuske optik indebærer også en objektivisering af egen position, af den akademiske position. I særdeleshed er værket *Homo Academicus* et

---

1 Kapital er ofte blevet opfattet som indkomst og besiddelser (i form af værdipapirer og ejendomme). Bourdieus værk har bidraget til at gøre det klart, at økonomisk kapital ikke er den eneste kapitalform om end den, alt andet lige, er mest afgørende (jvf. Bourdieu 1986: 252; Bourdieu 1997).

centralt bidrag i forståelsen af opdelingen i forskellige fakulteter, og sammenhængen med magtfeltet. Det er i det værk, at korrespondanceanalyse tilgangen er eksponeret med forklarende noter og henvisninger, om end metoden tidligere havde været anvendt i *La Distinction*, ikke mindst til kreationen af begrebet om det sociale rum (1976, 1979). Kombinationen af en objektiveret sociologi og statistiske metoder er en efterstræbelsesværdig tilgang, især hvor det er muligt at afbilde den sociale virkelighed tæt på. Ønsket om at fordybe mig i disse studier og metoder førte til, at jeg lige efter årsskiftet 1993-1994 tog til Paris, sammen med min kæreste, for at blive tilknyttet CSE/CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), MSH som gæstedoktorstuderende. I den periode var jeg inde i en meget håbefuldt periode af min opdagelsesrejse ind i det metodiske univers, som jeg bedst kunne komme videre med ved at få nye intellektuelle udfordringer og kvalificeret vejledning på højt internationalt niveau.

Donald Broady, en ledende figur i Bourdieu forskningsmiljøet i Stockholm og Uppsala, som jeg mødte første gang i Stockholm i maj 1989 sammen med Peter Koudahl og Kristian Larsen, havde i september 1993 anbefalet mig til Monique de Saint Martin, en af Bourdieus medarbejdere og en nær kollega gennem en menneskealder. I begyndelsen af oktober 1993, hvor jeg arbejdede på Center for Idrætsforskning, Københavns Universitet, modtog jeg en formel og personlig invitation fra de Saint Martin til at blive tilknyttet EHESS, og en drøm gik i opfyldelse. Med en vis optimisme så jeg frem til den videre færd, om end der var en personlig pris at betale, men jeg valgte at fokusere på den faglige investering for at komme videre ad det metodiske spor.

Det blev et skelsættende halvt år med kontakt til forskellige sociologiske, statistiske og idrætssociologiske miljøer i Paris og i Nantes. Disse miljøer var udfordrende, og krævede en løbende afklaring af mange aspekter, som efterhånden blev indbygget i mit afhandlingsarbejde, *Livsbaner gennem et felt*, hvori jeg undersøgte social mobilitet for en gruppe af eliteidrætsudøvere. Er det muligt gennem sporten at virkeliggøre opstigen i det sociale hierarki? På den teoretiske front var jeg optaget af teorien om rekonversionsstrategier, som er central for forståelsen af, hvorledes en heterogen gruppe af individer investerer i forskellige kapitaler, som sports- og uddannelseskapital, og hvordan disse veksles mellem hinanden og til sociale positioner. Særligt Monique de Saint Martin vejledte mig i denne teori, foruden den generelle vejledning. Desuden vejledte Dominique Merllié mig i sociale mobilitetsstudier, og jeg fik et par af hans bøger og artikler om social mobilitet. Medens jeg var i Paris, arbejdede Merllié på et værk om undersøgelser af social mobilitet (*Les enquêtes de mobilité sociales*), et værk som fik mig til at begynde læsningen af *The Constant Flux*. En ny verden åbnede sig, også en verden jeg ikke på forhånd havde planlagt at gå ind i, om end jeg efter opholdet i Paris var optaget af stratifikations- og klasseteorier, hvor jeg blandt andet i en periode på Det Kongelige Bibliotek læste en del tekster af Waters om sociale klasser og kritikken heraf, og jeg fulgte i foråret 1995 forelæsninger om sociale klasser med professor John Westergaard, Sheffield University, på Sociologisk Institut i København. Denne tilegnelse og læsning kombineret med Bourdieu tilgangen fik mig senere til at kritisere Robert Eriksons og John Goldthorpes modeller og classeskema, første gang i *Livsbaner gennem et felt* (Munk 1999) i en moderat udgave, senere i artikler publiceret i *European*

Economic Review (McIntosh og Munk 2007/2009a, 2008/2009b).

På den statistiske front var jeg optaget af forskellige dimensioner af korrespondanceanalyse og hvorledes denne fortolkes. Desuden tog jeg bogstaveligt talt rundt til forskellige centrale statistikere, som havde promoveret den geometriske dataanalyse, som for eksempel Ludovic Lebart, Philippe Cibois, Brigitte Le Roux, Henry Rouanet, Jean-Marc Bernard og Jean-Pierre Fénelon, som jeg fulgte et kursus hos i 1994, samt ikke mindst Marie-Odile Lebeaux, som jeg første gang fik vejledning af i oktober 1992, og mange flere, således også de ingeniører som gennem årevis havde hjulpet Bourdieu, navnlig Marie-Ange Schiltz og Saleh Bouhedja (se også Palme 1989), idet Ludovic Lebart var den første statistiker, som i midten af 1970'erne hjalp Bourdieu i gang med at anvende metoder fra Benzécri traditionen. De var generøse og gav mange gode staldtips, hvilket bragte mig videre i det empiriske arbejde udfoldet i *Livsbaner gennem et felt*. Under opholdet i 1994 deltog jeg blandt andet i et seminar på EHESS om det litterære felt, hvor Bourdieu på en meget drenget og ydmyg måde stillede kritiske spørgsmål til en bog om tysk litteratur, opsøgende over for nye fortolkningsmuligheder.

Det var dog først ved en international konference om det sociale rum i Köln i oktober 1998 (se Munk 2005), at jeg direkte havde lejlighed til at føre en samtale med Bourdieu efter, at han havde givet sin præsentation af et paper om bogforlags positioneringer og positioner (senere publiceret i *Actes de la recherche en sciences sociales* i foråret 1999). Efter oplægget fik Bourdieu kritik af Michael Greenacre, der vist mest handlede om validiteten i nogle af Bourdieus statistiske analyser, i særdeleshed korrespondanceanalysen. Bourdieu blev ganske vred over denne kritik. Jeg forsøgte i al beskedenhed at mægle mellem de to parter som befandt sig i en noget ophidset stemning. Det er derfor interessant, at Lebaron (2009) i *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu* skriver om 1998-konferencens gennembrud og succes med hensyn til at bringe sociologer sammen med statistikere, repræsenteret ved Bourdieu m.fl. og Henry Rouanet/Brigitte Le Roux, uden dog at komme ind på diskussionerne mellem Bourdieu og Greenacre. På konferencen stillede jeg Bourdieu spørgsmålet: Kan de sociale reproduktionslove formaliseres og sættes på matematisk formel? Eller kan de sociale love få en tilsvarende status som love i naturvidenskaben? Han svarede, at det var muligt, men en anden generation kunne udmønte det. Mit ærinde dengang, som i dag, er at undersøge om sociologien eller samfundsvidenskaben kan generere legitimeret viden på linje med naturvidenskaben, eller om den har sin egenart uafhængig af det naturvidenskabelige verdensbillede, som Gaston Bachelard argumenterer for ved at introducere den omvendte rationalisme (Bourdieu et al. 1991: 221, figur). Jeg hælder mest til første scenarie. Skal samfundsvidenskaben have tilstrækkelig legitimitet og klangbund, er det nødvendigt at kunne generalisere, identificere og specificere sine resultater, under hensyntagen til, at det er samfund og individuelle handlinger vi studerer, og naturligvis benytter al videnskab sig af fortolkning.

Efter at vi forlod konferencelokalet havde jeg en personlig samtale med Bourdieu. Han virkede meget presset, og ønskede, som han direkte nævnte, egentlig at flyve væk fra al den fokus, der var på hans person. Vi talte om han nu fik svømmet i den nærliggende svømmehal i Paris eller spillet tennis/rugby for at få slappet lidt af, men nej,

der var mest af alt plads til det videnskabelige arbejde, og de krævende forelæsninger på Collège de France. Jeg husker, at Bourdieu ved den efterfølgende middag blot drak vand – ingen vin og kaffe! Jeg var selv midt i en proces med at få gjort mit doktoraf-handlingsarbejde klar til indlevering ved Lunds Universitet, efter fem års studier og undersøgelser, så det fik mig vist til at tænke på de personlige omkostninger, der er ved at indtage en virkelig ledende position i det human- og samfundsvidenskabelige felt. Der kan være en stor pris forbundet med at være så meget i front. Oplevelsen gjorde mig det klart, at Bourdieu ikke blot var en verdensberømt og ekstremt interessant sociolog, men også et menneske af kød og blod med helt elementære følelser og overvejelser. Det berørte mig dybt at tale med Bourdieu om personlige overvejelser, og de store udfordringer han selv og verden står overfor, med en stigende fokus på markedet som en løsning på alle menneskelige og samfundsmæssige problemer i stedet for også at fokusere på, hvad der betyder noget for de fleste mennesker: Læring som lykkes, at være god til noget der accepteres og anerkendes af andre, selvværd, basale levevilkår, tryghed, rettigheder, lige muligheder, respekt, seriøsitet, glæde og en følelse af at være en del af en social sammenhæng.

De basale værdier viste Bourdieu selv i praksis, da jeg i april 1999 besøgte Centre de Sociologie Européenne afdelingen på Collège de France, hvor han gav sig tid til hjælpe min relation til Frédéric Lebaron på vej, og jeg fik lov til at komme i audiens på Bourdieus ydmyge kontor, hvor han meget venligt tog fat i min afhandling, som jeg havde tilsendt ham nogle måneder før, og vi fik en uformel samtale om hvilke konverteringsstrategier eliteidrætsudøvere benytter sig af, og hvor meget sporten betyder i det moderne samfund, så meget at hvis franske landsholdspillere i fodbold opfører sig upassende ved VM, så bliver landstræneren inviteret til en alvorlig samtale med den franske præsident.

Sportsstjerner og social mobilitet

Fører en tilværelse som sportsstjerne med erobret sportskapital til social opdrift? Giver et liv i sporten muligheder for social mobilitet? Svaret er et begrænset ja. Der er ganske mange eksempler på opadgående social mobilitet via sporten, men også ganske mange eksempler på det modsatte. *Livsbaner gennem et felt* (Munk 1999, 1995a, 1995b) viser hvorledes eliteidrætsudøvere klarer sig i samfundet efter livet i sporten. Spørgsmålet er om erhvervelse af sportskapital i sportsfeltet, medieret gennem berømmelse, medvirker til at opnå et arbejde eller en bestemt placering i samfundet? Sportskapital bidrager måske til social mobilitet. Dette blev belyst gennem konkrete undersøgelser af eliteidrætsudøveres liv under og efter forløbet.

Individer agerer i overensstemmelse med de objektive muligheder, som byder sig. Tidligere udøvere finder som oftest vej til stillinger i samfundet via akademisk eller faglært uddannelse og joberfaringer. Der er forholdsvis få jobs i sporten, blandt andet fordi idrætten er organiseret gennem private ikke-statslige institutioner. Det er hyppigst udøvere med megen anerkendt sportskapital fra det relativt autonome sportsfelt, som formår at blive i feltet. Betragtes alle idrætsgrene under et, viser det sig, at knap

halvdelen af de tidligere udøvere socialt set reproduceres, det vil sige, de får nogenlunde tilsvarende erhverv som deres forældre. Godt en fjerdedel 'taber' terræn i forhold til social oprindelse, og mere end en femtedel 'vinder' socialt.

Det er en udbredt myte, at sporten er et rum for lower outcasts. Faktisk bevæger relativt få ufaglærte og mange akademikere sig gennem sportsfeltet. Der findes med andre ord en vis homologi mellem sportsfeltets positionsstruktur, og den tilsvarende struktur, som viser sig efter ophøret med eliteidræt i det sociale rum i Danmark.

Analysen blev mulig at gennemføre efter en lang konverteringsproces, hvor jeg forsøgte at få teori og empiri til at spille sammen, hvilket i første omgang var vanskeligt, da studier af eliteidrætsudøveres exit fra sporten og Bourdieus sociologi ikke umiddelbart passede sammen. Exitstudierne var enten meget socialpsykologisk eller funktionalistisk orienteret, imidlertid kunne teorien om rekonversionsstrategier bidrage til at løse problemet. Denne teori kommer jeg ind på senere. Mit bekendtskab med Jacques Defrance fra Paris-Nanterre, Jean-Michel Faure og Charles Suaud fra Université de Nantes, alle forskere som undersøger konvertering af sportskapital, fik mig sporet ind på at kæde begreberne sportskapital og rekonversion sammen.²

Sportskapital er i dag en kapitalform, som i nogle idrætsgrene giver den enkelte udøver muligheder for at konvertere sig frem til enorme økonomiske summer. En del professionelle fodboldspillere har i lande som Italien og England i omegnen af 50-120 mio. kr. i årsløn, ikke dårligt for en søn, som ellers havde udsigt til langt dårligere betalte ufaglærte og faglærte job. Det professionelle sportsmarked er blevet et investeringsområde på linje med de store industrier, hvor mange store firmaer investerer.

Begreberne om sportskapital og fysisk kapital kan betragtes som en form for kulturel kapital, i kropsliggjort form (Bourdieu 1978, 1979/1986, 1980/1990). Enkelte sociologer har dog fremhævet den fysiske kapitalens egenlogik og særstatus (jvf. Shilling 1991, 1993: 149; Bourdieu 1978), og knytter hermed an til habitus. Kroppens udrustning og distinktion kan anerkendes som symbolsk kapital via kampe i det sociale rum. Sportskapital er typisk en kapitalform, som hører til et specifikt felt, hvor en særlig logik råder, og er eksempelvis karakteriseret ved andelen af store sejre, antal titler/mesterskaber (nationale og internationale), rekorder, antal kampe/spil, særlige hverv som anfører eller kaptajn (Bourdieu 1978: 833). Det er gennem erhvervelsen af sportskapital muligt at konvertere til økonomisk kapital eller positioner i det sociale rum inden for eller uden for sportsfeltet (Munk 1999). Testen på om fysisk kapital er værdifuld, er om den potentielt kan konverteres til økonomisk kapital, social kapital eller kulturel kapital (jvf. Bourdieu 1978, 1979/1986, 1986). Det er det, som konverteringsstridigheder drejer sig om (Broady 1983: 18).

Selvom der kan tjenes store økonomiske summer på fodbold, er det ikke sådan, at alle kan benytte sig af disse muligheder: Dog *er* det muligt for personer med lille kapital at konvertere sportskapital til sociale positioner i det sociale rum, men mulighederne for udøvere i 'arbejderklasserne' er generelt set ikke mange. For agenter fra

---

2 Le sport de haut niveau dans l'espace européen. Etude comparative sur les élites sportives dans cinq pays: Allemagne, Angleterre, Danemark, France, Suisse, Rapport au Centre national de la recherche scientifique, 65 pages (appel d'offres du GDR 1094 sport), 1996. <http://cse.ehess.fr/document.php?id=416>.

dominerende klasser stiller konverteringsforholdene sig anderledes (Bourdieu 1978: 832; Shilling 1993: 137). Sport hører, i disse klasser, som oftest ikke til de midler og betydninger, der er afgørende for gennemførelsen af konverteringer af fysisk kapital med henblik på yderligere opadgående social mobilitet, men den fysiske kapital kan bidrage til at understrege bestemte symbolske værdier, (krops)holdninger og attituder. Opnåelsen af fysisk kapital blandt dominerende klasser indebærer som oftest ikke så stor risiko, da de dominerende positioner ofte dyrker aktiviteter som tennis, golf, polo, ridning, hvoraf især de to sidstnævnte dog godt kan give fysiske skrammer. På trods af at den fysiske kapital kan rekonverteres til økonomisk kapital, er risikoen, såfremt man mislykkes i uddannelsessystemet, at det ikke er muligt at fastholde den fysiske kapitals symbolske værdi, der som regel ikke kan stå alene. Der skal være et grundlag for den fysiske kapital at operere ud fra, hvilket kan være social oprindelse og/eller uddannelsesniveau.

Men hvorfor vil de dominerende positioner overhovedet investere i fysisk kapital, som i visse tilfælde kan være forbundet med store risici? Et svar er, at kropsattituder i dag spiller afgørende ind i selvscenesættelsesprocesser og i distinktive ærinder. Et andet svar er, at staten i mindre grad har mulighed for at regulere erhvervelsen og transmissionen af fysisk kapital, end erhvervelsen af økonomisk kapital, i form af formue- og arveskatter (jvf. Bourdieu 1986).

Uddannelsessociologien i støbeskeen

I lang tid var Bourdieu ikke på mode i Danmark. Imidlertid fandtes der tidligt en reception blandt uddannelsessociologer, pædagogik- og socialisationsforskere. I det følgende skitseres hvorfor Bourdieus sociologi navnlig i dansk pædagogisk og uddannelsessociologisk forskning blev så populær, anvendelig og attraktiv. Pierre Bourdieu blev i Danmark i 1970'erne kendt gennem sine uddannelsessociologiske analyser og undersøgelser af den kulturelle og sociale reproduktion (Berner, Callewaert og Silberbrandt 1977; Callewaert 1979, 1980; Bjerg og Callewaert 1982/1985 og Callewaert 1992/2000). Bourdieus tanke med sociologien om uddannelse var at skabe en adækvat generel sociologi, og dermed fundamentet for grundlæggelsen af en generel antropologi om magt og legitimitet (jvf. Bourdieu 1989/1996:7).

En afgørende forklaring på den relativt store succes i pædagogiske og uddannelsessociologiske miljøer er, at Bourdieus begreber har virket som en øjenåbner for mange studerende, skolefolk og forskere, og som en mere empirisk orienteret approach end mange socialfilosofiske tilgange til problemstillinger omhandlede uddannelse, opdragelse, socialisation og disses relation til grundlæggende sociale forhold i et samfund. I det hele taget blev det muligt at forstå sammenhængen mellem teori og empiri meget bedre, og det blev tilmed muligt at forstå, hvorfor social mobilitet på grund af sociale og mentale strukturer begrænses. Begreber om habitus, praktikker, felt, kapital, konverteringsstrategier og dominans/magt gjorde det reelt muligt at forklare empiriske forhold på en anden måde end gængs samfundsvidenskab, og tilmed blev sammenkoblingen af det kvalitative og kvantitative mere oplagt og nyttig.

I begyndelsen af 1970'erne var der en stigende interesse for børns og unges ulige chancer i uddannelsessystemet. I mange pædagogiske, psykologiske og sociologiske forskningsmiljøer anvendtes på den ene side mest af alt marxistiske og materielle teorier, og på den anden side mere individorienterede teorier til at forklare, hvorfor børn fra forskellig social baggrund klarer sig forskelligt gennem uddannelsessystemet. Parallelt hermed stod SFI for en række grundige empiriske studier af levevilkår og uddannelseschancer, som viste grundlæggende fordelingsmæssige forskelle mellem forskellige befolkningsgrupper. Så på den ene side fandtes der i hovedsagen ganske abstrakte teorier om hvordan de materielle forhold skaber klasser, der indebærer meget forskellige besiddelser, og på den anden side var der empiriske studier, der viste fordelingsmæssige skævheder og udjævninger i befolkningen med hensyn til levevilkår og uddannelseschancer.

Det er givet, at grundlæggende levevilkår spiller ind på børns og unges muligheder for at klare skolen, og for at gå videre i uddannelsessystemet. Problemet i de fleste af disse tilgange er imidlertid, at de ikke på en tilfredsstillende måde er i stand til at forklare de ulige chancer ved at kæde uddannelsessystemet, det sociale system og karakteristika ved individerne sammen til en kombineret forklaring. Bourdieu og Passeron (1964/1979, 1970/1977) søgte gennem uddannelsessociologiske studier at kæde disse delsystemer sammen med individet til en forklaringsramme for de ulige chancer. Her tænkes på begreberne kulturel reproduktion (via den pædagogiske vilkårlighed i uddannelsessystemet) og social reproduktion. De konstaterede ulige chancer for at påbegynde en uddannelse, særligt uddannelser på Grandes Écoles (se senere), og for at gennemføre uddannelser i det hele taget. Med andre ord er den sociale oprindelse, det vil sige forældrenes stilling, uddannelse og kulturelle orientering afgørende for graden af succes i uddannelsessystemet – formidlet gennem individernes habitus –, så at sige med indlagt tilbøjelighed til enten at indtage dominerende eller dominerede positioner.

Kulturel kapital og reproduktion af uddannelsesforskelle

Kernebegrebet kulturel kapital³ blev udviklet, da Pierre Bourdieu i 1960'erne begyndte at undersøge hvorfor børn af arbejdere, landmænd og selvstændige har betydelig ringere chance for at indtræde på en højere læreanstalt og for at gennemføre en universitetsuddannelse end børn af akademikere og direktører. Der dokumenteredes en overrepræsentation af middel- og overklassestudenter ved de franske højere læreanstalter. I 1960'erne havde en fransk søn af en direktør fire gange større chance for at påbegynde en universitetsuddannelse end en søn af en arbejder. Social oprindelse er den enkeltfaktor, der betyder mest for livsbetingelserne og chancerne i uddannelsessystemet (Bourdieu og Passeron 1964/1979: 12).

Men hvorfor er uddannelsesmæssige præstationer og gennemførelsesrater ulige fordelt? Akademisk succes forklares ud fra kulturel kapital og forudsætninger, som

---

3 Symbolsk kapital kan akkumuleres til kulturel kapital i institutionaliserede samfund med skriftsprog (jvf. Bourdieu 1980: 214f.; Broady og Palme 1989: 200), der findes i 'objektiveret' tilstand i form af tekster, teorier og maskiner, og kan forvaltes af institutioner som skoler, universiteter og tidsskrifter (Bourdieu 1997).

privilegerede studerende oparbejder i familien, herunder den konkrete socialisering og opmuntring til boglige studier og orientering (kognitive og ikke-kognitive færdigheder), indkomstforhold samt uddannelsessystemets tendens til at privilegere studenter fra højere sociale lag gennem dets egenlogik, det vil sige indforståede måde at fungere på (Bourdieu og Passeron 1964/1979: 23-27).

Hvad dækker kulturel kapital over? Objektiverede kulturelle værker (bøger, malerier etc.)/æstetisk sans, kropsliggjorte kompetencer (kropsholdning og kropsteknik) og uddannelse, herunder akademiske kvalifikationer, titler og sproglige kompetencer, hvis værdi der til stadighed kæmpes om, og således som de to andre former varierer i symbolsk værdi (Bourdieu 1986: 243). Herunder indregnes kognitive og ikke-kognitive færdigheder, f.eks forventninger, som Lareau og Weininger (2004) argumenterer for, og kulturel kapital skal således ikke alene defineres som finkultur, hvilket *La distinction* (1979/1986) måske frister til. De der har kulturel kapital lagret i krop og sjæl, som kender til, og er fortrolige med de fordringer f.eks en uddannelsesinstitution stiller, klarer sig alt andet lige bedre. Kulturel kapital måles somme tider ved antal bøger på boghylden derhjemme og om de læses, men især forventninger og præferencer for bøger som anses for de rigtige bøger i videnskab, på kulturinstitutioner og internettet er afgørende.

Individens forventninger til deres uddannelsesfremtid genereres netop i familierne: ”Uddannelsessucces... modelleres som en klasseforankret anticipation baseret på ubevidste forventninger om objektive chancer for succes” (Bourdieu 1973: 83), og udspringer af habitus og ulige kapitalbeholdninger, formidlet via forældrene. Grundlæggende opfattelseskemaer styrer dermed adfærd og forestillinger, oftest i overensstemmelse med forældrenes adfærd og forestillinger (vi ved fra studier, at især moderens uddannelse har betydning). Dermed bidrager de studerendes forventninger til forklaringen af sammenhængen mellem de studerendes adfærd gennem uddannelsessystemet, faktiske resultater i skolen, valg af uddannelse, opnået uddannelsesniveau og endelig social position.

Disse resultater gav anledning til en teori om social og kulturel reproduktion (jvf. *La reproduction/Reproduction* (1970/1977)) der dels drejer sig om, hvorvidt samfundsstrukturen, og dermed også relationerne mellem sociale positioner i samfundet, reproduceres over tid (den sociale reproduktion), og dels om sammenhængen mellem familie og uddannelsessystem foregår ved favorisering af ressourcestærke familiers kulturelle baggrund i uddannelsessystemet (kulturel reproduktion) samt individernes/børnens egne forventninger og adfærd.

Tidligt var Bourdieu særligt interesseret i sammenhængen mellem de højeste positioner i samfundet og de uddannelser man er indehaver af, og hans forskerteam fandt en markant skæv adgang og rekruttering til eliteskolerne i Frankrig, Grandes Écoles. Trods ændringen i det samlede uddannelsesmønster, er der en fortsat skævhed i adgangen til Grandes Écoles og dermed til magtfulde sociale positioner. I 1960erne og i begyndelsen af 1970erne var det godt 60 % af de dominerende klasser som rekrutteredes til Grande Écoles, medens 35 % af disse rekrutteredes til universitetsuddannelserne (Bourdieu 1996: 144). Chansen for at en arbejdersøn, født mellem 1959-1968, indtrådte på en Grande École eller très Grande École, skoler med allermest prestige,

var 1 %, medens den tilsvarende chance for en søn af en advokat eller læge lå på 21 % (Albourny og Wanecq 2003: 31, tabel C). I årene 1993-2003 blev mere end halvdelen af de franske Grandes Écoles studerende rekrutteret fra de øverste sociale lag middelklasser og derover. For personer født i 1950erne blev en sjettedel (1/6) (eller en ud af hver sjette) af sønnerne⁴ rekrutteret fra de øverste sociale lag, hvor en ottendedel blev rekrutteret fra lærerfamilier til Grandes Écoles, hvorimod blot 1/85 kom fra arbejderklassen lykkedes med at få adgang hertil, og 1/23 kom fra middelklassen opnåede plads. Det var således 13 gange mere sandsynligt, at en dreng fra overklassen fik adgang til en Grande École frem for en dreng i arbejderklassen, hvilket var 24 gange mere sandsynligt med hensyn til très Grande École (jf. Albourny og Wanecq 2003: 31). Fra årgangene 1919-1928 til 1949-1958 er der dog foregået en kvalitativ demokratisering hvilket ses af et fald i den relative chance for at en søn fra overklassen når en Grande École sammenlignet med en søn fra arbejderklassen (odds ratioen faldt fra 24,2 til 14,2, men er dog steget lidt til 16,6 for 1959-1968). Sidst i perioden 1993-2003 ser rekrutteringen fra de øverste sociale lag endda ud til at stige lidt, for de yngre kohorter, og især for très Grande Écoles (jf. INSEE 1993-2003). Denne seneste tendens tyder på en samlet demokratisering og polarisering på samme tid.

Vi kan derfor udlede, at den kulturelle reproduktion stadigvæk lever, og er markant, men at der også har været visse ændringer i reproduktionen af uddannelse i Frankrig i retning af at forældrenes formelle uddannelse er mindre vigtig.

Analysen hos Bourdieu (1989/1996) viser, at der er en klar opdeling af højere uddannelsesinstitutioner nær det han kalder for *den store port*, det vil sige tæt forbundet med magtfeltet, og uddannelsesinstitutioner nær *den lille port* med knap så meget nærhed til magtfeltet. Et markant eksempel på en eliteuddannelsesinstitution i Frankrig er École Nationale d'Administration, med den anvendte forkortelse ENA eller l'ENA, med en grad herfra opnås en betydelig symbolsk kapital, som giver adgang til det politiske felt (Bourdieu 1996: 201).

Hvordan ser dette ud i Danmark? Der er en betydelig ulige adgang til studier på jura, medicin, polyteknik, økonomi og andre fag ved specifikke uddannelsesinstitutioner (jf. Thomsen 2008), hvilket beror på en ulige tilgang til kulturel kapital og iværksættelse af rekonversionsstrategier. Børn af forældre med lang videregående uddannelse rekrutteres til medicin, økonomi, statskundskab på Københavns Universitet, som ligger i toppen, medens visse studier på DPU, Syddansk Universitet, Aalborg Universitet, Handelshøjskolerne, som i højere grad rekrutterer unge studerende fra ufaglærte hjem, ligger i bund (jf. Thomsen 2005: tabel 3). Valg af eliteuniversitetsuddannelse er socialt betinget, således at unge fra velstillede familier i højere grad vælger disse frem for unge fra familier uden megen kulturel kapital og andre former for ressourcer. Dette ses af at væsentligt flere af fædrene til den videnskabelige elite, som er ansat på Københavns Universitet, har en akademisk uddannelse sammenlignet med øvrige universiteter.

I en række studier af rekruttering til eliteuddannelser i Sverige viser Donald Broady, Mikael Palme og Mikael Börjesson (2002), som siden midten af 1980erne har gennem-

---

4 Der er ikke oplysninger for mødre - døtre.

ført studier af social rekruttering til højere uddannelse i Sverige, en tilsvarende overrepræsentation af studerende fra højere sociale klasser på studier som fysik, medicin, økonomi, og på uddannelsesinstitutioner som KTH og Karolinska Institutionen.

I Mullen, Goyette og Soares (2003), se også Espenhade og Radford (2009), vises for USA en sammenhæng mellem forældres uddannelse og valg af studier som medicin, veterinærvidenskab, farmaci, odontologi, jura, kiropraktik og teologi, samt ph.d.-programmer, en sammenhæng der ikke gælder valg af MBA-studier, og den er svag for så vidt angår valg af master-programmer. Effekten af forældreuddannelser formidles indirekte af performance på bachelorstudiet, af om de studerende har frekventeret mere selektive uddannelsesinstitutioner, af uddannelsesforventninger og af om det er private eller offentlige forskningsinstitutioner (de fleste eliteuniversiteter, som Harvard, er private). Dette kan fortolkes i retning af, at USA har et meget opdelt universitetssystem med en skæv social rekruttering, der siden danner baggrund for eliteplaceringer i det amerikanske samfund

Noget kunne således tyde på, at Bourdieus teorier om kulturel og social reproduktion også er relevant i Danmark, Sverige og USA, med de korrektioner som udfoldes i Bourdieu 1989/1996 (jvf. Munk 2007).

Teorien om rekonversion- og reproduktionsstrategier

Hvad er det for sociale mekanismer som på en gang skaber grundlag for både *forandring* og *reproduktion*? Svaret gives ved at kombinere teorier om reproduktions- og rekonversionsstrategier, som iværksættes af familien for at overleve bedst muligt. Teorien om reproduktion blev i løbet af 1970'erne kædet sammen med en teori om strategier om rekonversioner (Bourdieu, Boltanski og de Saint Martin 1973/1978; Bourdieu 1974, 1989/1996) praktikker gennem hvilke individer tilstræber at erobre, fastholde eller forbedre positionen i samfundet, gennem erobringer af social energi og investeringer i uddannelser og efterfølgende rekonverteringer til specifikke positioner i magtfeltet.

Et flerstrengt net af reproduktionsstrategier er i spil (jvf. Bourdieu 1996: 272ff.), og omfatter f.eks fertilitetsstrategier, arvestrategier, uddannelsesstrategier, skolastiske strategier, profylaktiske strategier (sundhed + biologi), kort- og langsigtede økonomiske strategier, sociale investeringsstrategier (sociale relationer), ægteskabsstrategier og sociodicy strategier (legitimering af domination). Det klassiske eksempel er konvertering af økonomisk kapital til kulturel kapital gennem familiers fokusering på at deres børn gennemfører studieforløb på uddannelsesinstitutioner, der giver mest mulig nytte og prestige, dette gælder overklassen men i stigende grad også den velstillede middelklasse og andre grupper med bevidsthed om uddannelsens betydning. En tendens der kan observeres i mange lande (Ayed og Poupeau 2010), og f.eks illustreres af en stigende brug af private skoler i det Københavnske skoleliv, hvor op imod 40 % af akademikerforældrene sender deres børn på privatskole. Der eksisterer formentlig en bekymring blandt middelklassefamilier om hvorvidt den danske folkeskole giver deres børn de muligheder og kompetencer, som den internationale konkurrence fordrer. Tilbøjeligheden til at ville investere i uddannelse afhænger ikke blot af størrelsen

på familiens kulturelle kapital, men også af dens relative vægt i den samlede arv. Børn af lærere/akademikere og af virksomhedsejere investerer med forskellig 'interesse' i studier, da afkastet af den kulturelle kapital er forskellig for dem.

Konverteringen af økonomisk kapital til kulturel kapital kan således anses for at være en af de faktorer, der har påvirket måden hvorpå udvidelsen af uddannelsessystemet er foregået, og dermed øget presset på adgangen til de mest elitære uddannelsesinstitutioner (Bourdieu 1986: 248), da familierne sættes under konstant pres for at foretage stadig større investeringer i deres børns uddannelse, en pointe Lester Thurow allerede i 1972 var inde på. Konverteringen hænger sammen med at arbejdsmarkedet og arbejdsdelingen er ændret over tid, blandt andet som følge af forandringer i produktionssektoren. Der er blevet langt færre selvstændige og firmaernes relation til uddannelsessystemet forandres. Selvstændige og andre sender i endnu højere grad i dag deres sønner og døtre til højere læreanstalter, hvor firmaerne førhen fastholdt deres positioner ved at overføre økonomisk kapital til især sønnerne. Dette fører til en øget konkurrence om uddannelsestitler (jvf. Munk 2003b: 44-45).

Den øgede konkurrence er grunden til uddannelsesekspansion, og en stigende inflation i visse dele af uddannelsessystemet fører til at jobs varetages af formelt set bedre kvalificerede end tidligere (især personer med social oprindelse blandt ikke-akademikere er berørt, Munk 2003b). Et grundlæggende fund i Bourdieus studier er, at værdien af uddannelse afhænger af den *symbolske knaphed*. Individuer forsøger dermed at erhverve uddannelseskapital med mest mulig valør i forhold til konkurrenterne. Derved sætter den sociale stratifikation sig ikke alene som et skel mellem ikke-akademisk og akademisk uddannelse, men ligeledes som et skel inden for sidstnævnte. Derfor indgår top uddannelser i stigende grad som en del af den sociale reproduktion gennem selektion af agents sociale og kulturelle arv (Bourdieu 1986: 243-244).

Specifik uddannelseskapital bliver således i stigende grad den faktor, som afgør muligheder og positioner (Bourdieu 1987: 4; Bourdieu og Wacquant 1992: 119; Bourdieu 1997; Munk 2007). I dag er der ingen tvivl om, at videnskapital er afgørende, det vil sige en generel form for uddannelseskapital, der kan anvendes i langt bredere sammenhænge end snævre nationale arbejdsmarkeder. Legitim og anerkendt videnskapital erhverves og tilkæmpes i stigende grad i en international arena, dels gennem mobilitet, dels gennem netværk, kontakter og indgående kundskab om andre landes uddannelser og systemer. Selv franske studerende er i stigende grad begyndt at gennemføre uddannelser i udlandet, navnlig i USA og i England, der synes at være de mest 'attraktive' prestigezone for opnåelse af uddannelse og viden (Munk 2009a). Bourdieus studier var mestendels lokaliseret til franske områder, men han havde blik for hvorledes andenrangs business skoler kæmpede sig op ved at benævne deres programmer som internationale (Bourdieu 1989/1996: 305ff./214ff.; Wagner 2007:62), og igennem de seneste 10-15 år har forskellige haft stigende fokus på det internationale uddannelsesfelt (jvf. Wagner 2007; Weenink 2008; Munk, Poutvaara og Foged 2010).

Passer teorien om social reproduktion?

På baggrund af en økonometrisk analyse af en generations uddannelses- og livsbane konkluderer vi i et studie af den danske ungdomsforløbsundersøgelse på SFI,

at forskel i familiebaggrund, herunder i forældrenes uddannelsesbaggrund, indkomst, antal søskende, evner, køn og intakt familie forklarer, at individer inden for en generation klarer sig forskelligt i uddannelsessystemet (jvf. McIntosh og Munk 2007a). Det vil sige, at det er flere typer af kapital og kapaciteter, der sammen afgør placeringen i uddannelsessystemet. Således er det problematisk at konkludere, at uddannelsesforløb alene kan forklares ud fra den kulturelle kapital. Økonomisk-, kognitiv- og ikke-kognitiv kapital er medbestemmende.

Der er en betydelig sammenhæng mellem forældrebaggrund og eget uddannelsesniveau, også målt på chancen for at være i gang med en universitetsuddannelse (Bonke og Munk 2003; Hansen 2003; Munk 2003a, 2008). Imidlertid hævdes det i en række studier, at uddannelsesvalg over tid er blevet mindre afhængig af forældrebaggrund, i hvert fald i lande som Holland, Sverige og Danmark (Breen 2004; Breen et al. 2009; Breen og Jonsson 2005, 2007; Shavit et al. 2007; McIntosh og Munk 2007b, 2010).⁵ Dette resultat er dog omdiskuteret, da studierne ikke i tilstrækkelig grad tager højde for selektionen over de enkelte transitioner (jvf. Munk 2003b: 45), og uddannelse overvurderes da der ikke i tilstrækkelig grad kontrolleres for evner, system af dispositioner og specifikke familiemæssige forhold (jvf. McIntosh og Munk 2007a). Vi, McIntosh og Munk (2010), finder faktisk, at familieindkomst, forældreuddannelse og især uobserverede forhold er blevet vigtigere for uddannelsesvalg over tid, samtidig med at andre typiske familiebaggrundsvariable er blevet mindre vigtige. Vi gætter på at uobserverede forhold blandt andet handler om, at smagen for uddannelse spiller en større rolle i takt med, at betydningen af uddannelseskapital har ændret sig. Samlet set viser et nyudviklet mobilitetsindeks, at mobiliteten er øget, og uligheden er steget, da unge fra familier med de største indkomster, som er en god proxy for forældrekapacitet, alt andet lige, rykker fra andre samfundsgrupper, når det gælder valg af uddannelse.⁶ Slaget i forskningen handler om, hvorvidt uddannelse i stigende grad er afgørende for social succes, eller om social oprindelse, formidlet af uddannelse, er den mest afgørende faktor for social succes. Der er sociologer, som mest tyr til meritokrati regimet, der ikke tror på reproduktionsmodellen, og ud fra deres studier antager at betydningen af social oprindelse mindskes (jvf. Goux og Maurin 1997; Lucas 2001). Diskussionen handler således også om en mere grundlæggende problemstilling om 'demokratisering' af uddannelsesmulighederne.

Længe har det været hævdet, at uddannelseschancerne er socialt skævt fordelt (jvf. Bourdieu og Passeron 1964/1979). Franske samfundsforskere har imidlertid peget på en højere andel af arbejderbørn på universitetsuddannelserne (jvf. Thélot og Vallet i *Économie et Statistique* (2000) for den seneste udvikling inden for dette område i Frankrig). For så vidt angår adgangen til de ordinære universiteter er dette billede korrekt. I afsnittet om kulturel kapital og uddannelsesforskelle ses imidlertid tydeligt sociale forskelle i rekrutteringen til de mest elitære uddannelser, hvor styrken i sammenhængen mellem social oprindelse og adgang for årgangene født i 1959-1968 er på tilsvarende niveau som årgangene født i 1919-1928. Det er et historisk fænomen, vi mangler at undersøge i Danmark, men antagelsen er, at billedet minder om det franske, da gen-

---

5 Et nyere studie af fire Sydamerikanske lande viser også en reduktion i betydning af forældrebaggrund på de lavere uddannelsesstrin, men ikke på de efterfølgende trin (Torche 2010).

6 Hussain, Munk og Bonke (2009) viser dog, at den økonomiske ulighed ligger på lavere niveau end i andre lande, men afhænger af hvordan indkomst måles.

nemsnitskarakteren for at komme ind på de mest elitære uddannelser i Danmark er vokset over de senere år, og vi ved fra andre studier, at det normalt betyder en socialt set skævere rekruttering.

Statskapital og strukturel homologi

Kan de ulige chancer i uddannelse og senere position mere fundamentalt forklares? Bourdieu og Passeron (1977/1990: 166-167) forklarer social selektion i uddannelsessystemet ved at se den som en dobbelt regulerende effekt, der består i en teknisk kvalificering med reference til efterspørgslen på arbejdsmarkedet, og i en skabelse af sociale grader med reference til sociale forskelle. Tankegangen er, at sociale fordele kan konverteres til akademiske fordele, som igen kan overføres til sociale fordele. Sagen er, at akademiske meritter fremstilles som tekniske forudsætninger for varetagelsen af et job, men indirekte er de bærere af en social dimension. Denne dobbelte funktion perspektiverer Bourdieu ud fra Max Weber, som anså rationaliseringsprocessen af uddannelse og selektion for at være knyttet til udbygningen af en moderne stat, der skulle varetage specielle opgaver og funktioner. Opbygningen af et statsligt bureaukrati krævede ifølge Weber et stadigt større korps af specialiserede eksperter (Weber 1978, II: 998-1003) og dermed udbygningen af et eliteuddannelsessystem. Betydningen af bureaukратиets og uddannelsessystemets tekniske funktioner bør imidlertid ikke overvurderes i forhold til disses sociale funktioner (jvf. Bourdieu og Passeron 1970/1977: 167; Bourdieu 1989/1996: 375).

Større formelle lige muligheder i uddannelsessystemet har ikke indebåret en afskaffelse af disse to funktioner. Den sociale funktion indebærer blandt andet, at eliteuddannelserne eller 'nobilettsuddannelserne' sørger for ordinationen, det vil sige produktionen af nobilitet, svarende til præsters ordination i kirken. Jo mere den akademiske titel anerkendes – set i forhold til arbejdsmarked og magtfeltet – desto mere sandsynligt er det, at den kommer til at fungere som en slags nobilitetstitel, det vil sige en titel, som svarer til tidligere tiders adelstitler, som et langt stykke ad vejen frigør det individ, som er indehaver af titlen, fra at bevise eget værd (Bourdieu 1996: 119).

Værdien af den akademiske kapital⁷ påvirkes også af statskapitalen, en form for metakapital, der er dannet via en koncentration af forskellige kapitaler og felter:

..der sætter Staten i stand til at påvirke bytteværdien mellem de specifikke kapitalformer og i samme omgang styrkeforholdene mellem deres indehavere. Heraf følger, at konstruktionen af Staten foregår sideløbende med konstruktionen af magtens felt, forstået som det spillerum inden for hvilket kapitalindehaverne især kæmper om magten over Staten, dvs. om den statskapital, der giver magt over de forskellige kapitalformer og over reproduktionen af dem (navnlig igennem skoleinstitutionen). (Bourdieu 1997: 106).

7 Symbolsk kapital (er) "lig med den form, som enhver kapital antager i det øjeblik den opfattes på basis af nogle opfattelseskategorier der er resultatet af kropsliggørelsen af de opdelinger og modsætninger som er skrevet ind i den pågældende kapitalforms fordelingsstruktur (f.eks stærk/svag, stor/lille, rig/fattig, dannet/udannet). Heraf følger, at Staten, der jo råder over midlerne til at indprente og sætte nogle vedvarende anskuelses- og opdelingsprincipper igennem som matcher dens egne strukturer, par excellence er stedet hvor koncentrationen og udøvelsen af den symboliske magt finder sted" (Bourdieu 1997: 115).

For at forklare asymmetrien i akademisk kapital analyserer Bourdieu det relativt autonome felt af højere læreanstalter og forberedelsesklasser, der viser en strukturel homologi⁸ mellem det højere uddannelsesfelt og magtfeltet. Hermed afsløres kampen om princippet for domination og hierarkisation. Magtfeltet er organiseret i overensstemmelse med en chiasatisk struktur (jvf. Bourdieu 1989/1996: 270), en fordeling på basis af det dominerende princip for hierarki, økonomisk kapital, og det dominerede princip for hierarki, kulturel kapital. Den strukturelle homologi mellem uddannelsesfeltet og det sociale rum er drivkraften i reproduktionen af sociale forskelle (Bourdieu 1989/1996: 136).

I magtfeltet skal agents adfærd ses som symbolske strategier med henblik på at legitimere dominationsprincippet, hvilket udmøntes via rekonversionsstrategier og potentielle livsbanebevægelser. Derved optræder feltet af højere læreanstalter i strukturelle modsætningspar, som eksempelvis modsætningen mellem Grandes Écoles og de almindelige universiteter, eller inden for sidstnævnte mellem de juridiske og medicinske områder. Uddannelsesfeltets homologi med det sociale rum skabes gennem gravitationer og kampe i det sociale rum, det vil sige via frastødninger og tiltræknin-ger mellem (forskellige) systemer af positioner (og dermed systemer af dispositioner = habitus) i de to rum. Begrebet strukturel homologi koblet med andre begreber bidrager således til at forklare den sociale reproduktion, og medvirker til en forklaring af, hvorfor man på en og samme tid kan have kamp om kapital og reproduktion af væsentlige sociale strukturer.

En sociodicy, Maxwells dæmon, lidelse og anerkendelse

Alt i alt viser Bourdieu et komplekst system af mange forhold, der bidrager til den sociale selektion af elever og studerende, og at uddannelse virker som en nøg-lefaktor i genereringen af sociale skel mellem forskellige grupper og positioner samt mellem kvinder og mænd, hvor sidstnævnte forhold har ændret fortegn (jvf. Munk 2008, 2009b). Individuer og grupper 'fordeles' både gennem den formelle tildeling af titler, eksamener og gennem den uformelle (symbolske) indprentning af troen på, at det skal være sådan.

Denne mekanisme sandsynliggør Bourdieu (1997: 38-39) ud fra Maxwells dæmon, der illustrerer hvorledes termodynamikkens anden lov kan sættes ud af kraft (loven siger, at det ikke er muligt at udføre en proces, hvis eneste resultat er overførsel af varme fra et koldere til varmere legeme (Both og Christensen 1985: 118)). Dæmonen agerer ved at sortere de varme/hurtigere partikler hen i en beholder hvor tempera-turen stiger, og de kolde/langsomme partikler sorteres hen i en beholder med lavere temperatur. Derved opretholder dæmonen forskellen, som ellers ville have haft en tendens til at forsvinde.

Bourdieu mener, at uddannelsessystemet fungerer på samme måde som Maxwells dæmon, hvilket indebærer, at den allerede etablerede sociale afstand mellem elever der

---

8 Strukturel homologi definerer den tætte sammenhæng mellem positioner i ét felt med positioner i et andet felt, og betyder lighed mellem områder, der ser ud til at have forskellige interne logikker, egne praktikker og eget symbolsk univers.

er udstyret med megen kulturel kapital og elever med meget lidt kapital, fastholdes. Det kræver energi at opretholde en sortering og det gøres gennem forskellige selektionshandlinger, som Bourdieu kalder det for: ”Eftersom forskellene i indlæringsmæssige evner ikke kan adskilles fra sociale forskelle baseret på den nedarvede kapital, har uddannelsessystemet en tendens til at opretholde de allerede eksisterende sociale forskelle” (Bourdieu 1997: 38-39). Det kaldtes i 1970erne for korrespondanceprincippet (Bowles og Gintis 2001).

Denne mekanisme forklarer noget af selve selektionen, men der er også brug for at legitimere selektionen. Max Weber har formuleret, at de dominerende klasser altid har brug for en theodicy for at retfærdiggøre deres egne privilegier, eller en sociodicy, det vil sige en teoretisk retfærdiggørelse af, at de faktisk er privilegerede (Bourdieu og Passeron 1977/1990: 208). Kompetence, uddannelse og titler ligger i hjertet af denne sociodicy, som anvendes af forskellige dominerende grupper, som aristokrater og det nye borgerskab (Bourdieu 1989/1996: 266).

Det kan være en af grundene til, som Bourdieu et al. (1999) viser, at en stor del af den sociale lidelse (‘suffering’) og nederlag, som nogle mennesker erfarer, bunder blandt andet i deres fattige relation til uddannelsessystemet, fordi den ikke alene skaber grundlaget for sociale destinationer men også billeder på det gode liv og drømme herom. Derfor kan frustrationen over valg af uddannelse (i stigende grad akademisk uddannelse) blive så meget desto større, fordi betydning og konsekvenser af valgene viser sig senere og senere. De seneste ti års værdikamp i Danmark indikerer, at nogle typer af sociale lidelser stammer fra tidligere tiders dominans fra kulturradikale og andre, og denne kamp kunne gennemføres, da den økonomiske kapitals besiddere indgik en strategisk alliance med arvtagere fra bønder, fra små selvstændige og især fra underklassen.

Bourdieu (2000) har dog en vigtig pointe om anerkendelse, der kan virke som en buffer i forhold til frustrationen. Anerkendelse er værdier og egenskaber som potentielt accepteres i uddannelsessystemet (Bourdieu 1994/1997: 187). Måske kan anerkendelse i visse typer af institutioner betinge muligheder for opadgående social mobilitet, hvis de enkelte agenter øves i konkrete situationer, og dermed opnås en forståelse for hvorledes man skal agere for at klare sig godt i de forskellige sammenhænge.

Kapitel 5 og 6 i *Pascalian Meditations* (Bourdieu 2000) har fokus på hvilken type socialisationsmotor, der er på spil, såsom anerkendelse og politiske kampe, der ligger i forlængelse af kampen om symbolsk kapital (forankret i forskellige habitus). Den sociale verden er et produkt af og middel for uadskillelige kognitive og politiske symbolske kampe om viden og anerkendelse, som ikke blot handler om at komme frem i lyset, men tillige om at fremtvinge legitime principper for social konstruktion. Her er dannelsen af legitime sociale institutioner med henblik på at akkumulere anerkendelse og symbolsk kapital afgørende, men der ligger noget bag den dobbelte sandhed: Sammenhængen mellem objektive sandsynligheder og subjektive forventninger skal gå op i en højere enhed, og fordrer balance mellem væren-i-verden, frihed, risici, modstand, social lidelse, retfærdiggørelse og sans for spillet.

Social mobilitet og livsbaneteori

Mobilitet drejer sig ikke alene om bevægelse mellem faderens (eller moderens) sociale position og egen social position, men om noget mere komplekst, hvor flere faktorer spiller ind i en sådan proces.

I studiet af bevægelser i livsbanen er det vigtigt at understrege, at enhver person har en volumen af arvet kapital, som korresponderer med en vifte af forskellige sandsynlige sociale livsbaner, der kan føre til forskellige positioner. Skift fra en bane til en anden bane afhænger ofte af begivenheder som f.eks. større kriser eller 'tilfældige' møder, 'personlige omkostninger' og forretninger. Disse beskrives ofte som heldige eller uheldige situationer, selvom de statistisk set afhænger af position og forudsætninger, der gør personer i stand til at udbygge og vedligeholde forskellige former for kontakter og forbindelser. Det betyder, at enhver person fra begyndelsen af livet har sandsynlighed for en bestemt livsbane, uddannelse og position på arbejdsmarkedet. Men der vil være personer fra en eller anden oprindelig gruppe, som vil ende i en helt anden position end flertallet fra begyndelsesgruppen, og får en livsbane, som minder mere om livsbaner i andre grupper. Der er livsbaneeffekter i form af individuelle kompetencer og karakteristika, man ikke kan se bort fra, når man vil forstå mobilitet.

For at analysere forskelle og ligheder med hensyn til mobilitet, er det derfor afgørende teoretisk at udvikle analysemodeller, der kan tage højde for individets karakteristika, livsbaneeffekter, felteffekter og ændringer af erhvervssammensætning for at få et korrekt billede af mobilitetsstrømme. Bourdieu understreger derfor, at social mobilitet ikke altid er social mobilitet, idet samfundet over tid ændres med hensyn til erhvervssammensætning (jvf. Bourdieu 1979/1986, 1989/1996). Det gælder f.eks. skiftet fra en lille landbruger til administrator i statslig tjeneste eller fra selvstændig håndværker til kontorarbejder eller sælger. Dette skift er således mest udtryk for at erhvervssammensætningen har ændret sig over tid, og at det sociale rum tillader to typer af bevægelser.

Vertikale bevægelser kan foregå i det samme felt, som f.eks. fra lærer til professor, eller fra lille håndværksmester til storentreprenør. Derimod foregår tværgående bevægelser fra et felt til et andet, horisontalt, som f.eks. fra lærer til butiksejer, eller på forskellige niveauer, som fra kiosksejer til forretningsmand i industrien. Det betyder, at vertikale bevægelser kun kræver en forøgelse af kapital, der allerede er dominerende i 'profitstrukturen', og således foregår vertikal mobilitet inden for et givet felt, som for eksempel uddannelsesfeltet. Derimod kræver tværgående bevægelser et skift fra et felt til et andet. Når jobmobilitet undersøges, er det derfor ikke tilstrækkeligt at studere jobskiftet, det er også nødvendigt at analysere feltskiftet. 'Mobilitetsmønstre' foregår ikke blot mellem forældre og børn, det foregår i forskellige felter, der fungerer på en bestemt facon og løbende historisk set transformeres. I empiriske studier af livsbaner og mobilitet tages der således højde for forskydninger i generationerne, f.eks. det at nogle forældre får børn sent, medens andre forældre får børn tidligt, og dermed også i udregningerne af mobilitet.

I *Les règles de l'art* (1992/1996) er livsbane-begrebet videreudviklet endnu én gang (også jvf. Bourdieu 1989: 259/1996: 184), og det til det bedre i den forstand, at principperne i højere grad svarer overens med en kompleks social verden, hvor livsbaner så at sige går på kryds og tværs i det sociale rum, henover forskellige felter. Ikke

alene tillader det sociale rum to typer af bevægelser, vertikale og horisontale, der eksisterer også tværgående, krydsende mobilitetsprocesser. Principperne fremstår helt almene. Der er i store dele af bogen om kunstfeltet fremlagt generelle principper for den sociale verden, og hvorledes dens agenter handler i overensstemmelse med givne omstændigheder. Bourdieu betragter livsbanen i sociologien som et konstrueret objekt, som så mange andre fænomener og begreber. Social livsbane defineres som en serie af positioner, der successivt besættes af den samme agent eller den samme gruppe af agenter i successive rum (Bourdieu 1992: 359/1996: 258).

Alle livsbaner forstås som en særlig måde at rejse gennem det sociale rum, hvor dispositionernes habitus udtrykkes. Enhver forrykkelse mod en ny position markerer et skridt i processen af social aldring. Der skelnes mellem intragenerationelle og intergenerationelle livsbaner, hvor sidstnævnte omfatter opstigende livsbaner, som kan være *direkte*, i form af forfattere eller andre hidrørende fra arbejderklassen, der opstiger til den dominerende klasse, eller *krydsende* i form af agenter fra småborger-skabet, f.eks. håndværkere, småhandlende eller andre. Det sidste sker som oftest på grundlag af et kritisk brud med den kollektive livsbane i slægten i overensstemmelse med konkurer eller faderens død. På den anden side er der de *transversale* livsbaner, horisontale, men i en vis forstand nedstigende i hjertet af magtfeltet, som leder hen til det kulturelle produktionsfelt baseret på positioner, som midlertidigt er dominerende og kulturelt domineret (storindustriens borgerskab) eller baseret på mellem-positioner, som er stort set lige rige på økonomisk og symbolsk kapital (det vil sige liberale positioner som læger og advokater), og endvidere er der de stabile horisontale bevægelser, som hverken er opstigende eller nedstigende (Munk 1999).

Sidstnævnte typer af livsbaner henleder opmærksomheden på, at mobilitet oftest er forbundet med personlige omkostninger og angst, men også gevinster. En væsentlig barriere for mobilitet kan tænkes at have sin rod i angst, da personer opvokset med færre ressourcer og kompetencer i forbindelse med oplevet mulig mobilitet kan tænke og føle 'jeg klarer den nok ikke', 'jeg er nok ikke så klog som de andre', 'det er mere berettiget, at de andre bliver belønnet frem for mig', 'det lykkes nok ikke at klare det her'. Alt sammen fænomener som den kognitive psykologi begrebsliggør som negative automatiske tanker, og henfører til hvad de kalder for kognitive forvrængninger. Det er fænomener, som ikke er forbeholdt en bestemt social klasse, men det er sandsynligt, at de hyppigere forekommer i lavere sociale klasser, det som Bourdieu har kaldt for at gøre en dyd ud af nødvendigheden. Denne tankegang er rodfæstet i habitus, hvor man kan være disponeret for et lavt selvværd eller det modsatte. Det kan med andre ord gøre ondt at forsøge at stige opad. Fra sportens verden ved vi, at det gør fysisk ondt at løbe langt og hurtigt, at køre op ad et stejlt bjerg. Når opstigen foregår i det sociale rum, kan det gøre psykisk og socialt ondt, og for så vidt også fysisk ondt. Det kan netop vise sig ved utilstrækkelighed, angsten for ikke at slå til, for at være anderledes i forhold til normerne i en given sammenhæng.

Det viser sig eksempelvis på universitetet, hvor det forventes at 'spillet spilles', og kan indebære accept af forskellige mulige ydmygelser og straffeaktioner, som typisk

foranlediges af sociale kampe om 'sandheden', hvilket indebærer, at forskellige praktikker iværksættes fra de sociale positioner som dominerer og domineres i en given arena. Sanktioner etableres og fastholdes med henblik på at inkludere og ekskludere. Disse mekanismer udelukker ikke, at der reelt eksisterer betydelige forskelle i 'dygtighed' og kompetence blandt de personer som handler inden for en arena. Det er evident at eksempelvis forskere kan have en forskellig produktivitet og kapacitet. Disse er som regel socialt sanktioneret og defineret, så det kan være vanskeligt at objektivere sådanne størrelser. Kapaciteter belønnes gennem herskende normer og regimer, som på et givet tidspunkt er fremherskende. Værdien af en kapacitet kan variere over tid. Det er således ikke endeligt og absolut defineret, hvilke kapaciteter der er gyldige. I den forstand er der tale om kamp i klassisk sociologisk forstand (jvf. Weber 1978).

Samlet set kan dette bidrage til at forklare, hvorfor mobilitet typisk foregår over flere generationer. Den ufaglærtes søn bliver håndværker. Håndværkersønnen bliver teknikumingeniør eller lærer, og sønnen eller datteren af læreren/ingeniøren bliver økonom eller psykolog. Social mobilitet forudsætter tilvænning og dermed tid. Opdrift direkte fra ufaglært til økonom eller psykolog er sjælden.

Center for mobilitetsforskning

Allerede i 1997 havde jeg nedskrevet et formål med Center for social- og uddannelsesforskning, med henblik på at bidrage med kritiske analyser og debatter om samfundet og velfærdsstaten. I foråret 2009 fik jeg langt om længe grundlagt Centre for Mobility Research (CMR) på Copenhagen Institute of Technology, Aalborg Universitet, <http://www.cmr.aau.dk>.⁹

Formålet er at styrke og videreudvikle den danske forskning i uddannelsesmæssig, social og økonomisk mobilitet. Et centralt spørgsmål handler om hvorledes mobilitetsmønstre ændrer sig over generationer, og det belyses hvilke aspekter af børn og unges familiebaggrund der har indflydelse på uddannelsesforløb, uddannelseschancer, sociale mobilitet, og hvilken effekt uddannelsesinstitutioner og offentlige interventioner har på befolkningens mobilitetsmønstre.

Centret har særligt fokus på ændrede sociale præferencers og dispositioners betydning for valg af uddannelse. Vi ved imidlertid ikke præcist, hvilke forhold der bestemmer denne udvikling, og hvorledes disse forhold er sammensat. Her peger den

---

9 Min ide med foreningen Hexis var egentlig at bidrage til udbygningen af et fagligt funderet miljø, som kunne være startskuddet til at danne et forskningscenter. Det førte til, at jeg i november 1999 kontaktede Peter Koudahl, som var meget interesseret i ideen (se også Munk og Koudahl 2002), hvorfor vi havde et møde den 3. marts 2000, og senere den 8. juni 2000 havde vi stiftende generalforsamling hos Kristian Larsen. Vi var ret forventningsfulde med hensyn til foreningens arbejde, og hurtigt fik jeg inviteret Pierre Bourdieu til København, dog uden held. Vi påbegyndte en seminarrække med ambition om to seminarer pr. semester, som jeg var med til at arrangere i 2001 og 2002. Jeg forlod min post som formand i det tidlige forår 2003, da jeg først og fremmest ønskede en forening, som en forløber til et forskningscenter, men måske var der også en vis uenighed om Bourdieus placering på den politiske skala i det videnskabelige spektrum. Var Bourdieu socialdemokrat, socialist, kommunist eller blot radikal? Bourdieu var ikke som Passeron kommunist i 1950'erne, men var optaget af frihed og autonomi i forskellige sociale og faglige sammenhænge (jvf. Lescouret 2008), et perspektiv jeg også har fokus på.

centrale litteratur på området på, at såvel kognitive som ikke-kognitive kapaciteter og kompetencer spiller afgørende roller for hvilke valg de unge træffer eller ikke træffer. Dertil undersøges også hvilke typer af værdier der i dag værdsættes i samfundet, symbolsk, socialt, politisk og økonomisk, som antages at sætte sig igennem i unges job- og uddannelsespræferencer. Et øget fokus er på personligt økonomisk afkast af uddannelse, og hvordan en tidligere start forandrer det samlede uddannelsesbillede.

Et andet fokus er på hvilke uddannelser der bidrager til øget social uddannelsesmobilitet. Tidligere var teknikumingeniørstudiet med erhvervsfaglig uddannelse, lærereksamen og HD klassiske springbræt til social mobilitet. I dag er det ikke helt klart om de mellemlange uddannelser i virkeligheden bidrager til social uddannelsesmobilitet eller decideret social mobilitet?

Antagelsen er, at social uddannelsesmobilitet og intergenerational mobilitet foregår gennem valg af specifikke uddannelser, idet unge fra ikke-akademiske hjem primært vælger en type af uddannelser/skoler, medens unge med akademisk baggrund i højere grad vælger skoler/studier med større profilering og status. Dette mønster opstår formentlig ud fra, at studerende med ikke-akademisk baggrund tiltrækkes af studier med andre typer fagprofiler og miljøer, og at nogle studier er geografisk tilgængelige. Men vi ved ikke præcist hvorfor det sker. Det vil være relevant at undersøge uddannelser der er hhv. er primært selektive og primært ikke-selektive, og undersøge unge med hhv. en akademisk og ikke-akademisk baggrund på begge institutionstyper. Herunder vil det være specielt interessant at undersøge uddannelser, der er meget ens hvad angår indhold, men som er forskellige med hensyn til selektivitet.

Sammenhængen mellem de studerendes profil og specifikke institutioners miljøer er stort set ikke belyst i eksisterende forskning. Typisk er forskningen karakteriseret ved at have enten et fokus på forskellige personers livsbaner eller ved et fokus på institutionelle karakteristika. Det er sjældent, at de to dimensioner sammenspiller i eksisterende forskning. En central problemstilling vil således være at undersøge, hvortil personer med forskellige sociale og kulturelle karakteristika bevæger sig hen.

På baggrund af unikke migrationsdata undersøger vi også sammenhængen mellem familiebaggrund i Danmark og akademisk uddannelse i udlandet. Adskiller personer med udenlandsk eliteeksamen sig fra personer med samme karakteristika, som ikke har gennemført en uddannelse i udlandet. Personerne omfattet i undersøgelsen blev også spurgt til en lang række af spørgsmål som deres bevæggrunde. Det danske samfund er præget af en svag tendens til stigende nettoudvandring af højtuddannede ph.d.'ere, medens andelen af studerende som studerer i udlandet har stabiliseret sig over tid. En række studier peger på, at familieforhold er helt afgørende for mobilitet, og vandring kan opfattes som en mulighed for at etablere og stabilisere familieforhold, som ikke kan skabes under nuværende betingelser i Danmark, men uddannelse spiller formentlig en selvstændig rolle i udvandringsprocessen.

Med disse problemstillinger på CMR forsøger jeg fortsat at balancere mellem det subjektive og det objektive. Ved at kæde studier af livsforløb og social mobilitet sammen med studier af intergenerational reproduktion og stratifikationssystemernes forandring, er ambitionen at synliggøre habitus, som forener de personlige med de samfundsgivne strukturer. Denne ambition fordrer nye veje og vandringer i det

videnskabelige univers, og kan realiseres gennem lidenskabelig og erkendelsesmæssig undren.

Litteratur

- Alboury, V. and Wanecq, T. 2003: Les inégalités sociales d'accès aux grandes écoles. *Économie et Statistique*, nr. 361: 27-47.
- Ayed, C. B. and Poupeau, F. 2010: École ségrégative, école reproductive. *Actes de la recherche en sciences sociales* 36 (180): 4-10.
- Berner, B., Callewaert, S. and Silberbrandt, H. 1977: *Skole, ideologi og samfund*. København: Munksgaard.
- Bjerg, J. and Callewaert, S. 1985: Kulturel og social reproduktion i klassesamfundet og uddannelses-systemets udvikling. *Tidskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning* nr.1: 1-17.
- Bonke, J. and Munk, M. D. 2003: Hvad skyldes social mobilitet i Danmark?. *Nordisk Sosialt Arbeid*, 23(4): 224-231.
- Borghans, L., Duckworth, A. L., Heckman, J. and Weel, B. 2008: The Economics and Psychology of Personality Traits. *Journal of Human Resources*, 43(4): 972-1059.
- Both, E. and Christensen, G. 1985: *Termodynamik*. Lyngby DTU: Den private Ingeniørfond
- Bourdieu, P. 1973: Cultural Reproduction and Social Reproduction, In Brown, R., *Knowledge, Education and Cultural Change*, 71-112. London: Tavistock Pub. [1970].
- Bourdieu, P. 1974: Avenir de classe et causalité du probable. *Revue française de sociologie*, XV(1), jan-mar: 3-42.
- Bourdieu, P. 1978: Sport and Social Class. *Social Science Information*, 7(6): 819-840.
- Bourdieu, P. 1980: *Le Sens Pratique*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. 1979/1986: *La distinction, critique social du jugement*, Les Editions de Minuit, 1979, 2.ed. 1982/oversat til: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, London: Routledge and Kegan Paul 1986 (her både den franske originaludgave og den engelske paperbackudgave benyttet).
- Bourdieu, P. 1986: The Forms of Capital. In Richardson J.G., *Handbook for the Sociology of Education*, 241-258. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. 1987: What Makes a Social Class? *Berkeley Journal of Sociology* 32: 1-18.
- Bourdieu, P. 1989: *La Noblesse d'État, Grandes Écoles et esprit de Corps*. Paris: Les Editions de Minuit, (oversat til *State Nobility*, Polity Press, Cambridge 1996).
- Bourdieu, P. 1992: *Les règles de l'art, genèse et structure du champ littéraire*, Paris: Seuil, [oversat til: *The Rules of Art*, Cambridge: Polity Press 1996].
- Bourdieu, P. 1997: *Af praktiske grunde*, København: Hans Reitzels Forlag [1994].
- Bourdieu, P. et al. 1999: *The Weight of the World - Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2000: *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press [1997].
- Bourdieu, P. 2006: *Udkast til en selvanalyse*. Hans Reitzels Forlag [tysk 2002/fransk 2004].
- Bourdieu, P. and Passeron, J.-C. 1979: *The Inheritors. French students and their relation to culture* (oversat fra fransk: *Les héritiers* 1964) Chicago: The University of Chicago
- Bourdieu, P. and Passeron, J.-C. 1977/1990: *Reproduction in Education, Society and Culture* (oversat fra fransk: *La reproduction*, Paris 1970). London: Sage Publications 1977 (2. udgave 1990).
- Bourdieu, P., Boltanski, L. and Saint Martin, M. de 1973: Les Stratégies de reconversion: Les classes sociales et le système d'enseignement, *Information sur les sciences sociales* XII (5), octobre: 61-113. Delvist oversat til: Bourdieu, Pierre og Boltanski, Luc 1978: Changes in social structure and changes in the demand for education, i: S. Giner og M. Scotford Archer, *Contemporary Europe. Social*

- Structures and Cultural Patterns*, 197-227. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C. and Passeron, J.-C. 1991: *The Craft of Sociology*, [opr. *Le métier de sociologie* Paris: Moudas: 1968 og 2.udg 1973], Berlin: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bowles, Sam og Gintis, Herb 2001: Schooling in Capitalist America revisited, *Sociology of Education*, 75: 1-18.
- Breen, R. 2004 (red.): *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press.
- Breen, R., Luijckx, R., Müller, W. and Pollak, R. 2009: Non-Persistent Inequality in Educational Attainment: Evidence from - Eight European countries. *American Journal of Sociology*, 114(5), March: 1475-1521, oprindeligt RC28 paper, Los Angeles, August 2005.
- Breen, R. and Jonsson, J. O. 2005: Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology*, 31: 223-243.
- Breen, R. og Jonsson, J. O. 2007: Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth Century Sweden, *American Journal of Sociology*, 112: 1775-1810.
- Broadly, D. 1983: *Dispositioner och positioner, ett ledmotiv i Pierre Bourdieus sociologi*, Stockholm: Universitets- och Högskoleämbetet.
- Broadly, D. and Palme, M. 1989: Pierre Bourdieus utbildningssociologi. In Harald Thuen og Sveinung Vaage, *Oppdragelse til det moderne*, 199-218. Oslo: Universitetsforlaget .
- Broadly, D., Börjesson, M. and Palme, M. 2002: Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrencen mellan lärosätena. In Thomas Furusten, *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket, 13-47, 135-154.
- Callewaert, S. and Nilsson, B. A. 1979: *Sambället, skolan och skolans inre arbete*. Lund: Lunds bok og tidskrifts AB (bind I i disputats).
- Callewaert, S. and Nilsson, B. A. 1980: *Skolklassen som socialt system. lektionsanalyser*. Lund: Lunds bok og tidskrifts AB (bind II i disputats).
- Callewaert, S. 1992/2000: *Kultur, Pædagogik og Videnskab* København: Akademisk Forlag
- Cameron, S. V. and Heckman, J. J. 1998: Life Cycle Schooling and Dynamic Selection Bias: Models and Evidence for Five Cohorts of American Males. *Journal of Political Economy* 106: 262-333.
- Cunha, Flavio and Heckman, James 2009: The Economics and Psychology of Inequality and Human Development. *Journal of the European Economic Association*, 7(2-3): 320-364.
- Damkjær, Søren 2005: Bourdieus selvanalyse og arv – Om 'Esquisse pour une autoanalyse', *Idrætshistoriske Årbog 2004*, 20. årgang: 231-239.
- Espenshade, Thomas, Hale, Lauren E. and Chung, Chang Y. 2005: The Frog Pond Revisited: High School Academic Context, Class Rank, and Elite College Admission, *Sociology of Education*, 78 (2): 269-293.
- Espenshade, T. J. and Radford, A. Walton 2009: *No Longer Separate, Not Yet Equal, Race and Class in Elite Education Admission and Campus Life*. Princeton og Oxford: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. 2004: Untying the Gordian Knot of Social Inheritance. In Kalleberg, A.L., Morgan, S.L., Myles, J. & R.A. Rosenfeld (red.): *Inequality: Structures, Dynamics and Mechanisms*. Oxford: Elsevier.
- Goux, D. and Maurin, E. 1997: Meritocracy and Social Heredity in France: Some Aspects and Trends, *European Sociological Review*, 13:159-178.
- Hansen, E.J. 2003: Social mobilitet. In Andersen, B.H. (red.): *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14.
- Hussain, M. A., Munk, M. D. and Bonke, J. 2009: Intergenerational earnings mobilities – How sensitive are they to income measures?. *Journal of Income Distribution*, 18 (3/4): 79-92

- Lareau, A. and Weininger, E. B. 2004: Cultural capital in educational research: A critical assessment, I: Swartz, D. L. and Zolberg, Vera L., *After Bourdieu*, 105-144. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
- Lebaron, F. 2009: How Bourdieu 'Quantified Bourdieu': The Geometric Modelling of data, i: Robson, K. and Saunders, C., *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu*, 11-29, Berlin: Springer
- Lescouret, M.-A. 2008: *Bourdieu, vers une économie du bonheur*. Paris: Flammarion, collection Grande Biographie, 540 p.
- Lucas, S.I.R. 2001: Effectively Maintained Inequality: Education Transitions, Track Mobility, and Social Background Effects. *American Journal of Sociology*, 106: 1642-1690.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2004: Family Background and Educational Success in Denmark, København: Socialforskningsinstituttet, paper præsenteret på the *American Sociological Association Meeting*. San Francisco, august.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2007a: Scholastic ability vs. family background in educational success: evidence from Danish sample survey data. *Journal of Population Economics*, 20(1): 101-120, online 2006.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2007b: Family Background and Educational Choices: Changes Over Five Danish Cohorts, SFI-working paper 18:2007.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2009a: Social Class, Family Background and Intergenerational Mobility, *European Economic Review* 53(1):107-117, online November 2007.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2009b: Testing Mobility Models: A rejoinder to Erikson and Goldthorpe, *European Economic Review* 53(1): 121-125, online August 2008.
- McIntosh, J. and Munk, M. D. 2010: Family Background and Changing Educational Choices: An Application of the Correlated Mare Model to Danish Secondary School outcomes.
- Merlié, D. 1994: *Les enquêtes de mobilité sociales*. Paris: PUF.
- Mullen, A., Goyette, K.. A and Soares, J. 2003: Who Goes to Graduate School? Social and Academic Continuation after College. *Sociology of Education* 76 (2): 143-169.
- Munk, M. D. 1995a: Social Mobility in Relation to the Field of Sport, Paper for the *Research Committee 28-Zürich-meeting, Dynamics of Social Stratification: Macro and Micro Approaches*, May 25-27.
- Munk, M. D. 1995b: Social mobilitet relateret til sportens felt. *Social Kritik* nr. 39.
- Munk, M. D. 1999: *Livsbaner gennem et felt. En analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum*, doktorafhandling. Department of Sociology: Lund University.
- Munk, M. D. 2003a: *Social mobilitet. Social mobilitet i Danmark – set i et internationalt perspektiv*. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport 9: 2003.
- Munk, M. D. 2003b: Livschancer og social mobilitet – forskellige fødselsårganges vilkår, *Dansk Sociologi* nr. 14(4): 41-58.
- Munk, M. D. 2005: The Trace of Social Space, The Theory of Strategies of Reconversions, invited to be resubmitted to *The Sociological Review* (oprindeligt præsenteret ved *International Conference on Empirical Investigation of Social Space, Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung*, University of Cologne, Germany, October 7-10, 1998. www.za.uni-koeln.de).
- Munk, M. D. 2007: Social stratifikation i moderne samfund: Valg af eliteuddannelser i Danmark, England, Frankrig, Holland, Norge, Sverige og USA. København: Socialforskningsinstituttet.
- Munk, M. D. 2008: Køn, social mobilitet og social reproduktion, maskulin dominans og kvindernes indtog i uddannelsessystemet. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 56(2): 26-35.
- Munk, Martin D. 2009a: Transnational Investments in Informational Capital, A Comparative Study of Denmark, France, and Sweden. *Acta Sociologica* 52(1):5-23, online marts.
- Munk, M. D. 2009b: Drengene er de nye tabere. *Kvinden & Samfundet*, 125 (4): 10-13.
- Munk, M. D. & Koudahl, Peter 2002. Pierre Bourdieus forklaringer på sociale uligheder og dominansforhold - en ny tænkning. *Social Kritik*, 14(83):4-6.

- Munk, M. D., Poutvaara, Panu and Foged, Mette 2010: Elite Education Abroad and Social Reproduction Working Paper, Centre for Mobility Research.
- Palme, M. 1989: *Högskolefältet i Sverige*, en empirisk lägesrapport: 4, Stockholm: Universitets- och Högskoleämbetet.
- Schinkel, W. 2003: Pierre Bourdieu's Political Turn, *Theory, Culture & Society*, 20(6): 69-93.
- Shavit, Y. and Blossfeld, H.-P. 1993: *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder Co: Westview Press.
- Shavit, Y. A., Richard G. A. and Menahem, G. 2007: *Stratification in Higher Education: A Comparative Study*. Stanford University Press, Stanford.
- Shilling, C. 1991: Educating the Body: Physical Capital and the Production of Social Inequalities, *Sociology*, 25(4): 653-672.
- Shilling, C. 1993: *The Body and Social Theory*. London: Sage Publications.
- Thélot, C. and Vallet, L.-A. 2000: La réduction des inégalités sociales devant l'école depuis le début du siècle. *Économie et Statistique*, nr. 334: 3-32.
- Thomsen, J. P. 2005: Sociale og kulturelle forskelle på danske universitetsuddannelser. *Samfundskonomien*, nr.5: 35-39.
- Thomsen, J. P. 2008: *Social differentiering og kulturel praksis på danske universitetsuddannelser*. Roskilde Universitet.
- Thurow, L. 1972: Education and Economic Equality. *Public Interest*, 28: 66-81.
- Torche, F. 2010 Economic Crisis and Inequality of Educational Opportunity in Latin America. *Sociology of Education*, April, 83(2): 85 – 110.
- Wagner, A.-C. 2007: *Les classes sociales dans la mondialisation*. Paris: La Découverte, Collection Repères.
- Weber, M. 1978: *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press [1922].
- Weenink, D. 2008: Cosmopolitanism as a Form of Capital: Parents Preparing their Children for a globalizing world, *Sociology*, 42(6): 1089-1106.

'Lige børn leger bedst' – Til kritikken af den nyliberalistiske skolepolitik

Anders Mathiesen

'Lige børn leger bedst' er en talemåde fra hverdags sproget, men den tilsyneladende harmløse talemåde anvendes nu også til at skabe forståelse for en nyliberalistisk *eliteorienteret* skolepolitik. Det var den konkrete anledning til det oprindelige arbejds-papir (2006),¹ der er skrevet ud fra en Bourdieu-inspireret antagelse om, at det er de forskellige elevers 'møde' med skolen og de enkelte læreres specifikke praksisformer, der er afgørende for, hvad skolen kommer til at betyde for de enkelte elever og for de kulturelle og sociale forskelle i det specifikke samfund. Skolen kan fastholde eller forstærke elevernes meget forskellige forudsætninger, eller den kan bidrage til at eleverne tilegner sig nogle forudsætninger for at gøre de forefundne sociale forskelle mindre. Hvordan skolen virker, afhænger med andre ord af skoleinstitutionens konkrete udformning og lærernes praksisformer – deres måde at udføre lærerarbejdet. Det følgende er et bidrag til at forstå og forklare skolens funktionsmåde. Skolens sociale betydning afhænger ikke mindst af lærernes forestillinger om, hvad der er *nyttig viden*, og af de enkelte læreres forskellige måder at organisere og udføre lærerarbejdet på.

Min begrundelse for at anvende Bourdieu er, at hans feltanalytiske tilgang går ud på at eksplicite – konstruere – de modstridende positioner i det problemfelt, der sættes fokus på. Analyseobjektet i denne artikel er de modstridende positioner i det skolepolitiske felt.

Artiklens problematik og fremstillingens disposition

Skolens undervisning foregår i en verden – en social virkelighed – med meget store sociale og kulturelle forskelle, som i høj grad gør sig gældende, når elever fra de forskellige samfundsgrupper 'møder' den dominerende skolekultur. F.eks. kan den aktuelle indvandrerproblematik i folkeskolen ses som det ekstreme udtryk for og en effekt af *videnssamfundets* sociale og kulturelle eksklusivitet (Hjort-Madsen 2008). Men der er mange andre børn, der ikke rigtigt passer ind i en stadigt mere bogligt krævende og selvstændigheds-krævende skole, hvor undervisningen i stigende grad bliver eksa-mens- og prøveorienteret, hvor de kundskabsfaglige 'krav' og 'delmål' strammes op, og hvor kontrollen skærpes med om lærerne og eleverne overholder de individuelle læreplaner og skolens virksomhedsplaner (Holmsgaard 2008).

Historisk har det afgørende skolepolitiske stridsspørgsmål været, om eleverne skal opdeles i ensartede grupper og anbringes i særskilte institutionelle rammer (by/land;

---

1 Se Anders Mathiesen: 'Lige børn leger bedst' – om opdelt eller udelt skole. Research Paper no. 2/06, Institut for samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, RUC. Artiklen er en forkortet og revideret udgave af dette arbejds-papir, der i mellemtiden har været udgangspunkt for flere empiriske specialeprojekter.

dreng/piger; boglige/almene; danske/fremmede osv.), eller om alle elever skal gå i en fælles skole med blandede klasser – altså om skolens undervisning skal være *opdelt* efter elevernes forskellige forudsætninger i en niveau- og trindelt skole (eliteorienteret reproduktion), eller om eleverne skal gå i *udelte klasser* i et sammenhængende skoleforløb som led i at sikre alle folkeskolens elever erfaringer med at omgås og forholde sig til de socialt betingede kulturforskelle samtidig med, at de tilegner sig de grundlæggende kulturteknikker (lighedsorienteret udvikling af social handlekompetence). Disse modstridende principper for indretningen af skoleinstitutionen og for lærernes forskellige måder at udføre arbejdet repræsenterer modstridende opfattelser af, hvad det er for en form for fællesskab, der skal tillægges størst vægt i det pædagogiske arbejde.

De pædagogiske *principper* er det, der er på spil i det politisk-ideologiske slagsmål om skolepolitikken. De forskellige kategorier – og teorier, vi bruger til at forstå og lægger til grund for organiseringen af det pædagogiske arbejde, repræsenterer med andre ord forskellige verdensanskuelser, forskellige politiske ideologier (mere herom i de socialhistoriske skitser om den opdelt skoles forhistorie i England i begyndelsen af 1800-tallet, og om udviklingen af en udelt skole for alle i Danmark i anden halvdel af 1900-tallet). Det er måske ikke helt så selvfølgelig, som det postuleres i overskriftens talemåde, at videnselitens børn med ensartede opfattelseskategorier, den samme sprogbrug, de samme værdier og veluddannede forældre (*kulturelt værdifællesskab*) er det bedste udgangspunkt for en produktiv pædagogisk 'leg'. Måske er det snarere de børn, der 'kender' hinanden, fordi de bor dør om dør, eller fordi de mødes til fælles aktiviteter på legepladsen, til forskellige former for idræt og sport, eller fordi de mødes i daginstitutionen, i skolen – med andre ord dem, der gør noget sammen på tværs af kvarterer, hudfarve, nationalitet osv., og som går i skole sammen på tværs af forskellige forudsætninger og på trods af deres forskellige måder at bruge sproget i et pædagogisk fællesskab (*socialt praksis-fællesskab*). Denne modstilling af videns-fællesskab og praksis-fællesskab skal henlede læserens opmærksomhed på, at de modstridende uddannelsespolitiske og pædagogiske positioner repræsenterer helt forskellige opfattelser af, hvad der er nyttig viden for *alle* (se afsnit 3).

Men hvordan går det til, at 'vi' – både lærere, forældre, politikere og eksperter – efterhånden synes, at skolen selvfølgelig primært skal være indrettet til den 'boglige' elite, mens de utilpassede, de fremmede og 'de dumme og dovne' så tidligt som muligt skal udskilles til specialundervisning og forskellige discount-tilbud (hvis ikke de kan lade være med at forstyrre lærernes arbejde med de dygtige og flittige)?

Jeg vil i afsnit 2 kort præsentere det anvendte teoretiske perspektiv på skolen og uddannelsernes sociologi, der er inspireret af den franske sociolog, Pierre Bourdieu. Herefter følger så et par socialhistoriske skitser, der skal ses i relation til 1980ernes restaurative pædagogik, 1990ernes diskurs om videnssamfundet – og folkeskolens aktuelle situation. Afsnit 3 sammenfatter kort en engelsk socialhistorisk skitse af folkeskolens forhistorie, der her tjener til at *historisere* de modstridende interesser i institutionaliseret skoleundervisning – dvs. de modstridende positioner i det skolepolitiske felt – med fokus på den oprindelige institutionalisering af opdelingen mellem en eliteorienteret kundskabsskole for de få og en elementær opdragelse og praktisk oplæring for de 'mindrebemidlede', de mange (dvs. forhistorien for den aktuelt domi-

nerende nyliberalistiske position i det skolepolitiske felt). Afsnit 4 er en socialhistorisk skitse af folkeskolens og reformpædagogikkens udvikling i Danmark i perioden fra omkring 1900 frem til 1970ernes lighedsorienterede forestillinger om en demokratisk folkeskole for alle (dvs. en objektivering af den tidligere dominerende social-liberale skolepolitiske position). Afsluttende vendes i afsnit 5 kort tilbage til skolens aktuelle situation, der ses som en skærpelse af 1980ernes og 90ernes restaurationsproces, hvor Bertel Haarders synspunkter og videnssamfundsdiskursen efterhånden blev toneangivende i det skolepolitiske felt. Artiklen er skrevet som en invitation til selv at arbejde videre med at søge indsigt i folkeskolens socialhistorie.

En feltanalytisk forklaring på skolens funktionsmåde

Nærværende fremstilling er baseret på en antagelse om, at vores forskellige forestillinger og pædagogiske teorier er historiske konstruktioner. De er nemlig formuleret som led i kollektive processer og konflikter; og ikke mindst de dominerende forestillinger bliver – som allerede antydnet – udbredt i form af skolens dominerende forestillinger om, hvad der er *nyttig viden*. Uddannelserne bidrager med andre ord til at skabe tiltro til nogle bestemte forestillinger som 'selvfølgelige'. I det omfang det lykkes, bliver disse forestillinger *doxa*. Det er den viden, som videnseliten er interesseret i at udbrede. Doxa er den franske sociolog Pierre Bourdieus betegnelse for de dominerende forestillinger, der ikke behøver at begrundes – fordi de opleves som selvfølgelige. Vores måde at forstå det pædagogiske arbejde og vores opfattelse af, hvad der er godt pædagogisk arbejde og nyttig viden, opfattes med andre ord her – bl.a. med inspiration fra Bourdieus uddannelsessociologiske arbejder – som produkter af de aktuelle og tidligere tiders politiske kampe om 'den symbolske orden' og af de politiske og bureaukratiske kampe om organiseringen og reguleringen af 'de kulturelle reproduktionsinstitutioner' (f.eks. skolestrukturen og lærerarbejdet).

I de realpolitiske kampe om indretningen af skolen og i de politiske tovtrækkerier om fastsættelsen af de institutionelle betingelser for lærernes arbejde i form af lovbestemmelser, læseplaner mm., der spiller en afgørende rolle for lærernes måde at forstå og udføre det pædagogiske arbejde, indgår videnselitens 'anerkendte' kategorier med stor vægt – bl.a. også takket være massemediernes. De modstridende teoretiske positioner i den aktuelle kulturkamp om folkeskolens indretning og undervisningens indhold antages her, som allerede nævnt, at repræsentere modstridende verdensanskuelser – forskellige opfattelser af, hvad der er et godt samfund (se s. 67), og skolen antages at *bidrage* til den til enhver tid pågående produktion eller reproduktion af 'en dominerende symbolsk orden', som aktuelt er den nyliberalistiske devise: 'hvad der er godt for eliten, er godt for samfundet' (Gregersen og Mikkelsen 2007: 119).

Jeg har med denne korte præsentation af fremstillingens teoretiske synspunkt ekspliciteret et Bourdieu-inspireret teoretisk perspektiv. Med udtrykket 'den symbolske orden' henviser jeg til Pierre Bourdieus forståelse af den symbolske orden som "principles of vision and division" – altså principper for at anskue og opdele den sociale virkelighed. De kategorier vi anvender til at forstå, og de principper vi lægger til grund

for organiseringen af det sociale liv – herunder også de pædagogiske aktiviteter og de institutionelle rammer, inden for hvilke det pædagogiske arbejde foregår – forstås altså som specifikke udtryk for den i situationen dominerende symbolske orden, og dvs. som repræsenterende den dominerende samfunds- eller verdensanskuelse. Hvad enten det giver sig udtryk i form af bevidste teoretiske forestillinger eller bare som kropsliggjorte praksisformer og selvfølgeligheder – ureflekterede opfattelser er ikke mindre reale (dvs. de har også konsekvenser). Det sidste gælder utvivlsomt for mange lærere. Derfor er lærernes opfattelse af, hvad lærerarbejdet drejer sig om et ganske centralt problem – og stridsspørgsmål, hvor det er legitimt at være uenige. Det afgørende spørgsmål er, om skolen og de øvrige uddannelser skal bidrage til at gøre de forefundne sociale og kulturelle forskelle større eller mindre (*eliteorientering* og *lighedsoorientering* udgør modstridende positioner i de forskellige institutionsfelter for pædagogisk arbejde – ikke mindst lærerarbejdet i folkeskolen). Lærernes forskellige praksisformer tilgodeser forskellige interesser, hvad enten de gør sig det klart eller ej.

Bourdieu's sociologiske interesse i det institutionaliserede uddannelsesarbejde

Pierre Bourdieu påbegyndte sin kortlægning og sine analyser af den sociale sortering i det franske uddannelsessystem i begyndelsen af 1960'erne (Bourdieu & Passeron 1964; på engelsk *The Inheritors* 1979, der er udvidet med et centralt kapitel fra *Distinktionen*, der desværre er udeladt i den beskårne norske oversættelse af denne klassiker (Bourdieu 1995)). Bourdieu har gennem alle årene opfattet sit videnskabelige arbejde om uddannelserne og de andre kulturelle produktionsfelter som sociologiske bidrag til *kampen mod den sociale ulighed* – se hertil bl.a. hans sociologisk refleksive, deltagende objektivisering af 'skoletaberne' og af ghettoforstædernes demoraliserede lærere i *La misère du monde / Verdens Elendighed* (1993 / norsk 1996 / engelsk 1999) og senest i den indledende sekvens i filmen *La sociologie est un sport de combat / Sociologi er en kampsport* (Carles 2001 – også med engelske undertekster). Bourdieu's uddannelses-sociologiske arbejder er med andre ord bidrag til en sociologisk kritik af den ulige fordeling af velfærden i de moderne samfund. Men hans uddannelsessociologi og specielt hans bidrag til den pædagogiske forskning (kultursociologi) har samtidig gennem hele forfatterskabet gået ud på at synliggøre og forklare – 'objektivere' – uddannelsessystemets sociale funktionsmåde i specifikke moderne kapitalistiske samfundsformationer (Müller-Rolli 2004: 148). Bourdieu's mange empiriske analyser bidrager til at objektivere, *hvordan det går til at* eliterne (i Frankrig og rundt omkring i verden) – de økonomiske, de politiske, de videnskabsmæssige eliter – formår at holde sig ved magten. (Religiøse forestillinger er en særlig vidensform). Hvordan disse eliter – trods indbyrdes konflikter – formår at fastholde og videreføre de dominerende positioner på trods af revolutioner, reformer og globalisering.

I en række omfattende empiriske analyser har Bourdieu (ofte sammen med andre) kastet lys over, hvordan uddannelserne *bidrager* til at gendanne og vedligeholde de sociale forskelle, dvs. til at 'reproducere' den dominerende sociale orden i de moderne

samfund. Bourdieu lægger udtrykkelig vægt på ordet bidrager (Bourdieu 1997: 37). Uddannelserne (og ikke mindst medierne) bidrager til reproduktionen af den *sociale* orden ved at producere og 'udbrede' de kategorier, og de forestillinger, som de forskellige samfundsgrupper bruger til at forstå – og legitimere og/eller affinde sig med – deres meget forskellige sociale livsbetingelser og deres forskellige positioner i deres respektive historisk konkrete virkelighed. De forskellige gruppers forskellige (selv)legitimerende forklaringer kalder Bourdieu *sociodicies* (se f.eks. Bourdieu 1996:266 og specielt 380f, samt 1999: 34f om den maskuline dominans' forskellige former over tid). Bourdieus uddannelsessociologiske analyser har imidlertid ikke bare bidraget til kampen om den symbolske orden i efterkrigstidens Frankrig; de indgår også i de teoretiske kampe om den symbolske orden inden for samfundsvidenskaberne og den pædagogiske forskning. Et af de mest omfattende bidrag er bogen om *The State Nobility* (Bourdieu 1989/engelsk 1996), som sammenfatter empiriske analyser og teoretiske overvejelser fra de foregående 30 år (se f.eks. Wacquant 2005). Både *State Nobility* og *Verdens elendighed* understreger, at kampen om kategorierne ikke kun foregår som diskursive kampe om teoretiske definitioner. De realpolitiske kampe om indretningen og reguleringen af 'reproduktionsinstitutionerne' spiller en afgørende rolle (se f.eks. Mathiesen 2001; Delica og Mathiesen 2010).

De realpolitiske konflikter i det bureaukratiske felt og i de forskellige institutionsfelter – om indretningen af og måden at organisere ledelsen af de sociale reproduktionsinstitutioner, samt de lokale tovtrækkerier om anvendelsen af ressourcerne – bidrager ifølge Bourdieu i høj grad til at producere de institutionelle betingelser, der giver de dominerende forestillinger gyldighed (Bourdieu & Wacquant 1996).² Den økonomisk rationelle *professionalisering* af skoleledelsen, *standardisering* af lærerarbejdet og *formalisering* af resultatkontrollen ('evalueringskulturen') er nogle af de seneste 20-25 års nyliberalistiske ændringer i skolens institutionelle betingelser, der har bidraget til at genskabe 'troen' på videnselitens teoretiske viden som universelt gyldig blandt lærerne. Lærerne disponeres på denne måde med administrative midler til at finde elitens vidensform 'selvfølgelig'. Det gælder også i en dansk kontekst (se Mathiesen 2005; Holmsgaard 2008).

Både Bourdieus uddannelsessociologiske analyser og hverdagslivssociologiens mere beskrivende klasserumsforskning (f.eks. Paul Willis 1977) viser, at det ikke kun er de materielle betingelser, der sætter grænser for en *fælles* 'undervisnings-leg' i skolen. Bl.a. Basil Bernstein's klassiske sociolingvistiske analyser (1971) henledte, ligesom Bourdieu i *Reproduction* (1970) og *Ce que parler veut dire* (1980), opmærksomheden på, hvor forskelligt sproget bruges – og at sprogbrugs-forskelle er nøje knyttet til de forskellige samfundsgruppers livsbetingelser (se også Mathiesen 1975: 137ff om *Arbejdersprog og middelklassesprog* i den danske skole). Det er ikke mindst skolens sprogbrug og lærer-

---

2 Se hertil specielt kapitlet om sociologi som 'en absolut tvivl', og hvordan en feltanalyse kan objektivere den sociale betydning af omorganisering af de sociale institutioner og af ændrede regulerings- og kontrolformer. Bourdieu understreger her vigtigheden af, at historisere relationen til det politiske felt – og især til det bureaukratiske felt og dets professionelle 'eksperter' (retlige og administrative professioner), der spiller en afgørende rolle for velfærdsinstitutionerne (Bourdieu & Wacquant 1992: 236-247; dansk. oversættelse 1996 er mangelfuld)..

nes verbalt distancerende måde at 'møde' eleverne, der kan sætte mere eller mindre 'snævre' grænser for de forskellige elevgruppers deltagelse i skolens undervisningsfællesskab (Bourdieu 1997a: 114 og 182); det elaborerede og formaliserede skole-sprog sætter socialt specifikke grænser for skolens 'transmission af kulturel kapital' – som Bourdieu formulerer det (i Carles 2001).

Den 'boglige', eliteorienterede kundskabsskole repræsenterer et skelsættende møde – eller måske snarere sammenstød – mellem på den ene side elevernes *habituelle dispositioner* (deres forskellige kulturelle forudsætninger, som er produkter af deres forskellige sociale livsbetingelser – herunder ikke mindst den afhængige og dominerede sociale position som de meget forskellige indvandrergrupper har til fælles på tværs af meget forskellige kulturelle forudsætninger), og på den anden side lærernes *praksisformer* (deres sproglige kategorier og skolens abstrakte vidensformer), der bl.a. understøttes af de dominerende principper for, hvad der skal værdsættes i undervisningen (CKF'erne, bindende trinmål osv.) samt skolens institutionelle betingelser iøvrigt. Man kan med Bourdieus habitusteori forklare, bl.a. med udgangspunkt i elevernes meget forskellige måder at bruge sproget, at dette 'møde' i høj grad sætter grænser for de sprogligt og kulturelt 'mindre-bemidlede' elevs deltagelse i og udbytte af den 'boglige' kundskabsskoles undervisning; og habitusteorien kan forklare, at sådanne forskels-markerende grænser måske endda vil gøre sig gældende, også selv om lærerne er opmærksomme på børnenes forskellige forudsætninger.

De igangværende ændringer i de institutionelle betingelser for lærerarbejdet i den danske skole afskærer i stigende grad lærerne fra at tilgodese 'de anderledes egnede' elever – se f.eks. PG 1-2/2009, s 120ff om (Holmsgaard 2008). Samtidig med at politikernes skærpede krav til lærernes 'faglighed' legitimeres (dvs. retfærdiggøres) af videnssamfundets elitære forestillinger om, hvad der er nyttig viden, så bidrager de 'professionelle' (nyliberalistiske) ledes opstramning og kontrol af lærernes arbejde til at skabe stadig større tilslutning blandt lærerne til 'det nye højres' restaurerede forestillinger om en kundskabsfaglig skole for videnselitens børn (se s. 67 og Mathiesen 2005). Sådanne 'sociale mekanismer' forklarer Bourdieu med teorien om symbolsk vold. Bourdieus feltanalytiske tilgang med konfliktuel socialitet som metodologisk princip (se Mathiesen & Højberg 2004 for en uddybning) repræsenterer en variant af en socialistisk position i feltet for pædagogisk arbejde.

Tre modstridende 'måder at forstå uddannelse' (positioner)

- Den liberale oplysningstradition, der er en del af filosofien bag den reformpædagogiske tradition, opfatter uddannelse som nødvendig for at sikre menneskenes tilpasning til det 'moderne samfunds' udvikling af stadig nye og øgede kvalifikationsbehov (forberedelse til voksenroller i familierne, erhverv og politik). Ifølge Dewey, den liberale, progressive pædagogiks 'grand old man', har uddannelserne tre opgaver i det moderne demokratiske samfund: (1) de skal støtte og befordre borgernes individuelle udvikling – legemligt, emotionelt, intellektuelt og socialt (*developmental function*), (2) de skal bidrage til at udjævne naturskabte, sociale og historisk begrundede uretfærdigheder (*egalitarian function*), (3) de skal fremme en indpasning af de enkelte individer som funktionsduelige samfundsborgere, dvs. som forældre, lønarbejdere og demokratiske borgere (*integrative function*). Uddannelse skal sikre alle *lige muligheder* i det markedsøkonomiske samfund. Det opfattes både som en forudsætning for og et resultat af det liberale demokrati (Dewey 1916).
- Den socialistiske tradition forstår uddannelse både som kvalificering til det produktive arbejde og som led i de politiske og kulturelle kampe i det borgerlige samfund – bl.a. om uddannelserne og deres udformning, hvor den socialistiske pædagogiske tradition sætter kritisk fokus på uddannelserne som led i de ledendes (dvs. de i det pågældende samfund herskende grupper) politiske og kulturelle hegemoni. For en sådan forståelse af uddannelse bliver det afgørende, hvordan uddannelserne ud fra de forefundne kulturelle forskelle kan bidrage til at tilgodese de forskellige samfundsgruppers uddannelsesinteresser og deres forskellige sociale uddannelsesbehov (Allman 1988; Mathiesen 1979; von Werder 1974). Antagelsen er, at uddannelserne *kan* spille en afgørende rolle i relation til at udvikle de forskellige befolkningsgruppers forudsætninger for, at kunne gøre sig gældende i de demokratiske processer i civilsamfundet og i medieoffentligheden (demokratikompetence). Og den teoretiske antagelse er, at uddannelserne *kan* indrettes så de befordre de forskellige samfundsgruppers udvikling af kompetencer til at magte de livsudfordringer, som udspringer af deres forskellige livsbetingelser (Bourdieu 1989; Kristensen 1991; Mathiesen 1999: 30ff).
- Det politisk restaurative 'nye højre' har i løbet af 1980'erne ny-formuleret en meget elitær og markedsorienteret forståelse af uddannelse, der lægger op til en *re-privatisering* og *re-traditionalisering* af uddannelserne som led i et (nyt) hegemonisk projekt baseret på forestillinger om en kombination af frit marked og stærk stat. En kombination af nyliberalisme og elitær konservatisme (Johnson 1991), som ligger i forlængelse af den klassiske værdikonservatismes betoning af tradition og den økonomiske liberalismes betoning af effektivitet (økonomisk rationalitet). Kernen i *80ernes nye højre*, hvor den egoistiske individualisme og markedskræfterne kombineres med genrejsning af respekten for "de grundlæggende værdier uden for samfundet" (Haarder 1982), har inden for uddannelsespolitikken givet sig udtryk i 1980'ernes nyliberale decentralisering af det administrative ledelsesansvar sammenkædet med en yderligere strukturel opsplitning af uddannelserne (tilvalgs-, modul- og kombinationsstrukturer) og en nykonservativ værdirestaurering af undervisningsindholdet via central fastsættelse af indholdsmål, der skærper uddannelsernes eliteorientering.

(se hertil 'Et kritisk socialhistorisk perspektiv på uddannelserne i Danmark' (Mathiesen 1996/2003))

Denne 'Ramme' og de efterfølgende afsnit om henholdsvis skoleinstitutionens forhistorie (*Hvad er nyttig viden?*), reformpædagogikkens socialhistorie i Danmark (*Erfa-*

ringer med at skabe en demokratisk skole) og endelig det afsluttende afsnit om 'det nye højres' bestræbelser på at genskabe et stærkere opdelt skolesystem (*Den aktuelt dominerende nyliberalistiske skolepolitiske position*) udgør ikke en fuldt færdig konstruktion af feltet for lærerarbejde i folkeskolen. De præsenteres her som nogle nyttige brikker, der kan tages som udgangspunkt for en historiserende feltkonstruktion – og som nogle foreløbige bidrag til at forklare den sociale betydning af den aktuelle tilstand i feltet for lærerarbejde i den danske folkeskole. De socialhistoriske skitser objektiverer, hvor de modstridende 'måder at forstå uddannelse' kommer fra, og hvad det er for interesser de modstridende positioner i det skolepolitiske felt 'repræsenterer'. På denne måde kan de anskueliggøre, hvordan den aktuelle kulturkamp om folkeskolens indretning bidrager til reproduktionen af de sociale forskelle: folkeskolens skærpede krav til elevernes 'boglige' forudsætninger betyder, at den *sociale ulighed* i skolen og i det omgivende samfund skærpes.

Det er vigtigt at gøre sig klart: "at i en socialhistorisk analyse af problemernes opkomst er historie ikke så meget en beskrivelse af fortiden som et forsøg på at forstå, hvorfor og hvordan man forstår" (Bourdieu & Wacquant 1996). En socialhistorisk redegørelse henleder opmærksomheden på, at forskellige måder at indrette og regulere skolen og undervisningens indhold repræsenterer historiske konstruktioner skabt af konkret handlende mennesker i et bestemt historisk samfund (jvf. Marx' *Teser om Feuerbach*): I oplysningstidens England institutionaliserede repræsentanter for den tidlige kapitalismes dominerende liberalistiske position et *opdelt skolesystem* (afsnit 3); i efterkrigstidens danske velfærdsstat arbejdede nogle socialistisk orienterede lærere på at udvikle en *falles folkeskole* for alle (afsnit 4); og i 1980'erne tog 'det nye højres' skolepolitikere initiativ til at gen-oprette en *opdelt undervisning* i den danske folkeskole, hvor eliteorientering af undervisningen efterhånden (igen) er blevet den dominerende skolepolitiske position (afsnit 5). Et sådant socialhistorisk analytisk perspektiv tager med andre ord primært sigte på at 'objektivere', hvad det er for interesser, der tilgodeses, når stadig flere lærere – her ved indgangen til det 21. århundrede – accepterer skolens eliteorientering som en 'selvfølge'.

Hvad er nyttig viden? – En historisering af problemet med de modstridende interesser i skolens undervisning

Jeg vil med dette afsnit historisere den aktuelt dominerende forestilling om nødvendigheden af at indrette skolen, så den primært tilgodeser videns-elitens interesser i videnssamfundet. Den aktuelt dominerende skolekultur og lærernes dominerende forestilling om, hvad der er nyttig viden, repræsenterer – som kort skitseret i rammen s. 67 – kun én af flere modstridende opfattelser af, hvad formålet med en 'folkeskole' kan være. Den engelske socialhistoriske skitse af skoleinstitutionens forhistorie tjener i denne sammenhæng til at *forstå* og *forklare*, hvad det er for sociale interesser lærernes 'selvfølgelige' forestillinger om skolens indretning og dens 'boglige' viden repræsenterer, og hvad det er for interesser videnssamfundsdiskursens elitistiske normativitet 'repræsenterer' – og tilgodeser.

Den engelske socialhistoriker, Richard Johnson fra centeret for kulturstudier i Birmingham (CCCS), præsenterede som led i en kritik af Margaret Thatchers skolereformer i 1980'erne et kritisk socialhistorisk perspektiv på *kampen om indholdet i skolens undervisning* – dvs. undervisningens kategorier og aktivitetsformer. Johnsons *Memories for Education in the 1980s* (1988) sammenfatter nogle omfattende socialhistoriske analyser af de oppositionelle uddannelsesbevægelser i begyndelsen af 1800-tallet i England baseret på blade, beretninger, erindringer og andet skriftligt materiale. I første halvdel af 1800-tallet var tilstanden i England, at eliterne oprettede private kundskabsskoler til *deres* børn ('public schools' er private til forskel fra statsligt institutionaliserede foranstaltninger), mens kirken og/eller de verdslige myndigheder oprettede forskellige opdragelsesanstalter til de underordnede grupper – f.eks. bønderne på landet og arbejderne i byerne (udviklingsmønsteret har været det samme i Danmark, kun tidsmæssigt forskudt – se f.eks. Wivel 1972). Analyserne viser, at datidens oppositionelle skolekritikere bl.a. gjorde oprør imod religiøse søndagsskoler, velmenende borgeres 'læse- og oplysningsselskaber', forskellige former for 'Mechanics' Institutes', hvor uddannelse var reduceret til opøvelse af praktiske arbejdsfærdigheder.

Johnsons socialhistoriske analyser tjener i denne sammenhæng (som allerede anført) primært til at objektivere den opdelt skoles forhistorie. Inddragelsen af erfaringerne fra restaurationsperioden efter Napoleonskrigene (der faldt sammen med industrialiseringens gennembrud – i England) skal primært henlede opmærksomheden på, at de forskellige samfundsgrupper i udgangspunktet forholdt sig meget forskelligt til institutionaliseret uddannelse, og at disse forskellige måder at forholde sig til forskellige former for viden repræsenterede forskellige – og modstridende – forestillinger om, hvad der er et godt samfund (repræsenteret ved Chartisterne, Cobbet og Owen). Fælles for de oppositionelle grupper i 1800-tallets England var, at de reagerede på den 'moderne' kapitalistiske samfundsorden – eller lidt mere konkret – den begyndende industrialisering og en skolastisk videnselite. Det var videnseliten (præsterne og de lærde), der legitimerede, at den begyndende institutionalisering af skoleundervisning for de forskellige befolkningsgrupper blev *opdelt* efter børnenes forskellige 'forudsætninger'. De private kundskabsskoler var forbeholdt de dominerende elites børn.

Her har forestillingerne om en opdelt skole i det 'moderne' kapitalistiske samfund sit udspring (se hertil også Bourdieu 1967:199).

De dominerende og de dominerede samfundsgruppers modstridende interesser i uddannelse

Johnsons analyser viser, at de forskellige uddannelses tilbud til datidens almue og byernes (løn)arbejdere primært tjente til at skabe forståelse for og tiltro til den (den gang) nye økonomisk rationelle og vidensbaserede liberalistiske verdensanskuelse: *Enhver må klare sig selv*. Det var de dominerende elites interesse i at tilbyde institutionaliseret skoleundervisning til de underordnede grupper i det kapitalistiske samfund – det var hjælp til selvhjælp. Richard Johnsons socialhistoriske analyser kan så iøvrigt henlede opmærksomheden på, hvad det var for modstridende *sociale* interesser, som de

tre folkelige protestbevægelser i 1800-tallets England forsøgte at gøre gældende (Chartisternes folkelige demokratibevægelse med krav om lige adgang til elitens universelt gyldige viden,³ William Cobbets værdi-konservative modstand mod den industrielle udvikling og offentlige uddannelsesforanstaltninger⁴ og endelig den foretagsomme 'iværksætter', Robert Owen og hans utopisk-elitistiske bestræbelser på at udvikle en alternativ 'kooperativ samfunds-organisme'⁵). Johnson påpeger, at disse protestbevægelser og deres ledere udsprang af og repræsenterede de store sociale forskelle i datidens England – som blev skærpet af den begyndende industrielle udvikling, og at de forskellige dominerede gruppers forskellige interesser i uddannelse var betinget af deres forskellige sociale situation / deres forskellige objektive sociale positioner i det specifikke samfund (1800-tallets England).

Johnson påpeger eksplicit, at det var de ændrede arbejds- og livsbetingelser, der aktualiserede problemstillingen om institutionaliseret uddannelse (Johnson 1988: 25f). Den ændrede arbejdsdeling i samfundet – og i familierne – producerede de forskellige krav om institutionaliseret uddannelse og/eller afvisningen deraf (Cobbet). Men han advarer samtidig mod ensidige forklaringer af uddannelsernes opkomst og udvikling som alene ideologisk disciplinerings-middel og/eller som determineret af de økonomiske 'krav':

The growth of schooling was certainly not merely a matter of institutional or ideological imposition. But the idea of 'demand' (and the whole model of motivations implied) is actively misleading. Historians who argue this way, just like the modern politicians, fail to see that *economic relations* and changes may also coerce, transforming the very framework of choice and intentionality" (ibid.: 26 – her kan henvises til Bourdieus habitusteori, der netop kan forklare, hvordan det går til at en sådan 'tvang' (*coerce*) bliver virkningsfuld).

Teoretisk formulerer Johnson den tese, at de omtalte 'folkelige bevægelser' forskellige måder at forholde sig til datidens uddannelsesmuligheder er typiske for alle 'dominerede samfundsgruppers' møde med (statsligt) institutionaliserede uddannelsessystemer også senere i historiens løb og andre steder i verden, hvor uddannelse efterhånden er kommet til at spille en voksende rolle (Johnson 1988:15). De (tidligere) privilegerede grupper opfatter institutionaliseret uddannelse som statslige overgreb på

- 3 Chartistbevægelsen, der var en demokratibevægelse blandt engelske arbejdere, skabte i løbet af 1830erne bred tilslutning til *The Peoples Charter* (1838) – en erklæring om folkets politiske rettigheder (dog kun for mænd). Appelskrivelsen blev brutalt afvist og det samme forløb gentog sig i kølvandet på de revolutionære begivenheder i 1848, der f.eks. i Danmark førte til juni-grundloven 1849.
- 4 William Cobbet agiterede for de private familiers ret og pligt til at videregive de overleverede forskelle (nedarvede privilegier). Han kan ses som en forløber for 1970ernes og 1980ernes *de-schooler* bevægelser, der indgik i 'det nye højres' projekt om at *re-privatisere* uddannelserne – repræsenteret ved f.eks. Ivan Illich – og de nykonservative kommunitaristers fokus på *family-values* og den moralske værdikamp – f.eks. repræsenteret ved Amatitai Etzioni (se også Richard Johnson 1988:19).
- 5 Den utopiske socialist Robert Owen, der 1800-1829 var direktør for et af Englands største bomuldsspindrier, eksperimenterede med at kombinere effektiv management og (subsidiariske) velfærdsordninger, hvor 'solidariteten' var begrænset til de aktivt beskæftigede (*Report to the County of Lanark*. 1821/1970)– her kan også henvises til Frederik Dreiers forslag fra omkring 1850 om 'kooperationer' i Danmark i forlængelse af forskellige utopiske socialistiske skrifter (se Niels Finn Christiansen 2003: 189-192). Som en dansk variant kan henvises til det lukkede lokalmiljø omkring 'Brede Værk' ved Mølleåen nord for Dyrehaven i slutningen af 1800-tallet (jf. Nationalmuseets Industrimuseum).

deres nedarvede privilegier (Cobbet). 'Forsømte' og 'udviklingsramte' samfundsgrupper forsøger i første omgang at gøre deres interesser gældende ved at kræve *adgang* til de 'anerkendte' institutionaliserede uddannelsesforanstaltninger (Chartisterne), hvor de så – umiddelbart eller efter kortere eller længere tids negative erfaringer med den dominerende elites boglige uddannelser og deres abstrakte vidensform – møder problemet om *uddannelsernes indhold*. Foretagsomme 'iværksættere' søger at etablere 'alternative' uddannelser (Owen). Lidt forenklet kan man f.eks. prøve at analogisere til skolen i relation til indvandrerproblematikken i dagens Danmark, hvor nogle indvandrergrupper kræver at blive fuldgældige danskere, nogle ønsker at bevare familiens kultur og religion, andre opbygger egne etniske alternative økonomiske netværk og skoler – altså parallelsamfund analogt til Robert Owen's utopisk-elitistiske øer.

Kundskabsskolens boglige viden for eliten versus de 'radikale' krav om *Really Useful Knowledge*

Forestillingen om opdelt skoleundervisning med en kundskabsskole forbeholdt for elitens børn blev altså institutionaliseret som 'selvfølgelig' i begyndelsen af 1800-tallet i England. Det var den dominerende position, der blev varetaget af repræsentanter for den (nye) dominerende industrikapitals interesser og deres 'hjælpere' fra videnseliten. (Det er igen blevet den dominerende position her ved indgangen til det 21. århundrede – mere herom i afsnittet om 1980'ernes og 90'ernes genetablering nedenfor.) Det er nok her vigtigt at gøre opmærksom på, at forestillingen om en offentlig folkeskole for alle først blev formuleret mod slutningen af 1800-tallet som led i den organiserede arbejderbevægelses socialistiske samfundsprojekt.⁶

Men Richard Johnsons analyser af skolekritikken i 1800-tallets England viser, at allerede dengang ønskede de folkelige protestbevægelser 'radikale' ledere *Really Useful Knowledge* til alle. De argumenterede for en viden, der kunne give praktisk indsigt i det 'nødvendige' arbejds- og samfundslivs sammensatte sammenhænge. For de undertrykte og dominerede blev virkelig nyttig viden altså formuleret som en indsigt, der giver nyttige forudsætninger for at kunne ændre egne og ligestilledes ulige sociale livsbetingelser:

... Knowledge from the point of view of 'the people'. But this popular point of view was not just a novel descriptive angle, producing new facts, nor was it just a question of learning how to cope or have realistic expectations. The real point, the practicality, was learning how to change your life. (ibid.: 22)

Med denne formulering sammenfatter Johnson en række analyser af, hvad det var for vidensformer de mest vidtgående repræsentanter for de folkelige protestbevægelser efterlyste. De 'udbyttede' og dominerede gruppers interesser gik ikke bare ud på at få del i videns-elitens skolastiske viden og heller ikke bare at få nyttige praktiske færdigheder, der kunne gøre dem til en bedre arbejdskraft ('better servants'). De

6 Se hertil Brian Simon (1974) for en oversigt over den engelske skolehistorie; Karl-Heinz Günther et al. (1973) og Lutz von Werder (1974) for den tyske skolehistorie; Anders Mathiesen (2003) om skolens udvikling i Danmark.

ønskede indsigt i egne og andres livsbetingelser, fordi de opfattede det som én af forudsætningerne for at kunne gøre sig gældende politisk: ”... So 'practical' implied a particular point of view” – et synspunkt på uddannelse betinget af gruppernes sociale position.

Dette krav om praktisk teoretisk indsigt i egne arbejds- og livsbetingelser og disses specifikke samfundsmæssige forudsætninger (*the logic of practice* – eller praksisteoretisk indsigt, som Bourdieu kalder det) kom dog – som allerede nævnt – først på den skolepolitiske dagsorden med den organiserede arbejderbevægelses socialistiske samfundsprojekt mod slutningen af 1800-tallet (mere herom i den efterfølgende socialhistoriske skitse af folkeskolens udvikling i Danmark).

Erfaringer med at skabe en demokratisk skole – dvs. et produktivt konfliktuelt arbejdsfællesskab (*et socialt praksis-fællesskab*)

I dette afsnit præsenteres en socialhistorisk skitse, der redegør for, hvordan den specifikke danske folkeskole, fælles for alle befolkningsgrupper, er blevet skabt som institution, dvs. hvad det er for interesser den danske *folkeskole* repræsenterer. Et sådant rids af nogle afgørende strukturelle og indholdsmæssige udviklingstendenser (skolestrukturens og reformpædagogikkens udvikling fra skolelovene omkring 1900 frem til 1970ernes planer om en demokratisk skole for alle) kan anskueliggøre, hvad den socialistiske arbejderbevægelses projekt om en folkeskole for alle gik ud på. Den demokratiske folkeskole for *alle* var et alternativ til den boglige kundskabsskole for videnselitens børn. Den danske skoleudvikling repræsenterer vel nærmest et eksempel på et social-liberalt kompromis mellem en folkelig oplysningstradition og den socialistiske tradition (jvf. s. 67 og for en uddybning: Mathiesen 2003).

I Danmark kom det industrielle gennembrud først i 1890erne (Hansen 1970), og efterkrigstidens økonomiske vækst mm. var et resultat af industrialiseringens anden fase (efter Marshall-hjælpen m.m.), hvor industrialiseringen blev udbredt til hele landet, og hvor landbruget blev mekaniseret og industrialiseret (Hansen 1974). Også min analytiske skitse af folkeskolens udvikling i Danmark tager altså udgangspunkt i en antagelse om, at det er ændringerne i den samfundsmæssige arbejdsdeling og familiernes ændrede reproduktionsmønstre, der er baggrunden for og udgør dynamikken i de ændringer, der sker i feltet for institutionaliseret uddannelse – det er ikke uddannelserne, der er historiens motor (jvf. Johnson ovenfor). Men i Danmark har folkeskolen og folkeoplysningsinstitutionerne ikke desto mindre en socialhistorie, som man kan blive klogere af at sætte sig lidt mere ind i. Vi har i Danmark gjort nogle erfaringer med, hvor svært det er at udvikle en skole og en pædagogik, der kan ”kvalificere elevernes meget forskellige forudsætninger i en folkeskole for alle” (Mathiesen 2003: 593).

Oplysningstidens store skolekommission og 1814-skoleloven definerede folkeskolen som et universelt gode, men i praksis var det videnselitens *borgerlige dannelse*, der blev formuleret som norm for hele befolkningen. Der skulle imidlertid gå næsten 100 år før der blev skabt institutionelle betingelser for skoler og lærere, som kunne sikre

alle børn *adgang* til en grundlæggende skoleuddannelse (1898/1903). Hertil kommer, at provsterne fastholdt tilsynet med undervisningens indhold helt frem til 1933 (Bomholt 1938: 52), og det var først med 1958-skoleloven forskellen mellem den 'landsbyordnede' skole og købstadsskolen blev afskaffet – i lovgivningen. I praksis vedblev der dog stadig at være store forskelle mellem de forskellige kommuners skoler (se f.eks. Taarup & Hammerich 1979 om forskelle mellem Ishøj-skolerne og skolerne i Søllerød).

En skole med adgang for alle og med et demokratisk indhold (jvf. Johnsons skole-tese)

Spørgsmålet om et mere demokratisk indhold i skolens undervisning blev først for alvor sat på den politiske dagsorden med *Den Blå Betænkning* (1960); og som oplæg til 1970ernes skolereform i forlængelse af udvidelsen af undervisningspligten til 9 år (1969) understregede Folkeskolens Læseplansudvalg:

Vi lever i et kulturmønster, hvor der er store forskelle i opfattelsen af værdinormer på væsentlige områder. I samme grad man må give op over for at formulere et livssyn, som ville blive følt som generelt forpligtende, i samme grad vanskeliggøres formuleringen af skolens opgaver i relation til den enkelte. (Undervisningsministeriet 1971:13)

Med denne formulering, som dengang ikke var så påfaldende, henledes opmærksomheden på, at forskellige former for pædagogisk arbejde er begrundet i forskellige opfattelser af, hvad der er *nyttig viden*.

I forlængelse af 1800-tallets gudelige bevægelser havde Christen Kold (1816-1870) lavet kristelige friskoler og højskole for almuen på landet; og selvejebønderne havde som led i kampen mod Estrup og storgodsejerne oprettet forskellige former for folkehøjskoler ud fra nogle principper, som Grundtvig formulerede osv. (se f.eks. Skovmand (1951) for en oversigt over de folkelige bevægelser og Gunhild Nissen (1994) for en oversigt over højskolens historie). Det bemærkelsesværdige ved citatet fra Folkeskolens Læseplansudvalg (1971) er, at troen på en universelt gyldig viden blev anfægtet. Folkeskolens undervisning skulle ikke (længere) have absolutte vidensmål, men *et socialt formål*. Folkeskolens undervisning skulle med andre ord indrettes, så den gjorde det muligt, at alle elever kunne tilegne sig sociale handlekompetencer. Det officielle synspunkt på skolens indhold blev her ændret til, at skolen skulle respektere og udvikle de forskellige samfundsgruppers modstridende interesser og livssyn. Det er en demokratisk skoles opgave at *udvikle elevernes forskellige forudsætninger* – til forskel fra den traditionelle kundskabsskoles tilpasning af alle til nogle centralt fastsatte normer og værdier.

Som allerede nævnt i forbindelse med Richard Johnson var det først med den socialistiske arbejderbevægelse, spørgsmålet om at sikre alle *adgang* til uddannelse kom på den politiske dagsorden. Det gælder altså også i Danmark, hvor industrialiseringen og arbejderbevægelsen satte en ny dagsorden omkring 1900 (Mathiesen 2003: 578). Men langt hen ad vejen blev spørgsmålet om *indholdet* i skolens undervisning reduceret til et spørgsmål om, at alle 'selvfølgelig' skulle have del i elitens 'almene' viden (jvf. de

engelske Chartister). Der var i den danske arbejderbevægelse lige fra starten teoretiske og politiske programdiskussioner om indholdet i en skole for alle (se Mathiesen 1976, kapitel 2), men i praksis var det – som anført – først i efterkrigstiden, at folkeskolens borgerlige normer og værdier blev et landspolitisk stridsspørgsmål. I udgangspunktet gik den socialistiske arbejderbevægelses velfærdssamfundsprojekt primært ud på at udvikle offentlige velfærdsinstitutioner med *adgang* for alle samfundsgrupper:

Den mest reformivrige gruppe – det gælder folk som S. Bresemann, J.P. Sundbo, Fr. Borgbjerg og lærer Bæksted i Horsens – fremhævede ufortrødent, at skulle man midt i et classesamfund gennemføre holdbare velfærdsydelse, måtte de tage sigte på alle borgere – ikke ud fra idealistiske forestillinger om at lege julemand over for alle klasser, men for at sikre fornøden opbakning og undgå social diskrimination. Når rig som fattig henvises til samme skole, vil skolen blive præcis så god, som de rige ønsker den, lød Socialdemokratiets parorole [dengang]. Kun det bedste sygehusvæsen er godt nok som hele byens sygehus. I modsat fald vil private løsninger vinde frem, lød det i både Nakskov og Horsens – to yderpoler i den her tegnede reformbevægelse (Kolstrup 1996: 445).

Søren Kolstrup har også sammenfattet, hvad arbejderbevægelsens socialistiske projekt i de 'røde' kommuner egentlig gik ud på (København, Nakskov, Odense, Horsens, Århus osv.). Projektet tog bl.a. sigte på at skabe en fælles, vederlagsfri skole til alle. Han understreger netop, at der var tale om "flere forskellige måder at tilrettelægge undervisningen", men at byer med stærkt socialdemokratisk islæt optrådte som pionerer. Det fælles projekt gik ud på: "at de private skoler blev marginaliseret, den offentlige betalingskole afskaffet og den kommunale skole ændret til hele byens skole. Til en fælles institution" (1996a:40). (Det er nærliggende at se 1990ernes privatiserings- og udliciteringsprojekt som et bidrag til det 'omvendte' projekt ca. 100 år senere: det borgerlige Danmarks restaurative bestræbelser, hvor velfærdsinstitutionernes *re-privatisering* er meget centralt – den nyliberalistiske udlicitering og selvejemodellen går i praksis ud på at genoprette tidligere tiders sociale forskelle.)

De før-industrielle livs- og arbejdsbetingelser på landet i Vestjylland og de 'frie skoleformer'

Samtidig med den omtalte udvikling i de røde kommuner blev *den vestjyske skoleordning* i Ribe og Ringkøbing amter konsolideret – i perioden op til og under 1. verdenskrig. Selv om "Lov om højere almenskoler m.m." (1903) normalt fremstilles som institutionaliseringen af en demokratisk folkeskole (Skovgaard-Petersen 1976), så er der mere tale om en fælles lov for et *stærkt opdelt* skolevæsen. Ud over 'købstadsskolen' og 'den landsbyordnede skole' fandtes der også en særlig 'vestjysk skoleordning'. Den oprindelige vestjyske skoleordning gik tilbage til en lovrevision fra 1855, ifølge hvilken "det skal være de kommunale skolebestyrelser på landet tilladt at ordne skolegangen således, at undervisningen for øverste klasse [børn fra 11 til 14 år] ophører om sommeren fra maj til september" (Jeppesen 1986: 14). Denne ordning var gældende helt frem til 1958-skoleloven, som det fremgår af *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole* (Barfod 1950: 221). Endnu ved slutningen af 1930erne omfattede forskellige varianter af den vestjyske skoleordning tilsammen godt 4000 børn i ældste klasse (Bomholt 1938: 124). "Når børnene ikke skulle gå i skole om sommeren, var årsagen

den simple, at børnenes arbejdskraft skulle udnyttes på gårdene” (ibid.: 125).

Harald Iversen, der 1961 blev ansat som den første ungdomsskolekonsulent i Ribe amt, har i sine erindringer meget konkret fortalt om sine erfaringer med de *frivillige* skoleformer, der blev iværksat lokalt i Vestjylland som et supplement til den omtalte ’vestjyske skoleordning’ – som lokale og private initiativer. Harald Iversen fortæller, hvordan han et par år efter lærereksamen i 1929 blev førstelærer ved landsbyskolen i Tvile (Ribe Amt); og helt ’naturligt’ blev han inddraget i en landbrugsfaglig eftermiddagsskole, ligesom han senere oprettede en frivillig aftenskole for ’de unge karle på landet’. For ham var det udtryk for, at han bare fulgte med i elevernes liv ”efter at de var gået ud af børneskolen” (Iversen 1981: 14). Livs- og arbejdsbetingelserne på landet i de vestjyske amter betød, at uddannelse og skolearbejde havde en helt anden betydning her end i de store (røde) byer. Det var ’folkeligt’ uddannelsesarbejde – 100 år efter Richard Johnsons engelske ’radikale’ pionerer. Iversen fortæller meget konkret om arbejdet med de unge på landet og om udviklingen af denne ’frivillige’ skoleform bl.a. med inspiration fra Christen Kolds pædagogiske principper (ibid.: 21-50). I 1960 blev ungdomsskolen en mere integreret del af den kommunale skole, og med industrialiseringen og afvandringen fra landbruget forsvandt grundlaget for den vestjyske skoleordning.

Principper for *indholdet* i en demokratisk skole – for alle

De ’frie skolers’ mundtlige form, som i høj grad var inspireret af Christen Kolds friskoleprincipper (se Engberg 1985), og de frivillige skoleformers arbejdsform – studiekredsformen – blev også brugt i folkeoplysningsarbejdet i byernes aftenskoler (se Hansen 1943; Koch-Olsen 1945). Rundt omkring i de kommunale skoler blev der ligeledes eksperimenteret med at basere undervisningen på *elevernes selvvirksomhed*. Ikke mindst i de røde kommuner blev der – med eller uden tilskyndelse fra de kommunale skolemyndigheder – på en række skoler iværksat forsøg med ’frie klasser’ og i det hele taget skoleforsøg ud fra reformpædagogiske principper, som blev hentet fra både udenlandske og danske erfaringer og pædagogiske teorier. Sofie Rifbjergs bog om den moderne opdragelses historie giver en oversigt over reformpædagogikkens forhistorie, og hun optrykker en kort førstehånds beretning fra Vanløseforsøgene 1924-31 (Rifbjerg 1966: 257-270). Bogen om ”Anne Marie Nørvigs person og samtid” (Jensen m.fl. 1963) sætter perspektiv på Forsøgsskolen på Emdrupborg, som hun var leder af fra 1948 til sin død 1959.

Emdrupborg forsøgsskole var et centralt bidrag til bestræbelserne på at udvikle en demokratisk skole – se *Beretning om Emdrupborg Skoles første 6 år* (Nørvig 1955). Inger Merete Nordentoft (1903-60) havde i 1945 taget initiativet til den ’Emdrupborgplan’ som forsøgsskolen var en del af (Nordentoft & Garvin 1946), og hun havde fra starten argumenteret for en plan om at prøve de reformpædagogiske principper af på en helt almindelig folkeskole med status som officiel forsøgsskole i Københavns Kommune (Jensen 1993: 71). Det skulle ikke være et utopisk ’herredømmefrit’ udviklingsrum for pædagogiske idealer (jvf. Robert Owen) og heller ikke en skole for videnselitens børn – som f.eks. Bernadotteskolen blev. Inger Merete Nordentoft var formand i den lokale afdeling af lærerforeningen og blev i 1945 skoleinspektør på Katrinedals Skole

i Vanløse, hvor hun i årene 1950-58 også iværksatte forsøg med udelte klasser fra 1.-8. skoleår (ibid.: 74-80; Fog 1977: 16-18).

Inger Merete Nordentoft havde i *Opdragelse til Demokrati* (1944) skitseret principperne for disse forsøg med at udvikle en demokratisk skole med udelte klasser gennem hele skoleforløbet. Forsøgene tog sigte på at udvikle et alternativ til den *traditionelle eksamenskole*, der – ifølge Nordentoft – dels var baseret på en holdnings- og værdibaseret undervisning (”en gennemført autoritativt præget disciplin, og dens mål er det nationale og kristne menneske”) og/eller dels tilstræbte en rationel vidensbaseret undervisning (”tillægger stoffet og arbejdet dermed den største betydning, og dens mål er at udvikle evnen til selvstændig og fordomsfri vurdering”) – på nudansk: refleksiv individualisering. Som et alternativ til den normative og kundskabsorienterede eksamensskole skitserede Inger Merete Nordentoft i pjecen fra 1944 nogle principper for en demokratisk skole, hvor undervisningen skulle baseres på deltagernes (dvs. lærernes og de forskellige elevgrupper) meget forskellige forudsætninger. Undervisningen skulle inddrage / tage hensyn til børnenes ’hele situation’ i og uden for skolen (elevernes forskellige sociale baggrund, deres relationer til kammeraterne, lærerne og undervisningens indhold – både ’stoffet’ og arbejdsformerne) (Nordentoft 1944: 23). Her blev skitseret nogle principper for en demokratisk skole, hvor undervisningen skal være:

- *omverdensopmærksom* – dvs. lærerne skal inddrage børnenes sociale virkelighed og deres forskellige betingelser uden for bøgerne og skolens verden i undervisningen (*realistisk*);
- *virkelighedsreflekterende* – dvs. undervisningen skal ikke bare konstatere og beskrive, hvordan verden *er*, men lærerne skal netop tilskynde eleverne til at gøre sig refleksioner om, *hvordan det går til at ...*; en demokratisk undervisning lader ikke bare børnene gøre det de har lyst til, den bidrager til at problematisere, hvorfor de har så forskellige præferencer, som de faktisk har i en klasse sammensat af børn med forskellige sociale og kulturelle forudsætninger (*sociologisk refleksiv*);
- *samtidsindgribende* – dvs. undervisningen skal tage sigte på, at eleverne kan udvikle indsigt i, at de selv er part i deres sociale situation, at de indgår i en række forskellige handlesammenhænge både i og uden for skolen, at også de har medansvar for såvel deres nære livssammenhænge (f.eks. hinandens læring i skoleklassen) som deres samfundsmæssige sammenhænge – arbejdsmæssige og klasse-mæssige, lokale og nationale fællesskaber; en sådan undervisning kan bidrage til at skabe betingelserne for, at alle elever kan tilegne sig social hand-
lekompetence (*engageret stillingtagen*).

I en demokratisk skole er det med andre ord ikke kun det individuelle barn, der skal være i centrum for undervisningen; det er skoleklassens forskellige børns situation – de forskellige børns forskellige livssituation og børnenes forskellige sociale og kulturelle forudsætninger for at gøre sig gældende – der skal være udgangspunktet for en demokratisk undervisning og dermed for *en social læreproces* i folkeskolen, hvor

undervisningen i de enkelte klasser derfor skal tilrettelægges ud fra de specifikke børns sociale og kulturelle forudsætninger, og hvor alle børnene har *fælles ansvar for hinandens læring*. Formålet med undervisningen i en sådan demokratisk skole er med andre ord, at skabe betingelserne for, at alle deltagerne kan udvikle social handlekompetence – *en demokratisk dannelse* (se hertil også Bourdieu 1966 og 1989). Social handlekompetence og praktisk teoretisk indsigt (jf. Richard Johnson ovenfor) er den skolestiske vidensforms – og den eliteorienterede kundskabsskoles – modpol.

Det var de praktiske erfaringer med nogle af disse principper, der lå til grund for det pædagogiske udviklingsprojekt i *Den Blå Betænkning* fra 1960 og måske i endnu højere grad for 1975-skoleloven og specielt de nye fag Samtidsorientering og Arbejds-kendskab (se f.eks. Kristensen 1987), selv om det demokratiske perspektiv allerede da var blevet mere normativt (se Mathiesen 1979a: 128f). Der havde også været forsøg med 'udelte klasser' i Horsens og en række andre kommuner – igen fortrinsvis i de røde kommuner, og i løbet af 1960erne blev der lavet en lang række forsøg med 'Enhedsskole og tilvalg i folkeskolen' som led i implementeringen af den blå betænkning (se f.eks. Sidenius m.fl. 1967 og Bjerg 1967).

Demokratiske ledelsesprincipper og lærernes kollegiale medbestemmelse var/er en afgørende betingelse for udviklingen af en demokratisk folkeskole

Initiativet til efterkrigstidens mange skoleforsøg og udviklingsarbejder kom fra lærerfaggruppens reformpædagogiske repræsentanter og andre skolefolk i samarbejde med eller med opbakning fra den socialistiske arbejderbevægelses politiske repræsentanter og 'radikale' repræsentanter fra folkeoplysningsbevægelsen (jf. igen Johnson). En væsentlig forudsætning for alle disse bestræbelser på at demokratisere *indholdet* i folkeskolens undervisning (dvs. lærerarbejdets kategorier og aktiviteter, eller lærernes forskellige praksisformer) var med andre ord den demokratiske tilsyns- og styrelsesorganisation for folkeskolen, der var blevet indført med Skoletilsynsloven af 20. maj 1933 og yderligere udviklet og ajourført ved diverse lovændringer siden da – helt frem til den 'moderne' skolestyrelseslov i 1989, hvor det lykkedes Bertel Haarder at afskaffe lærernes kollegiale medbestemmelse. Bomholt, der var én af initiativtagerne til 1933-loven, redegjorde i sin bog om *Den danske folkeskole* (1938) ret udførligt for betydningen af denne 'nye' demokratiske styrelsesordning, der lagde grunden for lærernes kollegiale medbestemmelse og en høj grad af kommunal selvbestemmelse.

Specielt fremhævede Bomholt, at *provsternes* særlige myndighed som 'pædagogisk rådgiver' for den lokale skoledirektion med 1933-loven var overgået til de *pædagogisk-faglige* amtskolekonsulenter (ibid.: 52); og med anledning i nogle konkrete sager præciserede Bomholt, at lærere "kan indvælges på linje med andre borgere i alle skolens organer". Disse bestemmelser udgjorde det retlige grundlag for 'lærernes kollegiale medbestemmelse' i folkeskolen. Indtil da havde lærere været afskåret fra at få beslutende indflydelse på skolens forhold med den begrundelse, at "han derved bliver sin egen foresatte" (ibid.: 44). (Igen er det nærliggende at henlede opmærksomheden på, at Haarders skolestyrelseslov fra 1989 genoprettede de før-demokratiske tilstande, så initiativet til 'reformer' nu igen som hovedregel udgår fra de centrale myndigheder,

der suverænt fastsætter skolens normer og værdier; og de budgetansvarlige ledere kan – igen – ensidigt ændre de institutionelle betingelser for lærernes arbejde.)⁷

En demokratisk skole har til formål, at udvikle forudsætningerne for en demokratisk politisk kultur og for demokratisk deltagelse. Hvad vil demokratisk deltagelse sige? Når vi tilslutter os en demokratisk politisk kultur, så *deltager* vi – men det betyder *ikke* at vi er enige, f.eks. i den dominerende opfattelse af hvad der er nyttig viden. Demokratisk deltagelse hviler ikke på en norm om konsensus eller tilslutning til den dominerende position.⁸ I en demokratisk skole er det legitimt at være uenig – også med ledelsen. Respekt for sociale og kulturelle forskelle og specielt inddragelsen – og objektiveringen – af deltagernes meget forskellige forudsætninger i skolens undervisning er en afgørende betingelse for at skabe et produktivt pædagogisk praksisfællesskab (jvf. ovenfor Inger Merete Nordentoft samt Boudieus påpegning af, at lærernes deltagende objektivering i undervisningen også indbefatter lærerne selv). Det kan en fælles folkeskole *for alle* bidrage til. Et sådant *socialt praksis-fællesskab* er – ligesom demokratiske sociale relationer og omgangsformer – noget der skal *udvikles* på tværs af og på trods af forskelle mellem lærere og mellem elever i et produktivt konfliktuelt samspil med de politiske og administrative instanser, der under demokratisk kontrol træffer afgørelser vedrørende de institutionelle betingelser for skolens pædagogiske arbejde. (Som et eksempel på et sådant demokratisk skoleudviklingsprojekt kan f.eks. henvises til Brovst-projektet (Bjerg 1976)).

1980ernes og 90ernes genetablering af en *opdelt skoleundervisning* – den aktuelt dominerende nyliberalistiske position (*videnselitens kulturelle værdifællesskab*)

Udviklingen siden 1982, hvor repræsentanter for 'det nye højre' også i Danmark overtog regeringsmagten, kan anskues – dvs. forstås – som en 'moderne' restaurationsproces efter 1960ernes og 70ernes velfærdsreformer, ungdomsoprør mm. og f.eks. de omtalte forsøg på at 'demokratisere' folkeskolens undervisning. Schlüter-regeringernes 'moderniseringsprogram' (1980erne) tog sigte på at tilbage-rulle efterkrigstidens velfærdsreformer – herunder demokratiseringen af skolens *indhold* (se Mathiesen 2005). Skolen er igen blevet en eliteorienteret kundskabsskole. Richard Johnsons socialhistoriske analyser af skolens forhistorie blev – som anført – præsenteret som led i kampen mod Margaret Thatchers skolereformer i 1980'ernes England. Her i Danmark blev de tilsvarende reformer lanceret af Bertel Haarder som led i 'moderniseringsprogrammet'. (I bogen om *Uddannelsernes sociologi i Danmark* redegøres mere udførligt for kampene om de offentlige uddannelsesinstitutioner som led i moderniseringen af den offentlige sektor siden 1980erne (Mathiesen 2000: 117-245)).

7 For en uddybning med referencer kan henvises til (Mathiesen 2003: 572)..

8 Bourdieu har f.eks. i en kommentar til én af organisationsteoriens 'klassikere' påpeget den afgørende forskel mellem f.eks. markedets eller den individuelle handlingslogik (Albert O. Hirschman: *Exit, Voice and Loyalty* (1970)) og så organiseret kollektiv interesserepresentation institutionaliseret i demokratiske organisationer baseret på kollektive beslutningsprocesser (Bourdieu 1988) – bl.a. genoptrykt i *Das politische Feld* (2001).

1980ernes 'restaurative' pædagogik og 1990ernes videnssamfundsdiskurs med 'ansvar for egen læring' som det nyliberalistiske pædagogiske princip kan i Danmark siges at have fortrængt en demokratisk reformpædagogisk udvikling til fordel for højrefløjens politisk-strategiske projekt, der går ud på at re-traditionalisere og eliteorientere skolen. Uddannelserne *bidrager* nu igen – i både England og Danmark – primært til at udbrede den dominerende videnselites forestillinger (se Johnson 1991), og uddannelserne bidrager på denne måde til at legitimere besparelser kombineret med administrative og institutionsstrukturelle reformer (f.eks. CVU mm., der senere er blevet til professionshøjskoler, masteruddannelser og internationale eliteuddannelser med brugerbetaling). Disse reformer har skærpet den sociale og kulturelle ulighed i adgangen til videregående uddannelse, og skærpet skolens *krav om 'boglige' forudsætninger*. 1990ernes videnssamfundsdiskurs gav/giver en elitistisk legitimering og en teknokratisk begrundelse for den igangværende *eliteorientering af lærernes arbejde* (Mathiesen 2000: 178 og 2005). Den restaurative pædagogik og princippet om 'ansvar for egen læring' repræsenterer et politisk projekt, der tager sigte på at *genetablere en opdelt skole* – dvs. en skole, hvor undervisningen i stigende grad opdeles efter elevernes forskellige forudsætninger. Nu kun legitimeret som en frivillig selv-valgt opdeling. Alt sammen som led i en bestræbelse på at 'restaurere' tidligere tiders endnu større sociale forskelle. Det er højrefløjens nyliberalistiske projekt: *at gøre forskelle større* (se Tørnæs (2004), og senest har den nye statsminister, Lars Løkke Rasmussen erklæret sin tilslutning til princippet om, at skolen skal prioritere 'hjælpen til de dygtige' (Politiken 18. april 2009)).

Johnsons 'historiske' analyser kan – i denne sammenhæng – advare imod netop den 'miskendelse' (symbolsk vold) som talemåden om 'lige børn ...' i artiklens overskrift kan give anledning til. Johnsons socialhistoriske analyser er en advarsel imod at opgive 1900-tallets og den socialistiske arbejderbevægelses forestillinger om en *fælles* skole, hvor *alle* kan gøre erfaringer med forskellighed (også de privilegerede eliter), og hvor *alle* (samtidig med at de tilegner sig de grundlæggende kulturteknikker – læse, skrive, regne) kan tilegne sig den indsigt og viden, der er nyttig for dem, dvs. en indsigt, der er én af betingelserne for, at de kan deltage i de politiske kampe om at gøre de forefundne forskelle mindre (jvf. ovenfor *Really Useful Knowledge*). Oversigten over de modstridende positioner i feltet for institutionaliseret uddannelse i den engelske socialhistoriske skitse fra restaurationsperioden efter Napoleonskrigene kan i den aktuelle restaurationssproces bruges til at minde om, at det ikke er nok bare at 'bryde' vidensmonopolet og lave sine egne 'frie' skoler, som Owen og hans utopiske socialister. Både 'utopier' om proletariats friskoler og de utilpassede elevers 'modkulturer' i den borgerlige skole (Willis 1977) er variationer over temaet: de stærke går selv eller 'lige børn leger bedst'.

Paul Willis har i *Learning to Labour – How working class kids get working class jobs* (1977) beskrevet nogle typiske interaktionsmønstre i en 'udelt afgangsklasse' i en relativt velfungerende skole i et klassisk arbejderkvarter opført i 1930'erne. Disse billeder af livet i klasserummet i en 'comprehensive school' i 1970'ernes England (lige før Thatcher tog over) viser, hvordan en 'enhedsskole' med 'bogligt' indhold og den borgerlige dannelseskultur som norm virker på elever med nogle helt andre sociale og kulturelle forudsætninger end bourgøjsernes og de veluddannede mellemlags børn.

Klassens 'rødder' obstruerer undervisningen og afviser skolen. De nægter at deltage i en ensidigt kundskabsfaglig undervisning. Effekten af den 'boglige' skole er mere en 'selvvalgt' eksklusion end et egentligt oprør (se specielt Willis' "Afterword" til den amerikanske udgave, 1981). Skolens abstrakte vidensform bidrager på denne måde til en institutionaliseret *reproduktion af ulighed*. Skolenægternes 'modkultur' repræsenterer en 'selvvalgt' opdelt undervisning. Men desværre bruges netop sådanne skolebilleder primært som begrundelse for krav om mere disciplin i skolen og for at skærpe de boglige vidensmål- og testkrav i skolen.

De principper for et demokratisk indhold i en folkeskole for alle, der er objektiviseret i det socialhistoriske rids af skolens og reformpædagogikkens udvikling i Danmark (ovenfor afsnit 4), repræsenterede den dominerende skolepolitiske position i efterkrigstiden frem til og med *U-90* (1978) og reformplanerne om BFU (Betalt Frihed til Uddannelse). Den social-liberale lighedsorienterede skolepolitiske position er/var en kombination af den liberale folkeoplysningstradition og den socialistiske tradition (jvf. rammen s. 67). Disse principper er blevet fortrængt af en eliteorienteret kundskabs-skole, hvor lærernes arbejde i stigende grad målstyres og *kontrolleres* (nationale test i standardiseret kundskabsfaglig viden, individuelle elevplaner mm.), hvor eleverne i stigende grad *opdeles* efter forskellige forudsætninger og skoleresultater, og hvor undervisningen i stigende grad 'opløses' – dvs. *individualiseres* (se f.eks. Niels Chr. Sauers kronik *Enbedsskolen under pres*, Politiken 9. august 2009).

'Det nye højre' har med videnssamfundsdiskursen og senest globaliseringsdiskursen fået genskabt 'troen' på, at eleverne 'selvfølgelig' skal opdeles efter forudsætninger. Den ny-liberalistiske skolepolitiske position – der nu er absolut dominerende – repræsenterer en kombination af 1800-tallets dominerende økonomisk liberalistiske position og en nykonservativ position svarende til Cobbets værdikonservatisme, men 1990ernes elitisme (videnssamfundsdiskursen og den pædagogiske diskurs om 'ansvar for egen læring') står også i gæld til Owens utopiske (og Blairs og Nyrups normative) elitisme (dvs. en kombination af økonomisk rationalitet og 'enhver må klare sig selv'). Den socialhistoriske skitse af skoleinstitutionens forhistorie (Richard Johnson) objektiviserer – forklarer, hvad det er for sociale interesser en sådan kombination af eliteorientering og laissez-faire pædagogik repræsenterer. En afgørende forudsætning for denne *re-traditionalisering* af folkeskolens undervisning har været afskaffelsen af lærernes kollegiale medbestemmelse (1989-loven). Den 'professionelle' skoleledelse kombineret med central målstyring og kontrol (nationale test mm.) har i stigende grad indsnævret lærernes metodefrihed.

Teoretisk *historiserer* og objektiviserer de to socialhistoriske skitser modpolerne i den aktuelle tilstand i feltet for lærerarbejde i folkeskolen i Danmark: henholdsvis den dominerende eliteorienterede (ny)liberalistiske position, som oprindeligt blev formuleret i kølvandet på den tidlige industrialisering i England – og som er blevet genoplivet i forlængelse af Bertel Haarders Perestrojka-principper fra 1980erne (med vægten på den symbolske orden), og den i den aktuelle situation hårdt trængte reformpædagogiske position (se f.eks. Holmsgaard 2008), der er/var et resultat af efterkrigsperiodens skoleerfaringer i Danmark (med vægten på udvikling af demokratiske relationer mellem lærere og elever i undervisningssituationen og principperne for undervisnings-

indholdet). Artiklen har på denne måde konstrueret – synliggjort og forklaret – de mest fremtrædende modstridende positioner i feltet for lærerarbejde i institutionaliseret uddannelse i Danmark her i begyndelsen af det 21. århundrede. Den danske folkeskole er siden 1980'erne gradvist blevet en skole til den markedsteknokratiske elites 'markedsdemokrati'. En 'boglig' kundskabsskole, der skaber barrierer mod udvikling af et demokratisk fællesskab (og specielt mod integration af 'fremmede') ved at reproducere og forstærke deltagernes sociale og kulturelle forskelle – det betyder bl.a. at de forskellige samfundsgruppers ulige muligheder for at deltage i det politiske demokrati gøres større.

En demokratisk skolepolitik går ud på at skabe *de institutionelle betingelser* for en skole for alle. At tilvejebringe betingelserne for en demokratisk skole er ikke bare et filosofisk spørgsmål om at definere et princip om kulturel forskellighed eller ensartethed; det er et praktisk politisk problem om sociale forskelle og ulige muligheder i et historisk konkret samfund og om den konkrete udformning af de institutionelle betingelser for lærernes arbejde.

Litteratur

- Allman, P. 1988. Gramsci, Freire and Illich: Their Contributions to Education for Socialism. In *Radical Approaches to Adult Education – A Reader*, red. T. Lovett, 85-113. London: Routledge.
- Barfod, A. 1950. *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole*. København: Gyldendal
- Bjerg, J. 1967. *Enhedsskole og tilvalg i folkeskolen*. København: Danmarks Pædagogiske Institut, Publikation nr. 66.
- Bjerg, J. 1976. *Pædagogisk Udviklingsarbejde – Principper og vilkår belyst ved Bronst-projektet 1970-1974*. København: Munksgaard.
- Bernstein, B. 1971. *Class, Codes and Control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bomholt, J. 1938. *Den danske folkeskole*. København: Socialdemokratiets Forlag "Fremad".
- Bourdieu, P. 2001. Wie die Kultur zum Bauern kommt. In Margareta Steinrücke (red.): *Pierre Bourdieu – Wie die Kultur zum Bauern kommt*, red. M. Steinrücke, 14-24. Hamburg: VSA-Verlag. [1966]
- Bourdieu, P. 1976. Systems of education and systems of thought. In *Schooling and Capitalism. A Sociological Reader*, red. R. Dale m.fl., 192-200. London: The Open University Press. [1967]
- Bourdieu, P. 1988 An Antinomy in the Notion of Collective Protest. In *Development, Democracy, and the art of Trespassing – Essays in Honor of Albert O. Hirschman*, red. A. Foxley m.fl., 301-302. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Bourdieu, P. 1996. *The State Nobility – Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press. [1989]
- Bourdieu, P. 1995. *Distinktionen*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 1997a. *Hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, P. 1999. *Den masculine dominans*. København: Tiderne Skifter.
- Bourdieu, P. 2001. *Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft*. Konstanz: UKV Verlagsgesellschaft.
- Bourdieu, P. 2005. Repræsentationens magi. *Social kritik*, nr. 100: 50-57.
- Bourdieu, P. & F. Gros 2001. Grundsätze für eine Reflexion der Unterrichtsinhalte. In Margareta Steinrücke (red.): *Pierre Bourdieu – Wie die Kultur zum Bauern kommt*, red. M. Steinrücke, 153-161. Ministère de l'éducation nationale, Paris/Hamburg: VSA-Verlag. [1989]

- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron 1964. *Les héritiers, les étudiants et la culture*. Paris: Ed. de Minuit.
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron 2006. *Reproduktionen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. & P. Champagne 1996. ”Skoletaperne” – Stengt ute og stengt inne. In *Pierre Bourdieu: Symbolsk makt*, red. A. Prieur, 159-166. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, P. & L. Wacquant 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. & L. Wacquant 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. m.fl. (1993): *La misère du monde*. Paris: Seuil.
- Carles, P. 2001. *La sociologie est un sport de combat*. Montpellier: C-P Productions and VF Films (140 min. med engelske undertekster).
- Christiansen, N. F. 2003. Frederik Dreier i dansk og international sammenhæng. In *Frederik Dreier og samfundets reform*, red. Hanne Nørregaard Posselt m.fl., 161-192. København: Tiderne Skifter.
- Delica, K. og A. Mathiesen 2010. Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen – skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsanalyse. *Praktiske Grunde*, nr.1-2 / 2010: 91-111.
- Dewey, J. 1916. *Democracy and Education*. New York: Free Press.
- Engberg, H. 1985. *Historien om Christen Kold*. København: Gyldendal.
- Fog, M. 1977. *Efterskrift, 1946 – og resten*. København: Gyldendal.
- Gregersen, C. & S. S. Mikkelsen 2007. *Ingen arme, ingen kager!* København: Forlaget UP.
- Günther, K.-H. et.al. (red.) 1973. *Geschichte der Erziehung*. Berlin: Volk und Wissen.
- Hansen, S. Aa. 1970. *Early Industrialisation in Denmark*. Københavns Universitet: Institut for Økonomisk Historie.
- Hansen, S. Aa. 1974. *Økonomisk vækst i Danmark. Bd. II 1914-70*. København: Akademisk Forlag.
- Hansen, P. 1943. Ungdomsforeningen. In *De danske folkerørelser*, red. I. Koch-Olsen. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Hjort-Madsen, P. 2008. *Lærerearbejdet i en multikulturel folkeskoleklasse*. Roskilde Universitet: Socialvidenskabsspeciale.
- Holmsgaard, H. 2008. *Inden for rummelighedens grænser – en konstruktion af feltet for lærerarbejde*. Roskilde Universitet: Socialvidenskabsspeciale.
- Haarder, B. 1982. Frisind er ikke en åben ladeport. *Politikens Kronik*. 30. november.
- Iversen, H. 1981. *Med fritidsundervisningen gennem 50 år*. Vejen: Eget Forlag.
- Jensen, E. m.fl. (red.) 1963. *Pædagogiske perspektiver belyst gennem Anne Marie Nørvigs person og samtid*. København: Gads Forlag.
- Jensen, N. R. 1993. Inger Merete Nordentofts skoleforsøg på Katrinedalsskolen 1950-58. *Uddannelseshistorie* 1993: 69-82.
- Jeppesen, A. 1986. *De vestjyske vinterskoler*. Viborg: Martins Forlag.
- Johnson, R. 1988. “Really Useful Knowledge” 1790-1850: Memories for Education in the 1980’s. In *Radical Approaches to Adult Education – A Reader*, red. T. Lovett, 3-34. London: Routledge.
- Johnson, R. 1991. A new road to serfdom. In *Education Limited*, red. Education Group II CCCS, 31-86. London: Unwin Hyman.
- Koch-Olsen, I. 1945. *Studiekrædsarbejde*. København: Det danske Forlag.
- Kolstrup, S. 1996. *Velfærdsstatens rødder – fra kommunesocialisme til folkepension*. København: SFAH.
- Kolstrup, S. 1996a. Kommunesocialismen – Et studie i kommunale velfærdspionerer. *Arbejderhistorie* nr. 4/1996: 38-47.
- Kristensen, H. J. 1987. *Skolen i fremtiden*. København: Gyldendal.
- Kristensen, H. J. 1991. *Pædagogik – Teori i praksis*. København: Gyldendal.
- Mathiesen, A. 1976. *Uddannelse og produktion*. København: Munksgaard.
- Mathiesen, A. 1979. En skole for et bedre samfund. In *U-90 Ny Kurs?* Red.K.D. Wagner, 95-113. København: Gyldendal.

- Mathiesen, A. 1979a. *Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet*. København: Lavindkomstkommissionens Sekretariat.
- Mathiesen, A. 1999. Blomsten af dansk kvalifikationsforskning. In *Kvalifikationer – Definitioner af ord eller relationer mellem mennesker og deres betingelser*, red. T. R. Eriksen m.fl., 11-75. København: Munksgaard.
- Mathiesen, A. 2000. *Uddannelsernes sociologi – i velfærdsstaten under forandring*. København: Christian Ejlers Forlag.
- Mathiesen, A. 2001. Verdens Elendighed er omfattende og velorganiseret. In *Dansk Sociologi* nr. 2/12. årg. 2001: 89-95.
- Mathiesen, A. 2003. Et kritisk socialhistorisk perspektiv på uddannelserne i Danmark. In *Pædagogik – en grundbog til et fag, 3. rev. udg.*, red. J. Bjerg, 573-617. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mathiesen, A. 2005. ”Velfærdsprofessionernes” arbejde i det liberaliserede videnssamfund. In *Professionsidentiteten i forandring*, red. T. R. Eriksen m.fl., 58-79. København: Akademisk Forlag.
- Mathiesen, A. & H. Højberg 2004. Sociologiske feltanalyser – om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser. In *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*, red. L. Fuglsang & P. Bitsch Olsen, 233-274. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Müller-Rolli, S. 2004. Aufklärung über pädagogische Praxis: Pierre Bourdieus Eingreifen im pädagogischen Feld. In *Pierre Bourdieu – Politisches Forschen, Denken und Eingreifen*, red. M. Steinrück, 135-163. Hamburg: VSA-Verlag.
- Nissen, G. 1994. *Udfordringer til Højskolen – Danske folkehøjskoler 1844 til 1994*. Odense: Foreningen for Folkehøjskoler Forlag.
- Nordentoft, I. M. 1944. *Opdragelse til Demokrati*. København: Eget Forlag.
- Nordentoft, I.M. & G.J. Garvin 1946. Skolens fremtidsmuligheder. In *Og hverdagen skiftede – skolen i de onde år*, red. I.M. Nordentoft & Aa. Svendstorp, 319-344. København: Carl Allers Forlag.
- Nørvig, A. M. m.fl. 1955. *Beretning om Emdrupborg Skoles første 6 år*. København: Det Danske Forlag.
- Rifbjerg, S. 1966. *Træk af den moderne opdragelses historie*. København: Gyldendal.
- Sidenius, H. m.fl. 1967. *Hvorfor tilvalgsskole? – Rapport fra Kroggårdsskolen om 3 års forsøg med udelt tilvalgsskole*. M. Normanns Forlag.
- Simon, B. 1974. *Education and the Labour Movement 1870-1920*. London: Lawrence & Wishart.
- Skovgaard-Petersen, V. 1976. *Dannelse og demokrati*. København: Gyldendal.
- Skovmand, R. 1951. *De folkelige bevægelser i Danmark*. København: Schultz – Statsradiofoniens Grundbøger.
- Taarup, L. & E. Hammerich 1979. *Grænser for fællesskab*. København: Unge Pædagoger.
- Tørnæs, U. 2004. Eliten får nu bedre kår. *Politikens Kronik*, Søndag 1. august.
- Undervisningsministeriet 1971. *Notat – om et grundlag for gennemførelse af en reform af de grundlæggende skoleuddannelser*. København
- von Werder, L. 1974. *Sozialistische Erziehung in Deutschland 1848-1973*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Wacquant, L. 2005. Symbolic Power in the Rule of the “State Nobility”. In *Pierre Bourdieu and democratic politics*, red. L. Wacquant, 133-150. Cambridge: Polity Press.
- Willis, P. 1977. *Learning to Labour – How Working Class Kids get Working Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Wivel, P. 1972. *Slaveanstalten. Skolens farlige forhistorie*. København: Høst & Søn.

Fra børneforsorg og socialpædagog til felt og habitus - overvejelser til konstruktionen af et objekt

Christian Sandbjerg Hansen

For Pierre Bourdieu var den grundlæggende videnskabelige handling konstruktionen af det videnskabelige eller sociologiske objekt, og det forekommer mig, at et af de vigtigste bidrag som Bourdieusk sociologi leverer, er en række relativt få og simple epistemologiske og sociologiske principper og åbne begreber, som – opstået ud af konkrete forskningsarbejder – er beregnede og velegnede til at konstruere righoldige sociologiske objekter, dvs. til at blive sat på arbejde i sociologisk praksis.

Jeg har i nogle år beskæftiget mig med en række projekter om socialt arbejde, socialarbejdere og marginaliserede børn og unge.¹ Dvs. undersøgelser af de forskellige former for pædagogisk arbejde der i institutioner som børnehjem, opholdssteder, behandlingshjem, sikrede afdelinger, rådgivningscentre, gadeplansprojekter, familiepleje, mv. udøves af (social)pædagoger, socialrådgivere, (fag)lærere, psykologer, osv., og som orienterer sig mod børn og unge, der populært kategoriseres som havende 'særlige sociale behov'.²

Som al anden praksis er sociologisk praksis et resultat af et møde mellem en habitus og et felt, og en del af Bourdieus fordring om refleksivitet går netop på at objektivere dette møde for derved at få kontrol over de effekter som sociologen udøver i kraft af, at han eller hun har en historie og derved med bestemte dispositioner møder og tager stilling i et felt bestående af en struktur af mulige historisk etablerede positioner.³ Ærindet i denne artikel er imidlertid ikke at foretage en sådan socio-analyse eller deltagende objektivering – selv om spørgsmålet 'hvorfor Bourdieu?' næsten kalder på sådan en sociologi om sociologien, sådan en objektivering af det objektiverendes subjekts stillingtagen i et felt af mulige sociologiske positioner – ligesom jeg heller ikke vil forsøge at rekonstruere et forskningsforløbs omstændigheder og kronologi. I stedet vil jeg forsøge at destillere nogle af de principper, der praktisk har struktureret mit arbejde med at konstruere børneforsorgens historie som sociologisk objekt gennem

---

1 Siden 2007 har jeg på Københavns Universitet, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Afdeling for Pædagogik arbejdet på et ph.d.-projekt om, hvorledes de forskellige former for socialt arbejde med børn og unge har forandret sig eller ikke-forandret sig i løbet af de sidste 50 år og hvorledes dette hænger sammen med konstruktionen og re-konstruktionen af den danske velfærdsstat og med mere generelle socio-demografiske forandringer som industrialisering og af-industrialisering, urbanisering, indvandring, mv. Tidligere har jeg beskæftiget mig med samme genstand i et længere historisk perspektiv (Hansen 2008; Hansen & Krab 2006).

2 Jacques Donzelot siger det glimrende: "Scattered throughout a multiplicity of inscription sites, they [social workers] are nevertheless unified by their sphere of intervention, which follows the contours of the 'less-favoured' classes. Within these social strata, they focus on a privileged target, the pathology of children in its dual form: children in danger – those whose upbringing and education leaves something to be desired, and dangerous children or delinquent minors" (1979: 96).

3 Se f.eks. Bourdieu (2004), Bourdieu & Wacquant (1992).

en række brud med det Bachelard (2002) kalder videnskabelige forhindringer. Jeg vil således forsøge at fremskrive nogle refleksioner over de kategorier der 'traditionelt' begrebsætter børneforsorgens historie for derved at løfte frem nogle af de metodologiske og teoretiske perspektiver, der har vejledt mit forskningsarbejde og derigennem præsentere en sociologisk konstrueret genstand. Faren ved sådan en øvelse er at jeg kommer til at skrive denne refleksivitet frem som ene-stående og foretaget – eller endda besluttet – en gang for alle i enten starten eller slutningen af forskningsprocessen og derfor løsrevet fra selve forskningsarbejdet. Tanken er imidlertid at fastholde et par af de erkendelser, der som resultatet af forsøg på gennem processen at udøve en konstant refleksivitet stod og står som de mest centrale og besværlige for mig, og som – vil jeg tillade mig at påstå – har en vis generalitet.

Udgangspunktet er et brud med det prækonstruerede

En af de mest fundamentale fordringer i Bourdieusk sociologi er kravet om, at sociologen og sociologien må konstruere sine egne objekter. Denne fordring formulerer Bourdieu med udgangspunkt i især Gaston Bachelard og Emile Durkheim, der begge argumenterer for at den videnskabelige viden vindes gennem et brud med det selvindlysende og bestående.⁴

The sociologist ... must resolutely deny himself the use of those concepts formed outside science and for needs entirely unscientific. He must free himself from those fallacious notions which hold sway over the mind of the ordinary person, shaking off, once and for all, the yoke of those empirical categories that long habit often makes tyrannical (Durkheim 1982: 73).

Udgangspunktet er, at der eksisterer en kløft mellem hverdagslig viden og videnskabelig viden, og at forskeren i konstruktionen af den videnskabelige viden må bryde med den sociale verdens selvindlysende prækonstruktioner. For sociologen vanskeliggøres dette af at sociologen er del af den sociale verden han/hun studerer, og at den sociale verden så at sige kan tale om og med sig selv. Durkheims argument i den forbindelse er, at alle de forhåndsbegreber, som sociologen systematisk må fjerne, får indflydelse og autoritet fordi de er produktet af gentagne erfaringer, men de er blevet til uden for videnskaben og af grunde, der ikke er videnskabelige. For Durkheim er spontansociologien et slør, en hindring forskeren må overvinde for at gøre den sociale virkelighed til videnskabeligt objekt. Det vanskelige ved et sådan arbejde er, at

det prækonstruerede besidder en utrolig plasticitet og sejlivethed, fordi det både er indskrevet i tingene og den subjektive erkendelse af dem, hvilket vil sige, at det fremstår som selvindlysende og som noget, alle tager for givet (Bourdieu & Wacquant 1996: 231).

Imperativet i Bourdieusk sociologi er derfor, at sociologen refleksivt, systematisk og epistemologisk årvågen må arbejde med at analysere de implikationer og effekter den sproglige benævnelse har for konstruktionen af forskningsobjektet for derved at få de prækonstruerede forhold under kontrol og udvikle et videnskabeligt sprog, et system af klart definerede og metodisk afklarede begreber, der kan anvendes i empiriske undersøgelser.⁵

4 Jf. f.eks. Broady (1991).

5 Jf. Bourdieu, Chamboredon & Passeron (1991: 21).

Genstandens 'følsomme natur'

En af de sværeste forhindringer for en egentlig sociologisk konstruktion af børneforsorgens historie er det jeg vil kalde *genstandens 'følsomme natur'*: I løbet af de sidste 150-200 år har børn der svigtes, tæves, mishandles osv. og børn der laver ballade, 'gang i gaden', er voldelige, 'hårde kriminelle' osv. og det pædagogiske arbejde med disse haft en særlig evne til at bedrøve, bekymre og oprive om ikke alle så i hvert fald ganske mange – særligt gennem mediernes dramatiserende vinklinger.

På den ene side er der historierne om de 'omsorgssvigtede' børn og unge, som synes at tale til 'humane og medmenneskelige' følelser, for hvem kan forblive følelsesmæssigt uberørt af levende beskrivelser og farverige billeder af forslåede og forsømte børn? Hvem synes ikke at et mishandlet og misbrugt barn skal reddes, passes, plejes og omsorges? Som Ian Hacking siger: "børnemishandling, i vores nuværende målestok, er den værste af private onder", den påvirker os stærkt og "vækker stærke følelser". At beskæftige sig med dette område uden samtidigt at forholde sig normativt, moralsk, følelses- og værdiladet synes næsten umuligt, og linien mellem 'er' og 'bør' bliver ekstremt utydelig:

Our whole value system has been affected by the trajectory of child abuse in the past thirty years, with a compelling new constellation of absolute moral evils: child abuse. (Hacking 1991: 253-260).

På den anden side er der historierne om de 'stadigt mere tilpasningsvanskelige, voldelige og kriminelle' unge, der taler direkte til 'vores frygt, forfærdelse og sans for retfærdighed'. Hvem skræmmes ikke af billederne af det tilsyneladende stigende antal 'umotiverede overfald og knivdrab' begået af 'stadigt mere hårdkogte' unge? Den 'arbejdsløse gadebølle' er sammen med den 'pædofile' konge blandt de afvigerkategorier, der offentligt forbandes som de omvandrende inkarnationer af 'det onde' selv,⁶ og ethvert forsøg på at kæde deres handlinger sammen med sociale og historiske forhold og betingelser opfattes som forsøg på at forsvare, undskylde og fratage dem deres individuelle ansvar for deres handlinger, hvilket næsten gør sociologen direkte medskyldig.

Med andre ord: den naturlighed hvormed det følelsesfulde forhold til 'omsorgssvigtede' og 'kriminelle' børn og unge manifesterer sig udgør en epistemologisk forhindring i forhold til at efterleve Durkheims fordring om at behandle genstanden som var den en ting – en forhindring, der uden tvivl relaterer til sociologens egen sociale baggrund og barndom.

At oparbejde en bevidsthed om denne tilsyneladende naturs historicitet synes at være et af de bedste midler til at objektivere genstanden, dvs. ved at distancere sig i tid skabes en distance til objektet, der muliggør et blik hvor de sociale fakta fremstår isolerede fra deres individuelle manifestationer.⁷ I stedet for ikke at forholde sig til disse følelser eller at forholde sig til dem som givne og selvfølgelig må de konfronteres og reflekteres som en historisk og socialt produceret konstruktion.⁸ Inden institutional-

6 Se Wacquant (2009: 5-6).

7 Jf. Durkheim (1982: 83).

8 Se f.eks. Shorter (1979), Aries (1982) og Cunningham (1995).

seringen af opdragelsesanstalterne fra slutningen af 1820erne eksisterede 'omsorgs-
svigtede, behandlingskrævende og kriminalitetstruede' børn og unge ikke som sær-
lige pædagogiske objekter. Med få undtagelser fandtes ingen institutioner for sådanne
børn og unge, ligesom kategorierne disse børn og unge opfattes og vurderes ud fra
var anderledes. I stedet talte man om 'forældreløse og fordærvede' og 'vildfarende og
vanartede' børn og unge – eller som det hedder i børneloven fra 1905: 'forsømte og
forbryderske' børn og unge personer. På samme måde finder man i historien en helt
anden usentimental indstilling til disse børn: hvis ikke barnets 'medfødte grundskyld'
holdes i ave gennem den 'gode opdragelses' påvirkninger udvikles 'spiren til det onde'
og "en stamme af forbrydere danner sig, der er tabt for alt godt og højst farlig for
samfundet" (Hauch m.fl. 1830: 1). Fra 1880erne og med særlig kraft fra 1920erne
udfordres og erstattes disse religiøst-moralske kategorier med psykologiske-biologiske
kategorier og den sentimentale indstilling til 'forsømte og tilpasningsvanskelige' børn
og unge institutionaliseres i en uheldig alliance mellem filantropiske foreninger og psy-
kologiske kontorer og behandlingshjem, hvor barnet på den ene side italesættes som
et medmenneske med ret til næstekærlighed, og lovsynges som 'en jordisk helligdom',
'et evigt under i blandt os', 'livet mening og livets mål', 'bindeleddet mellem jorden og
himlen':

Vor følelse for barnet må ikke afstumpes af noget som helst udefra kommende hensyn. Om det
er født under gunstige eller ugunstige forhold, i ægteskab eller udenfor ægteskab, det må ingen
forskell gøre i vor betragtning af barnet. Her gælder intet andet, end at det er et menneskebarn,
en Guds gave, et betroet pant, som, når vi møder det, kræver vor allerømmeste kærlighed. (Bang
1941: 119).

På den anden side italesættes barnet og barndommen som en 'særlig livs- og udvik-
lingsfase' der alt efter den voksnes opdragelsesformer og -kundskaber kan 'tilpasse sig
normalt og harmonisk eller unormalt, disharmonisk og tilpasningsvanskeligt':

I stedet for at dømme eller fordømme børnene prøver man at iagttage og forstå årsagen til
barnets opførsel. I stedet for at konstatere og eventuelt forarges over, at et barn er uartigt,
undersøger man, hvorfor det opfører sig således, at det virker uartigt, og i stedet for at straffe og
moralisere forsøger man at hjælpe og at udrydde årsager. (Kragh-Müller 1964: 154-155).

Ved at minde om at tingene har været anderledes, og at de kan forandre sig, udgør
bevidstheden om historiciteten i det, jeg vil kalde *barnets symbolik*, i første omgang et
værn mod naturaliserede prækonstruktioners ophævelse af tiden, dvs. mod den tilsyn-
neladende universalitet, som følelsesbåndet mellem forældre og børn såvel som selve
idylliseringen og helliggørelsen af barnet fremtræder med. I anden omgang synliggør
den også, at de kategorier hvormed børn og unge benævnes står på spil i en kamp om
retten til at definere børnene og de unge 'sådan som de er' og dermed retten til at fore-
skrive den 'rette opdragelse'. Den igangværende diskussion om den kriminelle lavalder
er et fint eksempel herpå,⁹ ligesom gadeplansarbejderens kamp for at få den lokale
presse til at beskrive de unges handlinger som 'drengestreger' snarere end 'bandekri-
minalitet' er et eksempel på at kategorierne der anvendes på ingen måde er uskyldige

9 Se Grothe-Nielsen (1999).

og ligegyldige, men har *virkelige* konsekvenser.¹⁰

Måden børn og unge klassificeres på er altså ikke neutrale afspejlinger af deres indre essentielle egenskaber, men sociale kategorier, der er historisk og socialt betingede, og sociologens kategorier er derfor mere eller mindre reflekterede konstruktioner. I stedet for at forsøge substantielt at beskrive børnene og de unge gøres disse kampe om klassifikationer derfor til en del af det der skal undersøges. Herved bliver det også synligt at de forskellige kategorier af børn og unge eksisterer og får *betydning i relation til* hinanden og i relation til de kategorier af børn og unge, som opfattes og vurderes som 'velopdragne, tilpassede eller normale'. De symbolske kategorier og klassifikationer har en særskilt væsentlig betydning, for når *words wage war* som Jeanne Favret-Saada sagde, når der pågår stridigheder om, hvorledes der skal benævnes og klassificeres står sociologens klassifikationer selv på spil. Muel-Dreyfus (1987) går i den forbindelse efter en institutionelt set neutral betegnelse og finder 'børn og unge med problemer (problembørn)' brugbar. Denne betegnelse synes imidlertid at gøre 'problemet' til en individuel egenskab ved det enkelte barn selv, og jeg har derfor valgt at benytte betegnelsen 'marginaliserede' for herved at betone at de involverede børn og unge må forstås i relation til historisk konkrete samfundsmæssige processer og betingelser. Selv om 'marginaliserings'-kategorien ikke er entydigt brugbar analytisk – Born & Jensen (1998) går så vidt som til at sige, at den med sin modsætning 'integration' og i stil med begrebsparret 'inklusion/eksklusion' som ordningsprincip har en blind plet, der udtrykker en privilegering af perspektiverne i begrebskonstruktionen, som er statsbevarende og konserverende – retter den opmærksomheden mod de historisk konkrete samfundsmæssige processer og betingelser, som de involverede børn og unge befinder sig i, snarere end mod individuelle forhold ved barnet selv.¹¹

Institutionernes ideologiske pres

En historisk rekonstruktion af kampene om kategorierne skærper opmærksomheden på en anden epistemologisk forhindring, nemlig det jeg med inspiration fra Francine Muel-Dreyfus (2001) vil kalde *institutionernes ideologiske pres*, dvs. de konstruktioner de forskellige institutioner og positioner fremstiller sig selv og deres historie igennem, og som tilbyder og presser sig på som færdige og anerkendte officielle begreber, perspektiver og problemstillinger. Disse konstruktioners sejlivethed og forføriskehed kommer dels af at de er 'produktet af gentagne erfaringer' (Durkheim) og af at sociologen selv er en del af den sociale verden, han eller hun undersøger, og dels af at de ofte påføres eller indoptages af sociologen med videnskabelig legitimitet, statslig garanti og/eller med påskønnelse og anerkendelse fra de involverede aktører og institutioner selv – som f.eks. når Bech-Jørgensen (2003), Røgilds (2004), Majgaard (2003) og Clausen (1998) tager fremstillingen af 'ildsjælen og brobyggeren' der uegennyttigt og selvopofrende udøver 'det gode' i form af et 'frelsende' kaldsarbejde for pålydende selv om det er en konstruktion, der knytter an til institutionaliseringen af en symbolsk

10 Se Hansen & Krab (2006).

11 Se f.eks. Wacquant (1996; 1998; 2008).

kapital baseret på den sociale prestige som omdømmet som 'uegennyttige selv-opofrelse' medfører, og hvis værdi stiger med kategoriseringen af børnenes 'fordærvelse' (Hansen 2008: 17). Eller når Grothe-Nielsen (1986) og Bryderup (2005) – i overensstemmelse med statens egne aktører som f.eks. Petersen (1904), Horsten (1973), Perch (1985), Plougmand (2005) – bekræfter statens konstruktion af sig selv som rationel styringsaktør og organisator gennem deres konstruktioner af børneforsorgens historie som bygget op, rammet ind og styret af lovgivning.

Da jeg indledte mine studier forestillede jeg mig, at jeg skulle undersøge den del af børne- og ungdomsforsorgens historie som udgøres af den *socialpædagogiske profession*. Dette var på linie med bl.a. Øgendahl (2000), der beskriver *socialpædagogerne* historie, og Madsen (1993), der beskriver det *socialpædagogiske* område, ligesom jeg kunne finde socialpædagogerne i Danmarks Statistiks nyeste nomenklatur, DISCO-88, sammen med børneforsorgsassistenten, omsorgsassistenten, mv. i den socio-økonomiske gruppe *lønmodtagere på mellemniveau*, og dermed havde mulighed for at producere statistisk analyse af socialpædagogerne køn, alder, sociale baggrund, institutionelle tilknytning, osv. Problemet var imidlertid, at socialpædagogerne helt åbenlyst ikke altid havde kaldt sig socialpædagoger, at selve den praktiske virksomhed ikke altid var repræsenteret som socialpædagogik, og at socialpædagogerne tydeligvis ikke havde eller har et monopol på udøvelsen af den virksomhed de kalder socialpædagogik. I forlængelse heraf henlede Boltanski (1984: 471) min opmærksomhed på det problematiske i at identificere de relevante grupper i de officielle statistikker, og på de to modstillede positioner, som socialhistorien ofte lader sig fange i når den diakront studerer socio-økonomiske grupper (*socio-occupational*):

On the one hand it proceeds 'as if' the group had always 'existed', but in the silence of objectivity, or, as if by mistake ('nomenclatures' must be 'lagging behind' the 'real world'), under other names... Alternatively, it proceeds 'as if' the group's existence dated from the day the term specifically identifying it was instituted and the means of representing and counting it were devised.

Problemet i begge tilfælde er, at de sociale indsatser og kampe der afgrænsede gruppen og faget fra andre grupper og fag, gav gruppen og faget form og synlighed, producerede gruppen og faget som gruppe og fag med et navn, talsmænd, organisationer, foreninger, repræsentanter, maskeres.

At acceptere ideen om den 'socialpædagogiske profession' er at bekræfte og legitimere kategorier og inddelinger, som er skabt af den sociale verden selv, eller rettere som bestemte aktører og institutioner har haft held til historisk at producere og konstituere som 'objektive' og 'rigtige', dvs. som natur, hvorfor jeg således ikke gjorde andet end at give objektiv eksistens til en subjektiv repræsentation. En sådan konstruktion indskrives således som implicit egenskab ved objektet noget som skulle være genstand for erkendelse af objektet, eller med andre ord tildeler denne konstruktion 'socialpædagogerne' monopol på retten til at udpege og definere det der er 'socialpædagogisk' og til at udføre denne aktivitet, der betegnes 'socialpædagogik', hvormed en lang række aktører og institutioner – socialrådgivere, lærere, politifolk, frivillige, ugearbejdere, mv. – udgrænses af undersøgelsen. Betegnelsen *socialpædagog(ik)* er altså resultatet af en bestemt gruppes fremstilling af sig selv som gruppe, som profession,

og ved at overtage denne kommer jeg til at varetage bestemte(s) interesser i stedet for at beskrive og analysere de forskellige (modstridende) interesser. Med andre ord: socialpædagogernes kamp for at være eller blive anerkendt som profession er *en del af striden i feltet* og derfor ikke det der forklarer, men det der skal forklares.

Denne erkendelse fik to konsekvenser: en der angår de anvendte analytiske begreber og kategorier, og en der angår den praktiske produktion af data. På det begrebsmæssige plan hjælper Bourdieus begreb om felt dels til at synliggøre det sociale konstruktions og produktionsarbejde der skal til for at blive offentligt anerkendt som legitim og autoriseret gruppe, dels til at få greb om de kampe der indadtil knytter an til retten til at definere og repræsentere aktørerne som gruppe og arbejdet som sådan. Derudover valgte jeg at introducere betegnelsen *socialt arbejde*, der – selv om den i sin hverdagsproglige udformning langt fra er entydigt og snævert afgrænset og defineret, men en bureaukratisk kategori, der knytter an til socialministeriet, socialministeren og socialpolitikken og som indeholder en diffus antydning af, at socialt arbejde angår socialarbejderes håndtering af sociale problemer som f.eks. ’unge indvandreres kriminalitet’ eller ’hjemløse og prostitueredes narko- og alkoholmisbrug’, også er problematisk – i kraft af sin ’fuzziness’ forekommer bedre til at konstruere, at det netop er retten til at klassificere og udføre socialt arbejde som knytter de forskellige modstridende parter sammen i en enighed om, at dette er værd at kæmpe om.

I forhold til den praktiske produktion af data valgte jeg – i stedet for at importere den officielle statistik med dens styrker og svagheder – at gennemføre en spørgeskema-undersøgelse blandt socialarbejdere, der arbejder med marginaliserede børn og unge. Dette rejste imidlertid en problematik om forholdet mellem rekrutteringen af respondenter til spørgeskemaundersøgelsen og feltets grænser. Som Bourdieu skriver:

The *boundary* of the field is a stake of struggles, and the social scientist’s task is not to draw a dividing line between the agents involved in it by imposing a so-called operational definition, which is most likely to be imposed on him by his own prejudices or presuppositions, but to describe a *state* (long-lasting or temporary) of these struggles and therefore of the frontier delimiting the territory held by the competing agents. (Bourdieu 1993:42-43).

Løsningen blev i første omgang at inkludere alle der objektivt set udførte eller tilstræbte at udføre *pædagogisk arbejde*¹² med en eller flere kategorier af marginaliserede børn og unge, for i anden omgang at undersøge hvilke aktører og institutioner der faktisk besidder de sociale egenskaber, der kan producere effekter i feltet – og dermed også hvem de er i stand til med autoritet at sige hvem der er autoriseret til at kalde sig socialarbejder.

Opmærksomheden på at der vævet ind i kampen om kategoriseringerne af børnene og de unge foregår kampe mellem fag, institutioner og aktører om præsentationen og repræsentationen af arbejdet selv, og således kampe om retten til at skrive feltets historie gjorde mig endvidere utilfreds med at bruge de sparsomme videnskabelige konstruktioner af historien om socialt arbejde med børn og unge. I første omgang

---

12 Bourdieu & Passeron definerer pædagogisk arbejde som ”et indpodningsarbejde, der skal vare længe nok til at producere en varig prægning, det vil sige en **habitus**” (2006: 53, fed i original).

konstruerede jeg derfor feltets historie gennem analyser af hvordan de forskellige aktører skrev historien frem, dvs. som en konstruktion af syn på feltets historie anlagt fra punkter i feltet. For at gennemtrænge det ideologiske pres som følger af denne kamp om historien foretog jeg i anden omgang egentlig *historisk etnografi* i form af studier af udvalgte institutioners arkiver, hvilket gav indblik i de institutionelle rutiner og daglige praksis og muliggjorde et objektiverende blik på de forskellige former for opfattelser, vurderinger og handlinger som de enkelte aktører og institutioner udtrykte gennem journaler, mødereferater, døgnrapporter, hustugtbøger, mv.

Statens problemer – problemet med staten

En af de største forhindringer for en egentlig sociologisk konstruktion af genstanden hænger imidlertid sammen med feltets intime relation til staten. I sine studier af statens opkomst og struktur gør Bourdieu igen og igen opmærksom på faren for at komme til at tænke og konstruere staten med kategorier og begreber produceret af staten selv, og derved komme til at ratificere og videnskabeligt legitimere problemkomplekser produceret og leveret af staten, dvs. at bruge som instrument for erkendelse det der skulle være en del af objektet for erkendelse.

Statens indflydelse gør sig især gældende i forbindelse med produktionen af symbolske goder. De offentlige administratorer og deres repræsentanter er storproducenter af 'sociale problemer', og når socialvidenskaben tager disse problemer til sig og gør dem til sociologiske problemer, gør den ofte ikke andet end at ratificere disse problemer. (Bourdieu 1997: 101).

Dette gælder ikke mindst for børneforsorgen, der med oprettelsen af Danmarks Pædagogiske Institut i 1953 og Socialforskningsinstituttet i 1958, hvor oprettelsen af SFI indgik i rationalistiske bestræbelser på aktivt at styre for sorgen med udgangspunkt i videnskabelige undersøgelser af de faktiske forhold, har fået leveret videnskabeligt legitimerede problemkonstruktioner og undersøgelser af f.eks. 'kriminelle unge', 'udsatte børn', 'forebyggende foranstaltninger', 'anbringelser uden for hjemmet', 'de frivillige organisationer', 'social arv', osv., hvorved for sorgen rationelt kunne styres med udgangspunkt i 'faktiske forhold' og 'officielle tal'. Jeg skal nøjes med et enkelt eksempel på hvordan *statens perspektiv* sniger sig ind i formuleringer og begrebsdannelse, nemlig Peter Fransens ellers udmærkede artikel om ungdomsfængslets historie, hvor det indledningsvist hedder: "Hvor *beklagelig* ungdomskriminalitet end må forekomme, *må* ethvert retssamfund forholde sig til fænomenets eksistens" (Fransen 2008:295, min kursiv, csh). Videre hedder det: "I tiden omkring 1950 *blev* unge lovovertrædere aldersmæssigt *inddelt* i tre hovedgrupper..." (Ibid.: 296, min kursiv, csh). Umiddelbart tager disse sætninger sig ganske uskyldige og neutrale ud, men som jeg forsøger at gøre opmærksom på med min kursivering, så udtrykker de først og fremmest en *problemkonstruktion* og et *perspektiv* hvorfra problemet opfattes som problem, dvs. sætningerne påfører og naturaliserer et bureaukratisk problem som et universelt problem og perspektiv.

Bourdieu beskriver i interviewet med Beate Kraus, hvordan der hvert år kom en amerikansk studerende til Paris for at studere *École Polytechnique* fra dens oprindelse til i

dag, mens en anden ville studere *École Normale*. For Bourdieu udgør disse institutioner i sig selv ikke et egentligt konstrueret objekt, man kan ikke studere dem uafhængigt af hinanden eftersom de er lokaliseret i et rum bestående af relationer mellem alle *grandes écoles*.¹³ Problemstillingen er helt parallel til studiet af det sociale arbejde med børn og unge: man kan ikke studere spædbørnehjem, børnehjem, behandlingshjem osv. uafhængigt af ungdomspensioner, gadeplansarbejde, ungerådgivning, hjemme-hos osv., ligesom man ikke kan studere anbringelse uafhængigt af forebyggelse, 'kriminelle' uafhængigt af 'omsorgssvigtede', (social)pædagoger uafhængigt af (social)rådgivere, kriminalpræventive medarbejdere, ungearbejdere, autodidakte, osv., eftersom disse institutioner og aktører er placeret i et rum af relationer mellem positioner defineret af de relevante og effektive sociale egenskaber som alle de aktører og institutioner, der udfører pædagogisk arbejde med marginaliserede børn og unge besidder.

En af de væsentligste bias som de statsligt påførte problematikker udøver er tendensen til implicit at indbygge normative forestillinger om individuel, institutionel og/eller samfundsmæssig *anomi* i konstruktionen af det sociale arbejdes praksisformer. Disse forestillinger tager på den ene side form som en ide om at det sociale arbejde er sat i verden for at *rette op* på eller *helbrede* individuelle og/eller samfundsmæssige sygdomme som f.eks. omsorgssvigt og kriminalitet gennem f.eks. tvangsanbringelser eller 'forebyggende foranstaltninger', dvs. en ide om at det sociale arbejde genskaber harmoni og balance. På den anden side tager disse forestillinger form som ideer om at det sociale arbejde i sig selv er skadeligt og at det gennem sin intervention forstyrrer og ødelægger barnets, den unges og/eller familiens normaludvikling og harmoni. Samlet set udgør disse forestillinger en tendens til at gøre en 'økonomisk byrde' og et brud med 'den hellige familie' til en samfundsmæssig *anomi*, der skal *rettes op* eller forbedres, dvs. en tendens til i objektkonstruktionen at indbygge en normativ funktionalisme der anskuer det sociale arbejdes praksisformer som tegn på sygdomme i den samfundsmæssige organisme, som tegn på normløshed og afvigelse, som skal helbredes. Parallelt med Durkheims argumenter om kriminalitet som en samfundsmæssig normaltilstand må vi i stedet bryde denne normative anskuelse og tage konsekvensen af den historiske stabilitet i børne- og ungdomsforsørgens forskellige praksisformer¹⁴ som udtryk for, at alt fungerer som det skal, som det nødvendigvis må gøre under de givne sociale og historiske betingelser.

Felt og habitus

De akademiske forståelser af socialt arbejde kan groft inddeles i to dominerende konstruktioner: på den ene side forstås socialt arbejde overvejende som en magtfuld klientskabende og kontrollerende virksomhed – enten som resultatet af 'systemets' situationelt skabte, påførte og/eller forhandlede institutionelle identiteter eller som resultatet af middelklassens erobring af staten og følgende undertrykkelse af arbej-

13 Bourdieu, Chamboredon & Passeron (1991: 253).

14 F.eks. er antallet af børn og unge anbragt uden for deres hjem historisk set relativt stabilt (Bengtsson & Jakobsen 2009, Egelund & Hestbæk 2003) – trods ændringer i institutionsformer og stigning i antallet af såkaldte forebyggelsesforanstaltninger.

derklassen. På den anden side forstås socialt arbejde grundlæggende som en hjertens god kærlighedsgerning, et hjælpearbejde udført af uegennyttige ildsjæle, frontfolk og brobyggere.

Den første forståelsestype produceres for det første af socialkonstruktivistiske varianter af etnometodologiske og symbolsk interaktionisme à la Chicagoskolen med Goffman og Foucault som hyppige reference-punkter sammen med senere og mere bureaukrati-specifikke analyser.¹⁵ I Danmark indtages denne position særligt af forskningsmiljøerne omkring professor i socialt arbejde ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet, Margaretha Järvinen.¹⁶ For det andet produceres den første forståelsestype af Marxistisk-inspirerede (særligt) historiske studier under overskriften 'social kontrol' fremført af (særligt amerikanske) kriminologer, sociologer og historikere.¹⁷ I Danmark indtages denne position særligt af kriminologer omkring Juridisk Fakultet på Københavns Universitet,¹⁸ og yngre sociologer og historikere.¹⁹ Den anden forståelsestype placerer sig tæt op af de i feltet involverede aktørers egen-forståelse og produceres særligt af fænomenologiske hverdagslivs-studier med særlig inspiration fra Chicagoskolen, Schutz og Berger & Luckmann. I Danmark indtages denne position særligt (men ikke udelukkende) af sociologer fra Tore Jacob Heglands *Forskningsgruppen vedrørende Arbejds- og Levemiljøer* ved Institut for Sociale Forhold og Organisation på Ålborg Universitetscenter (nu Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation).²⁰

En feltanalyse til forskel

Til forskel fra disse tilgange har det været min ambition at forstå og forklare aktørerne og institutionerne i deres sociale og historiske nødvendighed, at forstå og forklare socialarbejdernes forskellige og modstridende syns-punkter som nødvendige på de givne sociale og historiske betingelser, at de i denne situation gør og siger hvad der er at gøre og sige.²¹ Bourdieu skriver, at det ikke er sympati, der skaber forståelse, men forståelse der skaber sympati. "To understand is to grasp a necessity" (Bourdieu (1996:302).

---

15 Feks. Prottas (1979), Lipsky (1980), Hasenfeld (1972), Hasenfeld & Cheung (1985), Kitsuse & Spector (2001), Loseke (1992), og Gubrium & Holstein (2001). Interessant nok er Cicourel's (1995) brillante *The Social Organization of Juvenile Justice* sjældent en del af referencerammen.

16 Feks. Järvinen & Mik-Meyer (2004), Järvinen m.fl. (2002), Mik-Meyer (2004), Villadsen (2004), Stax (2005), Egelund (1999) og Andersen (2005).

17 Feks. Cohen (1985), Scull (1977), Cohen & Scull (1983), Platt (1969), Lubove (1965), og Rothman (1971; 1980).

18 Feks. Beth Grothe-Nielsen (1986; 1991; 1999), Flemming Balvig (& Kyvsgaard 1989), Britta Kyvsgaard (1985; 1990), og Jørn Vestergaard (1991; 2003; 2004).

19 Johansen & Thøisen (1985), Dalby (2002), Andersen m.fl. (2001; 2004), Løkke (1990), Jacobsen (1988).

20 Feks. Hegland (1983; 1985; 1994), Bech-Jørgensen (1994; 2001; 2003), Bømler (1995), og Uggerhøj (1995). To fine antologier er Bech-Jørgensen & Kristiansen (2000) og Seeman & Bømler (2002).

21 Selv om det ville være helt i tråd med en relationel konstruktion af genstanden, at inddrage både børnenes og de unges syns-punkter så vel som mere forvaltningsmæssige (f.eks. foreningerne, organisationerne, konsulenterne), så har jeg praktisk måtte afgrænse studiet til socialarbejdernes syns-punkt(er).

[To understand] is to give oneself a *generic and genetic comprehension* of who these individuals are, based on a (theoretical or practical) grasp of the social conditions of which they are the product: this means a grasp of the circumstances of life and the social mechanisms that affect the entire category to which any individual belongs ... and a grasp of the conditions, inseparable psychological and social, associated with a given position and trajectory in social space. (Bourdieu et al. 1999:613).

Med Bourdieus begreber om felt og habitus kan børneforsorgens historie, eller socialt arbejde med børn og unge, konstrueres som et relativt autonomt – hvilket også betyder relativt afhængigt – system af relationer mellem positioner defineret af distributionen af relevante og effektive kapitaler, som aktører udstyret med forskellige erhvervede systemer af dispositioner indtager og hvor fra de anlægger forskellige strategier i kampen om at forsvare eller omvælte denne distribution. Ved at konstruere genstanden socialt arbejde med børn og unge som et felt muliggøres et radikalt brud med de substantialistiske konstruktioner som tenderer at sætte individet eller de synlige interaktioner mellem individer i forgrunden på bekostning af de strukturelle relationer mellem sociale positioner som både indtages og manipuleres af de involverede aktører. Hermed bliver det muligt at fastholde et relationelt blik på genstanden som en hierarkiseret struktur af forskellige positioner, dvs. som et kraftfelt, en struktur af kræfter, en ulige fordeling af symbolske og materielle ressourcer, og som en arena for kamp og konflikt. Begrebet om *habitus*, der udgør den anden skuffe i mit afhandlingsarbejdes teoretiske værktøjskasse, hjælper – som en på samme tid struktureret struktur og strukturerende struktur, dvs. som en dispositionel handlingsteori – til at få greb om de historier og dermed de dispositioner som socialarbejderne møder feltet med og til at forstå og forklare deres placering i og bane gennem feltet og det sociale rum som sådan. Hermed analyseres et kampfelt af forskellige modstridende interesser og strategier, der holdes sammen af en række fælles trosforestillinger og interesser, herunder særligt interessen i at kampen er værd at kæmpe.

Begreberne om felt og habitus fungerer dermed som forskningens orienterings- og vejledningsprincip, som måde at stille generelle spørgsmål til det specifikke tilfælde: hvad er feltets specifikke logik?, hvad karakteriserer dets kampe og konflikter?, hvad eller hvilke indsatser kæmpes om?, hvilke symbolske og materielle goder er fordelt i de historisk konkrete momenter af feltets historie og hvordan?, hvilke dispositioner har de involverede aktører og hvordan er de tilpasset feltets objektive struktur?, hvordan er feltet relateret til magtfeltet?, hvordan er det placeret i det sociale rum?, osv.

Gennem brug af Bourdieus begreb om bureaukratisk felt²² kan jeg altså konstruere socialt arbejde med børn og unge som et rum eller domæne lokaliseret som en del af statens venstre hånd. På den måde konstruerer jeg et dobbelt objekt for undersøgelse: dels feltet socialt arbejde med marginaliserede børn og unge, dvs. de strukturer af relationer mellem positioner i hvilken aktører og institutioner kæmper om monopolet på den rette definition og udøvelse af pædagogisk arbejde med børn og unge, der klassificeres 'marginaliserede'. Dels feltet for socialt arbejde som del af og aktør i *staten*, dvs. det bureaukratiske felts struktur og historie. Analysen af socialt arbejdes struktur og historie bliver således et vindue til en forståelse af hvorledes den danske velfærdsstat blev konstrueret og rekonstrueret i perioden fra 2. Verdenskrig og

---

22 Se Bourdieu (1997; 1998), Bourdieu et al (1999: 181-254), og Wacquant (2009: 287-314).

til i dag.²³

Litteratur

- Andersen, K.V. 2005. *Problembørn, pædagoger og lærkere. Identitet og ambivalens i mødet mellem etniske minoritetsbørn og systemet*. Ph.d.afhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet & AKF. København: akf forlaget.
- Andersen, M., R.V. Mørck, S. Christensen og L. Minke 2001. Rodet ungdom, unge rødder. *Social Kritik* 77: 18-47.
- Andersen, M., R.V. Mørck, S. Christensen og L. Minke 2004. Løbsk ungdom, løbsk behandling. *Social Kritik* 92: 68-89.
- Ariés, Philippe 1982. *Barndommens historie*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck [1973].
- Bang, J.P. 1941. Barnet, tre foredrag. In *Anders og Dortebea Stephansen og deres spor*, red. Ludvig Beck, 116-161. København: P. Haase & Sønns Forlag.
- Bachelard, G. 1976. *Nejets filosofi*. København: Vintens Forlag [1970].
- Bachelard, G. 2002. *The Formation of the Scientific Mind*. Manchester: Clinamen Press [1938].
- Balvig, F. og B. Kyvsgaard 1989. *Kriminalitet og ungdom*. Valby: Borgen.
- Bech-Jørgensen, B. 1994. *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag.
- Bech-Jørgensen, B. 2001. *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Gyldendal.
- Bech-Jørgensen, B. 2003. *Ruter og rytmer. Brobyggerne, frontfolket og de hjemløse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bech-Jørgensen, B. og S. Kristiansen 2000. *Sociale perspektiver*. Aalborg: Alfuff.
- Bengtsson, T.T. & T.B. Jakobsen 2009. *Institutionsanbringelse af unge i Norden*. København: SFI 09:12.
- Boltanski, L. 1984. How a social group objectified itself: 'cadres' in France, 1936-45. *Social Science Information*, 23, 3, 469-491.
- Born, A.W. & P.H. Jensen 1998. Privilegering af perspektiver – en refleksion over begrebskonstruktionerne inklusion/eksklusion og integrering/marginalisering i den sociologiske iagttagelse. *Dansk Sociologi*, 2, 22-37.
- Bourdieu, P. 1993. The Field of Cultural Production, or: The Economic World Reversed. In *The Field of Cultural Production*, 29-74. Columbia University Press [1983].
- Bourdieu, P. 1997. I statens ånd. In *Af praktiske grunde*, 97-148. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 1996. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1998. The Left Hand and the Right Hand of the State. In *Acts of Resistance. Against the Tyranny of the Market*, 1-10. New York: The New Press.
- Bourdieu, P. 2004. *Science of Science and Reflexivity*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P., J.C. Chamboredon og J.C. Passeron 1991. *The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries*. Berlin/New York: Walter de Gruyter [1968].
- Bourdieu, P. og L. Wacquant 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. og J.C. Passeron 2006. *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningsystemet*. København: Hans Reitzels Forlag [1970].
- Bourdieu, P. et al 1999. *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press.

---

23 Hermed tilbydes altså samtidigt et alternativ til den populære, men misvisende konstruktion af socialarbejderne som enten repræsentanter for 'systemet', staten' og/eller 'borgerskabet' eller som advokater for 'klienterne', 'borgerne', 'brugerne', osv.

- Broady, D. 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författerskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Bryderup, I. 2005. *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*. Århus: Klim.
- Bømler, T. 1995. *De normales samfund*. København: Akademisk Forlag.
- Cicourel, A.V. 1995. *The Social Organization of Juvenile Justice*. New Jersey: Transaction Publishers [1968].
- Clausen, E. 1998. *Ildsjæle: Et forsvar for de frivillige hjælpere og en kritik af Statens greb om folkeligheden*. København: Gyldendal.
- Cohen, S. 1985. *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Cohen, S. og A. Scull 1983. *Social Control and the State*. Oxford: Basil Blackwell.
- Cunningham, H. 1995. *Children and Childhood in Western Society since 1500*. London: Longman.
- Dalby, L. 2002. *Retledte drenge? Filantropi og opdragelse på opdragelsesanstalten Bøgildgård 1830-1900*. Viborg: Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland.
- Donzelot, J. 1979. *The Policing of Families*. London: Hutchinson.
- Durkheim, Emile 1982. *The Rules of Sociological Method*. New York: The Macmillan Press.
- Egelund, T. 1999. *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T. og A.D. Hestbæk 2003. *Anbringelse af børn og unge udenfor hjemmet*. København: SFI: 03:04.
- Egelund, T. og T.B. Jakobsen 2006. *Behandling i socialt arbejde. Begreb og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Fransen, P. 2008. Ungdomsfængsel – dømt til opdragelse på ubestemt tid. In *Samfundsplanlægning i 1950'erne. Tradition eller tilløb?*, red. E. Hansen & L. Jespersen, 295-362. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Grothe-Nielsen, B. 1986. *Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år*. Holte: Forlaget Socpol.
- Grothe-Nielsen, B. 1991. Om 'kriminelle' børn og unge—diskurs og ideologi. *Social Kritik*, 13/14:5-9.
- Grothe-Nielsen, B. 1999. Historien om den kriminelle lavalder. *Social Kritik*, 62:56-60.
- Gubrium, J.F. & J.A. Holstein 2001. *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Hacking, I. 1991. The Making and Molding of Child Abuse. *Social Inquiry*, Vol. 17, No. 2, (Winter), 253-288.
- Hansen, C.S. 2008. *Til historien om det sociale arbejde med børn og unge*. Praktiske Grunde nr. 2: 8-39. København: Hexis.
- Hansen, C.S. og J. Krab 2006. Det sociale arbejdes nødvendighed. *Dansk pædagogisk Tidsskrift* 3 »06« September.
- Hasenfeld, Y. 1972. People Processing Organizations: An Exchange Approach. In *American Sociological Review*, Vol. 37, No. 3 (June), 256-263.
- Hasenfeld, Y. og P. Cheung 1985. The Juvenile Court as a People Processing Organization: A Political Economy Perspective. In *The American Journal of Sociology*, Vol. 90, No. 4 (Jan.), 801-824.
- Hauch m.fl. 1830. *Indbydelse til at grundlægge en Indretning til moralskefordærvede Personers Forbedring*. København 24/12 1830.
- Hegland, T.J. 1994. *Fra de tusind blomster til en målrettet udvikling, en beskrivelse og analyse*. Aalborg: Alfuff.
- Hegland, T.J. 1983. *Arbejds- og levemiljøer med socialpædagogisk sigte – en systematisk oversigt 1983*. Aalborg: Alfuff.
- Hegland, T.J. 1985. *Alternative institutioner. Et forsøg på en statusopgørelse*. Aalborg: Forlaget Alfuff.
- Horsten, H. 1973. *Børne- og ungdomsforsorgen i Danmark*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

- Jacobsen, A.F. 1988. *Kontrol og demokrati – træk af danske børneforsorgs historie 1933-58*. Specialeafhandling. København: Københavns Universitet.
- Johansen, E. og L. Thoisen 1985. Afsporet ungdom. Om børn og unge, der bliver kriminelle og samfundets sanktioner. In *Ungdommens historie, en antologi*. Clausen, Claus, ed., 155-179. København: Tiderne Skifter.
- Järvinen, M. og N. Mik-Meyer 2004. *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M., J.E. Larsen og N. Mortensen 2002. *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Kitsuse, J.I. og M. Spector 2001. *Constructing Social Problems*. New Brunswick/London: Transaction Publishers 987.
- Kragh-Müller, C.C. 1964. *Opdragelsesproblemer*. København: Fremad
- Kyvsgaard, B. 1990. *Er ledighed roden til alt ondt?* København: Kriminalistisk Institut.
- Kyvsgaard, B. 1985. *Beton-generationen: om satelitbyer, ungdom og afvigende adfærd*. København: Akademisk Forlag.
- Kyvsgaard, B., A. Kongstad, N. Rasmussen, G. Carstensen og E. Hansen 1977. *Ungdomskriminalitet*. København: KRIM.
- Lipsky, M. 1980. *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Loseke, D. 1992. *The Battered Woman and Shelters. The Social Construction of Wife Abuse*. New York: State University of New York Press.
- Lubove, R. 1965. *The Professional Altruist. The Emergence of Social Work as a Career 1880-1930*. New York: Atheneum.
- Løkke, A. 1990. *Vildfarende børn – om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*. Holte: Forlaget SocPol.
- Madsen, B. 1993. *Socialpædagogik og samfundsforvandling*. København: Munksgaard.
- Majgaard, P. 2003. *Inden for rækkevidde*. København: Børn & Unge.
- Mik-Meyer, N. 2004. *Dømt til personlig udvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Muel-Dreyfus, F. 2001. Uddannelse. Jobforventninger og knuste drømme. In *Praktikker i erhverv og uddannelse*, red. K.A. Petersen, 43-120. København: Akademisk Forlag.
- Muel-Dreyfus, F. 1987. *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiske kommentarer till den historiska sociologin*. Stockholm: Skeptron.
- Perch, P.W. 1985. *Træk af de danske børne- og ungdomshjems historie*. København: Gyldendal.
- Petersen, A. 1904. *Samfundet og børnene. Om statens og samfundets stilling til den forsømte og forvildede ungdom*. Kjøbenhavn: G.E.C. Gads Universitetsboghandel.
- Pfohl, S.J. 1977. The Discovery of Child Abuse. In *Social Problems*, Vol. 24, No. 3 (Feb.): 310-323.
- Platt, A.M. 1969. *The Child Savers. The Invention of Delinquency*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Plougmand, O. 2005. *En inspektør banker på*. Charlottenlund: Forlaget Dimon.
- Prottas, J.M. 1979. *People-Processing. The Street-Level Bureaucrat in Public Service Bureaucracies*. Lexington: Heath.
- Rothman, D. 1971. *The Discovery of the Asylum. Social Order and Disorder in the New Republic*. Boston: Little, Brown and Company.
- Rothman, D. 1980. *Conscience and Convenience. The Asylum and Its Alternatives in Progressive America*. Boston: Little, Brown and Company.
- Røgilds, F. 2004. *De udsatte. Bander, kulturmoder, socialpædagogik*. København: Forlaget Politisk Revy.
- Scull, A. 1977. Madness and Segregative Control: The Rise of the Insane Asylum. In *Social Problems*,

Vol. 24, No. 3 (feb.), 337-351.

- Seemann, J. & T. Bømler 2002. *Mod strømmen. Tore Jacob Hegland in memoriam*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Shorter, E. 1979. *Kernefamiliens historie*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Stax, T.B. 2005. *Duetter fra anden sal på slottet. Et interaktionelt perspektiv på samtaler mellem hjemløse og socialarbejdere*. Ph.d.afhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet & Socialforskningsinstituttet.
- Uggerhøj, L. 1995. *Hjælp eller Afhængighed. En kvalitativ undersøgelse af samarbejde og kommunikation mellem truede familier og socialforvaltningen*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Vestergaard, J. 1991. Ungdomskontrakter. *Social Kritik* 13/14:23-36.
- Vestergaard, J. 2003. Den særlige ungdomssanktion. *Social Kritik* 86:64-76.
- Vestergaard, J. 2004. A Special Youth Sanction. In *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Vol. 5, 62-84.
- Villadsen, K. 2004. *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wacquant, L. 1996. The Rise of Advanced Marginality: Notes on its Nature and Implications. In *Acta Sociologica*, Vol. 39, No. 2, 121-139.
- Wacquant, L. 1998. Urban Marginality in the Coming Millennium. In *Urban Studies*, Vol. 36, No. 10, 1639-1647
- Wacquant, L. 2008. *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Wacquant, L. 2009. *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham/London: Duke University Press.
- Øgendahl, C. 2000. *Socialpædagogernes historie*. København: Socialpædagogernes Landsforbund.

Dobbelthistorisering og konstruktionen af feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark

Kristian Delica

One can never pick up concepts of history
(or sociology) except with historical tweezers...
(Bourdieu med Rafael 1999: 172)

I hovedparten af de efterhånden talrige danske introduktioner til Bourdieu og hans værk nedtones det historiske element af forfatterskabet, og det metodiske 'dobbeltblik', Bourdieu havde på netop historiseringen og dobbelthistoriseringen rolle i sociologisk såvel som socialvidenskabeligt arbejde, er stort set fraværende. For Bourdieu var det væsentligt, at *både* det konkrete forskningsobjekt *og* forskerens blik herpå, blev historiseret og dermed sat ind i en bredere, samfundsmæssig kontekst – med andre ord ind i tid og rum.

I de introduktioner, studerende ofte vil møde betones forskellige aspekter eller faser i Bourdieus omfattende produktion (Callewaert 1996, 1998; Järvinen 2005; Prieur 2001, 2002; Prieur og Sestoft 2006; Wilken 2005, 2006). Hovedvægten lægges dog oftest på de af Bourdieus begreber og deres indbyrdes relationer, der gradvist er blevet allemandseje i sociologisk sammenhæng: felt, kapital og habitus. Dette kan undre al den stund Bourdieu slog fast, at dét overhovedet at tænke i felter altid implicerede et (social)historisk perspektiv på det specifikke felt, der konstrueres:

To think of each of these particular universes as a field means of examining their historical singularity in the most singular detail, in the manner of the most painstaking historians, while constructing them in such a way as to see in them a 'particular case of the possible', in Bachelard's phrase, or, more simply, one configuration among others of a structure of relations (Bourdieu 1990: 191).

Der er dog også undtagelser i den danske reception af Bourdieu, hvor det historiske perspektiv skrives mere eksplicit frem (se f.eks. Mathiesen 2002; Mathiesen og Højberg 2004; Delica og Mathiesen 2007 og flere af bidragene i Arnholtz Hansen og Koudahl 2007).

Nærværende bidrag er delt i to dele og tager Bourdieu på ordet og behandler felter som historiske fænomener. Bidraget knytter dermed an til sidstnævnte 'tradition' for Bourdieuinspireret forskning. Bidragets første del er en præcisering af Bourdieus blik på historisering og dobbelthistorisering i sociologisk arbejde, herunder forholdet mellem sociologi og historie, og relationen til den særlige variant af sociologisk refleksivitet Bourdieu udviklede. Anden del omhandler et konkret eksempel på, hvordan jeg i mit specialearbejde praktisk og metodisk arbejdede med historisering og dob-

belthistorisering i relation til en konkret, empirisk problemstilling: Omorganiseringen af arbejdet med behandling og rehabilitering af klienter med senhjerneskade fra de gamle amter til de nye (stor)kommuner. Dermed er der tale om ganske grundlæggende forandringer i et forholdsvist nyt felt, feltet for arbejde med senhjerneskade (Delica 2007a, 2007b, 2008).¹ Ad denne vej skulle det også gerne blive tydeliggjort, hvordan jeg forholder mig til redaktørernes oplæg til denne antologi – altså hvorfor jeg finder den Bourdieuske feltanalyse, særligt anvendelig i socialt videnskabeligt arbejde.²

Forholdet mellem sociologi og det historiske blik i Bourdieus sociologi

Var Bourdieu 'historisk sociolog' kunne man passende spørge – det kommer naturligvis an på hvad man vælger at lægge i den noget diffuse kategori, og jeg vil svare både ja og nej. F.eks. påpeger historikeren Antoine Post (1992), at Bourdieus værk har tilført et særligt bidrag til udviklingen af den franske socialhistorie og er desuden inde på, at Bourdieus sociologi har fungeret som tungtvejende inspiration for visse nutidige, franske socialhistorikere som f.eks. Christophe Charles.³ Den britiske historiker Eric Hobsbawn forsøger, ganske ambitiøst, i én artikel at gøre status over, hvad Bourdieu kan bidrage med for historikere, og er her netop inde på det frugtbare i at arbejde med historiseringens dobbelte funktion. Omvendt mener han ikke, at Bourdieus feltanalyse er synderligt relevant til en analyse af de helt generelle makrostrukturelle, historiske udviklinger (fra den neolitiske tid til internetæraen) (Hobsbawn 2007). Hobsbawn kan have ret i, at feltteorien ikke 'kan alt', jeg mener dog, at dette er en lidt misforstået kritik, da dette heller aldrig har været tanken. Jeg forstår ikke feltteorien som en universel applikation, der skulle kunne anvendes som *generel* analyseramme til *alle mulige* tidsperioder og indenfor *alle mulige* fagområder, men snarere som et socialvidenskabeligt redskab, der skal sættes på arbejde i empiriske sammenhænge. Det er her feltteorien skal stå sin prøve og det er følgelig i *specifikke* empiriske sammenhænge dens relevans må vurderes.

Jeg vil her kort og meget groft skitseret påpege, at Bourdieu ikke var historisk sociolog i klassisk forstand og ikke dyrkede denne form for 'bindestregssociologi' i *sig selv*. Bourdieu arbejdede slet ikke med kategoriale opdelinger mellem historie og sociologi som to adskilte discipliner – hans ideal var nærmere og mere præcist, at "... history would be a historical sociology of the past and sociology would be a social history of the present" (Bourdieu med Rafael 1999: 164). Her gøres det med andre

-
- 1 Bidragets første del bygger videre på mit specialearbejde og på det arbejde om specielt historisering og dobbelthistorisering, der er publiceret i Delica og Mathiesen 2007. Anden del præsenterer udvalgte analytiske pointer og fremgangsmåder fra arbejdet med specialet.
  - 2 Jeg vil kort påpege, at jeg i specialet forholder mit bidrag til et bredere felt af handicapforskning (Delica 2007a: 17-23). Dette felt er domineret af forskning fra SFI og AKF, der, i sagens natur er rekvireret forskning som ministerier, styrelser og andre bestillere ønsker udført. Denne forskning er oftest evalueringspræget og fokuserer typisk på *brugerperspektiver* (se f.eks. Olsen 2006 og Olsen og Thorsted 2007) og ikke de *medarbejderperspektiver*, der er helt centrale i specialet.
  - 3 Se desuden Vincent 2004: 137ff, for en diskussion af den inspiration Bourdieu utvetydigt har haft på den nyere franske socialhistorie og på de (social)historikere, der har taget Bourdieus begreber og metoder til sig og forsøgt at anvende disse i historiske studier. Tekstsamlingen *Schwierige Interdisziplinarität – Zum Verhältnis von Soziologie und Geschichtswissenschaft* (Bourdieu 2004) er ligeledes en nøglereference, når Bourdieus forhold til historie(videnskaben) er i fokus.

ord klart, at Bourdieu så sociologi og (social)historie som to sider af samme sag, og at blikket for historiens betydning netop og konsekvent indarbejdes i Bourdieus modus operandi som sociolog. Historikeren Julian Vincent går så vidt som til at sige, at for Bourdieu var sociologi og historie epistemologisk set "... essentially the same thing" (Vincent 2004: 134). Også den tyske sociolog og mangeårige samarbejdspartner med Bourdieu Franz Schultheis, er på bølgelængde hermed, når han, for at indkredse historiens rolle i Bourdieus sociologi, parafraserer et dictum fra Max Weber: "... verstehen heisst rekonstruieren". For at forstå må man altså genskabe (forskningsobjektets eller problemstillingens) forhistorie, idet der hos Bourdieu netop er tale om et sociogenetisk blik på den sociale verden (jf. Schultheis i Bourdieu 2004:187).⁴

Det forhold, at historien gennemgående optræder i Bourdieus værk, gør han f.eks. allerede klart i et interview tilbage fra 1980:

I endeavour to show that what is called the social is history. History is inscribed in things – in institutions (machines, instruments, laws, scientific theories etc.) and also in bodies. My whole effort aims to discover history where it is best hidden, in people's heads and in the postures of their bodies. The unconscious is history. That's true for instance, of the categories of thought and perception that we spontaneously apply to the social world. (Bourdieu 1993b: 42)

Det sociale og det historiske hænger med andre ord uomtvisteligt sammen. Bourdieu taler endvidere her om det noget abstrakte begreb 'det historisk ubevidste', som et helt afgørende element i den forskningsmæssige praksis, der er så svært håndgribelig og af nærmest doxisk karakter, at det ofte *ikke* underkastes en historiserende, refleksiv analyse og dermed ikke synliggøres for læseren (Bourdieu og Wacquant 1996: 82). Med dette begreb hentyder Bourdieu til de ofte ubevidste perceptions- og vurderingsprincipper, de tankekategorier og systemer af kognitive strukturer, vi som forskere præges af og aktivt anvender i vores konstruktion af forskningsobjekter (Bourdieu 2007: 26).⁵ Det er netop en af grundpointerne i den refleksive sociologi, at forskeren i sin forskningspraksis aktivt skal forsøge at gøre sig disse perceptions- og vurderingsprincipper klare, for i højere grad og tilnærmelsesvis at kunne udøve en form for kontrol over disse. Det vender jeg tilbage til nedenfor. Først vil jeg dog vende blikket mod det helt grundlæggende spørgsmål om, hvorfor man overhovedet bør historisere sit forskningsobjekt.

---

4 Schultheis påpeger samme sted, at det historiske blik ofte og specielt frem til midten af 1990erne optræder implicit i Bourdieus sociologiske analyser. Det er specielt med Bourdieus interesse for det bureaukratiske felts opkomst, at historien og historiseringen begynder at indtage en mere eksplicit rolle i forfatterskabet (se hertil f.eks. Bourdieu 1994, 1998b).

5 Som konkret eksempel på hvad dette 'det historisk ubevidste' kunne være, fremdrager Bourdieu i en samtale med Roger Chartier og Robert Darnton om strukturen i Darntons Bog (*The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* fra 1984): "Hvis man følger Bachelard og laver en slags social psykoanalyse på den videnskabelige ånd eller bevidsthed, så kan man sige, at historikerens ubevidste kommer til syne i afhandlingens disponering; den reflekteres ikke, og træder ikke i øjnene, men aktiverer ikke-kontrollerede epistemologiske teser" (Bourdieu, Chartier & Darnton 1985:8) Det er altså noget så tilsyneladende tilforladeligt som dispositionen i Darntons bog som Bourdieu her hæfter sig ved, idet denne struktur er et eksempel på noget, der ikke diskuteres, men ikke desto mindre har betydning for Darntons (ubevidste) måde at bedrive og fremstille historievitenskaben på.

Historiseringens funktion hos Bourdieu

I et interview med den tyske historiker Lutz Raphael giver Bourdieu et meget præcist og på samme tid ganske komprimeret bud på, hvad historien betyder for ham som sociolog og hvorfor man helt fundamentalt bør interessere sig herfor: "If its necessary to understand history, it is less to be nourished by it than to be liberated by it, to avoid obeying it without understanding it or repeating it without wanting to" (Bourdieu med Raphael 1999: 175). Dette indfanger historiseringens funktion hos Bourdieu og kan her tjene som appetitvækker for det følgende afsnit, hvor jeg folder dette aspekt mere ud. Bourdieu lægger gennem hele forfatterskabet vægt på, at historisering som metode er et af de bedste instrumenter både i arbejdet med at konstruere et felt, men også i bestræbelserne på at bryde med prækonstruerede opfattelser af en given problemstilling (Bourdieu 1996: 248-249, 1997a: 102-103, 1998a: 47, 2002: 148, 2005b: 71-73 og 92). På denne måde bliver det kontinuerlige arbejde med at historisere forskningsprojektets specifikke problemstilling et væsentligt moment i praktiseringen af sociologisk refleksivitet. I min læsning er feltteorien et forsøg på, med blik for specifikke felters specifikke historicitet, at konstruere en historisk konstitueret forklaringsmodel, der sætter fokus på 'feltets tilstand' (styrkeforholdet og dermed (dominans)relationerne mellem positionerne), forandringerne af disse og ikke mindst de sociale betydninger heraf. Dette vender jeg tilbage til nedenfor i anden del af artiklen.

To eksempler fra Bourdieus egen hånd understreger historiens rolle i hans arbejde. Det første eksempel henter jeg fra *Rules of Art* (1996). Her analyseres, med udgangspunkt i Flauberts værk "*Følelsernes opdragelse*", det litterære felts genese og struktur i slutningen af det 18. århundredes Paris. Der er tale om en analyse af et kulturelt produktionsfelt, der udvikler sig til at være relativt autonomt. Bourdieu skriver her om den metodiske anvendelse af socialhistorien:

Only the social history of the process of autonomization enables us to take proper account of the freedom with regard to 'social context' which is lost through a direct engagement with current social conditions and as a result of the very effort to explain. It is within history that the principle of freedom from history resides. (Bourdieu 1996: 248)

Stillet overfor en problemstillings aktuelle fremtrædelsesform (her altså det litterære felts autonomiseringsproces), er det gennem en opmærksomhed på historiens rammer, at den mulige frigørelse herfra kan findes.

Det andet eksempel jeg kort vil pege på er feltanalysen af 'markedet for enfamiliehuse i Frankrig', der findes i *The Social Structures of the Economy* (Bourdieu 2005b). Modsat analysen af det litterære felt, jeg kort fremhævede ovenfor, udmærker denne sig ved at være en grundig analyse af et økonomisk produktionsfelt. Her anvender Bourdieu en vifte af forskellige metoder, kvantitative såvel som kvalitative – korrespondanceanalyse, dokumentstudier, interviews og observationer. Jeg vil her særligt henlede opmærksomheden på kapitel 2 "*The State and the Construction of the Market*", der udgør et glimrende eksempel på den form for historisering af en problemstillings opkomst, jeg har argumenteret for som værende både prægnant for Bourdieus sociologi og som et velegnet redskab i praktisk forskningsarbejde. Dette metodiske element af historiseringen, at se et specifikt problemfelts relation til det bureaukratiske felt, kommer jeg nærmere ind på i del 2, og jeg vil her blot konstatere, at Bourdieu her fremanalyserer det

bureaukratiske felts rolle i produktionen af efterspørgslen på enfamiliehuse i Frankrig via inddragelsen af feltets socialhistorie:

To understand the logic of this bureaucratically constructed market, we have to describe the genesis of the rules and regulations that define its operations; in other words, we have to write the social history of the closed field in which, with different purposes in view and different weapons to hand, members of the higher civil service [...] confront each other." (Bourdieu 2005b:92)

Med andre ord, det ses som uomgængeligt, at inddrage socialhistorien i konstruktionen af det specifikke felt, der udgør analyseobjektet.

I fokuseringen på historiens rolle i Bourdieus forfatterskab er jeg, som allerede antydet, på linje med Anders Mathiesen og Henriette Højberg, der beskriver historiciteten som Bourdieus ontologi. Dette skal forstås således, at den sociale virkelighed er historisk betinget (Mathiesen og Højberg 2004:234). Det er ikke fordi historien i sig selv skal betragtes som objektiv gyldig. Det er snarere således, at man via en analyse, der lægger vægt på og søger at fremanalysere de historiske udviklingsforløb, der går forud for den specifikke problemstilling, kan få greb om dennes (analyseobjektets) aktuelle fremtrædelsesform. Det er bl.a. via et historisk perspektiv, at man som forsker kan hente analytiske 'værktøjer', der kan hjælpe én i det ofte vanskelige arbejde, det er at se ud over netop det øjebliksbillede af virkeligheden, som f.eks. et interview eller en observation er udtryk for (se også Arnholtz Hansen 2009). I mit specialearbejde var dette perspektiv, som det bliver tydeligt nedenfor, nyttigt, da jeg via en historisering af de problemforståelser og organisationsformer, der findes i arbejdet med senhjerneskadede klienter fik blik for, at feltets aktuelle tilstand, organiseringen af feltet og behandlingsformernes 'nomos', kunne have været anderledes. Ad denne vej blev det tydeligt, at det ikke er naturgivent, at man i den offentlige sektor vælger visse institutionsstrukturer og vægter visse behandlingsformer frem for andre.

Jeg har allerede antydet, at det er via det historiserende perspektiv, man kan foretage et afgørende epistemologisk brud med almindelig 'common sense' viden, med den naturaliserede doxiske forklaring af en given problemstilling: "En af de mest effektive metoder til at foretage et brud udspringer af en indsigt i problemstillingernes, analysegenstandenes og metodeovervejelsernes udvikling gennem tid, det vil sige en socialhistorisk forståelse af den samfundsmæssige konstruktion af virkeligheden..." (Bourdieu og Wacquant 1996: 219).⁶ Det vil konkret sige, at jeg, for ikke automatisk at overtage allerede eksisterende kategorier og opdelinger i og af 'feltet for arbejde med hjerneskadede' i mit specialearbejde, vendte blikket bagud for netop at historisere disse kategorier og opdelinger. Dette er ydermere et væsentligt skridt på vejen i at tænke 'Staten' og de af staten konstruerede problemkategorier uden staten

---

6 Bourdieu påpeger flere steder, at man også kan foretage dette epistemologiske brud på anden vis. Et godt eksempel er analyserne af, hvordan det går til, at 'den maskuline dominans' opretholdes i moderne differentierede samfund. I bogen netop betitlet *Den maskuline dominans* tager Bourdieu afsæt i en sociologisk, pragmatisk beskrivelse af kønsarbejdsdelingen i et traditionelt og, set med vore nutidige øjne, fremmedartet samfund, det kabylske, og anvender denne beskrivelse som et historisk laboratorieforsøg. Dette 'laboratorium' kan hjælpe til at analysere noget så fasttømret som køn, forestillinger om køn og ikke mindst hvorfor der vedbliver at eksistere en maskulin dominans (Bourdieu 1999).

(Bourdieu 1997a: 97ff). Denne forskningsstrategi, skulle gerne hjælpe én til, at man ikke pr. automatik overtager kategorier og vurderingsprincipper skabt og anvendt i og af det bureaukratiske felt. Det drejer sig med andre ord om at udvise 'epistemologisk årvågenhed' omkring diverse former for faste og allerede naturaliserede kategorier der for eksempel har deres oprindelse i det bureaukratiske felt, for ikke partout at udøve den symbolske vold, der *kan* ligge i en ukritisk anvendelse heraf (Prieur og Sestoft 2006: 216-220).

Dobbelthistorisering og anvendelsen af sociologisk refleksivitet

For Bourdieu var arbejdet med (udviklingen af) den sociologiske refleksivitet alfa og omega, og jeg vil her meget kort rekapitulere, hvad der egentlig kendetegner Bourdieus udgave heraf. For Bourdieu implicerer arbejdet med den sociologiske refleksivitet en konstant opmærksomhed på den effekt eller betydning importen af ikke-videnskabelige begreber (f.eks. fra ministerielle dokumenter og rapporter) har på den videnskabelige praksis og ikke mindst på konstruktionen af ens forskningsobjekt (jvf. Bourdieu et al. 1991; Robbins 2007). Bourdieus 'epistemiske refleksivitet' er konstant rettet mod den videnskabelige praksis, det er 'hvordan'-spørgsmålet, der er det springende punkt og der arbejdes med refleksivitet 'durante', altså kontinuerligt gennem forskningsprocessen og ikke 'ex post', som en art rituel afvaskning efter processen er tilendebragt (se Bourdieu og Wacquant 1996; Wacquant 2009a, 2009b; Delica 2010). Dét, der adskiller Bourdieus udgave af sociologisk refleksivitet fra de mange andre varianter af selvsamme, er, i min læsning, netop 'hvordan-aspektet', det metodiske præg, idet Bourdieu rent faktisk bidrager med konkrete teknikker og metoder med sigte på, hvordan man sikrer den sociologiske refleksivitet.⁷ Én måde er det systematiske arbejde med komparation (se note 6 ovenfor og Waquant 2008), en anden er arbejdet med historien og det dobbelte blik herpå. I forlængelse heraf ser jeg Bourdieus epistemologiske vægtning af det sociales historicitet som et metodisk oplæg til en såkaldt 'dobbelt historisering'. Det er ad denne vej, man som forsker kan få greb om, hvad de forefundne forskelle betyder. Det vil sige, at man forsøger at føre analysen ét skridt videre end blot til en konstatering af, at der eksisterer forskelle i det empiriske materiale, og at man netop – som et væsentligt moment i den engagerede, sociologisk refleksiv praksis – stiller skarpt på de sociale konsekvenser (for velfærdsarbejdere, for klienter, for elever osv.) af den specifikke, historiske udvikling, der kendetegner analyseobjektet over tid.

En dobbelt historisering indebærer, som jeg kort har været inde på, at det ikke er 'nok' alene at konstruere analyseobjektet via en historisering af feltets institutioner (i

---

7 Et af de tidlige bidrag til udviklingen af argumentationen for det vigtige i at arbejde refleksivt som sociolog kommer fra den amerikanske sociolog Alvin Gouldner, der efterlyste en helt ny arbejdsform for sociologer. Han ønskede sociologer, der lever *for* sociologien og ikke *af* den. Gouldner ønskede en sociologisk praksis, der transformerede sociologen personligt, en praksis, der øgede sociologens opmærksomhed på hvem og hvad han er, og han mente, at det kun var ad denne vej, man kunne skabe valid og troværdig viden om andre ('the social world of others') (Gouldner 1973:494-495). Det er en klar pointe hos Gouldner, at man som forsker bør være opmærksom på, at man personligt har en betydning for ens studieobjekt, men hvordan man nærmer sig denne betydning, fremstår ureflekteret.

mit specialearbejde f.eks. udtrykt ved VISO eller Videnscenter for Hjerneskade) og feltets udøvende professioner, men at man også forsøger at historisere det analytiske blik forskeren anvender i relation til det konkrete konstruktionsarbejde (Bourdieu 1996:309ff og 321; Christin 2005b: 96, note 11). I en relativt klar fremstilling af dette 'dobbelte blik' præciserer Bourdieu sin pointe:

Når forskeren undersøger et historisk objekt (f.eks. et dokument, et billede eller en litterær tekst), må han forholde sig til to former for det historisk ubevidste, som han må objektivere: det historisk ubevidste, der gør sig gældende i den gruppe og den epoke, der har produceret dette objekt, og det historisk ubevidste hos det subjekt, der undersøger dette objekt, dvs. den gruppe (af historikere) og den epoke, som han selv hører til, og det vil mere præcist sige: hans eget nationale universitets og hans videnskabsdisciplins historiske ubevidste. (Bourdieu 2007: 26)

Den Bourdieuinspirerede historiker Olivier Christin udtrykker det klart, når han præciserer, at man netop skal huske på denne begrebernes dobbelte oprindelse: "Enstehung aus den Kämpfen der Vergangenheit, deren Produkt sie sind, und Entstehung aus der Geschichte der Disziplin selbts, die in den akademischen Routinen allzuoft ausgeblendet wird" (Christin 2005a: 200). I min læsning hænger både historisering og dobbelthistorisering sammen med Bourdieus sociologiske refleksivitet. De udgør så at sige begge væsentlige trædestene på vejen mod praktiseringen heraf.

For at runde dette afsnit af vil jeg opsummere, hvad jeg ser som det helt centrale i Bourdieus begreb om dobbelthistorisering og dets mere metodiske implikationer. Første moment, uden at rækkefølgen her på nogen måde skal opfattes dogmatisk, i dobbelthistoriseringen drejer sig om at man skal historisere feltets *objektive strukturer* og de kategorier og institutioner, der er virksomme i relation hertil. Til dette arbejde anvendes forskellige metoder (kvalitative interviews, survey, observationer osv.), der betragtes som anerkendte og legitime indenfor den videnskabsdisciplin, man arbejder indenfor. I næste moment er der fokus på forskerens *subjektive anvendelse* af disse metoder og teknikker – det er med andre ord denne anvendelse, der skal synliggøres og historiseres. Dobelthistorisering kan forekomme abstrakt og vanskelig at gå til. I anden del vil jeg anskueliggøre, hvordan jeg i mit specialearbejde har forsøgt at sætte disse metodiske fordringer på arbejde i en konkret empirisk sammenhæng.

Kort om specialets problemstilling og det empiriske udgangspunkt

Omdrejningspunktet for mit specialearbejde var den strukturreform, der trådte i kraft 01.01.07. Her blev der som bekendt dannet 98 nye (stor)kommuner frem for de tidligere 271, og fem nye regioner afløste de 14 gamle amter. I denne bevægelse skabtes der også en helt ny, og i historisk forstand ganske unik, opgavefordeling mellem staten, regionerne og kommunerne (Indenrigs – og Sundhedsministeriet 2004a, 2004b, 2005). Kommunerne fik efter strukturreformens ikrafttrædelse det fulde finansierings- og myndighedsansvar på det sociale område, men driften af de forskellige sociale institutioner kunne placeres både hos kommunerne og regionerne, og der var derfor i lige så høj grad tale om en *opgave-* som en *strukturreform*.⁸

8 Fremstillingen centrerer her omkring, hvordan jeg i mit specialearbejde har forsøgt at arbejde

I denne ganske komplekse og på mange måder hastigt gennemførte reform, var det de specialiserede sociale tilbud, herunder specifikt arbejdet med senhjerneskadede klienter, der påkaldte sig min interesse.⁹ Resultatet af processerne omkring institutionsoverdragelser fra amt til kommune, skærpede blot min interesse for de højt specialiserede tilbud, der traditionelt har været placeret i amtsligt regi, idet kommuner hjemtog langt størsteparten af de specialiserede sociale institutioner og nu stod overfor en mængde nye problemstillinger på dette område (kommunerne overtog 80 % af de tidligere amtslige institutioner på socialområdet jvf. Amtsrådsforeningen 2006). Hvor man før kunne anvende det amtslige eller regionale niveau til at fordele borgere med behov for yderst specialiserede serviceydelser, for eksempel borgere med erhvervet hjerneskade, er det nu op til de mange nye kommuner at blive enige om at udbyde institutionspladser og andre sociale serviceydelser (eksempelvis rådgivning) i fællesskab – det være sig regionalt, men også på landsplan. Dermed er både de klienter, der er afhængig af, at der findes specialiserede sociale tilbud og de udførende professioner, der arbejder med denne målgruppe, stillet i en historisk set ny situation, hvor feltets dagsorden ændres gradvist. Det var i denne aktuelle situation, jeg indsamlede empirien og udførte analyserne i mit specialearbejde, og man kan, mere feltanalytisk betragtet, sige, at jeg i særlig grad har haft fokus på strukturreformens omstrukturering af relationen mellem det bureaukratiske felt og det specifikke institutionsfelt. I denne forstand er der tale om en praksisteoretisk organisationsanalyse, der fokuserer på den ændrede arbejdsdeling mellem disse felter og ikke mindst på betydningen heraf for de forskellige udførende professioner (Delica og Mathiesen 2007:191ff, 2010). Med denne opmærksomhed på den ændrede arbejdsdeling mellem feltets institutioner og ikke mindst på den 'felteksterne' påvirkning af (sub)feltet for arbejde med senhjerneskade, afviger jeg også en smule fra den feltforståelse der f.eks. optræder i Kristian Larsens 'skitse til en udvikling af en teori om det medicinske felt' (Larsen 2008: 301-306). Hvor Larsen, groft skitseret, fokuserer sit blik på 'højt' og 'lavt' positionerede agenter internt i det medicinske felt (f.eks. medicinere versus sygeplejersker), arbejder jeg med et mere eksplicit fokus på både feltinterne og felteksterne hierarkier.

Selvobjektivering og historisering af forskerens blik – skitse til en

---

med feltanalysemodellen og fremhæve nogle af de analytiske pointer, der kom ud af at forsøge at anvende den skitserede analysemodel. Specialets empiriske fundament byggede på kvalitative interview med udvalgte ansatte i de tidligere amtslige hjerneskaderådgivninger, et observationsforløb, hvor jeg var 'i marken' med én af disse rådgivere og desuden omfattende dokumentstudier, herunder en såkaldt registrantanalyse af fagtidskriftet *Fokus*, hvor de udførende professioner (pædagoger, socialrådgivere, psykologer, fysioterapeuter og læger) udveksler og debatterer hjerneskadefaglige emner.

- 9 Det er her værd at bide mærke i, at forberedelsesarbejdet til den sidste store (kommunal)reform fra 1970 startede med kommunallovskommisionen, der blev nedsat helt tilbage i 1958 og det arbejde, der startedes her, blev videreført i kommunalreformskommisionen fra 1967 (Harder 1978: 114). Til sammenligning hermed planlagdes og gennemførtes strukturreformen anno 2007 lynhurtigt. I sensommeren 2002 nedsætter regeringen strukturkommissionen, der afgiver sin store betænkning januar 2004 (Indenrigs- og sundhedsministeriet 2004a), hvilket fører til aftalen om strukturreformen mellem regeringen og Dansk Folkeparti (Indenrigs- og sundhedsministeriet 2004b).

dobbelthistorisering

Det kan virke banalt at pointere, at man som forsker altid betragter og analyserer sin problemstilling *fra* et bestemt sted i det sociale rum, men ikke desto mindre var det helt centralt for Bourdieu at påpege dette. For Bourdieu var forskningsobjektet et socialt konstrueret fænomen, og det er derfor yderst vigtigt, at være bevidst om *hvorfra* man som forsker konstruerer forskningsobjektet, da det vil være med til at påvirke denne konstruktion. Det handler kort sagt om at synliggøre de sociale betingelser ('the social roots') for forskningen (se Bourdieu 1991a: 385, 2000: 118; Bourdieu og Wacquant 1996: 57ff).

Netop synliggørelse af forskerens synspunkt er en væsentlig del af Bourdieus ideal om sociologisk refleksivitet, og som jeg har været inde på i ovenstående, er det netop historiseringen af forskerens synspunkt, der udgør det ene element i den dobbelte historisering. Jeg vil her forsøge at gøre det mere eksplicit og nedenfor synliggøre mine overvejelser over *hvilket synspunkt* (Bourdieu et al. 1999:3-5; Bourdieu 2000: 183) og dermed *hvilken position* jeg selv indtager i det socialvidenskabelige felt, jeg selv indgår (og indgik) i. Det er vigtigt at holde sig for øje, at der ikke er tale om en 'politiserende' eller normativt foreskrivende sociologi, men om en engageret sociologi – en sociologi hvor forskeren tager eksplicit stilling til og synliggør *hvorfra* en given problemstilling anskues (se hertil *Postscript* i Bourdieu et al. 1999). Dette gøres blandt andet bevidst for *ikke* at benytte det ofte anvendte 'universaliserende' synspunkt, hvor forskeren svæver som en fri 'ånd' over vandende – den 'synspunktløse videnskab', eller en 'ophøjet synsvinkel', som Bourdieu kalder det (Bourdieu 2005c: 174, 2006: 60).¹⁰ Dette hænger sammen med det metodiske princip om, at forskeren, det objektiverende subjekt, bør objektivere sig selv. For at bruge Annick Prieurs præcise formulering, er der med andre ord tale om en proces, der gerne skulle gøre forskeren til "... et subjekt, der er mindre manipuleret, mindre styret af ubevidste drifter og lidenskaber, der er mere bevidst om sine tilbøjeligheder og årsagerne til sine valg" (Prieur 2002: 118). Dette er så at sige forudsætningen for stringens i det videnskabelige arbejde.¹¹

Anders Mathiesen og Henriette Højberg skriver om, hvordan man praktisk kan gå til værks, når man udføre en socioanalyse. De beskriver tre 'objektiveringsniveauer': for det første skal forskerens sociale position i forskningsfeltet objektiveres, for det andet skal forskningsinstitutionens faglige traditioner og forskerens teoretiske position objektiveres og endelig skal forskerens sociale position i samfundet, både aktuelt og i forhold til ens tidligere løbebane, objektiveres. Jeg gør mig ingen illusioner om, at denne øvelse kan udføres 100 %, hvilket Bourdieu i øvrigt heller ikke gjorde (om

---

10 I nogle af de første videnskabsteoretiske udviklinger af dette ideal, skriver Bourdieu ganske præciserende, at: "Erkendelse afhænger ikke kun af det særlige synspunkt, en 'sted- og tidsfæstet' iagttagelse indtager i forhold til genstanden [...] men også af den kendsgerning, at han træder tilbage for at iagttage den, beskue den på afstand og ovenfra, og at han derved gør den praktiske aktivitet til en observations- og analysegenstand" (Bourdieu 2005c: 174).

11 I et interview ekspliciterer Bourdieu dette ideal om synliggørelsen af forskerens synspunkt: "Jeg syntes rent faktisk at én af de vigtigste årsager til fejltagelser der begås inden for sociologien, beror på et ukontrolleret forhold til objektet. Eller mere præcist: på uvidenhed om alt det som opfattelsen af objektet skylder det syns-punkt objektet opfattes ud fra. dvs. den position som sociologen indtager i det sociale rum og i det videnskabelige felt." (Bourdieu 1997b: 28).

end han gav et bud på en sociologisk selvanalyse i Bourdieu 2006). Jeg har ladet mig inspirere af denne tredeling og vil ad denne vej folde ud, hvor min forskningsmæssige interesse i lige præcis dette forskningsfelt kom fra (Mathiesen og Højberg 2004:237; Bourdieu 1993b:42). Dermed er der altså også tale om en historisering af det blik, jeg har arbejdet ud fra i specialet.

Om hvordan blikket skærpes – en 'praktisk' selvobjektivering

Min sociale position i forskningsfeltet var rimelig klar. For det første var jeg *studerende* indskrevet på en samfundsvidenskabelig kandidatuddannelse. For det andet arbejdede jeg med Bourdieus praksisteoretiske perspektiv, der ikke just var blandt de mest anvendte (og anerkendte) på forvaltningsuddannelserne på RUC, der udgjorde den institutionelle ramme om specialeforløbet – her arbejdes i højere grad med policy- og implementeringsanalyser, med (ny)institutionel teori, governance, diskurs – og anerkendelsesteori. Set i denne institutionelle sammenhæng, vil jeg mene, jeg var placeret relativt langt nede i forskningshierarkiet.

Derudover er jeg gennem min tid på RUC blevet trænet i (og har valgt) at arbejde kritisk, projekt – og problemorienteret og oftest med empiriske projekter møntet på analyser af sociale magtrelationer. Dette siger naturligvis mindst lige så meget om RUC, som om min faglige løbebane, og så er jeg allerede inde omkring forskningsinstitutionens 'faglige traditioner'. Traditionelt og historisk set har netop den kritiske, problemorienterede forskning gået hånd i hånd med den reformpædagogiske didaktik på RUC – det er vel nogle af de centrale piller RUC som institution er bygget på. Min vurdering var, at måske lige netop disse kendetegn og denne 'kritiske position', der eksplicit centrerer sig om synliggørelsen af sociale magtrelationer, ikke stod og aktuelt ikke står så tydeligt frem på RUC (og andre danske universiteter). Dette ændrer dog ikke på, at det var disse træk, der var kendetegnende for de fleste af de projekter, jeg tidligere har været med til at udarbejde i min studietid på RUC. Pointen her er, at dette naturligvis havde betydning for, hvordan jeg arbejdede med mit speciale og kan ses i relation til det tredje 'objektiveringsniveau' centreret om den sociale position, jeg indtager i det sociale rum.

I dette speciales opstartsfase, og efter et halvt års praktikforløb i en større offentlig organisation, undrede jeg mig over, at der ikke var mere debat om den forestående strukturreform. Jeg oplevede en vis resignation, når jeg talte med ansatte i det offentlige. De lod til at tænke, at 'strukturreformen kommer uanset hvad, og det må vi bare indrette os efter'. Rationalet var, at der kommer en reform, der har nogen konsekvenser og sådan er det – der har jo været reformer og omstruktureringer før og dem overlever man (de ansatte) jo. Der blev dog også udtrykt bekymring over, hvad reformen ville betyde for 'borgere med specialiserede servicebehov', og det pirrede min nysgerrighed. Jeg bemærkede, at de ansatte, der havde praktisk erfaring med de meget komplicerede og ressourcekrævende klienter, fornemmede, at deres arbejdsbetingelser ændrede sig radikalt ("jeg er jo ikke købmand" som én tidligere amtslig specialkonsulent med udsigt til helt andre arbejdsopgaver, sagde til mig, da vi talte om mit speciale). Gradvist, som jeg satte mig mere ind i hjerneskadeområdet og begyndte at interessere mig for de klienter (og deres pårørende), der med ét slag bliver revet

ud af den virkelighed og den dagligdag, de kender, blev jeg fascineret heraf, og dette øgede blot min motivation: Hvordan organiserer og regulerer man et standardiseret offentligt behandlingssystem til at tage sig af unikke og komplicerede sager? Hvad sker der med den slags komplicerede sager, og ikke mindst opmærksomheden herpå, i en periode hvor det offentlige forbrug ønskes nedjusteret og der bruges ressourcer på at omstille sig? Ad denne vej blev fokus på ændringen i de udførende professioners arbejdsbetingelser centralt.

Mere eller mindre bevidst havde jeg fra starten af specialeforløbet et mål om at synliggøre ændringerne i de udførende professioners arbejdsbetingelser og i klienternes mulighed for at få et sammenhængende sagsforløb koordineret af fagligt kompetente rådgivere og behandlere. Som eksempel på noget, der vakte denne opmærksomhed, husker jeg en situation fra en observationsdag i Nordsjælland, hvor ordet 'timing' gentagne gange optrådte som referencepunkt, når der blev talt om rehabilitering af klienter med erhvervet hjerneskade. Dette begreb om timingens vigtighed, kan jeg i bakspejlet se, har fungeret som et pejlemærke for mig, når jeg har forsøgt at finde hoved og hale i, hvordan de nye kommuner organiserede indsatsen overfor netop senhjerneskade: Blev det fortsat muligt at yde en service præget af 'timing' overfor disse klienter, eller hvilken form for behandlingsforløb blev der lagt op til, når man betragtede de institutionelle strukturer i de nye organisationsdiagrammer. Jeg vil her fremhæve, at det først var under den konkrete empiriindsamling, at det for alvor blev tydeligt for mig, hvor vigtig denne mulighed for timing var. I et bredere perspektiv afstedkom denne empiriske indsigt en skærpet interesse for indretning og regulering af de specialiserede, sociale institutioner, og her er det således fokus på det ændrede styrkeforhold mellem det bureaukratiske felt og det specifikke institutionsfelt, der bliver væsentligt. Med andre ord: Strukturreformens sociale konsekvenser blev mit egentlige analyseobjekt.

Afrundende vil jeg påpege, at arbejdet med at synliggøre min interesse i dette specifikke forskningsobjekt har haft karakter af en gradvis skærpelse af perspektivet – jo mere jeg f.eks. blev klar over timingens betydning for de senhjerneskadede klienters mulighed for rehabilitering, jo mere har jeg haft dette som fokuspunkt i det kontinuerlige konstruktionsarbejde. Og jo mere jeg indså, at 'feltet for arbejde med senhjerneskadede' havde været forholdsvist autonomt fra genesen og frem til, at der for alvor blev skruet op for de eksterne påvirkninger (for eksempel med strukturreformens betydning for arbejdsdelingen mellem kommuner og regioner), jo mere fik jeg interesse i at se på netop disse 'eksterne påvirkninger' og betydningen af disse for praktikernes faglige råderum. Opsummerende vil jeg påpege, at det var en kombination af inspirationen fra Bourdieus værkstøjskasse, tidligere erfaringer fra lignende projekter og den gradvise indsnævring af undersøgelsens problemstilling, der resulterede i fokus på de centrale modstridende interesser i feltet: tovtrækkeriet mellem forvaltningsfaglige hensyn og behandlingsfaglige hensyn i arbejdet med de senhjerneskadede klienter.

Momenter i en historisering af feltet for arbejde med senhjerneska- dede

Jeg fandt det ret hurtigt formålstjenstligt at operere med forskellige dele, eller perioder om man vil, i den fremadskridende, historiserende konstruktion af feltet. Denne form for faseinddeling kan hjælpe til at organisere et større empirisk materiale, men den er selvsagt ikke naturgiven og ville med andre analytiske snit (og med et andet synspunkt) tage sig væsentligt anderledes ud. Den er på den anden side bestemt ikke tilfældig og er, vel vidende at begivenheder har det med at flyde sammen set over 30-40 år, konstrueret med blik for centrale brud og skift i feltets socialhistorie.

Jeg vil her fremhæve, at Bourdieu i *Rules of Art*, arbejder med en ganske nyttig distinktion mellem principper for feltinterne hierarkiseringer og principper for felteksterne hierarkiseringer (Bourdieu 1996: 217-218). Disse hierarkiseringer har jeg eksplicit forsøgt at fremanalysere, hvilket historiseringen af mit blik som forsker også vidner om, og jeg betragter dem som værende ækvivalent med sociale magtrelationer og kampe om problemforståelsen i feltet. I den konkrete historisering, der udgjorde en væsentlig del af analysen i specialet, vægtede jeg således eksplicit et blik på skiftet fra 'feltinterne hierarkiseringer' til 'felteksterne hierarkiseringer'. Det er de interne hierarkiseringer (mellem faggrupper, institutioner og sektorer), der er markante for feltet for arbejde med senhjerneska fra genesen og frem til tiden omkring offentliggørelsen af planerne om en strukturreform. Dernæst, og altså helt prægnant for feltets nyere socialhistorie, er det de felteksterne hierarkiseringer (for eksempel tovtrækkeriet mellem Amtsrådsforeningen og Kommunernes Landsforening), der dominerer, påkalder sig analytisk opmærksomhed og har implikationer for de mennesker, der arbejder med senhjerneska i praksis.

Fase 1 – feltets genese og begyndende autonomiseringsproces

Én af mine interviewpersoner, der har været med i feltets udvikling fra begyndelsen i midt '70erne, fortæller rammende om 'stemningen' indenfor hjerneskaområdet i tiden omkring feltets genese: "Da jeg startede i '74 havde man en holdning der sagde, så er det bare plejehjem[hvis man fik konstateret hjerneska]. Men det var dér, at der var nogen, der gjorde oprør...". Her slås tonen an og det synliggøres, at der er opbrud på vej: Forskellige udførende professioner finder, på trods og mod den dominerende lægefaglige indstilling til arbejdet med hjerneskaeproblematikker, sammen om at løse opgaver relateret til behandling, rådgivning og rehabilitering af klienter med erhvervet hjerneska. Som eksempel på den dominerende måde at betragte (og indskrænke) mulighederne, vil jeg henlede opmærksomheden på endnu en udtalelse fra en anden af mine interviewpersoner, der siger: "I '85 da Anne Lise Christensen åbnede center for hjerneska med midler fra Egmont Fonden, havde man en direktør i sundhedsstyrelsen som hed Palle Juul Jensen. Han havde den faste overbevisning, at en hjerne-ska kunne man ikke ændre på. Han sagde: 'Et dødt neuron er et dødt neuron'. Det vil sige, at når man fik de meget svært skadede, de vandrette, så lå de i sengene, og der skete ingenting, for man vidste ikke, hvad man skulle gøre [...]" Det er altså modstand af denne type – både i relation til det praktiske arbejde med klienterne og i kampen

om kategorierne – feltets udførende, behandlingsfaglige professioner kæmpede mod. Demarkationskampe af denne type mellem repræsentanter for henholdsvis social- og sundhedsvæsenet (her Sundhedsstyrelsen, SST) om problemforståelsen i behandlingen og rehabiliteringen af hjerneskadede klienter er helt centrale for feltets genese.

I et mere generelt perspektiv kan feltets genese ses i sammenhæng med udlægningen af særforsoget i 1980, hvor klienterne spredtes fra de store statslige institutioner til mindre enheder (bofællesskaber). Det er en periode præget af mangel på både en formaliseret behandlingsstruktur for de senhjerneskadede og på institutioner specifikt møntet på behandling, rådgivning og rehabilitering af senhjerneskadede. Feltet er på dette tidlige tidspunkt mest centreret om de organisk skadede klienter (populært kaldet malerhjerne) og om lokale initiativer og projekter, hvor individuelle tiltag præger indsatsen. Først med dannelsen af Center for Hjerneskade i København og Vejle fjord Afdeling for Neurorehabilitering i 1985 skabes der formelle institutioner udelukkende møntet på hjerneskadede klienter. I 1988 udarbejder Amtsrådsforeningens et samlende notat over indsatsen rettet mod hjerneskadeklienter i amterne og hermed begynder det bureaukratiske felt også at vise de hjerneskadede klienter (og de udførende professioner i feltet) opmærksomhed (ARF 1988). En opmærksomhed, der cementeres og udbygges med ARF's væsentligt grundigere rapport fra 1991, der også synliggjorde manglerne i behandlingen af senhjerneskadede fra en brugerposition (ARF 1991). Med Sundhedsstyrelsens redegørelse fra 1997 formaliseredes indsatsen på mange punkter, og det anbefalede, at samtlige amter oprettede hjerneskadesamråd og hermed organer, der for alvor kan synliggøre overfor politikere og embedsmænd, at 'hjerneskadede' er en specifik handicapgruppe med helt særlige behandlings- og rådgivningsbehov (SST 1997). Behandlingsindsatsen blev her differentieret ud på de tre faser, der herefter kan betragtes som doxa i feltet – som måden man kategoriserede de komplekse sagsforløb. Endvidere markerede skiftet fra bistands- til servicelov i 1998 arnestedet for en mere individuelt tilpasset service til de senhjerneskadede klienter, og var desuden et moment, der synliggjorde nogle af de tovtrækkerier, der har været mellem de feltinterne hierarkiseringer i feltet (mellem faggrupper og sektorer).

Jeg vil her helt generelt påpege, at de tovtrækkerier, der har været kendetegnende for feltet fra genesen i starten af 1970'erne og indtil det punkt, hvor strukturreformen banker på døren, har været *feltinterne tovtrækkerier* oftest med klienten i centrum. Selv de mange bevægelser i det bureaukratiske felt og de debatter, der har været mellem forskellige faggrupper, har i langt overvejende grad haft et klientrettet rationale bag sig. Det har kort sagt været hensynet til klienten, for eksempel i form af forskellige tiltag til bedre koordinering af de komplekse sagsforløb, der har været i centrum. De udførende professioner har kunnet anvende deres faglighed uden særligt mange strukturelle begrænsninger. Det er også derfor, jeg vil betegne feltet som værende forholdsvist autonomt. Det har så at sige udviklet sig i sin egen takt uden alt for mange eksterne påvirkninger – det har kort sagt gennemgået en differentierings- og en selvstændiggørelsesproces. Det er derfor, det overhovedet har været muligt for de udførende professioner at arbejde pionerpræget og gradvist prøve sig frem med ganske forskellige indsats rettet mod de komplekse, senhjerneskadede klienter.

Fase 2 – feltets nyere udvikling

I perioden op til nedsættelsen af regeringens strukturkommission sker der to ting, jeg, med mit feltteoretiske blik på ændringer af betydning for feltets institutioner, vil hæfte mig ved som særligt betydningsfulde for 'feltet for arbejde med senhjerneskadede': En ny finansieringsreform (Grundtakstreformen) træder i kraft 1. januar 2002 og den såkaldte BUM-model kommer i stadigt større omfang til at spille en rolle for organiseringen af det sociale område, herunder hjerneskadeområdet. Begge dele indvarsler at feltets struktur ændres, da mulighederne for ekstern påvirkning af feltet øges. Uden at gå i dybden hermed vil jeg præcisere, at indtil finansieringsreformen trådte i kraft var finansieringen af tilbud til de mest specialiserede sociale grupper (f.eks. udviklingshæmmede, unge kriminelle, udsatte børn og altså også hjerneskadede) delt mellem amter og kommuner, der betalte halvdelen hver (Socialministeriet 2003). Grundtakstreformen indebar kort sagt, at kommunerne i stedet betaler et fast beløb, en grundtakst, for et tilbud til en borger, mens amtet betaler de udgifter, der eventuelt overstiger grundtaksten. I praksis betyder det, at amtet bliver medfinansierende i de mest komplekse og omkostningstunge sager, herunder sager indenfor hjerneskadeområdet. Det betyder også, at amt og kommune, via specifikke visitationsprocedurer, skal komme overens om, hvad der er det rigtige tilbud til den pågældende borger (De Samvirkende Invalideorganisationer, Dansk Socialrådgiverforening, HK/Kommunal og Socialpædagogernes Landsforbund 2003: 3). Som markant konsekvens af grundtakstreformen vil jeg pege på, hvilket 'Arbejdsgruppen om udredning af støtte på handicapområdet' (2003) også gjorde, at der nu i endnu højere grad end før er fokus på visitationen, hvilket kobles til muligheden for at spare penge på området. Hermed synliggøres endnu engang det forvaltningsrettede rationales interesseorientering mod øget økonomistyring. Sagt på en anden måde: Der er her tale om ændringer i det bureaukratiske felt, der får direkte indflydelse på feltet for arbejde med senhjerneskadede – både for klienterne og for de udførende professioner.

BUM (Bestiller-Udbyder-Modtager)-modellens indtog i feltet (og mere generelt i den sociale sektor), der er en undersøgelse værd i sig selv, er som nævnt et andet afgørende element i tiden op til strukturreformen. Det grundlæggende princip i BUM-modellen, der for alvor manifesteredes som styringsmodel i den offentlige sektor med indførelsen af fritvalg-ordningerne på ældreområdet, er, at der etableres en skarp adskillelse mellem bestiller og udfører, hvilket konkret vil sige mellem (kommunal)forvaltningen og de 'leverandører' der i praksis udfører den bestilte opgave (Wendelboe 2006). Det er bestilleren, der definerer opgaven og hvilke succeskriterier, der skal gælde for gennemførelsen af denne. Det kan jo lyde ganske tilforladeligt, men virkeligheden er en anden, hvilket én af mine interviewpersoner her sætter fingeren på: "... i forhold til det kommunale [som ny arbejdsgiver] og kontrakterne er det sådan, at vi også kan dokumentere, at vi gør faktisk en del i den her kommune, når de nu næste gang, fordi vi på den måde kun er finansieret [gennem kontrakten med den enkelte kommune] for et år ad gangen. Vil vi spare eller fortsætter vi?" Det er altså nu suverænt op til kommunerne at tage beslutningen om niveauet for servicen overfor klienterne i feltet og de rådgivnings- eller rehabiliteringsinstitutioner, der specifikt arbejder med senhjerneskadede, er følgelig afhængige af, at kommunerne forlænger kontrakterne. Denne

form for kontraktstyrings indtog i feltet, ser jeg som havende en klar forbindelse til én af de nye institutioner Strukturreformen førte med sig: Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation (VISO).

VISO

Efter megen debat og kritiske høringssvar fra forskellige parter, der bl.a. fremhævede kommunernes manglende viden og ekspertise indenfor det specialiserede socialområde, blev VISO opfundet som en hjælpeforanstaltning for kommunerne. VISO er en central enhed under Servicestyrelsen og er dermed overordnet tilknyttet Socialministeriet. Det er VISO's opgave, at

... bistå kommuner, borgere og kommunale, regionale og private tilbud med vejledende specialrådgivning i de mest specialiserede og komplicerede enkeltsager og bistå kommunen med vejledende udredning af dens borgere i de få mest specialiserede og komplicerede enkeltsager på det sociale område, hvor den fornødne ekspertise ikke kan forventes at være til stede i den enkelte kommune eller i regionens tilbud. (Bekendtgørelse om VISO, 10. marts 2006)

Poulsen beskriver dannelsen af VISO således:

Ideen om VISO opstod, da det stod klart, at kommunerne efter strukturreformen ville ende med at overtage myndighedsansvaret for socialområdet og store dele af driften også. Kommunerne havde ganske vist en forestilling om, at den mest specialiserede rådgivning kunne klares i fælleskommunal forståelse. Regionerne mente, at det var naturligt, at de skulle videreføre amternes specialfaglige arbejde. Men ingen af de to scenarier havde tilstrækkelig politisk opbakning. Svaret blev derfor VISO..." (Poulsen 2006)

Ifølge bekendtgørelsen om VISO er VISO's aktiviteter delt ind i tre forskellige dele: en rådgivningsdel, en udredningsdel og en vidensdel (VISO BEK nr. 161). VISO skal bistå borgere og kommunerne med "gratis vejledende specialrådgivning" og "gratis vejledende udredning" i "de mest specialiserede og komplicerede enkeltsager" (§ 13 i lov om social service, LBK 58).

VISO træder altså til dér, hvor de gamle amter slap, og man kan med god ret betegne VISO som et art fagligt sikkerhedsnet for kommunerne – hvis de altså vælger at bruge VISO som sådan. I bemærkningerne til de høringssvar, der var til udkastet til den nye servicelov, hvor VISO beskrives for første gang, bliver VISO's tiltænkte funktion yderligere tydeliggjort (Socialministeriet 2005). Det er her set fra det bureaukratiske felt klart, at VISO udelukkende er *en vejledende* institution. Flere brugerorganisationer og videnscentre foreslår i deres høringssvar, at det skal skrives ind i lovgivningen, at kommunerne skal forpligte sig på at følge VISO's anbefalinger. Til dette melder Socialministeriet klart ud: "Det strider mod formålet med kommunalreformen om en éntydig placering af myndigheds- og finansieringsansvaret i kommunerne at lade kommunerne være forpligtet til at følge VISO's specialrådgivning og anbefalinger" (Socialministeriet 2005: 21).

VISO og BUM

Med dannelsen af VISO generaliseres den struktur og det organiseringsprincip, der ligger i BUM-modellen. Med betegnelsen 'generaliseringen' af BUM-modellen, mener jeg, at landets kommuner nu bliver bestillere af specialiseret service hos VISO, der administrerer både et netværk af leverandører, der kan levere denne specialiserede service og teams, der kan rejse rundt i landet og udrede og rådgive i de mest komplekse sager. Det vil sige, at her sættes der et skarpt skel mellem de, der rent faktisk udfører de praktiske rådgivnings- eller udredningsarbejde og dem, der bestiller disse. Dette afstedkommer markante ændringer i arbejdsbetingelserne for de af de udførende professioner, der er blevet såkaldt VISO-leverandører. Én af mine interviewpersoner siger det meget præcist: "... i forhold til VISO, der er det klart, der skal også en del dokumentation på, det skal der jo i forhold til de opgaver, vi har. Mere dokumentation betyder også flere koncentrerede dokumentationsforberedende timer eller opfølgende timer her på kontoret...". Dette vigtige element i den nye strukturering af feltet for arbejde med senhjerneskadede er, at det er kommunerne, der har udspillet. Det er dem, der skal involvere VISO, det er dem, der skal vælge at betale et behandlingsforløb efter en evt. udredning foretaget af VISOs eksperter. Derudover, som det behandlingsfaglige rationales bekymring kredser om, er det alfa og omega, at de kommunale sagsbehandlere har kompetence til at se de hjerneskadede klienter. Desuden, og for at binde en sløjfe på den omtalte Grundtakstmodel, er det i den nye struktur kommunerne, der skal betale en takst for hver plads de bruger på f.eks. en hjerneskadeinstitution, og der indføres en særlig refusionsordning for de dyreste enkeltsager, der giver kommunerne "et tilskud på 25 % til den del af udgiften, der overstiger 800.000 kr. årligt, og et tilskud på 50 % af den del af udgiften, der overstiger 1,5 mio.kr. årligt" (Søndergaard 2005: 27). Disse dyre enkeltsager bliver nu i stigende grad synlige for kommunerne, og det vil i høj grad være op til de enkelte kommuner (uden indblanding fra amterne som med grundtakstmodellen) og de kommunale sagsbehandlere at træffe beslutning om, hvad der skal gøres i disse sager. Hvordan dette udmøntede sig i praksis efter reformen er i højeste grad en undersøgelse værd i sig selv, men det kan ikke rummes indenfor rammerne af denne artikel.¹²

Afrunding

Bourdieu havde helt grundlæggende et historisk blik på de felter han (og forskellige medarbejdere) arbejdede med at konstruere og analysere gennem et helt forskerliv – det være sig såvel implicit som eksplicit. I feltanalyser af så forholdsvis forskellig karakter som analyserne af økonomiske, videnssociologiske, kulturelle, og filosofiske

---

12 Jeg vil hertil antydningvist henlede opmærksomhed på formand for Videnscenter for Hjerneskade Brita Øhlenschlägers udtalelser til Berlingske Tidende umiddelbart efter reformens ikrafttræden: "Det er en udbredt holdning i kommunerne, at man helst vil klare sig med de genoptræningsstilbud, man allerede har selv". Og på formanden for Hjerneskadeforeningen Niels Anton Svendsen formulerer sig samme sted klart: "Før kommunalreformen var vi ellers nået meget langt hen imod en sammenhængende indsats for hjerneskadede, så de ikke længere skulle løbe spidsrod mellem forskellige instanser. Men det gode arbejde, der er foregået de seneste ti år, er godt på vej til at blive bombet tilbage til start." (begge i Munk-Petersen 2008).

produktionsfelter indarbejdes dette historiske blik som ét af de måske væsentligste elementer i Bourdieus modus operandi som sociolog (Bourdieu 2005a, 2005b, 1996, 1991b). I bidragets første del har jeg synliggjort dette aspekt af Bourdieus sociologi og har derudover vist betydningen af, at man som forsker historisere både sit forskningsobjekt og ikke mindst sit blik herpå. Jeg har påvist, at dette er væsentlige momenter i vejen mod en sociologisk refleksivitet og at disse metodisk set kan fungere som centrale redskaber i bestræbelserne på at frigøre sig fra de på forhånd konstruerede begrebsliggørelser, man uvægerligt bliver konfronteret med i det praktiske, empiriske konstruktionsarbejde.

I bidragets del to har jeg sat denne bagage på arbejde og anskueliggjort, hvordan jeg konkret har arbejdet med udgangspunkt i mit specialearbejde. I denne bevægelse har jeg, som første moment i dobbelthistoriseringen, forsøgt at objektivere, hvorfor jeg valgte at arbejde med det specifikke felt og hvilke institutionelle forudsætninger og empiriske erfaringer, der var af prægnant betydning for mit blik som forsker. Dernæst, som andet moment i den dobbelte historisering, har jeg synliggjort afgørende brud og nyorienteringer i feltet for arbejde med senhjerneskadede i Danmark. Her har jeg vist hvilke historisk konstituerede hensyn, der har betinget ændringen af det specifikke institutionsfelt (den gradvise ændring af feltets dagsorden) og behandlet dette felts ændrede relation til det bureaukratiske felt. Ad denne vej har jeg grundlæggende kunnet få greb om de strukturelle ændringers betydning for klienter og udførende professioner i feltet, og dermed givet et bud på (nogle af) strukturreformens sociale konsekvenser.

Litteratur

- Bourdieu, P. 1990. *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1991a. Epilogue: On the Possibility of a Field of World Sociology. In: *Social Theory for a Changing Society*, red. P. Bourdieu & J. S. Coleman. New York: Russels Sage Foundation. Westview Press.
- Bourdieu, P. 1991b. *The Political Ontology of Martin Heidegger*. Polity Press.
- Bourdieu, P. 1993a. Some Properties of Fields. In *Sociology in Question*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P. 1993b. How Can 'Free-Floating Intellectuals' Be Set Free? In *Sociology in Question*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P. 1994. Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. *Sociological Theory* 12 (1).
- Bourdieu, P. 1996. *The Rules of art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1997a. *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. 1997b. En videnskab der griber forstyrrende ind. Samtale med Pierre Thuillier. In *Men hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, P. 1998a. *Om TV – og journalistikkens magt*. Tiderne Skifter.
- Bourdieu, P. 1998b. On the Fundamental Ambivalence of The State. *Polygraph* 10.
- Bourdieu, P. 1999. *Den maskuline dominans*. Tiderne Skifter.
- Bourdieu, P. 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford University Press.

- Bourdieu, P. 2002. Habitus. In E. Panofsky og P. Bourdieu *Gotik - arkitektur, skolastik, habitus* s. 143-173. København: Gyldendals Bogklubber.
- Bourdieu, P. 2004. *Schwierige Interdisziplinarität – Zum Verhältnis von Soziologie und Geschichtswissenschaft* (red. E. Ohnacker og F. Schultheis). Verlag Westfälisches Dampfboot.
- Bourdieu, P. 2005a. *Viden om viden og refleksivitet. Forelæsninger på Collège de France 2000-2001*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. 2005b. *The Social Structures of The Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2005c. *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 2006. *Udkast til en selvanalyse*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. 2007. Forskning og handling. *Praktiske Grunde - Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 3-4: 24-31.
- Bourdieu, P., R. Chartier og R. Darnton 1985. Dialog angående kulturhistorie (arbejdsoversættelse v/Kim Esmark, 1998). [<http://www.hexis.dk/artikler.html>]
- Bourdieu, P. et al 1991. *The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries*. De Gruyter.
- Bourdieu, P. og L. Wacquant 1996. *Refleksiv sociologi – mål og midler*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. et al 1999. *The Weight of the World – Social suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. og L. Raphael 1999. On the Relationship between Sociology and History in Germany and France. In *Social Time and Social Change – Perspectives on Sociology and History*, red. F. Engelstad og R. Kalleberg. Scandinavian University Press.
- Callewaert, S. 1996. Pierre Bourdieu. In *Klassisk og moderne samfundsteori*, red. H. Andersen og L. B. Kaspersen. København: Hans Reitzels forlag.
- Callewaert, S. 1998. Uddannelsesfilosofi – Frankfurterskolens kritiske teori og Pierre Bourdieus sociologi. In *Pædagogik. En grundbog til et fag*, red. J. Bjerg. Hans Reitzels forlag, København.
- Christin, O. 2005a. Geschichtswissenschaften und Bourdieu. In *Pierre Bourdieu: Deutsch-französische Perspektive*, red. C. Colliot-Thélène, E. Francois og G. Gebauer. Surhkamp.
- Christin, O. 2005b. Ancien Régime Ballots. A Double Historization of Electoral Practices. In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, red. L. Wacquant. Polity Press, Cambridge.
- Delica, K. 2007a. *Det her er ikke standarder – en konstruktion af feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark*. Specialeafhandling, Institut for Samfund og Globalisering, Lang forvaltning, RUC [<http://rudar.ruc.dk/handle/1800/2763>]
- Delica, K. 2007b. Det her er ikke standarder: en specialeafhandling om 'feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark'. Og om i hvilken retning kommunerne bevæger sig i forhold til rehabilitering af mennesker med senhjerneske. *Fokus* 14/4: 22-24.
- Delica, K. 2008. Sagsbehandling af senhjerneskedede før og efter strukturreformen. *Fokus* 15/1: 22-23.
- Delica, K. 2010 (under review). Sociologisk Refleksivitet og feltanalytisk etnografi - om Loïc Waquants blik på urban marginalisering. *Dansk Sociologi* (forthcoming)
- Delica, K. og A. Mathiesen 2007. Historiserende feltanalyser. In *Teknikker i samfundsvidenskaberne*, red. P. Bitch Olsen, L. Fuglsang og P. Hagedorn-Rasmussen. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Delica, K. og A. Mathiesen 2010. Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen – skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsanalyse. *Praktiske Grunde – Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1-2.
- Gouldner, A. 1973. *The Coming Crises of Western Sociology*. London: Heinemann.
- Hansen, J. A. 2004. *Individuel aktivering i feltet for det arbejdsmarkedsservicerende arbejde*. Working Paper nr. 12, Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi på RUC.
- Hansen, J. A. 2009. Om feltanalytiske interview i analyser af aktivering. In *Refleksiv sociologi i praksis*, red. O. Hammerslev, J. A. Hansen og I. Willig. København: Hans Reitzels forlag.

- Hansen, J. A. og P. Koudahl (red.) 2007. *Med Bourdieu i empirien – eksempler på praktisk empirisk arbejde*. København: Hexis forlag.
- Harder, E. 1978. *Dansk kommunestyre i grundtræk*. Den kommunale højskole i Danmark.
- Hobsbawn, E. 2007. Critical Sociology and Social History. *Sociological Research Online* 12/4.
- Järvinen, M. 2005. Pierre Bourdieu. In *Klassisk og moderne samfundsteori*, red. H. Andersen og L. B. Kaspersen, 3.rev. udg. København: Hans Reitzels forlag.
- Kaspersen, L. B. og F. Mikkelsen 2004. *Historisk sociologi – mødet mellem historien og samfundsvidenskaberne*. Forlaget Sociologi, Samfundslitteratur.
- Larsen, K. 2008. Sundhedsprofessionernes kamp – hvorfor opretholdes status quo over tid? – om stabiliserende faktorer i det medicinske felt. In *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu – aresbog til Staf Callewaert*, red. K. A. Petersen og M. Høyen. Hexis forlag.
- Mathiesen, A. 2002. *Sociologiske feltanalyser*. Research papers from the Department of Social Science, nr. 8. Roskilde University.
- Mathiesen, A. og H. Højberg 2004. Sociologiske feltanalyser – om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser. In *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*, red. P. B. Olsen og L. Fuglsang. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Munk-Pedersen, T. 2008. Kommuner mangler viden om hjerneskade. *Berlingske Tidende* 1. januar.
- Olsen, L. 2006. *Hvad betyder kommunalreformen for borgere med handicap, der har behov for specialiserede tilbud og rådgivning?* Conferenceoplæg ved NNDR.dk's konference Normalitet – afvigelse. 20. marts på Marselisborgcentret i Århus [www.nndr.dk].
- Olsen, L. og A. C. Thorsted 2007. *Ny struktur og dynamik på handicapområdet – tidlige erfaringer og forventninger blandt ledere, medarbejdere og brugere*. AKF Forlaget.
- Post, A. 1992. Historiographical Review. What has happened to French Social History? *The Historical Journal* 35/3.
- Poulsen, A. G. 2006. Oraklet i Odense. *Mandat* januar 2006.
- Prieur, A. 2001. Pierre Bourdieu: Bourdieus blik på den sociale verden. In *Tradition og fornyelse*, red. M. H. Jacobsen, M. Carleheden og S. Kristiansen. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Prieur, A. 2002. Objektivisering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview. In *Liv, fortælling, tekst – Strejftog i kvalitativ sociologi*, red. M. H. Jacobsen, S. Kristiansen og A. Prieur. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Prieur, A. og C. Sestoft 2006. *Pierre Bourdieu – en introduktion*. København: Hans Reitzels forlag.
- Robbins, D. 2007. Sociology as a Reflexive Science. On Bourdieu's Project. *Theory, Culture and Society* 24/5.
- Schultheis, F. 2004. Nachbemerkingen. In Bourdieu 2004 (ovenfor).
- Søndergaard, J. 2005. Økonomiske konsekvenser af kommunalreformen inden for socialområdet. *ÅkF Nyt* 2.
- Vincent, J. 2004. The Sociologist and the Republic: Pierre Bourdieu and the Virtues of Social History. *History Workshop* 58.
- Wacquant, L. 2008. *Urban Outcast. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Policy Press.
- Wacquant, L. 2009a. The Body, the Ghetto and the Penal State. In *Qualitative Sociology* Dec 2008.
- Wacquant, L. 2009b. Habitus as a Topic and Tool. Reflections on becoming a prizefighter. In *Etnographies Revisited*, red. Shafir, Puddephatt og Kleinknect. New York: Routledge.
- Wendelboe, C. 2006. Kommunalreform - BUM. *SL Herude* 26.
- Wilken, L. 2005. Habitus, kapital og felt – Bourdieus greb til en analyse af praksis. In *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*, red. Bagge Laustsen, Esmark og Åkerstrøm Andersen. Roskilde Universitets forlag.
- Wilken, L. 2006. *Pierre Bourdieu*. Roskilde Universitetsforlag.

Andet: Bekendtgørelser, love, rapporter:

- Amtsrådsforeningen 1988. Notat om indsatsen overfor hjerneskadede. Rekvireret fra Danske Regioners arkiv.
- Amtsrådsforeningen 1991. Rapport om behandling og genoptræning af hjerneskadede. Rekvireret fra Danske Regioners arkiv.
- Amtsrådsforeningen 2006. Hvem driver hvad fra 1.januar 2007? – en landsdækkende undersøgelse af de nuværende amtslige sociale, specialundervisnings og psykiatriske institutionernes driftsmæssige placering pr. 01-01-2007.
- Bekendtgørelse om den nationale videns- og specialrådgivningsorganisation – VISO BEK nr. 161 af 10/03/2006.
- De Samvirkende Invalideorganisationer, Dansk Socialrådgiverforening, HK/Kommunal og Socialpædagogernes Landsforbund 2003. Grundtaksmodellen i praksis – en tilstandsrapport. Socialpædagogernes Landsforbund.
- Indenrigs – og Sundhedsministeriet 2004a. Strukturkommissionens betænkning. Betænkning nr. 1434. Bind 1, 2 og 3. Nordsjællands Trykcenter.
- Indenrigs – og Sundhedsministeriet 2004b. Aftale om strukturreform. Nordsjællands Trykcenter.
- Indenrigs – og Sundhedsministeriet 2005. Aftale mellem regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti) og Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti og Det Radikale Venstre om den kommunale inddeling pr. 1. januar 2007.
- Lov om aktiv socialpolitik, LBK nr. 707 af 29/09/1998.
- Lov om social service, LBK nr. 58 af 18/01/2007.
- Socialministeriet 2003 Redegørelse om den sociale finansieringsreform (Grundtaksredegørelse 1). Socialministeriet.
- Socialministeriet 2005. Høringsnotat 24.02.06. Bemærkninger til høringssvarene vedr. udkast til Forslag til lov om social service [www.social.dk].
- Sundhedsstyrelsen 1997. Behandling af traumatiske hjerneskader og tilgrænsende lidelser. Redegørelse om nuværende og fremtidig organisation. København.

Udkast til refleksive sociologiske studier af EU

Jens Arnholtz Hansen og Ole Hammerslev

Bourdieu var – i modsætning til arketyperne 'store teoretikere', som Habermas eller Giddens – frem for alt en empirisk sociolog (Guiraudon and Favell 2007:5, vores oversættelse).

Hvorfor er Bourdieu relevant? Det spørgsmål vil blive besvaret ganske forskelligt på tværs af forskellige forskningsområder og fagtraditioner. I denne artikel vil vi argumentere for, at Bourdieus værktøjer både er relevante og særdeles givende i empiriske studier af EU. Bourdieus sociologi åbner op for en forståelse af og leverer en ramme for forskning i transnationale felter, der gradvist institutionaliseres via EU eller hvor EU-institutioner i stigende grad spiller en central rolle. Ved undersøgelser af staten og transnationale institutioner som EU, der minder om staten, er der ud fra en Bourdieu-optik en række videnskabspraktiske forhold, man må være opmærksom på. Den måske væsentligste problemstilling ved at lave empiriske studier af staten og af transnationale institutioner er, at de på den ene side eksisterer i sig selv som selvstændigt handlende enheder og på den anden side også er et produkt af en konstruktionsproces, som forskningen, der skriver om staten og transnationale institutioner som selvstændigt handlende enheder, let kommer til at bidrage til. Den første og måske største udfordring i studiet af EU og statslignende organisationer omhandler derfor selve forskningsobjektets definition. Bourdieus værktøjer er relevante, da de tager forbehold for dette ved at være fleksible nok til at studere staten og statslignende institutioner på transnationalt niveau uden på forhånd at overtage og blive prædikant for prækonstruerede kategorier opstået i selve kampen om at definere forskningsobjektet (Hansen & Hammerslev 2010). Ydermere kan de hjælpe med at komme bag om de indbyggede forestillinger og ortodoksier, der lægger sig op ad selve konstruktionen af staten, vedrørende politiske, økonomiske og retlige modeller, regimer etc., da disse kan ses som konstruktioner og diskurser produceret i specifikke historiske kontekster. For det tredje kan de hjælpe med at fokusere på, at mange af de aktører, der fremstilles og fremstiller sig selv som alene værende med i ét felt, også er med i andre felter (eller sagt på en anden måde agerer både i og uden for staten på forskellige områder) og således benytter den kapital de har genereret i et felt, når de forsøger at gøre sig gældende i andre felter. Grænserne mellem forskellige felter – det være sig indholdsmæssigt, geografisk, institutionelt og positions-mæssigt – og grænserne mellem det nationale og det internationale er dynamiske og flydende og til stadig genstand for definitionskampe. I forskningen skal man derfor være varsom med ikke at bidrage til produktionen af de symbolske forestillinger, man forsøger at analysere.

Det interessante ved Bourdieu er i denne sammenhæng to ting. For det første er hans analytiske værktøjer velegnede til at bryde med eksisterende og dominerende

tænkemåder om institutionerne og se disse i relation til deres produktionsbetingelser. På trods af at udviklingen af hans empiriske værktøjer som felt, kapital og habitus i høj grad foregik i forbindelse med analyser af franske forhold har en lang række forskere i de senere år vist, at disse værktøjer også er meget velegnede til undersøgelser af transnationale processer. For det andet tiltrækker hans studier af magtfeltet, staten samt de bureaukratiske og politiske felter (Bourdieu 1991; Bourdieu 1996b; Bourdieu 2001; Bourdieu 2004a; Bourdieu 2004b; Bourdieu 2005; Wacquant 1993) sig en del opmærksomhed i den sociologiske EU forskning (Guiraudon & Favell 2007; Georgakakis & Weisbein 2010.). Selv om Bourdieu aldrig selv gennemførte systematiske undersøgelser af EU institutioner og transnationale felter, så ligger der i hans undersøgelser af staten og de dertil hørende felter, efter vores opfattelse, en række ansatser, som kan danne udgangspunkt for udarbejdelsen af et forskningsprogram om konstruktionen af den Europæiske Union. Da Bourdieus studier af staten er foretaget ud fra hans refleksiv sociologiske principper og med brug af hans sociologiske værktøjer vil vi først redegøre for disse principper (se også Hammerslev & Hansen 2009) og sætte dem i relation til hans studier af staten.

Refleksiv sociologi

Bourdies sociologiske årvågenhedsprincip, det dobbelte brud (Bourdieu, Chamboredon, & Passeron 1991), som i de senere værker blev til 'refleksiv sociologi' (Bourdieu 1998b; Bourdieu og Wacquant 1992) er relateret til den videnskabelige praksis. Denne praksis indebærer to parallelle processer. På den ene side skal forskeren bryde med de prækonstruktioner eller forståelseskategorier, der er dominerende i undersøgelsesfeltet, så det ikke bliver agenternes selvforståelse eller stærke repræsentation af virkeligheden, der afgør, hvordan objektet konstrueres. På samme tid må forskeren dog også forsøge at bryde med egne forestillinger og kategorier om undersøgelsesgenstanden. Både ved at undersøge hvor styrende ens eget projekt, kategorier, definitioner og teorier er for de konklusioner, der kan drages, men også ved at objektivere sin egen position og derved få kontrol over de forforståelser, der er knyttet til denne.

Bourdieu brugte forskellige metodiske greb til at foretage det dobbelte brud. Et var at fokusere relationelt og se de enkelte dele af den sociale virkelighed ud fra den sociale helhed; et andet var at historisere feltets sociale og symbolske organisering.¹ Begge disse tilgange blev integrerede dele af Bourdieus teoretiske begreber og hans måde at undersøge felter hvori staten er en del samt den sociale verden.

Det relationelle

Det relationelle er et af Bourdieus vigtigste empiriske principper, som indebærer

---

1 Et tredje metodisk greb, som Bourdieu selv fremhæver, er brugen af en distancerende eller analyserende retorik (1996b: 3). Et eksempel er brugen af religionssociologiske termer (som ordination, konsekration, tiltro, præsteskab, etc.) i analyserne af uddannelsessystemet (Diantell 2003), hvorved der brydes med forestillingen om uddannelse som noget, der alene er baseret på viden og rationalitet. På samme måde bruger han økonomiske metaforer (som marked, profit, investering, etc.) i analyser af kunst og kultur (Lebaron 2003), for at bryde med forestillingen om kunst som noget nærmest spirituelt, der er hævet over interesser.

at man undersøger delelementer, enkelte individer og institutioner ud fra de helheder de indgår i. Det betyder i forskningspraksis, at man må finde måder, hvorpå man kan sammenligne forskellige sociale dele for at finde forskelle og ligheder. Det er via forskelle og ligheder, at skjulte objektive og indlejrede subjektive strukturer fremkommer. I det empiriske arbejde rejser denne relationelle tænkemåde dog et grundlæggende metodisk problem, nemlig at man, for at oparbejde en empirisk baseret forståelse af den sociale verden, må tage udgangspunkt i de individer, grupper og institutioner, som den relationelle tænkemåde opfordrer en til at bryde med (Bourdieu 1996e: 263-4). Da det er gennem individer, grupper og institutioner, data kan generes, er det vigtigt også at tænke relationelt i selve empirigenereringen. Ved undersøgelser hvori staten indgår, ville det være oplagt at fokusere på staten som en helhed, der udøver politikker via forskellige styringsformer. Problemet er dog, ifølge Bourdieu, at selve statsbegrebet i sig selv er en social konstruktion, der er skabt og udviklet under specifikke historiske omstændigheder for at monopolisere visse opgaver hos bestemte grupper og for at udøve og legitimere specifikke former for magt (Bourdieu og Wacquant 1992: 242). Forestillinger om at stå 'i statens tjeneste' er med andre ord en måde at skabe en tilsyneladende homogenitet blandt grupper, der kæmper om fordelingen af de ressourcer der er knyttet til staten (1996b, s. 371-389). Derfor må man bryde med statsbegrebet og spørge til logikker og praksisformer i stedet, og herudfra generere data om de personer, grupper og institutioner, der deltager i produktionen af disse logikker og praksisformer, herunder personer fra 'staten'.

Feltbegrebet kan forstås som et forsøg på at imødekomme disse problemer og gøre en relationel sociologi mulig. Et felt kan begribes som "et netværk eller en konfiguration af objektive relationer mellem forskellige positioner" (Bourdieu og Wacquant 1996, s. 84), og begrebet er beregnet til at fordre en relationel tænkning.² Feltbegrebet kan derfor bruges til at bryde med og komme bag om kategorier som staten - eller i denne sammenhæng EU - benytter ved at synliggøre, at forskellige grupper og institutioner deltager i et givet felts kampe. Staten er en del af forskellige felter og forskellige grupper benytter staten til at udøve og skabe legitime former for magt. I det politiske felt er det f.eks. ikke bare politikerne, men også valgforskere, journalister, politiske kommentatorer og mange andre, der deltager i feltets kampe (Bourdieu 2001). På samme måde er Bourdieus begreb om det bureaukratiske felt med til at åbne op for et studie, hvor stridigheder indenfor bureaukratiet, og herunder kampe om hvilke dele af bureaukratiet der ligger indenfor og uden for statens grænser, kan studeres. Feltbegrebet kan således bruges til at begrebsliggøre afgrænsede dele af det sociale rum, så det giver mening og bliver muligt at studere systematisk.

Samtidig ligger der i feltbegrebet en erkendelse af, at akademiske klassifikationer langt fra altid rammer præcist, og at afgrænsningen af et felt (og de individer, grupper og institutioner, der må studeres for at studere feltet) ikke kun er et videnskabeligt og definatorisk spørgsmål, men et stridspunkt i feltet, som derfor må studeres empirisk (Bourdieu & Wacquant 1996: 88). Denne erkendelse ligger i forlængelse af det andet

---

2 Begrebet er bedst beskrevet i Bourdieu (1996c), men der findes centrale pointer i de fleste af Bourdieus feltanalyser.

centrale redskab, som Bourdieu brugte i arbejdet med at foretage det dobbelte brud, nemlig at historisere undersøgelsesgenstanden. Med henvisning til at de forståelseskategorier, forskeren skal forsøge at bryde med, altid er historisk konstruerede, konstaterede Bourdieu, at ”paradoksalt nok er den eneste måde, man kan undslippe historien, ved at historisere” (Bourdieu 1992: 38, vores oversættelse). En sådan historisering havde typisk en dobbelt karakter; på den ene side var der tale om en historisering af institutionelle og strukturelle forandringer, som skulle synliggøre den sociale verdens foranderlighed og de nuværende magtrelationers opkomst. Men samtidig var der også tale om en historisering af de mentale kategorier, som blev brugt til at forstå disse magtrelationer og tilskrive dem betydning. Bourdieu (1997, 1998, 2004a, 2004b) historiserede således selve statsbegrebets opkomst for at vise, at statens sociale eksistens ikke bare er beroende på den objektive koncentration og monopolisering af bestemte kapitalformer, men også på produktionen af en række symbolske repræsentationer, der tilskrev denne koncentrationsproces bestemte sociale betydninger.

I historiske undersøgelser såvel som i undersøgelser af nutiden kan det med andre ord være nyttigt at historisere de forståelseskategorier, der bruges til at begribe og italesætte den sociale verden (Bourdieu og Wacquant 2005; Dezalay og Garth 2002). Dette kan på den ene side gøres ved at studere, hvordan disse kategorier er blevet skabt, reproduceret og naturaliseret. I en sådan tilgang støder videnssociologi ofte sammen med politisk sociologi, fordi politik ikke bare handler om reformer og fordelingen af ressourcer, men også om magten over produktionen af de repræsentationer, der skal bruges til at beskrive reformer og omfordelinger med (Bourdieu 1991). På den anden side kan de sociale forståelseskategorier objektiveres ved at synliggøre, hvilke diskurser og forståelsesformer forskellige sociale grupper faktisk bruger på forskellige tidspunkter. I forlængelse heraf kan habitusbegrebet ses som en invitation til systematisk at arbejde med det dobbelte brud. Habitus er en arbejdshypotese om, at historien er indskrevet ikke bare i de objektive strukturer, men også i kroppen på de sociale agenter. Denne dobbelte indskrivning af historien gør det centralt at synliggøre og forstå de kropslige dispositioner og mentale kategorier, som sociale agenter bringer i anvendelse, når de orienterer sig og begår sig i den sociale verden. Det er med andre ord centralt at fokusere på de sociale agenter og de forståelseskategorier, de bringer i spil, når de klassificerer og skelner mellem andre sociale agenter og deres praksisformer.

Eksempler på empiriske studier

I det følgende vil vi præsentere og diskutere en række studier, der alle – men på forskellig vis – er inspireret af Bourdieu. Formålet er både at præsentere studierne og særligt at udlede forskellige fokuspunkter for undersøgelser af transnationale arenaer, hvor EU er en del. Ydermere er formålet at udlede, hvordan de bourdieuske værktøjer kan benyttes. Herved og ved at se relationen mellem sociale og symbolske strukturer bliver det muligt at lave et udkast til en refleksiv sociologi om EU. Som vi vil se bygger mange af fokuspunkterne i de følgende eksempler på Bourdieus fokusering ikke bare på statsinstitutioner og embedsmænd men også på uddannelser, produktionen af eks-

pertise og eliter, forlag, forskning etc.

Det er vigtigt at fremhæve, at der allerede findes en overvældende litteratur og en række teoriretninger om den Europæiske Unions opkomst og funktionsmåde (Kauppi and Madsen 2007: 1:28-31). Det vil derfor være naivt at tro, at en overfladisk brug af Bourdieus begreber indenfor dette forskningsfelt vil kunne skabe helt nye indsigter. Det vil kræve et omfattende forskningsarbejde, der stiller forskningsspørgsmål ud fra den refleksive sociologis præmisser. I denne omgang vil en systematisk genlæsning af den tidligere forskning ud fra et feltteoretisk perspektiv være et første skridt på vejen. På den måde vil den refleksive sociologi kunne give nogle nye indgangsvinkler til studiet af den Europæiske Unions udvikling og funktionsmåde.

Bruddet med institutionelle repræsentationer

Tager man f.eks. den klassiske modstilling mellem intergovernmentalister (Hoffmann 1966; Moravcsik 1998) og neo-funktionalister (Haas 1958), vil en bourdieu'sk tænkning ikke bare fremhæve, at det er et empirisk spørgsmål, hvorvidt det er medlemsstater eller overnationale institutioner, der har afgørende betydning indenfor forskellige politiske områder; en sådan tilgang vil også opfordre til et brud med de substantialistiske forestillinger om stater og overnationale institutioner, som homogene enheder. Det kræver et brud med EU institutionernes og medlemsstaternes selvrepræsentationer, som ofte sniger sig ind i forskningen som forestillinger om institutionelle interesser og sociale agenter som institutionelle repræsentanter. Som Kauppi (2003) har fremhævet, ligger der i Bourdieus sociologi altid en spænding mellem den delegerede kapital, som agenter besidder i kraft af deres institutionelle position, og en mere personliggjort kapital, som enten er arvet eller akkumuleret igennem en specifik livsbane (se også Bourdieu 1991). I mange tilfælde vil den institutionelle placering have afgørende betydning for de sociale agents positionering i kampen om konstruktionen af Europa, men i visse – ofte afgørende – tilfælde, vil de sociale agents personliggjorte kapital kunne fortælle os mere om deres betydning for forandringsprocesser. Kun ved at fokusere på de sociale agenter, som mere end blot institutionelle repræsentanter, bliver det muligt at forklare institutionelle forandringer. I en diskussion af forskellige tilgange til EU studier har Morten Rasmussen således fremhævet, at Bourdieus sociologi overkommer de institutionelle teoriers manglende mulighed for at forklare forandring ved at gøre det muligt at betragte kampen om konstruktionen af Europa, ”som ikke primært værende kampe mellem nationalstater og EU institutioner, men i højre grad vedvarende kampe mellem konkurrerende politiske, sociale, økonomiske og juridiske elitegrupper, der opererer på både nationalt og Europæisk niveau” (Rasmussen 2009: 41, vores oversættelse). Det muliggøres ved den refleksive sociologis fokus på de sociale agenter, der deltager i kampene.

Fokus på de sociale agenter

Det er netop dette fokus på agenterne og deres sociale karakteristika, der ligger til grund for en række Bourdieu-inspirerede studier af forskellige EU-institutioner. På

baggrund af Europaparlamentets sammensætning fra 1979 og fremefter har Beauvallet og Michon (2009) f.eks. peget på, at der, på trods af parlamentets umiddelbart heterogene sammensætning, findes en lille gruppe af politiske agenter i og omkring parlamentet, som har europæisk karriere og en vision om et 'politisk Europa' tilfælles; en gruppe som via sine erfaringer og kompetencer tilegner sig afgørende indflydelse på, hvordan posterne i parlamentet fordeles (ibid: 2). Sammen med forandringer i rekrutteringen til Parlamentet tegner dette et billede af en gradvis konstruktion af et europæisk politisk felt, som ikke alene afspejler sammensætningen af sine delelementer (Kauppi 2005). Andre studier har, ved at synliggøre den gradvise europæisering af EU-agenternes karrieremønstre, fremhævet at skabelsen af den Europæiske Union ikke er en afsluttet proces. I et studie af generaldirektører i Kommissionen (Georgakakis og de Lassalle 2007) blev det således tydeligt, at erfaringer fra nationale centralforvaltninger og sektorspecifikke kompetencer gradvis taber terræn i forhold til længerevarende og tværsektorielle kommissionskarrierer. Samtidig bliver disse europæiske topembedsmænds uddannelsesbaggrund og selvrepræsentation gradvist mere internationaliserede, så den nationale tilknytning, der tidligere sikrede dem en plads i Kommissionens top nu i stigende grad usynliggøres (ibid.: 10). Samtidig viser studierne, hvordan kampen om definitionen af legitime egenskaber for disse EU topembedsmænd udgør centrale strukturelle elementer i den pågående kamp om konstruktionen af en europæisk institutionskapital (Georgakakis og de Lassalle 2008). Analysen viser således, hvordan de ellers så dominerende jurister langsomt taber terræn til økonomer, ikke bare ved en gradvis fortrængning fra centrale generaldirektorater, men også fordi juristerne i stigende grad erkender behovet for supplerende økonomiske kompetencer for at klare sig i kommissionens arbejdsgange (ibid.: 5-6). Lignende studier er blevet foretaget med fokus på EF-domstolen og kredsen af dommere, og her har der specielt været fokus på sociale netværk og familierelationer blandt de første dommere (Cohen 2008).

Transnationale felter

De her omtalte og lignende studier har alle bidraget til en bedre forståelse af den gradvise institutionalisering af EU og til en synliggørelse af, hvordan forskellige elitegrupper rekrutteres til, formes af og selv bidrager til omformningen af EU-institutionerne. Der er dog en række kritikpunkter, som kan fremføres imod disse studier. Overordnet set bygger de på den antagelse, at EU-institutionerne befolkes af elitegrupper, og det bliver derfor elitegruppernes rekruttering og sociale karakteristika, der i sig selv bliver undersøgelsens objekt. Det indebærer to problemer. For det første bliver det tilknytningen til forskellige EU-institutioner, der kommer til at afgrænse den population der studeres. Det er meget sandsynligt at ressourcemæssige og forskningspraktiske hensyn har betydning for en sådan afgrænsning, men konsekvensen er, at det bliver institutioner og ikke felter, der studeres. Ved at gøre EU-institutionerne til det privilegerede objekt kommer sådanne studier let til at bidrage til konstruktionen af disse institutioner som centrale i konstruktionen af Europa (for en diskussion af den sociale konstruktion af det centrale og det lokale se Bourdieu 2005: 126-7). For det andet er den sociale betydning af de mønstre og processer der studeres ofte skjult i disse studier. Fordi det alene er elitegrupper og ikke deres praksis der studeres,

har studierne vanskeligt ved at pege på bestemte sociale karakteristikas betydning. Hos Bourdieu var statskonstruktionen en proces, der handlede om koncentrationen af kapital og foreningen af en række nationale markeder for økonomiske, kulturelle og symbolske goder (Bourdieu 1991, 1998). På samme måde kan konstruktionen af et europæisk magtfelt ses som en proces, der forandrer og fastsætter vekselkursen mellem forskellige kapitalformer ved at bringe dem i relation til hinanden i en række transnationale felter. Men uden en klar forståelse af, at dette spil fortsat er åbent og at konkrete tiltag gør en forskel, kommer de omtalte elitestudier hurtigt til at fremstå som studier af elitegrupperes interne slagsmål, der ikke har betydning for, hvordan Europa konstrueres. I det følgende vil vi lidt mere udførligt diskutere tre studier, der i højere grad tager højde for disse problemstillinger.

Det første er Dezalay og Garths (1996) studier af internationale juridiske felters gradvise opkomst i bogen *Dealing in Virtue*. Som Bourdieu fremhæver i bogens forord (Bourdieu 1996a:vii-viii) bruges feltbegrebet her til at erstatte spontane og prækonstruerede termer som 'globalisering' med systematiske og empiriske studier af internationaliseringsprocesser. Ved at interviewe hovedaktørerne i felternes udvikling viser Dezalay og Garth, hvordan felterne opstår og udvikles, samt hvordan der sker eksport og import af forskellige former for ekspertise og ret. For at bryde med eksisterende forestillinger fokuserer Dezalay og Garth på aktørerne, idet de skriver en kollektiv relationel biografi over feltets udvikling. Hermed viser de, hvordan forskellige aktører med signifikante former for social og kulturel kapital promoverer forskellige ideer, praksisser og retslige modeller. Det er via import og eksport af sådanne symbolske former internationaliseringen eller globaliseringen sker. Styrkeforholdet mellem forskellige agenter bidrager til mulighederne for eksport og import og international kapital benyttes i nationale arenaer til at promovere visse symbolske former. I *Dealing in Virtue* viser Dezalay og Garth, hvordan den internationale udvikling kan ændre metoder for konfliktløsning mellem virksomheder nationalt og de viser hvordan internationale markeder og transnationale institutioner udvikles. Frem for at fokusere på institutioner undersøger de transnationale felter, hvori institutioner og institutionernes agenter spiller en rolle. I deres interviews fokuserer de på aktørernes livsbaner, hvorved de ser forskelle og ligheder mellem personernes måde at agere på i feltet samt forskelle og ligheder i former for kapital. I undersøgelse af aktørernes livsbaner kommer det frem, at de ofte virker som 'dobbeltagenter', dvs. at de arbejder med flere agendaer på samme tid. De kan f.eks. virke som politikere i EU samtidig med, at de nationalt er anerkendte som EU forskere (for diskussion af metoden se Hammerslev 2009).

Inspireret af Dezalay og Garth undersøger Hammerslev (2006, 2007a, 2007b) EU-udvidelsen mod Østeuropa med Bulgarien som case. Frem for at tage udgangspunkt i de enkelte nationalstaters og EUs optagelsesforhandlinger med de Østeuropæiske lande, de politiske ledere og den officielle historie fokuseres der på de enkelte aktører bag udvidelsens retlige betingelser: Måden hvorpå EU sammenstykke deres assistance programmer, producerede optagelseskriterierne, relationerne imellem EU og Østeuropa. Ved således at anvende et feltperspektiv med fokus på de enkelte aktører ses det, at EU-institutionerne ikke var de eneste, der påvirkede udvidelsen. Amerikanske jurister, økonomer etc. var i høj grad også involveret i processen. Ved at ændre

forskningsspørgsmålene fra klassiske beskrivelser af de institutionelle processer og formelle regler stiller Hammerslev spørgsmålene: 1) hvem deltog i udvidelsesprocessen både i øst og vest? 2) er der forskel i måderne vestlige agenter skaber udvidelsesprogrammerne? og 3) ses denne forskel afspejlet i måden disse programmer eksporteres og importeres på? Den relationelle biografiske metode bliver således en måde at bryde med logikken om EU og det udenrigspolitiske etablissemnts selvopfattelse af, hvordan udvidelsen foregik. Herved brydes med forestillingen om, at det var specifikke elitegrupper, der deltog i forandringsprocesserne ligesom der brydes med politiske partiers selvrepræsentation. Ved netop at fokusere på individernes biografier kan sammenhængen til tiden under det kommunistiske parti ses, hvilket gør at en historisering kan foretages.

Slutteligt skal nævnes Cohens (2007, 2008a, 2008b) undersøgelser af, hvordan bestræbelserne for en fælles europæisk forfatning for alvor tog form i efterkrigstidens Europa. Mens forfatningsbestræbelserne, som Cohen skriver, var tæt relateret til det amerikanske udenrigspolitiske establishment, forsøgte en lille gruppe jurister delvist gennem den nyskabte European Court of Justice (ECJ) at skabe en transnational institution baseret på europæiske retlige principper. EF-domstolen, som den kom til at hedde på dansk, blev central for integrationen af Europa i en form for føderalisme. Selvom Europa endnu ikke har fået en fælles forfatning betød disse bestræbelser, at der blev skabt en fælles europæisk retlig tradition med sin egen juridiske videnskab (EU-ret) og med stor indvirkning på medlemsstaterne. Der blev med Cohens ord skabt ”constitutionalism without a constitution”. Men ved at undersøge, hvem der stod bag bestræbelserne for at skabe et samlet Europa, samt hvilke ressourcer de havde adgang til, synliggør Cohen de sociale processer bag det, der i dag fremstår som en selvfølgelig proces. Undersøgelserne viser, at de grundlæggende elementer i EU-retten er skabt af en lille gruppe særdeles ressourcestærke amerikanske og europæiske jurister som havde tætte relationer til hinanden. Og EF-domstolen, som i dag fremstår som en velinstitutionaliseret og objektiv størrelse, viser sig at være en institution, som nogle agenter på et tidspunkt valgte at investere deres ressourcer i for at tilegne sig international kapital.

Set ud fra Dezalay og Garths relationelle biografiske strategi kunne dette naturligvis sammenkædes til enkelte individers samlede bestræbelser, således at den makrostrukturelle fortælling undersøges ud fra individernes mikrohistorier. Herved afspejles makrostrukturene i individerne og individernes strukturerede mikrohistorier skaber makrostrukturene. Som disse tre studier viser ved at undersøge genesen af specifikke retlige subfelter, er det særdeles ressourcestærke agenter, som deltager i konstruktionen af transnationale felter. Disse nationalt ressourcestærke agents ressourcer, oprindelige nationale habitus og måder at praktisere blev siden hen brugt i skabelsen af det transnationale og internationale, og sådanne internationale strategier kunne igen benyttes nationalt som ekstra internationale ressourcer.

Empirisk giver studierne også en indgang til, hvordan vi kan undersøge transnationale felter på trods af de problemer undersøgelserne medfører. Hvor Dezalay og Garth (1996, 2002) har vist vejen for, hvordan man via omfattende interviews afdækker internationale arenaers opkomst, benytter Cohen materiale fra diverse arkiver og

forsøger i nogen grad at kvantificere det. Fælles for studierne er, med Cohens ord, at de metodisk forsøger at undersøge: "... the formation of a European legal field (...) understood both through the internal dynamics and external relations between the multiple European organizations and institutions that resulted from European integration ... and through the interrelations of these specifically European organizations and institutions that resulted from Globalisation processes" (Cohen 2007).

Særligt Cohens studie kan man kritisere for at fokusere for entydigt på jurister og deres skabelse af et europæisk retligt felt. Men et fokus på retten er der som sådan ikke noget underligt ved. Jurister var, som en af de første statskundskabsforskere inden for EU-rettens område, Stuart Scheingold, skrev, "the middlemen" i den europæiske konstruktion og de medfølgende muligheder for nationale agenter (Scheingold 1971). Faren ved at fokusere så entydigt på udviklingen af retlige instrumenter eller retlige institutioner som EF-domstolen er, at argumentet hurtigt kan blive selvfølgerligt: At jurister skabte et EU-retligt felt. For spørgsmålet er, om ikke der var langt flere forskellige typer af eksperter med forskellige typer af viden, uddannelser og interesser, som deltog i konstruktionen af Europa, hvor ret alene var et element? Den forskningsmæssige indgang via institutioner, som EF-domstolen, er naturlig, da det forenkler selve forskningen og skaber en indgang til nogle af hovedaktørerne. Så ved at benytte retten og jurister skabes en indgang til et større spil om Europa og konstruktionen af et europæisk magtfelt, og herved åbnes op for en mængde agendaer og logikker, som også berører økonomi, kultur, uddannelse etc.

Afslutning: Mod en reflektiv sociologi om EU

Med denne artikel har vi forsøgt at pege på nogle ansatser til et egentligt forskningsprogram om EU byggende på Bourdieus refleksive sociologi. Artiklen argumenterer for det første for, at den refleksive sociologis værktøjer er særdeles anvendelige, når man undersøger transnationale institutioner. Ved at gå fra institutioner og grupper af agenter til at undersøge felter fremhæves det relationelle spil mellem de agenter, der løbende producerer og reproducerer de institutioner, som ofte er udgangspunktet for traditionel EU forskning. Ved at undersøge de ressourcer forskellige agenter investerer i overnationale institutioner og symbolske kampe, der er involveret i konstruktionen af EU, flyttes fokus fra EU-institutionerne til de grupper af politikere, embedsmænd, jurister, lobbyister og mange andre, der befolker disse institutioner. Ved at fokusere på disse gruppers relationer til hinanden flyttes fokus endnu en gang, så det bliver synligt, at de er agenter i transnationale felter, hvor et utal af forskellige strategier er på spil og hvor alle agenter potentielt er dobbeltagenter, fordi værdien af både nationale og internationale ressourcer er på spil. De er med andre ord agenter i et europæisk magtfelt, hvor vekselkursen og styrkeforholdet mellem et utal af nationale og internationale kapitalformer er på spil. I dette spil er agenterne ikke blot repræsentanter for forskellige overnationale institutioners interesser, men er selv agenter, der – bevidst som ubevidst – gør brug af disse overnationale institutioner for at fremme deres egne interesser. Denne dobbelthed er et centralt element i analyser af disse felter.

Belært af Bourdieus undersøgelser af Staten er det dog samtidig vigtigt at fastholde, at der ikke kun er tale om alles kamp mod alle for at opnå positioner i et mere eller mindre institutionaliseret rum. Der er også tale om en stiltiende arbejdsdeling mellem grupper, der alle bidrager til en kontinuerlig institutionaliseringsproces, der samtidig er en proces, hvor forskellige kapitalformer gradvist koncentrerer og monopoliseres i en række EU-institutioner. En historisering af EUs institutionelle og strukturelle udvikling må derfor ikke forfalde til en fremstilling af kampen mellem forskellige gruppers selvrepræsentationer, men må også synliggøre, hvordan de alle qua deres deltagelse i en række transnationale felter bidrager til at opbygge, reproducere og udbrede bestemte forestillinger om EU (se f.eks. Dezalay 2007). Da denne kollektive produktion, reproduktion og udbredelse af forestillinger om EU-institutionerne og mere bredt om den politiske proces, der har skabt dem, er et væsentligt element i de symbolske kampe, er det nødvendigt at gå reflektivt til værks og tydeliggøre at forskning, forlag, tænketanke etc. ofte spiller en væsentlig rolle i produktionen af de symbolske repræsentationer, der forsøger at beskrive bestemte udviklinger.

Der er fortsat en række udfordringer for udviklingen af en reflektiv sociologi om EU. Det er ganske ressourcekrævende at historisere relationerne mellem agenter, at skrive deres kollektive biografier og derved synliggøre bestemte institutioners sociale oprindelse. Men derfor tages der også ofte udgangspunkt i de store skelsættende begivenheder og 'høj-politiske' emner, som demonstreret ved bl.a. Cohens fokus på spillet om forfatningstraktaten. Derved reproduceres forestillingen om, at dette er en vigtig begivenhed, og analyserne af de mange 'lav-politiske' processer overlades til institutionelle analyser.

Litteratur

- Beauvallet W. og S. Michon 2009. From notables to specialists: European Parliamentarians and the Construction of New Political Roles. *Etudes Europeennes* 9.
- Bourdieu P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1992. Thinking About the Limits. *Theory, Culture and Society* 9 (1): 37-49.
- Bourdieu, P. 1996a. Foreword. In *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*, red. Y. Dezalay og B. G. Garth, vii-viii. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. 1996b. *The State Nobility - Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1996c. *The Rules of Art - Genesis and Structure of the Literary Field*. Polity Press: Cambridge.
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 1998. On the Fundamental Ambivalence of the State. *Polygraph* 10: 21-32.
- Bourdieu, P. 2001. *Das politische Feld: Zur Kritik der politischen Vernunft*. Konstanz: UVK Verlag.
- Bourdieu, P. 2004a. From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic Field. *Constellations* 11 (1).
- Bourdieu, P. 2004b. The Mystery of the Ministry: From Particular Wills to the General Will. *Constellations* 11 (1).
- Bourdieu, P. 2005. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity.

- Bourdieu P., J-C Chamboredon og J-C Passeron 1991. *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P. og L. Wacquant 1996. *Refleksiv sociologi - mål og midler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu P., og L. Wacquant 2005. The Cunning of Imperialist Reason. In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, red. L. Wacquant. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2010. Modstridende interesser i staten. *Praktiske grunde* 1-2: 121-134.
- Cohen, A. 2007. Who are the Masters of the Treaties? Law and Politics in the Birth of European Constitutionalism. *Praktiske Grunde - Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 2: 20-33
- Cohen, A. 2008a. Scarlet Robes, Dark Suits: The Social Recruitment of the European Court of Justice. *EUI Working paper*, vol. 2008/35.
- Cohen, A. 2008b. Transnational Statecraft: Legal Entrepreneurs, the European Field of Power and the Genesis of the European Constitution. In *Paradoxes of European Legal Integration*, red. H. Petersen et al, 111-127. Asgate: Aldershot.
- Dezalay, Y. 2007. From a Symbolic Boom to a Marketing Bust: Genesis and Reconstruction of a Field of Legal and Political Expertise at the Crossroads of a Europe Opening to the Atlantic. *Law & Social Inquiry* 32/1: 161-181.
- Dezalay, Y. og B. G. Garth 1996. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Field*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dezalay, Y. og B. G. Garth 2002. *Global Prescriptions: The Production, Exportation, and Importation of a New Legal Orthodoxy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Dianteuil, E. 2003. Pierre Bourdieu and the sociology of religion: A central and peripheral concern. *Theory and Society* 32: 529-549.
- Georgakakis, D. & J Weisbein 2010. 'From above and from below: a Political sociology of European Actors' i *Comparative European Politics*, vol. 8, s. 93-109
- Georgakakis D. og M. de Lassalle 2007. Who are the Directors-General? European construction and Administrative Careers in the comission. *Paper based on EU-CONSENT workshop 'The Commission and the European Civil Service' Paris 21-22 June 2006*.
- Georgakakis D. og M. de Lassalle 2008. Where have all the lawyers gone? Structure and transformations of the top European Commission officials legal training. *EUI Working paper RSCAS* 2008/38.
- Guiraudon V. og A. Favell 2007. The Sociology of European Integration. Paper presented at European Union Studies Association (EUSA) 10 th Biennial Conference, May 17-19.
- Haas, E. B. 1958. *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press.
- Hammerslev, O. 2006. The Construction of the Dominant Position within an International Field of Legal Assistance. *Retfærd. Nordic Legal Journal* 29 (3): 64-79.
- Hammerslev, O. 2007a. Konstruktionen af et internationalt felt af retlig assistance: USA, EU og to forskellige produktionsmetoder. *Praktiske Grunde. Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1: 4-15.
- Hammerslev, O. 2007b. Reform strategies around the Bulgarian judicial branch: Social struggles converted into struggles about court reforms. In *Judicial Reforms in Central and Eastern Europe*, red. R. Coman, J-M de Waele, 135-155. Brugge: Vanden Broele.
- Hammerslev, O. 2009. At afdække transnationale felter via interview: interview med elitepersoner. In *Refleksiv Sociologi i Praksis*, red. O. Hammerslev, J. A. Hansen, I. Willig, 78-100. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hammerslev, O. og J. A. Hansen 2009. Indledning. In *Refleksiv Sociologi i Praksis*, red. O. Hammerslev, J. A. Hansen, I. Willig, 11-36. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, J. A. & O. Hammerslev 2010. Bourdieu og staten. In *Praktiske grunde*, nr. 1-2: 11-22.
- Hoffmann, S. 1966. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western

Europe. *Daedalus* 95 (3): 862-915.

- Kauppi N. 2003. Bourdieu's political sociology and the politics of European integration. *Theory and Society* 32: 775-789.
- Kauppi, N. 2005. *Democracy, social resources and political power in the European Union*. Manchester: Manchester University Press.
- Kauppi N. og M. R. Madsen 2007. European Integration: Scientific Object or Political Agenda? *Praktiske Grunde. Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1: 28-31.
- Lebaron, F. 2003. Pierre Bourdieu: Economic models against economism. *Theory and Society* 32: 551-565.
- Moravcsik, A. 1998, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. London: UCL Press.
- Rasmussen, M. 2009. Supranational governance in the making - Towards a European political system. In *The history of the European Union - Origins of a trans- and supranational polity 1950-72*, red. W. Kaiser, B. Leucht, M. Rasmussen, 34-55. New York: Routledge.
- Scheingold S. A. 1971. *The law in political integration: the evolution and integrative implications of regional legal processes in the European community*. Cambridge, Mass.: Center for International Affairs, Harvard University.
- Wacquant L. 1993. From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on La Noblesse d'Etat. *Theory, Culture & Society* 10 (3): 19-44.

Om studier af sundhed mellem Nikolas Rose og Pierre Bourdieu

Kristian Larsen og Kim Esmark

Hvordan kan man anskue et fænomen som sundhed fra sociologisk hold? I artiklen her vil vi skitsere og diskutere to mulige perspektiver. Udgangspunktet er den engelske biolog-psykolog-sociolog Nikolas Rose, der forelæste i København i 2006 i kombineret Hexis/DPU-regi,¹ og hans Foucault-influerede betragtninger i bogen *Livets politik. Biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. Århundrede* (Rose 2009).² Overfor Rose forsøger vi dernæst at skitsere en tilgang til sundhed baseret på begreber og tænkemåder hentet fra Bourdieu.

Med Rose og Bourdieu har vi at gøre med to fremherskende paradigmer som aktuelt har en vis tyngde i sociologiske studier med fokus på sundhed.³ Spørgsmålet vi vil forfølge er dels hvorvidt der er synapser mellem de to, dels hvad det er Bourdieu – der jo ikke selv arbejdede specifikt med 'sundhed' – kan lægge til i forhold til Roses arbejde. Her vil vi især pege på muligheden for at tænke sundhed med afsæt i Bourdieus kernebegreber om historisering, kapital, habitus, felt og symbolsk vold. Med andre ord: *Hvorfor Bourdieu* når det handler om akkurat sundhed?

Der er langt fra tale om færdigarbejdede ideer. Som det vil fremgå, er det ikke helt enkelt at relatere og sammenligne positioner, der måske ikke er placeret i samme felt, som ikke stiller de samme spørgsmål, som ikke 'spiller det samme spil' – og som vi måske heller ikke selv har fuldt overblik over. Alligevel forekommer det os meningsfuldt at prøve. Det er under alle omstændigheder et grundvilkår og en drivkraft i videnskab, at vi hele tiden er 'in progress' eller i hvert fald 'in process'. Og med videnskabshistorien og særligt den historiske epistemologi ved man jo i hvert fald, at al viden har karakter af 'sandt indtil videre'.

Nikolas Rose

Nikolas Rose (f. 1947) er professor i sociologi ved Centre for the Study of Bioscience, Biomedicine, Biotechnology and Society (BIOS), der blev etableret i 2003 ved London School of Economics and Political Science. Roses arbejde vidner om

-
- 1 "Are developments in the life sciences changing our ideas of normality and abnormality?", torsdag d. 26. oktober 2006, Danmarks Pædagogiske Universitet, arrangeret i samarbejde med Hexis.
  - 2 Dertil Rose 2007 og personlige samtaler med Rose i forbindelse med hans foredrag på DPU og ved konferencen *Embodiment and the State* i Odense i oktober 2006 samt ved besøg i London i efteråret 2007.
  - 3 Af forfatterne til denne artikel har Kristian Larsen i en årrække været optaget af at udvikle viden om sundhed, sundhedsprofessioner, sundhedsuddannelse m.v. med afsæt i Bourdieus sociologi, dels som forsker, dels som underviser, i læsegrupper og i arbejdet med Hexis. Blandt de inspirationskilder, der har været i spil i bl.a. læse- og studiegruppen "Enhed for læring i sundhedsvæsenet" (DPU), som har samlet skiftende studerende på master-, kandidat- og ph.d.-niveau fra DPU og andre universiteter, er Bachelard, Canguilhem, Spradley, Kvale, Wittgenstein, Goffman, Foucault, Dean, Mol, Latour og Nikolas Rose.

hans baggrund indenfor biologi, psykologi og siden hen sociologi. Han er, som han selv formulerer det, en tvivlende Foucault inspireret forsker og han arbejder med de komplekse relationer mellem livsvidenskaberne – særligt molekylærgenetik, neurovidenskab og ikke mindst psykofarmakologi – og formningen af, hvad det er at være menneske.

Det er en grundpointe hos Rose, at medicinalindustrien og genteknologien, ikke ad omveje, men direkte er med til at skabe, genskabe og omforme subjekter, herunder lægge nye rammer for hvad der er normalt og u-normalt. I samtidens livsvidenskaber er det selve menneskets forståelse af hvilken slags væsner de er, der er på spil. Biomedicin har således ikke kun ændret vores forhold til sundhed og sygdom. Vi er begyndt at relatere til os selv som somatiske individer, dvs. individer, der i stigende grad erfarer, handler og udlægger sig selv som kroppe i en biomedicinsk diskurs (Rose 2007). Når bioetikere taler om menneskets sjæl og den slags ting, peger de også på det faktum at disse nye teknologier,⁴ der synes at virke ind på selve vores karakter, vores egenskaber og vores væren som mennesker i det hele taget, producerer nogle transformationer, der er endnu mere fundamentale og problematiske end en usikker verden af terror og konventionelle udefrakommende trusler.

Disse transformationer involverer også, at der er kommet nye spillere på scenen og at staten nu kun spiller en perifer rolle.⁵ Rose betegner staten i dag gennem termer som den 'bemyndigende stat', den 'faciliterende stat' eller staten som 'inspirator' eller 'igangsætter'. Staten skal ifølge ham stadig være ansvarlig for den generelle sundhedspolitik med opretholdelse af kloakering, regulering af salg af fødemidler samt tilsyn med vitaminer, fluor i vandet og lignende. Men mere præcist påpeger Rose, at staten "forsøger ... inden for et sådant sundhedsfremmende miljø, at befri sig for nogle af de ansvarsområder, den erhvervede sig igennem det tyvende århundrede, nemlig ansvaret for at sikre individerne imod konsekvenserne af sygdomme og ulykker." (Rose 2009: 98)

Ifølge Rose selv ligger hans arbejde i forlængelse af Foucault (styring, biopolitik, idehistorie) og også Canguilhem (det normale og patologiske) og Bachelard (nejfilosofien) står centralt i hans tekster. Inspireret af regeringskunst (governmentalities), subjektivitet og selvteknologier hævder Rose, at den moderne regeringskunst i såkaldt avancerede liberale demokratier ikke sætter sig igennem under tvang, men ved at skabe subjekter, der tænker om sig selv, at de er frie væsner. Konflikter vil som sådan ikke

---

4 Her skal man tænke teknologier som blandt andet involverer visualiseringsteknikker, dvs. det forhold at dele af den indre organiske krop er blevet gjort synlig om end konverteret fra kød til billede og som sådan genstand for indsigt og forarbejdning. Rose taler om f.eks. mammografi, ultralyd, fosterbilleder og for hjernens vedkommende EEG undersøgelser, PET, SPECT, fMRI-scanninger m.v. (Rose 2009: 40)

5 Rose taler om en reorganisering af statsmagten, særligt vedrørende sundhed og reproduktion. En række ansvarsområder er uddelegeret til kvasi-autonome regelskabende grupper (for eksempel bioetiske kommissioner), til private virksomheder (som private fertilitetsklinikker og bioteknologiske virksomheder, som sælger produkter som gentest direkte til forbrugerne) og til professionelle grupper (som for eksempel lægesammenslutninger), som bliver reguleret "på afstand" af magtfulde mekanismer som regnskabsrevisioner, normfastsættelser, standarder og referencepunkter (benchmarks) og budgetter. Disse modifikationer af regeringernes rationaler og teknologier har også medført en stærkere vægt på individers ansvar for at forvalte deres egne anliggender, for at sikre deres egen tryghed med et klogt øje på fremtiden.

opstå på baggrund af forskellen mellem frihed og tvang, men i forhold til forskellige udgaver af friheden og deres konsekvenser. Desuden inddrager Rose Marx og Althusser samt ikke mindst sine kolleger (f.eks. Novas) og tidligere og nutidige forskere (filosoffer, idehistorikere, sociologer, etikere), der er relevante for området (Good, Lock, Wittgenstein, Beck/Giddens, Habermas, Bauman).

Rose er ikke en klassisk empiriker, der – som f.eks. Bourdieu – selv konstruerer data via observation, interview eller spørgeskemaundersøgelser. Han opsøger og motiveres i stedet af tendenser i samtiden f.eks. fra forskningen på det molekylære niveau samt viden om lægemiddel- og biotekindustrien. Hans argumentation tager form i en løbende dialog med forskere, klinikere og patienter m.v. som er optaget af de problematikker som han studerer. Han er ikke mindst i løbende dialog med sig selv og sine egne måder at tænke på og der fremkommer ofte sætninger som: Jeg har tidligere ment, at... men det er tydeligt nu, at det er for enkelt. Pointerne udvikles løbende under inddragelse af andre(s) perspektiver, reservationer og præciseringer, det fremgår i indhold, referencer og opbygning af kapitlerne.

Rose er ikke optaget af hvordan verden 'er', hans fokus er en mulig forandring af 'rum for erfaring'. Der angives ikke hvordan samfund, menneske eller viden 'er', men der beskrives et sprogligt/diskursivt rum af muligheder indenfor hvilket samfund, menneske og viden bliver til, dvs. et erfaringsrum som det erfares. Med et hint til Giddens og Beck pointerer han, at han ikke siger noget om, hvorvidt mennesket 'er' blevet noget andet, f.eks. mere reflektivt. Hans analyser angår spørgsmål om, hvad mennesker 'tror de er'.

Netværkstænkning og samtidsdiagnose

I den netværkstænkning eller kredsløbstænkning som Rose trækker på, ser han ikke staten eller andre positioner som egentlige kraftcentre. Staten er ikke central i analyserne af de transformationer som lægevidenskaben eller menneskelivet gennemgår, og særligt ikke hvad angår de sidste 50 år. Men det er andre typer af kraftcentre – professioner, sammenslutninger af patienter, teknologier, forskningsaktiviteter eller markedsinteresser – heller ikke. I forhold til staten er den overordnede tænkning, at staten 'giver afkald' på områder, snarere end at den 'trækker sig' eller 'fortrænges' f.eks. af biomedicinen eller markedsinteresser. I Roses samtidsdiagnostik eller behov for at diagnosticere som han selv siger, beskrives ingen 'motor', initiator eller primær kilde bag de forandringer han beskriver. Der gøres heller ingen antrit til at analysere den kraft hvormed de enkelte faktorer virker ind på forandringerne, f.eks. biomedicinsk forskning, kapitalinvestorer eller patientsammenslutninger. Der beskrives derimod et 'kredsløb', et 'felt af interesser', en 'håbets økonomi' (se f.eks. Rose 2009: 183 om håbteknologier).⁶

---

6 Rose var nysgerrig, da Kristian Larsen i oktober 2006 præsenterede et forsøg på grafisk (feltanalysekort) at tænke og illustrere et tænkt medicinsk felt (f.eks. Larsen 2005) med dominerende positioner (dominerende økonomisk orienterede lægemiddelindustri og forskningspositioner) i forhold til dominerede positioner (repræsentanter for fagforeninger eller patientorganisationer m.v.). Men han afviste dominansrelationen og topografien. Han illustrerede på modellen, at der

Rose kan karakteriseres som en art samtidsdiagnostiker, hvor det metodiske princip, som det siges i indledningen af Huniche (Rose 2009: 11), er at starte med et problem i samtiden for derefter at spore de kontingente historiske omstændigheder som har givet problemet mulighed for at materialisere sig. Der er tale om en optagethed af begivenhederne i deres egen ret, en kultivering af tålmodigheden til at indsamle små detaljer og se på, hvordan begivenheder er både forskelligartede, komplekse og sammenvævede. Begreberne er fleksible, så de kan frigøre tanken og ikke fængsle den (Rose 2009: 12-13).

Rose undersøger, hvorvidt vi kan tale om emergens, dvs. fremvækst af en ny livsform.⁷ Han tegner en forløbig kartografi over en emergent livsform og et udkast til en historie om de potentielle fremtider, denne livsform er et udtryk for (Rose 2009: 30). Grundfiguren er inspireret af Foucault og antagelsen om en forandring fra hvordan staten/kongen styrede borgerne gennem at tildele og distribuere borgerskab. Her var fokus på nationalitet, fysiske opdelinger/rum og territorier. Aktuelt ser vi, at det at være menneske er under forandring, fokus er nu på det biologiske, som et relativt nyt medie gennem hvilket denne formning kan ske. I et overordnet historisk rids gør Rose i forlængelse og udvikling af Foucault rede for, hvordan de livspolitiske bekymringer i det 18. og 19. århundrede var rettet mod generel sundhedspolitik, fødsels- og dødsrater, epidemier, kontrol med vand, kloak og fødevarer. I det 20. århundrede gik bekymringen snarere på angst for nedarvning af biologisk konstitution, på værn om nationen eller folkestammen. Sluttelig er livspolitik og bekymring i det 21. århundrede blevet rettet mod kontrol, omformning og udvikling af det enkelte menneskes livsevner. Her ligger fokus på at optimere stofskifte, organer, hjerne, livslængde (det molekylære niveau, stamceller, intelligent medicin) (Rose 2009: 28-29).

Det er særligt de sidste 50 år, der optager Rose, og han siger om de forandringer der er sket i denne periode:

Vi har således set en intensivering og generalisering af de sundhedsfremmende strategier, som blev udviklet i det tyvende århundrede, parret med fremvæksten af en privat sundhedsforsikringsindustri, som forstærker de forpligtigelser, individerne og familierne har til at overvåge og forvalte deres egen sundhed. Alle borgere må nu blive aktive partnere i kampagnen for sundhed og acceptere deres eget ansvar for at sikre deres egen velfærd. Organisationer og fællesskaber ansføres også til at påtage sig en aktiv rolle i sikringen af deres ansattes og medlemmernes sundhed og velfærd. Denne nye 'vilje til sundhed' bliver i stigende grad udnyttet af virksomheder, der strækker sig fra medicinalindustri til fødevarerbutikker. Og en hel række pressionsgrupper, kampagneorganisationer og selvhjælpsgrupper opfylder nu det rum af ønsker, bekymringer, skuffelser og skavanker, der ligger mellem viljen til sundhed og oplevelsen af dens fravær. Inden for dette komplekse netværk af kræfter og forestillinger styres individernes sundhedsrelaterede aspirationer og adfærd 'på afstand' ved at forme de måder, de forstår og iscenesætter deres egen frihed på. Biopolitikken opererer i dag ikke længere på et problemområde der defineres af befolkning, kvalitet, territorium og nation (Rose 2009: 98).

Biopolitikken i dag afhænger således af følgende faktorer:

---

var tale om gensidige forbindelser dvs. 'netværk' frem for den i figuren skitserede 'top down' tænkning.

7 Begrebet er inspireret af Stefan Beck og Michi Knecht som arrangerede conference om disse temaer. "Vi kan forstå begrebet livsform som en bestemt måde at tænke over og udleve sin eksistens på i overensstemmelse med visse regler og præmisser" (Rose 2009: 119, med flere uddybninger).

- omhyggeligt arbejde i laboratoriet i skabelsen af nye fænomener;
- den massive computerkraft i det apparat, der søger at kæde medicinske historier og familiegenealogier sammen med genomiske sekvenser;
- de farmaceutiske virksomheders markedsføringsstyrke, forskningsetikkens reguleringsstrategier, medicingodkendende institutioner og biotekkommissioner;
- den jagt på profit og aktionærværdi, som sådanne sandheder stiller i udsigt (Rose 2009: 56).

Interessenterne, de nye producenter af styring, udgøres således ikke længere af staten eller kongen, men af et netværk af interessenter som biotekindustri, forskere/videnskab, klinikere/ læger og patienter/patientsammenslutninger.

Et belastet genstandsområde

Det kan siges ret enkelt, at for nogle årtier siden var vi tilskuere til, hvordan livet udformede sig og skæbnen var et centralt begreb. I dag, ifølge Rose, er der sket nogle skift som gør det muligt, i hvert fald i tanken, at forholde sig på nye måder til sit liv og dets fortid, nutid og ikke mindst dets fremtid. Vi er ikke blot i stadig højere grad blevet subjekter, det er også via lægemiddelindustrien og forskningen i biologien, biotekvidenskaben m.v. i en ikke tidligere grad blevet muligt og også nødvendigt at forholde sig til sig selv, sin krop, identitet og sundhed.

Hvordan kan man studere det område? Ud fra et historisk epistemologisk perspektiv ville man sige, at det i særlig grad er nødvendigt med et epistemologisk brud og en omhyggelig objektkonstruktion. Hermed menes at hverdagsforestillingerne, herunder mange af de objektkonstruktioner (den måde gennem hvilken man tænker og arbejder med sit objekt på) som er virksomme i filosofien og sociologien, er problematiske som udgangspunkter for analyse. Hvordan kan det være? Fordi området der er nutidigt-fremtidigt, om end der er tale om en historisk belysning, er normativt indlejret og involverer stærke emotioner. Det involverer helt nye former for transformationer af livet. Vi ser således tendenser til at man i dag kan udvirke:

- bedre børn – prænatal diagnostik, embryoudvælgelse, genetisk bearbejdelse af embryoer og adfærdsmodificerende medicin, især i relation til ADHD;
- fremragende præstationer indenfor sporten;
- kroppe uden alder – hele viften af teknologier, der er designet til at forlænge den sunde, menneskelige levetid, samt;
- lykkelige sjæle – hukommelsesforandringer og især forbedringer af sindsstemninger gennem SSRI-medicinfamilien (Rose 2009: 115).

Som sådan er området i udgangspunktet kompliceret, fordi det er indlejret i en kontekst af etik, normativitet og moral.

Rose bestræber sig på at skabe afstand til den type normativitet. Han påpeger, at Francis Fukuyama og andre er bekymrede i forhold til det moralske og etiske, samt i forhold til spørgsmål om social ulighed i sundhed m.v. Rose siger at de frygter, at folk vil bruge medicin på designerbasis til at designe og tilpasse deres stemninger, deres lyster og deres intelligens i forhold til deres egne verdslige ønsker. Det antages at dette

vil ændre noget fundamentalt ved menneskets natur og at det vil afskære forbindelsen til de virkelige betingelser, hvorunder mennesket lever, og dermed berøver mennesket noget, der er fundamentalt for det, nemlig erfaringen af lidelse og sorg samt erkendelsen af, at vi alle bliver syge og dør. Direkte adspurgt hvorvidt han interesserer sig for disse spørgsmål, svarer Rose: ”Ulighed og uretfærdighed ligger mig meget på sinde! Men jeg kan bare ikke se forskellen på at forsøge at forbedre udsigterne for ens barn ved brugen af medicin eller ved at sende dem på en eller anden dyr kostskole” (Rose 2007). Desuden mener han, at bekymringerne er baseret på en overdreven tro på, i hvilken grad den nye medicin faktisk kan skabe en præcis og beregnelig ændring af menneskets evner og egenskaber.

Forskningsobjektet der tematiserer ’bedre børn’ eller ’kroppe uden alder’ er gennem mediekonstruktioner stærkt normativt ladet i betydningen løbende vurderet og bedømt ud fra en række interesser. Hvordan håndterer Rose dette, at hans objekt i samtiden er så stærkt aktualiseret og bedømt? Han bestræber sig på at være maksimalt beskrivende og han anvender begreberne ’kartografi’ og ’mapping’ om sin arbejdsmåde. Direkte adspurgt om forandringer i velfærdsstatens måder at agere på i forhold til tvang, samtykke og normalitet, spørger han selv retorisk tilbage: ”Er det tvang, når sundhedssystemet ikke tillader en operation med mindre patienten holder op med at ryge i seks uger, fordi at der statistisk set er opnået bedre resultater med operationen for ikke-rygere end for rygere?” (Rose 2007) Han fortsætter med at spørge, hvorvidt det er et tvangssystem, som bør udsættes for etisk fordømmelse, hvis patienten kan blive ved med at ryge og forblive nederst på ventelisten eller i stedet vælge at opgive røgen for at få sin operation! Rose svarer selv med følgende: ”Jeg vurderer ikke den slags sager i det arbejde, jeg laver, men jeg håber på at kunne levere noget materiale, der gør den slags vurderinger mulige”. Som borger og ikke som nutidshistoriker ville han sætte sine penge på lægerne og ikke på rygerne – andre ville gøre det modsatte (Rose 2007).⁸

Rose er således deskriptiv i hele sin tilgang og præsentation til forskel fra typer af ’etikere’ men også videnskabshistorikere, medicinske kritikere m.v. Hans undersøgelser er derfor kritiske, men de er ikke kritikker, som det formuleres. Målet er ikke at bedømme, men at muliggøre bedømmelse (Rose 2009: 12). I afslutningen fremfører Rose en mulig kritik af sit eget arbejde og svarer samtidig på den:

I al den snak om biomagt, hvem har da magten, hvem udøver den og med hvilke formål, hvem vinder, og hvem taber? Der er, kan man sige, for meget beskrivelse og for lidt analyse, for lidt kritik. Hvor så mange afsiger domme, har jeg imidlertid forsøgt at undgå at dømme og blot skitsere en foreløbig kartografi af en emergent livsform og de mulige fremtider, den er et udtryk for, og ved at gøre det undgå at dømme, men, håber jeg, gøre vurderinger mulige (Rose 2009: 324).

---

8 Spørgsmålet om tvang og etik diskuteredes for nylig på tv. Filosof og tilhænger af fri doping i sport Thomas Søbirk Petersen (RUC) argumenterede i debat med Steen Nepper Larsen (forskningscentret Gnosis, DPU) for studenters indtagelse af såkaldte study drugs, kirurgers brug af koncentrationsfremmende stoffer og eliteforskeres anvendelse af andre former for ’hjernedoping’, der på sigt kunne hjælpe dem til at løse videnskabelige problemer som f.eks. kræftens gåde. Det konkurrencestyrede sociale pres for at tage sådanne stoffer, som ifølge Steen Nepper Larsen ville sprede sig i samfundet, anså Thomas Søbirk Petersen for positivt på linie med det sociale pres for at tage en uddannelse, undgå kriminalitet m.v. (Deadline DR2, 6. juni).

Ny optimisme

Rose er ikke ukritisk i sin kartografiske tilgang hvor han blot vil foretage en 'mapping' af tingenes tilstand og de mulige fremtider. I forhold til en politik om livet selv retter Rose en kritik mod "biovirksomhedernes ubønhørlige jagt på profit og aktionærværdi, videnskabsfolks jagt på finansiering og karrieremuligheder, mange lægers tiltrækning af den 'heroiske' medicin snarere end det jordnære arbejde med at behandle og forebygge, samt fremvæksten af en sekulær moral, hvor livet og sundheden er de eneste mål der er værd at forfølge" (Rose 2009; 126). Han fremsætter f.eks. kritik af et fremvoksende økonomisk lukrativt marked for afsætning af iatrogenskabte tilstande (lægevidenskabens ideer, praksisser og personale, jf. Rosenberg 2003: 503). Rose nævner her to lipidsænkende medicinere (Lipitor og Zocor) som er blandt topsælgere i USA i 2003, med en omsætning på respektive 6,3 milliarder og 5,1 milliarder dollars. Det påpeges at høje lipidniveauer, højt blodtryk og lignende indikationer ikke i sig selv er sygdomme. "Det, der her behandles af læger og medicin, er ikke sygdom, men risikoens imperium, som kan udvides og formes næsten i det uendelige" (Rose 2009: 126). Men symptomatisk gør han samtidig opmærksom på og rede for, at den samme nye virkelighedshorisont åbner for fremvæksten af en innovativ ny biologisk borgerskabsetik og en genetisk ansvarlighed. Han fremhæver, at vores somatiske, kropslige, neurokemiske individualitet bliver et felt for valg, fornuft og ansvarlighed (Rose 2009: 70).

Habermas fremhæver bekymringerne der er forbundet med de nye udfordringer. Men Rose belyser også de nye muligheder f.eks. at vi ser fremvæksten af potentialer for nye måder at være menneske på, understøttet af biomedicinens indsigter og de produkter som samtidig udvikles, dvs. fra indsigter om BMI, kolesterol og kostfibre til genom og den tilknyttede plastiske krop, kirurgien, botex og træning. Samtidig ser vi vækst af et varemærked, der køber og sælger biomateriale og organer m.v. Sociologer kan bestræbe sig på objektivering og, inspireret af Durkheim, arbejde på at omforme, i tanken og konstruktionen, det sociale til en 'ting'. Men det viser sig at være kompliceret at tænke sådanne genstande med tilhørende markeder for udbud og efterspørgsler som ting dvs. som blot objekter for analyse. Rose beskriver som en af de muligheder der foreligger, at hvert individ må, kan og faktisk skal opøve sig i at være sin egen sundhedsøkonom. Nye udfordringer vil vise sig: vil der f.eks. være økonomiske interesser i at forske i typer af kroniske eller specielle sygdomme, nu hvor vi ser at det i stadig højere grad er afsætningsinteresser der styrer forskningen? Men igen maner Rose til ny optimisme med tanke på de aktive patienter: "De kræver information af deres læger, forventer succesfulde behandlinger og er tilbøjelige til at klage eller endda gå rettens vej, hvis de bliver skuffet. Sundhed, forstået som et imperativ, for selvet og for andre til at maksimere livskræfterne og den levende krops potentialer, er blevet et nøgleelement i de moderne etiske systemer." (Rose 2009: 51).

Vi ser altså med Rose, at det sunde, det syge, det normale/unormale er udvidet og gjort til objekt for nye former for intervention, interesser og kampe. Livet selv er blevet blotlagt for intervention. Der skabes muligheder for nye former for indgreb i og manipulation af mennesker, men samtidig også muligheder for nye former for kit mellem mennesker. Inde bag ved klassisk sociologiske distinktioner som køn, alder, klasse, etnicitet og religion m.v. er vi alle sammen mest grundlæggende biologiske!

Præ-patienter og somatiske eksperter

Et scenarie er at vi alle bliver vore egne bioetikere, der navigerer vores liv i samråd med eksperter og i dialog med medier om helse og sundhedsfremme. Via en præcis og individuel genetisk, molekylær diagnose kan grundlaget være klart (Rose 2009: 132). Dernæst etableres et samråd med egen læge, hvor vi, dvs. hver enkelt af os, overvejer vore valgmuligheder på nye måder og præmisser.⁹ Det vil sige vi vil blive vore egne statistikere og sundhedsøkonomer, der løbende skaber oversigt og kalkulerer vores egne QALY'er (kvalitetsjusterede leveår) i relation til fordele og ulemper ved den ene eller den anden handling i forhold til sundhed og livet. Vi er alle præ-patienter eller potentielt syge og kan måske på længere sigt med rettidig omhu korrigere og forbedre vores livschancer via indsigter på det molekylære niveau hos os selv og vores familie.

Når man respekterer den grundbeskrivelse som er lagt frem af Rose fremgår det, at vi er aktive i en epoke hvor liv og død, nutid og fremtid ikke er fast funderet som for blot 50 år siden. Livet er ikke længere uforanderligt som en fastlagt gave eller skæbne. Feminister sagde tidligere at "vores krop er vores selv" (Rose 2009: 148). Men krop er ikke mere det samme. Biologi er ikke længere skæbne, dvs. et vilkår som det enkelte individ fødes med og som må forvaltes bedst muligt ud fra de givne biologiske præmisser. Med arbejdet i laboratorierne, med udviklingen af viden om stadig mindre dele af den menneskelige krop, er der ved at etablere sig et nyt marked, hvor nye typer af produkter afsættes.

I Roses diagnose af vores samtid har tyngden af bestræbelser flyttet sig hen mod vores biologiske, vores dyriske liv. "Selve forståelsen af, hvem vi er, af hvilke livsformer vi er, og de former for liv, vi lever, har foldet *bios* tilbage mod *zoé*." (Rose 2009: 122) Spørgsmålet om det gode liv – bios – er i det væsentlige er blevet et spørgsmål om livsprocesserne i vores dyriske liv – zoé.

Set i et historisk perspektiv bliver det med Rose tydeligt, at alle disse forandringer sker i netværk mellem biotekindustrielle interessenter, læger og patientgrupper. Men samtidig gør Rose en del ud af at ikke blot læger, sygeplejersker og patienter er aktører på markedet. Forandringerne har medført, leder til og er sikkert også forårsaget af en fremvækst af en hærskare af grupper af professionelle og terapeuter i tilknytning til sundhedsområdet. Rose taler om somatiske eksperter. Vi ser således råd og interventioner fra læger, sygeplejersker, jordemødre og sundhedsplejersker, men også mange forskellige terapeuter, ikke blot psykoterapeuter, men taleterapeuter, beskæftigelsesterapeuter, kunstterapeuter, fysioterapeuter og en hærskare af andre terapeuter. Der er ernæringseksperter, kosteksperter, sundhedseksperter, eksperter i genoptræningsgymnastik, eksperter i træning og fitness, stofmisbrugskonsulenter, sexkonsulenter, familie- og parforholdskonsulenter, psykiske sundhedskonsulenter og selvfølgelig genetiske konsulenter, familieplanlægningskonsulenter, fertilitetskonsulenter og reproduktionskonsulenter, der alle kan hjælpe med at udforme et liv i sundhedens navn (Rose 2009: 110-111).

---

⁹ Nye helbredsmonitorerende teknologier gør det allerede nu muligt for lægfolk også helt på egen hånd at føre tilsyn med motion, søvn, ernæring ud fra individuelt fastsatte mål – en slags bio-selvovervågning (Goetz 2010).

Bourdieu som inspiration til sundhedsstudier

Fra Rose til den empirisk funderede sociologi: Hvordan kan Bourdieu inspirere overvejelser om sundhedsområdet? Der er som bekendt ingen store empiriske undersøgelser at tage direkte afsæt i – som hvis emnet i stedet for sundhed havde været uddannelse, kulturel smag, sprog, staten eller lignende. På den anden side er det indlysende, at Bourdieus interesse for og begrebsliggørelse af de grundlæggende kropslige aspekter af det sociale udgør en fundamental akse i hele hans tænkning og metode. Som han pointerede ved sin tiltrædelsesforelæsning på Collège de France i 1982 må sociologien nødvendigvis afvise alle former for biologisme, fordi de tenderer mod at naturalisere de sociale forskelle ved at reducere dem til antropologiske invarianter. På den anden side kan sociologien ikke begribe det sociale spil uden at medtænke visse universelle karakteristika ved det, at vi eksisterer som netop kroppe: at vi lever som biologisk adskilte individer, at vi altid er lokaliseret og afgrænset i tid og sted, at vi skal dø og lever med bevidstheden om det (Bourdieu 1982, her efter Lahire 2008: 99). Denne præmis er absolut fundamental for hele Bourdieus praksisteori. Men den peger ganske andre steder hen, end når Rose skriver, at ”måske bør den ’biologiske reduktionisme’ ikke være en årsag til kritik, men give grundlag for en vis optimisme” (Rose 2009: 320), hvorved han tænker på den demokratiserende konsekvens af, at vi alle, ved siden af eller under alt andet, er bygget op af organer, celler, gener, genomer. For Bourdieu er de universelle vilkår, der er forbundet med vores kropslige eksistens, altid kulturelt fortolket og dermed socialt modificeret og differentieret. Det betyder at der i en bourdieu’sk optik altid spørges til de differentierede sociale betingelser for dette eller hint fænomen i den sociale verden og til de dominansrelationer, som forskelle og uligheder implicerer – det gælder også fænomenet sundhed. Magtaspektet er altid med. Her er fra start en vigtig forskel til Rose.

Men hvordan mere konkret gribe tænkning af sundhed an med Bourdieu? Her er mange indfaldsvinkler, men det ville være oplagt at forsøge at undersøge, hvordan et fænomen som sundhed dukker op historisk – et studie altså, af genesen af sundhed som et muligt nyt felt for sundhedsviden samt et parallelt overlappende felt for sundhedsinstitutioner. Det ville i den forbindelse også være relevant at studere den konstruktion af professioner, der samler sig om og søger at monopolisere den viden som konstitueres, herunder ikke mindst at relatere disse videns- og institutionsfelter til et overgribende statsligt magtfelt.

Spørgsmålet kunne lyde: Hvordan har der i et historisk perspektiv etableret sig en ’smag for sundhed’, hvad er produktions- og konsumptionsbetingelserne for dette fænomen som praktik og diskurs? Kan man tale om udvikling af et relativt autonomt felt for sundhedsviden og et felt for sundhedsinstitutioner? Hvordan har det i givet fald etableret sig over tid? Hvad eller hvem regulerer feltet for sundhedsviden og hvilke positioner er dominerende og dominerede i dette felt? Hvem er gatekeeperen i feltet, hvad er doxaen og hvem eller hvad repræsenterer de ortodokse henholdsvis de heterodokse positioner i feltet? Det er ikke mindst relevant at spørge, hvorvidt sundhed udgør et marked, dvs. hvorvidt investeringer i kroppen, som en dimension af en kulturel kapital, er blevet en distinktiv egenskab. En ting er at løbe, spise, drikke som del af en form for velvære. Noget andet er om løbeturen virker som en kapital i forhold til social klassifikation, arbejdsmarked, m.v.

Der er tale om mange spørgsmål og her skal blot fremhæves nogle enkelte ansatser til at skitsere et sådant muligt felt for sundhedsviden. Her signaleres altså ikke, at der 'er' udviklet et sådant relativt autonomt socialt kampfelt, med alle de kriterier som man ville kunne vurdere dette ud fra. Det siges blot, at det virker meningsfuldt at se, hvor langt man kan komme i at beskrive og forklare sundhedsområdet med feltbegrebet som analytisk værktøj.

Skitser til måder at tænke sundhed som felt¹⁰

I et langt historisk perspektiv skulle vi altså rekonstruere opkomsten af smagen for sundhed og spørge, hvordan efterspørgslen efter sundhed og sundhedsprodukter er produceret. Der skulle også spørges, hvordan markedet samtidig konstituerer forskelsstrukturer dvs. smag og afsmag for produkterne. Man burde undersøge en række fænomener og hvordan de over tid løber sammen i en slags smag for sundhed. Her tænkes bl.a. på en sociologisk kortlægning af, hvordan det religiøse felt relaterer sig til sundhedsområdet. Det er interessant, hvordan videnskab indenfor sundhed på et vist niveau erstatter eller supplerer religion, herunder hvordan religiøse symboler over tid erstattes af videnskabelige symboler. Ved Blegdamshospitalets port blev korset udskiftet med Athene, visdommens og kampens gudinde (Larsen 1999: 171).¹¹ Det religiøse felt selv er under transformation eller måske ligefrem opløsning og dets grænser i forhold til videnskab og sundhed tenderer i denne proces mod at blive stadig mere slørede. Bourdieu taler således om en opblanding i et bredere *felt for symbolsk manipulation* (Bourdieu 1985). Et sådant felt omfatter ikke blot præster, teologer og religiøse prædikanter, men også psykologer, psykoanalytikere, læger, sexologer, 'life-coaches', kropsterapeuter, naturhelbredere, kampsportsinstruktører, socialarbejdere, m.v. Alle disse 'nye gejstlige' (Bourdieu's rammende udtryk) tager del i kampen om at anvise 'lægefolket', hvordan deres personlige liv skal føres og hvordan verden skal forstås, og alle byder de ind med konkurrerende definitioner på sundhed, helbredelse og sjælelig og kropslig omsorg. Den traditionelle præsts monopollignende dominans er definitivt brudt. I det nye felt for symbolsk manipulation indtager han nu snarere en underordnet position i forhold til de moderne terapeuter, der blander moral og videnskab, etik og teknik og som redefinerer grænsen mellem det sjælelige og det kropslige, en grænse som ellers har været et grundlæggende omdrejningspunkt for religion (og tænkning i det hele taget) i Vesten. For at forsvare sig mod yderligere deklassering må præsten så selv transformere sig til en slags blanding mellem psykolog, terapeut og socialarbejder, men derved bidrager han i praksis kun yderligere til at undergrave sin egen særlige kompetence og udviske grænserne omkring det religiøse felt.¹²

10 Analysen af det der her betegnes felt for sundhedsviden, medicinsk felt m.v. er under løbende udarbejdelse i forbindelse med præsentationer og diskussioner med kolleger og studerende på området. Se bl.a. overvejelser præsenteret i Larsen og Larsen 2008, samt Larsen 2008, 2009 og 2010.

11 Nikolaus Pevsner (1976) beskriver, at mange hospitaler fra 1300- tallet og frem til 1820 var bygget i korsform, af og til med alter og kapel som del.

12 For en uddybende historisk kontekstualisering af Bourdieus teori om det religiøse felt og dets forandringer, se Esmark 2008 og Kühle 2009.

Et andet træk der skulle studeres er, hvordan indtagelse af mad og drikkevarer over tid konstitueres som et relativt selvstændigt vidensområde så f.eks. 'spisning' bliver til 'ernæring'. Et tredje spor ville bestå i en kortlægning af, hvordan 'leg', 'underholdning' og 'spil' – igen i et historisk perspektiv – transformeres til 'sport' og hen ad vejen konstitueres som et konkurrencefelt, dvs. et sportens eller idrættens felt. I et sådant felt er sporten defineret som en specifik praktik der ikke kan reduceres til blot at være et rituellet spil eller en form for festlig underholdning (Bourdieu 1997: 180). Særligt disse spor må undersøges og afklares videre.

Magtfeltet og et felt for sundhedsviden

I sin tidlige fase, dvs. for omkring 300 år siden, havde staten primært som ærinde at optimere og fastholde sin position gennem at værne om sine territorielle grænser, indkræve skatter og sikre undersåtternes lydighed. Efterhånden kom også påføring af en national tilhørsfølelse på programmet. Her spillede militæret (værnepligten) og skolen en vigtig rolle. Siden blev befolkningen objekt for statens intervention via bl.a. bestræbelser på at udrydde sygdomme, begrænse epidemier og sikre fødselsrater.¹³

Det vigtige er at en række institutioner i denne forbindelse er vokset frem og har frembragt og formidlet viden om sundhed, sygdom, arbejdsmiljø, ernæring, anatomi og fysiologi. I et historisk perspektiv kan vi se opkomsten af institutioner som sundhedsrådet, sundhedskollegiet, sundhedsstyrelsen. Aktuelt er en bred vifte af institutioner virksomme på sundhedsmarkedet: vidensproducenter som universiteter og forskningsinstitutioner, humanitære institutioner og institutioner der udvikler viden, der er relevant for produktion af lægemidler og medicinsk teknologi. Det er i forsøget på at forstå sammenhænge og dynamikken i alt dette – og inspireret af andre studier som Album 1992; Axelsen 2004; Bonderup 2006; Glasdam 2003; Jørgensen 2007; Foucault 2000; Porter 1997; Skydsgaard 2006 – at vi opfatter det som frugtbart at gribe til Bourdieus feltbegreb og tale om feltet for sundhedsviden, det medicinske felt og lignende.

Feltet for sundhedsviden eller det medicinske felt overskrider landegrænser. Dominerende positioner er lokaliseret internationalt, f.eks. økonomisk orienterede positioner som lægemiddelindustrien og institutioner inden for FN (WTO) og EU, humanitært orienterede institutioner som Læger uden Grænser og videnskabeligt orienterede positioner som SALK-instituttet i Californien, USA. Inden for landets grænser eksisterer der relationer mellem offentlige og private vidensinstitutioner, mellem sekundær og primær sundhedssektor, mellem højt og lavt positionerede vidensinstitutioner, f.eks. mellem somatik og psykiatri og mellem universitetshospitaler og regionshospitaler (Larsen og Larsen 2008).

I sundhedsvidensfeltet ser man både offentlige og private interessenter samt hierarkier og modsætninger mellem hhv. evidensbaseret og erfaringsbaseret viden samt mellem videnskabelig og 'alternativ' viden. Institutionerne kan være lige spillere på området omkring produktion af viden, f.eks. Kræftens bekæmpelse (privat) i forhold

---

¹³ Se videre i *Praktiske Grunde* 1-2, 2010, tema om staten.

til kræftforskningen på rigshospitalet (offentlig), men de er uensartede institutionelt, dvs. de har forskellige betingelser økonomisk, politisk og organisatorisk. Man kan også vise, at de medicinske specialer er spillere på markedet og hvordan de er relateret og hierarkiseret i forhold til hinanden (Larsen 2008). På markedet er der også udviklet institutioner som indgår i spillet ved at påvirke og regulere vidensprodukterne på sundhedsvidensfeltet via styring, lovgivning, pression eller interessegruppeaktivitet.

Interessant er det også at notere, at nogle institutioner, aldersgrupper, sygdomme, kropsdele, teknologier og former for viden er højt positionerede i det medicinske felt, mens andre er lavt positionerede (Larsen 2008). Sekundær står over primær sektor, ung krop står over gammel krop, sygdomme i organer står over sygdomme udenfor eller mellem organer, hjerte og hjerne står over hud og lever, akut sygdom står over kronisk sygdom, stram hud står over løs hud, fine medicinske teknologier (f.eks. skalpel og MR scanner) står over simple teknologier (f.eks. swap og vaskeklud), evidensbaseret viden står over erfaringsbaseret viden, osv. Når faggrupper investerer i feltet – f.eks. gennem vidensinstitutioner og kundskabsopbygning – så udgør viden og dens institutionalisering blot et eller to aspekter af de typer af spændinger som positionerer f.eks. læge over sygeplejerske. Magtrelationen er ikke kun konstitueret omkring (forestillinger om) relationer mellem 'evidensbaseret viden' og 'erfaringsbaseret viden'. Den er også indbygget og virksom i relationer mellem tildelinger af institutioner (sekundær/primær), aldersgrupper (gamle/unge), sygdomme (fine, akutte spektakulære/ufine, kroniske og almindelige), kropsdele (hjerte/hud), teknologier (skalpel/vaskeklud). Strukturen viser sig også i forhold til den tiltagende privatisering af visse ydelser i sundhedsvæsenet, hvor privathospitalerne f.eks. snarere ønsker at operere på unge frem for på gamle. Der er kamp mellem interessenterne om at vinde udbud vedrørende de 'rene' og måske komplekse og spektakulære operationer, frem for de 'usikre' og mere 'almindelige', men multikomplekse operationer på kroppe med flere og ofte konkurrerende diagnoser, hvor der er lav sikkerhed for succes.

Sundhed som en type kulturel kapital

I bogen *Distinction* analyserer Bourdieu bl.a. det han kalder habitus og livsstilens rum. Han ser her på den socialiserede krop – dens madsmag, spisevaner, selvpræsentation (klæder, kosmetik, kropsskitur, kropsfunktioner), sportspraktikker og alders-tegn – og dens varierende sociale betingelser og virkninger i det sociale rum (Bourdieu 1984b: 169-225). Inspireret af disse betragtninger kunne man overveje de sociale sider af den voldsomme vækst gennem de sidste 20-30 år af mennesker, der træner, løber og trimmer deres kroppe med stor opmærksomhed og entusiasme. Det synes som om den historiske og sociale konstruktion af 'den sunde krop' er gået ind i en ny fase, hvor nye idealer om sundhed, fysiognomi og kropslig normalitet spredes og etableres som naturlig, universel. Spørgsmålet er om den nye kropsoptimering (via ernæring, træning, kirurgi, farmakologi) kan forstås som strategier med henblik på akkumulering af en ny type krops- eller sundhedskapital, en investering altså, hos især mere privilegerede grupper, med sigte på at etablere forskel og afstand til andre grupper i det

sociale rum.

Som afsæt for sådanne overvejelser er det relativt enkelt empirisk at konstatere, at krops- og sundhedsoptimeringen er ulige fordelt. Det fremgår af tal konstrueret ud fra SUSY databasen,¹⁴ at opmærksomheden på sundhed over de sidste 20 år (1987-2005) generelt er steget, men også at forskellige sociale grupper agerer forskelligt. Alle grupper har gjort markant mere brug af måling af kolesteroltal,¹⁵ men lavt uddannede (<10 års uddannelse) angiver i dobbelt så høj grad som højtuddannede (13+ års uddannelse) at være svært overvægtige (BMI >30, hhv. 16,9 og 9 %). Også væksten i overvægtige siden 1987 er især sket i gruppen af lavtuddannede (10,2 % mod 1,8 % i gruppen af højtuddannede).

Begge grupper har reduceret brugen af tobak og dyrker mere idræt, men igen er der også forskelle. 56,2 % af de lavtuddannede dyrker motion eller er fysisk aktive for at forbedre helbredet, mens det tilsvarende tal for de højtuddannede er 77,4 %. Her viser det sig videre, at troen på at egen indsats er 'særdeles vigtig' er langt højere for den højtuddannede gruppe (78,9 %) i forhold til den lavtuddannede (48,9 %). Man ser et lignende mønster (65,7 % og 44,7 %) i forhold til, hvorvidt grupperne spiser sund kost for at bevare eller forbedre deres helbred, samt på andelen i de respektive grupper, der oplever dagligt eller flere gange dagligt at spise salat/råkost (23,3 % og 11,4 %). Et område, hvor de højtpositionerede særligt satser, er udøvelsen af hård eller mellemløst fysisk aktivitet i fritiden.¹⁶ Hvad rygning angår, er andelen af daglige rygere blandt højtuddannede over de sidste godt 20 år faldet fra 35,8 % til 25,2 %, mens reduktionen har været mere knap blandt de lavtuddannede (fra 47,5 % til 40,4 %).

Ud over disse forandringer og mønstre i hvordan sociale grupper har ageret, er det tydeligt, at de også har trukket forskelligt på familie, monitorering og støtte af sundhedsprofessionelle og ikke mindst alternative behandlere.¹⁷ Brug af alternativ behandling er således generelt blevet mere almindelig mellem 1987 og 2005, men hvor væksten har været på 50 % blandt de lavtuddannede (fra 8,7 til 12,8 %) har den været på hele 250 % blandt de højtuddannede (fra 10,5 til 26,8 %).

Ser man f.eks. på de epidemiologiske oversigter i SUSY undersøgelserne, er det næsten en underdrivelse, når det fra officielt hold konstateres om sundheds- og sygelighedstilstanden, at der er "klare sociale forskelle i befolkningens sundhedsadfærd,

---

14 Alle kan gå ind på den offentligt tilgængelige database <http://susy2.si-folkesundhed.dk/susy.aspx> Her kan man selv lave krydskørsler med fx socioøkonomisk eller uddannelsesmæssig gruppe i forhold til en række indikatorer på sundhed og sygdom. Her inddrages primært fra uddannelsesmæssig baggrund (under 10 år vs over 13 års uddannelse).

15 I 1987 havde 15,2 % af de lavtuddannede og 14,9 % af de højtuddannede fået målt kolesteroltal indenfor de seneste 3 år, mens tallene næsten 20 år senere var 45,1 % og 33,9 %. Der var altså en øget interesse for egenkroppen og på den indikator var væksten på 2 og 3 gange.

16 I 2005 svarede 30,5 % af de højtuddannede 'ja' til dette spørgsmål, mens det kun gjaldt for 12,9 % af de lavtuddannede. Omvendt svarede 23,4 % af de lavtuddannede, at de snarest lavede stillesiddende fritidsaktiviteter, mens tallet for de højtuddannede her var 9,2 %.

17 Zoneterapi er også mere for de højt positionerede (7,4 %) end de lavt positionerede (3,7 %). Samme mønster gælder brug af akupunktur med 6,4 % i forhold til 3,6 %. Størst forskel kan ses i forhold til brug af massage inden for det seneste år (massage, osteopati og andre manipulerende terapier) med 16,5 % blandt de højtuddannede mod 6,2 % blandt de lavtuddannede.

sygelighed og brug af sundhedsvæsenet” (Ekholm et al 2006: 16). På langt de fleste parametre ser man en overbelastning/oversygelighed m.v. på mindst det dobbelte af grupper som er lavt uddannede i forhold til gruppen af højtuddannede. Som blot ét eksempel er andelen der svarer, at de har et ’godt’ eller ’virkelig godt’ helbred henholdsvis 91,2 / 91,2 % for topledere/lønmodtagere på højeste niveau, mens den kun er 29,1 / 65,6 % blandt førtidspensionister/alderspensionister. En konkret materiel indikator: kun 46 % af voksne personer med kort uddannelse angiver, at de har 20 eller flere egne tænder tilbage, mens andelen for personer med lang uddannelse her udgør 93,8 % (af godt 14.000 informanter). Kort sagt: sundhed er nøje relateret til mere generelle mønstre i kulturelle vaner og smag og til objektive sociale muligheder og er derfor ulige distribueret.¹⁸

I en aktuel afdækning af transformationer i feltet for højere uddannelse i Sverige over tid ses tilsvarende bestemte mønstre i indikatorerne på kulturelle og kropslige praktikker (Hultqvist og Palme 2009). Det viser sig bl.a. at arkitekt- og kulturvidenskabsstuderende især investerer i kunstmuseer og fri teatergruppe, mens lærer-, læge- og sygeplejerskestuderende i højere grad investerer i ’friskis & svettis’ og jogging. Kroppen tænkes og anvendes uensartet i forskellige sociale grupper. Kropslige praktikker som aerobics, spinning og redskabsgymnastik er også mere udbredt blandt sygeplejestuderende (62 %) og kulturvidenskabsstuderende (74 %) end blandt f.eks. lægestuderende (29 %) og lærerstuderende (33 %). Brugen af og investeringen i kroppen tegner altså forskellige mønstre, også blandt relativt mellemhøjt positionerede grupper i det svenske uddannelsessystem.

Sundhed som investering, distinktion og symbolsk vold

Det nye som måske er på færde er, at måder at håndtere egenkroppen på, f.eks. gennem måder at bruge den på, udsætte den for smerte, lidelse, afsavn m.v. – evt. understøttet af autoriserede råd og monitorering – kan ses som et investeringsarbejde. Det sociale rum er under forandring. Staten trækker sig og lader markedet styre områder, som tidligere var under statens vinger. Som sådan ses sundhedsinvesteringerne, dvs. væksten i dyrkelse af sundhedskroppen, som et adækvat svar på dette. Men sociale grupper agerer forskelligt afhængig af agenternes position i det sociale rum. Agenter er socialt differentierede og differentierende, også i forhold til den fremherskende diskurs om sundhed. Vi ser at nogle grupper er ekstremt privilegerede i forhold til mængden af økonomisk, kulturel, social og boligmæssige kapitaler – de lever langt længere (livskvantitet) og oplever, at livet er langt mere værdifuldt og sammenhængende (livskvalitet) i forhold til mindre privilegerede grupper.

Med Bourdieu ville sundhed med andre ord kunne tænkes som element i en bredere analyse af, hvordan forskelle og afstande i det sociale rum etableres og reproduceres. Agenter eller fænomener (f.eks. sundhed eller mulige emergente livsformer) er

---

¹⁸ Se i forlængelse af denne optik (inspireret af Bourdieu 1984) om ernæring mellem form og styrke, kroppen mellem kultur og natur, mellem æstetik og funktion m.v. i Jensen et al 2007; Larsen og Dahl 2009; Larsen 2010.

ikke interessante i sig selv – kun relateret til andre agenter eller fænomener. Hvordan indgår sundhed (sammen med andre kapitaler) i striden om at opretholde eller forbedre positioner i det sociale rum? Hvis det skulle spejles mod den problematik som Rose er optaget af, ville spørgsmålet lyde: Hvilke grupper skaber sig distinktive fortrin i forhold til at forbedre eller opretholde sin relative position i det sociale rum gennem de nye teknologier (f.eks. genteknologi, optimering af kroppen, reagensglasbørn, køb og salg af arvemateriale) som udvikles? Eller bredere: Hvordan indgår de nye teknologier i den øvrige strid mellem sociale grupper om samfundsmæssige goder af materiel og symbolsk art? Hvis Rose spørger til, hvad der er fælles og alment i forhold til sundhed, ville man med Bourdieu være mere optaget af, hvordan nogle sociale grupper skaber sig nye fordele gennem investeringer i sundhed, mens andre grupper taber og domineres via samme sundhed.

Kapital, habitus og felt skal her tænkes i relation til hinanden. En bestemt krop udgør i stigende grad en distinktiv egenskab på et marked. En bestemt forestilling om en sund krop er 'salgbar' på f.eks. et arbejdsmarked (i en jobstruktur), et reproduktionsmarked (på et marked for giftermål), et boligmarked (i en struktur af boliger), et sundhedsforsikringsmarked (i et forsikringssystem som kræver visse ydelser af kunderne), et behandlingsmarked (i et sundhedssystem hvor der prioriteres og hvor fede og storrygere kan afvises). I forhold til at finde (eller fastholde) et arbejde, at få en kæreste, en bolig, en forsikring eller en operation i det offentlige sundhedsvæsen synes kroppen (indikatorer på sundhed, dvs. dens størrelse, fysiognomi, BMI, serumkolesterol m.v.) indenfor de sidste 20-30 år at have fået langt mere betydning for social klassifikation, distinktion, inklusion – og eksklusion.

Hos nogle grupper er dette vilkår blevet inkorporeret som habitus. Det vedholdende arbejde med kroppen er blevet en disposition. 'De sunde' har virkelig lyst og føler glæde og mental tilfredsstillelse ved at løbe, spise rigtigt, tjekke sine indikatorer, kontrollere sig selv – det erfares ikke som en tvang eller byrde – og fedme, røg, usund mad osv. opfattes med oprigtig afsky. Men der er selvsagt ulige betingelser for at erhverve sådanne dispositioner: viden om krop, kost og motion, økonomiske muligheder for at købe sunde fødevarer, adgang til træningsfaciliteter, sociale bekendtskaber med andre 'sunde', objektive erfaringer med at have kontrol over sit liv osv. er alt sammen ulige fordelt. Når derfor dominerende grupper via sundhedspolitiske tiltag, statslige nævns påbud, forbud og anbefalinger og via erobring af hele den offentlige tale om krop og sundhed formår at gennemsætte deres egen sunde livsstil som den eneste legitime (og dermed at skabe markeder/felter, hvor deres kropskapital er gangbar valuta), *uden* at de ulige betingelser for at komme til at begære og praktisere en sådan livsstil (an-)erkendes, må 'de usunde' erfare deres mangel på selvkontrol og deraf følgende stigmatisering og eksklusion som selvforskyldt og deres socialt dominerede position som forklaret og retfærdiggjort. Med andre ord: 'sundhed' kommer til at fungere som *symbolsk vold*, helt i tråd med den klassiske definition af begrebet fra Bourdieu og Passerons analyse af skolesystemet:

Enhver magt til at udøve symbolsk vold, det vil sige enhver magt, som det lykkes at gøre sine betydninger gældende og at gøre dem gældende som legitime ved at skjule de styrkeforhold, der ligger til grund for dens magt, tilfører disse styrkeforhold sin egen, det vil sige rent symbolske kraft (Bourdieu og Passeron 2006: 24).

Forskellige genstande, spørgsmål og svar

Skal man nu pege på nogle væsentlige forskelle i at gå til problemet om sundhed fra en bourdieus'k kontra en Rose-inspireret vinkel, kan man sige, at Bourdieu grundlæggende interesserer sig for historie og struktur, dvs. for fortiden og hvordan den lægger sig ind over nutiden, herunder hvordan et givent felt er konfigureret, dets struktur, poler, modsætninger og spændinger. På den måde er Bourdieu optaget af nutiden og han lærer om nutiden via fortiden. Hans optik er retrospektiv og samtidig-nutidig, den er modsat Rose ikke prospektiv, den ser ikke fremad og slet ikke mod en hypotetisk fremtid. Det kunne nemt tangere de former for intellektuel profetisme eller socialfilosofi, som Bourdieu altid har harceleret mod. Bourdieu er optaget af hvordan verden faktisk 'er', dvs. hvordan den de facto kan beskrives i sin materialitet, i sin distribution og reproduktion af materielle og symbolske goder. I den forbindelse er hans prakselogiske tænkning væsentlig som et nødvendigt supplement og korrektion af det som fremkommer, hvis man – som Rose – blot studerer verden sådan som den diskursiveres, dvs. som den fremtræder i sproget, i talen (jvf. diskursanalyse, tekstanalyse og spontankonstruktioner reproduceret i interviews eller spørgeskemaundersøgelser).

Men at holde Bourdieu op mod Rose (eller omvendt) er naturligvis lidt som at sammenligne æbler og pærer. De to stiller forskellige spørgsmål og producerer grundforskellige svar. De har tilmed divergerende nedslag i forhold til hvilken del af virkeligheden de studerer og vil sige noget om. Det som er fælles er, at de analyserer nogle subtile, upåagtede eller ikke-bevidste lag, at de implicit eller eksplicit trækker på den historiske epistemologi og dens implikationer i forhold til produktion af viden (brud og objektkonstruktion), og at de tilstræber en høj grad af objektivering i selve forskningsprocessen og også formidlingen heraf – uanset at det har ret uensartede implikationer fordi deres objekter, spørgsmål og svar er forskelligartede.

'Mapping', 'beskrivelse' og 'kartografi' er vigtige grundprincipper når videnskab skal etablere afstand fra hverdagskonstruktioner af virkeligheden, også når det angår sundhed. Her er Roses bestræbelser på at gå så langt han kan i kortlægningen meget sympatisk. Han vil fremlægge indsigter som grundlag for kritik, men vil ikke selv kritisere. Og det er selvsagt vigtigt at kunne lytte til budbringeren frem for at give ham skylden for det gode eller dårlige budskab. Roses kortlægningstilgang er yderst tiltrængt og nødvendig, og måske særlig på et genstandsområde som så udpræget er indlejret i normativitet og hverdagskonstruktioner. Der er ikke tale om at Rose studerer 'speaking objects' (en subjektivistisk position hvor agentens spontane konstruktion umærkeligt bliver forskerens, jvf Bourdieu et al 1991), for han taler ikke med agenter om hvordan de erfarer dette og hint. Men objektet forekommer alligevel næsten 'talende' og 'selvindlysende' fordi mange (f.eks. Habermas, Fukuyama, Kass¹⁹) vil mene, at der i udgangspunktet er moralske eller etiske problemer forbundet med hvor lægemiddelindustriens forskere bringer os hen som mennesker. Her virker det rimeligt at bestræbe sig på en specifik form for resistens i forhold til de fremherskende og meget dominerende konstruktioner som omgiver objektet.

---

19 "Det, man især må frygte ved den stadig mere almindelige og skodesløse anvendelse af de sindsændrende medicinere, er altså ikke, at de vil foranledige os til at dvæle ved lykkefølelsen på bekostning af andre menneskelige goder, men at de vil forføre os til at være tilfredse med en overfladisk og uægte lykke." (Rose 2009: 140).

Når det er sagt og spørgsmålet er ”hvorfør Bourdieu?”, så er de forandringer og den emergens af nye livsformer som Rose påviser snarere drevet frem af økonomiske interesser hos lægemiddel- og biotekindustrien end af patienter og deres (af lægemiddelindustrien finansierede) pressionsgrupper. I en bourdieus’k optik er disse grupper snarere konsumenter. Sociologisk set forekommer magtstrukturer og dominansrelationer at have bedre forklaringskraft end diffuse netværk – om end man kan lære sig noget ved at tænke i netværk. Men når vi som mennesker og politiske individer lytter til Rose og Bourdieu har det ret forskellige implikationer, om man enten mystificeres og passiviseres ved at tænke netværk som motor i samfundsmæssige forandringer på godt og ondt eller i stedet tænker, at forandringerne kommer i stand på måder vi grundlæggende kender fra tidligere. Dvs. via relationer mellem magtfulde interesser som ikke altid giver sig ud for det de er, f.eks. relationer mellem dominante økonomiske interesser som relaterer sig til dominerede, men ligeså vigtige associerede videnskabelige interesser – det er ikke tilfældigt, at NOVO Nordisk og andre store lægemiddelindustrier investerer kraftigt i gen- og proteinforskningen på universiteter og universitetshospitaler – og via kampe mellem sociale grupper om kulturel anerkendelse og dominans.²⁰

Litteratur

- Album, D. 1992. Sykdommers og medisinske specialiteters prestisje. In *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 111/17, 2127ff.
- Axelsen, I. 2004. *Sundhedspleje og ”særlige indsatser for svagt stillede børn og unge” – Myte eller virkelighed?* Viborg: Forlaget PUC.
- Bonderup, G. 2006. *Det medicinske Politi. Sundhedspolitikken i Danmark 1750-1860*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1982. *Leçon sur la leçon*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. 1984. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1984b. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1985. Le champ religieux dans le champ de manipulation symbolique. In: *Les nouveaux clercs – Prêtres, pasteurs et spécialistes des relations humaines et de la santé*, red. G. Vincent et al, 255-261. Genève.
- Bourdieu, P. 1997. *Men hvem skabte skaberne*. København: Akademisk forlag.
- Bourdieu, P. 2008. *Political interventions. Social science and political action*. London: Verso.
- Bourdieu, P. et al. 1999. *The Weight of the World. Social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., J-C Chamboredon og J-C Passeron. 1991. *The craft of sociology: epistemological preliminaries*. Berlin : Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P. og J-C Passeron. 2006. *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningsystemet*. København: Reitzel [1970].
- Ekholm, O., M. Kjølner, M. Davidsen, U. Hesse, L. Eriksen, A. I. Christensen, M. Grønabæk. 2006. *Sundhed og sygelighed i Danmark & udviklingen siden 1987*. København: Statens Institut for Folkesundhed.

---

20 Tak for kommentarer til teksten af Anders Kruse.

- Esmark, K. 2008. Pierre Bourdieu og det religiøse felt. *Gjallerborn* 6: 28-38.
- Glasdam, S. 2003. *Inklusion og eksklusion af kræftpatienters pårørende i en onkologisk klinik*. Viborg: Forlaget PUC
- Goetz, T. 2010. *The decision tree: Taking control of your health in the new era of personalized medicine*. New York: Rodale.
- Hultquist, E. og M. Palme. 2009. Stå vid rodret eller tappa bort sig. En sociologisk studie av rekryteringen till läroretutbildningen och dess följder. *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 4: 77-94. www.hexis.dk
- Jensen, B., K. Larsen, P. Koudahl, G. Andsager. 2007. *Ulighed i børn og unges sundhed – set i lyset af social kapital*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Jørgensen, E. B. 2007. *Genese og struktur af kliniske medicin og klinisk sygepleje*. København: Forlaget Hexis.
- Kühle, L. 2009. Bourdieu om det religiøse felt. *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1-2: 7-20. www.hexis.dk
- Lahire, B. 2008. Prolonger le travail de Bourdieu: des attitudes à la théorie. In *Pierre Bourdieu. Son œuvre, son héritage*, 96-100. Paris: Éditions Sciences Humaines.
- Larsen, K. 1999. *Praktikuddannelse, kendte og miskendte sider. Et observationsstudie af praktikuddannelse inden for sygeplejerskeuddannelsen*. Ph.d.-afhandling fra Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Larsen, K. 2008. Sundhedsprofessionernes kamp – hvorfor opretholdes status quo over tid? - om stabiliserende faktorer i det medicinske felt. In *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu*, red. K. A. Petersen & M. Høyen, 295-322. København: Forlaget Hexis.
- Larsen, K. 2009. Danske kroppe og deres sundhed – en sociologisk analyse af social ulighed, kroppe, staten og professionerne. In *Folkesundhed - i et kritisk perspektiv*, red. Stinne Glasdam. København: DSR og Nyt Nordisk Forlag.
- Larsen, K. 2010. Pierre Bourdieu. In *Sundheds sociologi*, red. Helle Timm og Pernille Tanggaard Andersen. København: Hans Reitzels forlag. Udgives oktober 2010.
- Larsen, N. S & Larsen, K. 2008. Rehabilitering og 'motion på recept' - Sociologiske perspektiver. In *Studier af pædagogisk praksis*, red. Morten Nørholm, Knud Jensen og Niels Rosendahl Jensen, 35-56. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Pevsner, N. 1976. *A history of building types*. London: Thames & Hudson.
- Porter, R. 2003. *Medicinens historie fra oldtid til nutid*. Rosinante.
- Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1-2, 2010. Tema: Bourdieu og staten. www.hexis.dk
- Rose, N. 2007. Det biologiske selv (interview). *Tidsskriftet Turbulens* (Temanummer: Liv, Krop og Teknologi). <http://www.turbulens.net/> [6.4.2010]
- Rose, N. 2009. *Livets politik. Biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. århundrede*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Skydsgaard, M. 2006. *Ole Bang og en brydningstid i dansk medicin*. Aarhus Universitetsforlag.

Natursyn som felt?

Marianne Høyen

I denne artikel vil jeg diskutere, hvordan man kan undersøge natursyn som et felt. Den feltskitse, der bliver diskussionens resultat, vil efterfølgende, i et senere forskningsarbejde, danne grundlag for en empirisk undersøgelse af det, jeg kommer til at betegne som et natursynets felt.

At starte med spekulativt at fastlægge elementerne i et felts struktur kan forekomme omvendt eller forkeret i forhold til Bourdieus understregning af, at hans analysebegreber altid skal være empirisk funderede (Bourdieu & Waquant 1996) men, som det vil blive tydeliggjort i det følgende, er natursynets felt hverken et professionsfelt eller et praksisfelt, felter hvis kerne og ydre grænser normalt er nogenlunde veldefinerede. Natursyn peger nemlig mod en mere fundamental måde at anskue såvel mennesket *i forhold til* verden som mennesket *i* verden på, hvorfor en indledende, diskuterende afklaring af et natursyns-felts indhold og mulige struktur forekommer nødvendig, inden det empiriske arbejde kan påbegyndes. Dette vil være en diskussion, som er inspireret af Bourdieus arbejde med det religiøse felt, begrundet i det forhold, at religion og natursyn har flere træk tilfælles.

Antologiens titel ”Hvorfor Bourdieu?” vil i denne artikel således blive besvaret ved at vise, at man ved at tage udgangspunkt i Bourdieus feltbegreb kan tilbyde en anderledes forståelse af, hvad natur for mennesker *også* er i den vestlige del af verden, og af det forhold at vi mennesker ser forskelligt på den natur, vi eksisterer i og af.

Hvad er natursyn?

I udgangspunktet kan natursyn måske forekomme at konstituere et ganske indlysende felt. Umiddelbart er det let at forestille sig, at vi mennesker ser på naturen forskelligt, hvilket afspejler sig i daglige interessemarkeringer lige fra den industrialiserede landbrugsproduktion på den ene side og miljøforkæmpere som Greenpeace på den anden side. Men går man tættere på hvad vi egentlig forstår ved natursyn, bliver selvfølgeligheden mere utydelig, for, som det vil vise sig, er der tale om andet end forskellige holdninger til menneskets udnyttelse af naturen. Derfor er det nødvendigt indledningsvist at opholde sig ved fænomenet, før selve feltet introduceres.

Helt op til sidste halvdel af 1800-tallet havde naturen i mange år kun været et eksplicit formuleret emne for få. Tænkere til alle tider har altid haft deres bud på, hvad naturen ’er’, men også i mere praktisk sammenhæng har overvejelser om natur kun optaget særligt interesserede.¹ Gennem de seneste 40 år har interessen imidlertid

---

1 I Danmark var dette f.eks. jagtforeningerne, der i midten af 1800-tallet begyndte at slå til lyd for begrænsninger i jagten. Som resultat af demokratiseringen og den øgede velstand begyndte også almindelige mennesker at gå på jagt, hvilket tidligere havde været forbeholdt overklassen. Dette medvirkede til udryddelse af adskillige dyrearter i Danmark (Hansen 2008) Senere, i be-

taget fart, og starten – hvis man kan tale om en sådan – anses for at være udgivelsen af bogen *The Silent Spring* i 1962 (Carson 1962). I denne redegjorde biologen Carson for konsekvenserne af brugen af sprøjtegiften DDT: Giften ophober sig gennem fødekæden og påvirker fuglenes mulighed for at reproducere sig. Dette ville medføre slut på fuglekvidder om foråret² – deraf titlen *The Silent Spring*. Siden er naturbegrebet gjort til genstand for diskussion fra et stigende antal forskellige perspektiver: Fra en forestilling om, at 'bæredygtighed' er svaret på menneskets overudnyttelse af jordens ressourcer, gennem civilisationskritik som udtrykker et ønske om en tættere relation mellem mennesket og naturen, til at begræde at for få unge mennesker interesserer sig for naturvidenskabelige studier.

Selv om begrebet om natur er uklart og mangetydigt har såvel filosoffer (Fink 2002) og naturvidenskaben (Frølund 2005) grundlæggende antaget, at natur er noget eksternt for vores bevidsthed (Cosgrove 1998; Duncan 1990; Grgas & Larsen 1994). I denne artikel vil udgangspunktet være et andet, idet det antages, at vores forestilling om natur vil kunne analyseres kulturelt og forklares sociologisk. Dette udgangspunkt er i overensstemmelse med den nyere udvikling inden for flere videnskabsområder. I sociologien, hvor natur og kultur traditionelt har været adskilte (Macnaghten & Urry 1998), er denne forståelse i de senere år udfordret af mere omfattende perspektiver, særligt med rod i antropologi og kulturgeografi. Parallelt hermed har der både i Danmark og internationalt været forsket bredere (Hirsch & O'Hanlon 1995; Olwig 1984; Robertson & Richards 2003), ofte tværvideenskabeligt i den forstand at forskellige perspektiver er blevet involveret i forståelsen af objektet.³ Således bliver natur ikke længere kun forstået som noget uden for os, men også som en del af og omkring os, som vi relaterer til (Schama 1995), hvilket reflekteres i det sociale (Lefebvre 1991).

At se natur som kulturelt baseret kan gøres ved at forstå natur som et refleksivt begreb, som det kun er muligt at forstå gennem dets modsætning: kultur (Spaemann 1987). Man kan føre dette et skridt videre og hævde, at hvis natur således er et kulturelt baseret begreb, så må sociologien have et bud på at analysere spørgsmålet om, hvordan vi kan forstå natursyn.

Men først tilbage til forestillingen om at natur er et refleksivt begreb: Hverdagligt og i den traditionelle sociologi antages begreberne natur og kultur at repræsentere to modsætninger. Man kan imidlertid argumentere for, at natur og kultur ikke gensidigt udelukker hinanden, men eksisterer i en dialektisk spænding, hvor natur er det altomfavnende begreb, som også rummer sin modsætning (Frølund 2005). Idet mennesket tilsyneladende altid har orienteret sig ud fra sin forståelse af natur, er begrebernes dia-

---

gyndelsen af 1900-tallet havde øget bybebyggelse tørlagt store arealer, som før rummede et rigt dyreliv (Sand-Jensen 2003). I 1911 oprettedes "Forening for Naturfredning" – den senere Dansk Naturfredningsforening. I de første mange år var foreningens idemæssige fundament fredning af æstetiske grunde og sikring af befolkningens adgang til strand og skov (Madsen 1979).

2 Bogen fik enorm betydning. Ikke mindst fordi den blev ikoniseret af i første omgang den spirende miljøbevægelse og siden den bredere offentlighed og resulterede i udbredte forbud mod brugen af DDT. Hvilket i øvrigt har haft konsekvenser for udbredelse af malariamyggen, som DDT også blev brugt til at bekæmpe.

3 For eksempel projektet under Forskningsrådene: "Menneske, landskab og biodiversitet", 1994-2002.

lektik vigtig for vores forståelse af vores selv: Forestillingen om, hvad der eksisterer, det givne, det ukendte, det vilde, det ubearbejdede, det virkelige har altid eksisteret i menneskets selvforståelse (Böhme 1997). Derudover har natur indgået i forskellige modsætninger: Natur-kultur, natur-teknik (kunst), natur-lov, natur-samfund etc. Til tider og i nogle sammenhænge har natur betegnet det gode, rene, uspolerede, mens til andre tider og i andre situationer har natur været det forkerte, det syndefulde, det uciviliserede. I begge tilfælde har natur imidlertid udgjort et navigationspunkt for både menneskets forståelse af sig selv og af sit samfund.

At forstå naturen med udgangspunkt i den kulturelle sfære har mennesket således altid gjort, men vores forestilling om naturen har ændret karakter, og selve relationen er skiftet. Engang var naturen tæt forbundet med jorden og med de nødvendige ressourcer for at opretholde livet: At dyrke med henblik på at høste, jagt og at bygge et bo. Og selv fra den dag, mennesket satte sin fod på jorden – hvordan det så end er foregået – har mennesket selv ændret naturen: Blot at trække vejret, at udvikle og benytte simple redskaber, at tilpasse sig omgivelserne og at skaffe føde ændrede naturen en smule. At lave veje og at indvinde sumpområder ændrede naturen mere. Mens brugen af mere og mere avanceret teknologi tager til og vil føre ændringerne videre ind i en fremtid, hvis karakter det end ikke er muligt at forestille sig. Naturen ændrer også sig selv: Oversvømmelser, tsunamier, vulkaner og jordskælv ændrer ting, som engang forekom nærmest evige.

Selv om naturen i dag, i hvert fald i vores del af verden, meget sjældent er natur i den forstand at den er 'uberørt af menneskehånd', er der tendens til at vi ser planter, skove, bjerge og havet som natur. Byboere ser parker og landet uden for byen som natur (Hansen-Møller 2004), mens landmænd ser deres arbejde som tæt forbundet med naturen selv om der i dag ofte befinder sig højteknologiske maskiner mellem dem selv og den jord, de dyrker. Naturkræfterne – elektricitet, tyngdekraften, temperaturen i vores huse etc. – er kræfter som de fleste af os sjældent tænker på som natur, selv om der ingen diskussion er om, hvorvidt disse elementer virkeligt er natur. Sådanne størrelser overlader vi til eksperterne. Så mens vores liv i kulturen ændres, så gør vores forståelse af naturen det også.

På denne baggrund er det således ambitionen ved hjælp af Bourdieus feltbegreb at skitsere, hvordan vi kan tale om et natursynets felt: Kan man overhovedet forstå natursyn som et felt, og hvordan kan det i givet fald se ud?

Som baggrund anvendes en række undersøgelser og refleksioner, andre har foretaget, samt dele af min egen, igangværende forskning, hvor jeg bl.a. forsøger at indfange natursyn gennem livshistorier. De foreløbige resultater af dette arbejde peger imidlertid på forhold, som ikke umiddelbart er overensstemmende med feltbegrebet – eller rettere: som kalder på en udvidelse i lyset af dette felts særlige omdrejningspunkt. Dette vil også blive diskuteret.

Natur i sociologien

Der eksisterer i dag ikke nogen decideret natursociologi, så det nærmeste man kommer, er miljøsociologien (environmental sociology) og rural sociologi samt visse dele af etnologi/kulturstudier. Af disse discipliner er miljøsociologien langt den stør-

ste, oprindeligt startet i USA i slutningen af 1960'erne, mens Europa først kom med noget senere. I de senere år er dele af Asien også blevet forholdsvis stærkt repræsenteret (Mol 2006).

Udviklingen i USA er foregået inden for den etablerede sociologi, men i opposition til denne, samt med udgangspunkt i en stærk interesse for og engagement i miljøkampen. Den eksisterende sociologi blev kritiseret på især to punkter: Mangel på inddragelse af miljøets biofysiske indvirken på det sociale samt fokus på vækst som nødvendighed (Buttel & Gijswijt 2004). Den forskning, der foregik, var overvejende kvantitativ, fandt sted inden for et sociologisk paradigme, og refererede til de klassiske sociologer, især Marx, men også Weber og Durkheim, som på et tidspunkt blev genlæst og gentolket med særlig fokus på deres naturforståelse. Oprindeligt havde man nemlig kritiseret den klassiske sociologi på grund af især Durkheims dictum om, at det sociale skal studeres gennem det sociale, hvilket ekskluderede den fysiske natur.

Marx' og Engels' materialistiske ontologi hævdede, at produktionsfæren og socialt arbejde ikke kunne forstås adskilt fra naturen. I Marx' tidlige arbejder indgår begreberne natur og 'den materielle verden' ofte (Parsons 1977), og i sine senere værker refererer Marx til kapitalismens gennemslag som årsag til luftforurening og trusler mod arbejdernes helbred, idet han argumenterer for nødvendigheden af politisk regulering af forholdet mellem samfund og natur. Marx refererer derudover gerne til landbrugsproduktionen og brugte eksempler herfra for at vise naturens rolle i den sociale produktion (Burkett 1996). Som mange andre i 1800-tallet var Marx inspireret af evolutionisme, hvilket udviklingen fra en produktionsform til en anden synes at være inspireret af.

Durkheims teori er også evolutionær i sit syn på social ændring, fra det primitive samfund med lav arbejdsdeling til det moderne samfund med en kompleks arbejdsdeling. Durkheim benyttede mange biologiske begreber i beskrivelsen af sine teorier, særligt selvfølgelig 'det organiske samfund', men også andre som populationstæthed, ressourceknaphed og konkurrence om overlevelse (Durkheim 2000).

Webers naturforståelse var af en lidt anden karakter. Han så ikke samfundets udvikling som baserende sig på en iboende kraft, men som noget, der var bestemt af menneskets historie og motivation. Således er miljømæssige faktorer størrelser, som interagerer i komplekse kausale modeller som "ofte påvirker komplekse samfund gennem at favorisere den selektive overlevelse af særlige strata frem for andre" (West ifølge Buttel 2004). Weber beskriver desuden rationaliseringsprocessen og idealtypernes orientering mod handling som, at udbredelsen af formel rationalitet har medført en etik, der ser teknologiens opgave som beherskelse af naturen. Et sådant herredømme medfører manglende opmærksomhed over for mennesket selv som en trussel mod miljøet (Weber 1968).

På grund af miljøsociologiens opståen i græsrodsarbejde har studieobjekterne i USA ofte været miljøbevægelserne selv og de forskellige gruppers særlige synspunkter i forhold til det omgivende samfund. Desuden har man interesseret sig for almindelige menneskers holdninger til miljøet, eksempelvis ud fra en antagelse om, at en interesse i miljøspørgsmål først kunne finde sted når basale behov, i Maslow'sk forstand, var dækket – en hypotese som senere studier har afvist (Buttel & Gijswijt 2004). I perife-

rien af miljøsociologien eksisterer desuden området 'environmental justice', som praktisk talt er ukendt uden for USA.⁴ Endelig er miljøinteresse blevet set som konsekvens af overgangen fra industrisamfund til postmoderne samfund og spørgsmål som risiko og bæredygtighed blevet knyttet sammen med en afvisning af industrisamfundet, der ses som legitimerende både materiel overflod og ødelæggelse af naturen.

Miljøsociologien i Europa er yngre. Den har institutionelt etableret sig senere og synes heller ikke så traditionelt sociologisk fagligt markant. Måske på grund af dette og på grund af de mindre faglige miljøer har den europæiske miljøsociologi i langt højere grad trukket på andre fagområder end det rent sociologiske. Meget af diskussionen har rettet sig mod naturvidenskab og teknologi, som på et tidspunkt begynder at interessere sig for at inddrage sociologi i *deres* område (Mol 2006). Også tværfaglige arbejder har haft gode kår i Europa. Til gengæld har man i højere grad inddraget nyere teoridannelser såsom socialkonstruktivismen og aktør-netværk teori, men også globalisering, risikosamfund, strukturationsteori og postmodernitet. Således synes den europæiske udgave af miljøsociologien at være mere teoretisk og mindre empirisk orienteret end den amerikanske, og det empiriske materiale er oftest kvalitativt.

Interessant nok er forsøg på økonomisk, gennem særlige forskningsprogrammer, at etablere miljøsociologiområdet i Europa, ikke lykkedes. Heller ikke et lignende program i Danmark – "Natur og menneske" – synes at have sat varige spor.

Som nævnt er der forskel på miljøsociologi og det natursyn, jeg ønsker at undersøge med udgangspunkt i Bourdieu. For mig at se berører den klassiske sociologi således nok naturspørgsmål, men ikke på en sådan måde, at den kan anvendes til at forstå kompleksiteten i nutidens natursyn. Den klassiske sociologi har også haft tendens til at se det traditionelle liv på landet som en nærmest paradisisk tilstand, samfundet bevægede sig væk fra, i retning af byens forurening, støj og møg, en forestilling senere sociologer har betegnet som værende spekulativ og uden empirisk fundament (Pahl 1966). At inddrage nyere sociologiske teoridannelser kan heller ikke indfange det forhold, som det her er hovedinteressen at undersøge, nemlig om natursyn kan forstås som socialt konstitueret og distribueret.

Nutidens natursyn er komplekst, hvilket skyldes flere forhold: Nok har samfundet ændret sig fra før til nu, men processen er langt fra entydigt gående i én retning. Udviklingen i arbejdets karakter, teknologiens påvirkning af vores dagligdag og selve menneskets relation til naturen, hvad enten det drejer sig om beherskelse af naturens processer i den biologiske organisme, af det vi ser som naturens ressourcer i forhold til vores levevis eller af naturens æstetik og eksistentialisme, rummer vidt forskellige og langt fra entydige aspekter. Ligeledes er vi menneskers forhold til disse aspekter forskellige, forhold, som implicerer hvert sit natursyn. Det er forhåbningen, at Bourdieus feltbegreb vil kunne bidrage til først at kortlægge og dernæst at forklare fænomenet natursyn, for efterfølgende at kunne bruges til at reflektere over, hvad de forskellige aspekter konkret er udtryk for.

---

4 The United States Environmental Protection Agency Office of Environmental Justice definerer området således: "Environmental Justice is the fair treatment and meaningful involvement of all people regardless of race, color, national origin, or income with respect to the development, implementation, and enforcement of environmental laws, regulations, and policies". (U.S. Agency, Environmental Protection).

Natursyn som felt?

Spørgsmålet er herefter, om det på baggrund af ovenstående i det hele taget vil være frugtbart at anskue natursyn som et felt. Vil en sådan tilgang kunne give ny indsigt i, hvad miljøsociologien tilsyneladende undgår, nemlig at se natursyn som en social praktik?⁵ Fænomenet må selvfølgelig endeligt skulle bestemmes empirisk, men givet at natursyn overhovedet forsøges tænkt som et felt, hvilke elementer måtte i givet fald tænkes at indgå i analysen?

Natursyn er ikke den oplagte genstand for en feltanalyse. Umiddelbart mangler flere af et felts traditionelle karakteristika. Måske ikke i analytisk forstand, for der er overordnet set også i natursyn tale om en konstellation af objektive relationer mellem forskellige positioner (Bourdieu & Waquant 1996). Men i hvert fald i forhold til en del af de konkrete feltanalyser, der er gennemført i dansk sammenhæng de senere år, studier der ser på velafgrænsede professionsfelter, hvis dominans og virke er etableret gennem en årrække og som ud over at have tilkæmpet sig definitionsretten rummer egne institutioner samt retten til at optage nye medlemmer – f.eks. det juridiske felt (Hammerslev 2003) eller det medicinske felt (Brandt Jørgensen 2007; Larsen 2008); studier der ser professionen som et underfelt af felter domineret af andre, som til dels fungerer under samme rationalitet, men som alligevel har etableret feltlignende strukturer – f.eks. det sygeplejefaglige felt (Petersen 1998) eller det onkologiske felt (Glasdam 2003); og studier der ser felter som praksisområder, hvor feltets medlemmer retter sig mod forståelsen af en bestemt virksomhed – f.eks. aktiveringsområdet (Hansen 2004) eller senhjerneskeadeområdet (Delica 2007).

Natursyn har nogle af et felts kendetegn: Kampen om retten til at definere feltet eksisterer i hvert fald mellem visse af positionerne – f.eks. naturvidenskab over for det udefinerbare ikke-naturvidenskab – mens andre af de almindeligste felt-kendetegn ikke rigtigt passer: Feltet skal eksempelvis have etableret særlige indtrædelseskrav, indsats og gevinster. Indtrædelseskravet kan f.eks. være, at den nytilkomne for overhovedet at blive anset som en potentiel spiller i feltet skal have gennemført en bestemt eksamen. I forhold til natursyn vil der være mange mulige indtrædelseskrav i de enkelte dele af feltet i og med at forskellige grupper af agenter, men ikke alle, har etableret hver deres uddannelsessystem. Feltet skal også have sin egen tro (doxa), forstået som mening om, hvordan verden skal tolkes og fortolkes, og som det, der overhovedet kan sættes i tale (Broady & Albertsen 1998). Også her rummer natursynsfeltet en række forskellige former for tro, der ikke umiddelbart forekommer forlignelige eller spiller med samme indsats. Visse former for tro har tilbage i tiden måske haft samme udgangspunkt, men har siden udviklet sig i forskellig retning. Andre former synes at have deres udspring i en forskellig ontologisk opfattelse af mennesket og verden. Bl.a. heri ligger årsagen til, at feltet jf. ovenfor ikke har samme indtrædelseskrav. I samtiden dominerer nogle former for doxa andre, dels internt i feltet, dels i forhold til omverdenen. Men mere om dette senere.

I forhold til ovenstående kendetegn for feltet må vi se nærmere på, hvad natursyn

---

5 Natursyn har været forsøgt diskuteret som praksis, men primært med baggrund i naturvidenskab (Kaltoft 1997) eller filosofi (Frøelund Andersen 2008; Danner Madsen & Gjerris. 2001).

i det hele taget kan forstås som.

Antropologen Anne Knudsen beskriver forskellige måder at forholde sig til naturen på: Naturen som en omstændighed, man indordner sig under og lever med, som den er; naturen som ressource, man kan kontrollere, udnytte, nyttiggøre og få til at imødekomme ens egne og samfundets behov; naturen som frigørelse, vi ser som noget godt, sundt og viist, frigjort fra kulturens konventioner, tvang og ubehag; naturen som ideologi, hvor man forstår verden som et system af indbyrdes sammenhængende delsystemer, hvor menneskets aktiviteter er et fremmedelement – heri indgår ofte religiøse elementer med ukendte faktorer; naturen som religion hvor naturen anses for god og mennesket moralsk overlegen, og hvor tilliden til naturens generelle godhed bunder i en symbolsk signalværdi og et følelsesmæssigt forhold til naturen (Knudsen 1995).

Filosoffen Hans Fink har fra en begrebsanalytisk vinkel beskæftiget sig med spørgsmålet om, hvad natur er og konkluderer, at vi i vores kultur ikke har noget entydigt naturbegreb (Fink 2003). Han kan opregne syv forskellige forestillinger om natur, som alle spiller en rolle for vores måder at tænke og tale om naturen på: 1) det uberørte, 2) det vilde, 3) det landlige, 4) det grønne, 5) det fysiske, 6) det jordiske og 7) det hele. De seks første forestillinger sætter på en eller anden måde det menneskelige eller noget ved det menneskelige uden for og i modsætning til naturen; den syvende understreger, at også menneskene og alt det menneskelige er natur helt igennem og i enhver henseende. De seks første drager en grænse til naturen, men gør det forskellige steder og på forskellige måder; den syvende ser naturen som grænseløs og altomfattende.

Sidste eksempel på natursyn kommer fra biologen og videnskabsteoretikeren Claus Emmeche, som med udgangspunkt i naturvidenskab beskriver den klassiske mekanik og dennes særlige form for objektiv forståelse og forklaring, funderet i et ønske om at opnå en sand og eksakt erkendelse (Emmeche 2009). Yngre naturvidenskab, især kvantemekanikken, problematiserer imidlertid det mekaniske syn ved at hævde, at natur og iagttagelse udgør en helhed i den lokale, eksperimentelle situation, hvorfor et altskuende blik ikke er muligt. Dette ændrer grænsen for, hvad der kan opfattes som virkelige egenskaber og de fænomener, vi som mennesker kan opfatte: F.eks. forstås farver som en art illusion, der skabes i bevidstheden på baggrund af hjernens bearbejdning af information om lysets bølgelængde. De oplevelseskvaliteter iagttageren erfarer, kan, fordi de er subjektive, ikke betragtes som naturvidenskabelige beskrivelser. Men også i denne udgave af naturvidenskab er bestræbelsen den samme: At nedbryde til fysiske bestanddele, som (måske først med tiden) kan beskrives objektivt. Emmeche spår, at hvis der kommer endnu et nyt natursyn kan dette gå i retning af at genfortrylle naturen ved at indoptage de nye videnskabelige indsigter i naturens mangfoldighed, kompleksitet og karakter af at være ikke blot systemer af stof og energi, men også selvorganiserende systemer af kommunikation, tegn eller sansninger, som kan føre videre til økologiske former for naturudnyttelse. Natursynet må kunne rumme forståelse af, at naturen ikke kun har objektive sider, men også subjektive kvaliteter, som er produkter af den historiske udvikling. Derfor duer naturvidenskabens nuværende opsplitning i et naturbegreb modstillet kulturen efter Emmeches mening ikke.

Knudsens, Finks og Emmeches redegørelser for natur tager hver sit udgangspunkt,

men har det tilfælles, at nok har vi forskelligartede og uklare forestillinger om hvad natur er, men ingen af dem foreslår natursynet som værende socialt distribueret.

Som vi så i forrige afsnit var der ikke rigtig noget umiddelbart bud på en kobling mellem en teoretisk/analytisk forståelse af natursynet og en empirisk undersøgelse af samme, og miljøsociologien havde tendens til at vælge enten det ene eller det andet spor. Eftersom Bourdieu, ud over at kunne bruges til at se natursynet som et felt, også gennem sine feltanalyser demonstrerer netop en kobling mellem empiri og teori, er det endnu mere interessant at forsøge at se, om det er muligt at analysere natursyn som et felt.

Bourdieu har ikke beskæftiget sig med natur, andet end indirekte især i sit habitus-begreb, hvor fornemmelse for spillet bliver en slags anden natur (Bourdieu 1990), som dermed forstås som en slags historisk essens. Betegnelsen bruges som en karakteristisk af habitus' styrke: "an acquired system of generative schemes objectively adjusted to the particular conditions in which it is constituted" (Bourdieu 1977). Habitus er imidlertid ikke natur, men socialt installeret gennem uddannelse og kultur.

Enkelte forskere har brugt Bourdieus begreber til at diskutere natur- eller miljørelaterede spørgsmål: F.eks. social kapital i forbindelse med dannelsen og vedligeholdelsen af aktivitetsgrupper rettet mod naturressourcer (Pretty & Ward 2001), forståelse af forbrug som faktor i miljømæssige ændringer (Wilk 2002), en livsstilsanalyse af holdninger til energiforbrug (Kuehn 1998) og introduktion af begreberne 'environmental capital' and 'sustainable habitus' til forståelse af miljøkrisen (Karol 2006; Karol & Gale 2004).

I forhold til den antropologiske, filosofiske og naturvidenskabelige naturforståelse skitseret ovenfor, er det oplagt, at de må gentænkes eller transformeres i forhold til at kunne forstås som sociologiske fænomener. Til dette er det især Bourdieus artikler om religion og de religiøse felter, som inspirerer. Spontant kan religion og natursyn forstås som fænomener af samme type: Vi har næsten alle et forhold til vores ophav og verdens sammenhæng, hvad enten vi forstår os selv som religiøse eller ikke. Ligeledes med naturen, hvor vi alle har et forhold til den: Vi bærer og bruger den, lever i den og kan ikke sætte os ud over den.

Men selve det at mennesket udnytter naturen, kan også knyttes til religiøse forestillinger. Dels i middelalderen, hvor forestillingen i Europa gik fra at være en del af naturen til at være udnytter af naturen. Men især gennem den sammensmeltning af videnskab og teknologi, der skete qua Francis Bacons tænkning omkring år 1600. Hidtil havde videnskab været aristokratisk, spekulativ og intellektuel, mens teknologi var knyttet til underklassen, empirisk orienteret og handlingsorienteret. Denne fusion slog først fuldt igennem i midten af 1800-tallet, og kan relateres til den tids indførelse af demokrati og den deraf følgende reduktion af sociale barrierer (White 1967).

Bourdieu's analyser af religion starter i Algier-studierne, der munder ud i en teori om hvordan det er muligt at følge en regel – praktikteorien. Senere studerer han den katolske kirke i Frankrig og dennes struktur. Studiet af det religiøse felt ender med at blive til en grundmodel for studiet af felter (Rey 2007). Jeg vil prøve at gå tilbage til Bourdieus inspirationskilder for at se, om jeg gennem disse kan komme tilbage til feltet med en mere præcis afgrænsning af, hvad et natursynets felt kan bestå af og

hvordan det vil kunne analyseres.

En af Bourdieus inspirationskilder til beskrivelserne af det religiøse felt er Durkheims syn på religion. Ifølge Durkheim er samfundet og dets sociale strukturer det, der afgør individets egenskaber, normer og adfærd. Sådanne strukturer ses som et 'socialt faktum', der eksisterer i samfundet, men som rækker ud over det enkelte individ. Strukturerne er med til at præge individet, dets holdninger og adfærd, og er på den måde med til at holde samfundet og dermed fællesskabet sammen. Et eksempel på et sådant socialt faktum er religionen. Den enkeltes religiøse forestillinger har altså rod i kollektivet, men initieres samtidig i den enkelte og knytter denne til samfundet, hvilket bl.a. forstærkes gennem ritualer.

I forlængelse af samme forståelse er det et grundlæggende træk bl.a. ved den religiøse tro, at klassificere i helligt og profant. Disse to domæner tilhører hver sin verden: Det hellige er det ophøjede, oftest omgivet af en særlig respekt, belagt med forbud og tabuer, som skal beskytte og isolere det. For at undgå en sammenblanding med det profane har man lavet en såkaldt overgangsfase, som man må passere for at få adgang til det hellige (Durkheim 2001). Forestillingen om en sådan dualitet er helt grundlæggende for den menneskelige tænkemåde, og selve distinktionen er universel. Men præcis hvad der opfattes som henholdsvis helligt og profant, er afhængig af tid og sted og derfor foranderligt.

Durkheims skelnen mellem det hellige og det profane kan genkendes i sider af vores forhold til naturen. At vi i naturen har med noget at gøre, der er større end os selv i den forstand, at det eksisterer før vi fødes og det vil eksistere efter vi er døde (Williams 1973), kan forekomme os som helligt. Men også forestillingen om, at vi i naturen finder ro, eksisterer, kan ånde, stresser af. Dette var en udbredt forestilling i 1800-tallets romantik og er det i mange naturelseres glæde ved f.eks. at vandre eller iagttage fugle og vilde dyr, men i de senere år har tankegangen også vundet ind i forbindelse med behandling af sygdomme og depression (Nebelung 2003). Disse former for hellighed har dog aldrig været stærke sociale positioner, men aktiviteter, der har været henvist til et nok så verdsligt fritidsliv.

I Durkheims forståelse gik samfundsudviklingen i øvrigt fra et samfund, hvor religionen og religionens rationalitet herskede til et samfund, hvor videnskab og den videnskabelige rationalitet herskede. Altså fra et helligt domineret samfund til et profant domineret. Den profane verdens 'religion' er videnskab. Durkheim så ikke videnskab som en ny form for religion, men som en udvikling,

En anden inspirationskilde for Bourdieu er Webers religionssociologi, som ser det religiøse felt handle om arbejdsdelingen for manipulation af lægfolk.

Weber baserer sin religionssociologi på tilstedeværelsen af forskellige religiøse idealtyper: Præsten, profeten og magikeren. Disse typer råder over forskellige former for organisation – hvoraf præstens kirke er den mest udfoldede – og de viser sig at stemme overens med forskellige behov i samfundet som udtrykkes af lægfolk med forskellige religiøse interesser. Den interesse, lægfolk har i forhold til religion og tro, hænger igen sammen med samfundets generelle sociale struktur, og på den måde kommer religionen til at bekræfte og retfærdiggøre grupper af lægfolks sociale position. Blandt lægfolk var grupperne af bønder og byboer de tydeligste. Bonden var

på grund af sine traditioner orienteret mod magi, mens byboen og borgerskabet på grund af sin livsform og rationelle arbejde var orienteret mod indførelse af moraliserende vurderinger. Bønderne, der i tidligere tider direkte var underlagt naturens kræfter efterspørger nære, religiøse objekter, hvilket magikeren kan levere, mens byboerne efterspørger et samlet budskab, som kan give livet mening. Dette kan kirken og præsterne levere. Kirken er med sin institution den kontinuerede kraft, som eksisterer med organisation og præsteembeder, hvis konkrete agenter er mindre vigtige. Profeten er en figur, som i modsætning til præsterne og profeterne kun dukker op fra tid til anden. Profeten er bærer af eller indikator på et brud og dermed på en overgang mellem to systemer. Profeten bliver derfor sammenfaldende med lægfolks ønske om et skifte, og inkarnerer forestillinger, følelser og forhåbninger, der allerede eksisterer, så i forhold til disse bliver profeten en organiserende kraft, som kun overlever på sigt, hvis det lykkes at institutionalisere profetens budskab.

Bourdieu trækker i sin religionssociologi på både Durkheim og Weber, men har for begge en række kritikpunkter (Esmark 2009) og peger derfor på, at man ved at konstruere det religiøse felt som mængden af alle objektive relationer mellem positioner kan komme frem til princippet, der forklarer de direkte interaktioner mellem sociale agenter.

Både Durkheims og Webers forståelse af tidligere tiders agrare samfund og senere udvikling til moderne bysamfund med en moderne, rationel videnskab og en monoteistisk religion med dertil hørende institution og embeder rejser interessante spørgsmål i forhold til i dag. For det første er de naturkræfter, bonden stod overfor og som synes at være mindsket gennem urbaniseringen, måske vendt tilbage til vores bevidsthed, men nu i anden og delvis forstærket form: 1960ernes generelle forurening, 1980ernes overforbrug af kemikalier og 1990ernes og 2000ernes klimaspørgsmål påvirker ikke kun bønder, men os alle. Disse spørgsmål har, parallelt med at problemerne viste sig i større stil, affødt institutionalisering både i den offentlige sektor – det første ministerium på området, Ministeriet til Forureningsbekæmpelse, blev således oprettet i 1972 (Rehling 1996) – og på forskellige grader af græsrodsniveau. Blot på græsrodsniveau eksisterer der flere end 40 frivillige anerkendte organisationer, som beskæftiger sig med natur (Hjortsø, Busck & Fabricius 2007).

For det andet er der spørgsmål om lægfolk og deres efterspørgsel af – hos Weber/Bourdieu – de religiøse handlinger, her handlinger og forståelser relateret til naturen. Hvem er lægfolk i dag, og hvad efterspørger de? Magikeren eksisterer i bedste velgående i kraft af efterspørgsel efter tydning af stjernetegn, numerologi, anti-stressbehandling eller senest wellness. Som mange af datidens magikere eksisterer nutidens magikere primært i samfundets periferi. Men er disse magikere indvarslingen af brud og nye tider? På sundhedsområdet måske, for efterspørgslen på deres ydelser har primært det enkelte individ som centrum og ikke forståelse af den ydre natur.

En teoretisk skitse til et 'natursynets felt'

Lad os herefter forsøge at sætte de elementer, som har inspireret eller indgår i Bourdieus forståelse af et felt, sammen med de forskellige forståelser af naturen, som er skitseret ovenfor: Kan natursyn overhovedet rummes inden for eet felt og vil det dermed kunne lade sig gøre at undersøge et natursynets felt empirisk i et i udgangspunktet samlet analytisk greb?

Dette spørgsmål vil blive diskuteret op imod et andet perspektiv, nemlig et livshistorisk, hvis fund peger i retning af elementer, der ikke umiddelbart er at finde i en traditionel feltforståelse. Årsagen til ønsket om at knytte et livshistorisk perspektiv til en feltanalyse er på sigt at kunne diskutere livsfortællingens umiddelbare, subjektive, fænomenologisk reflekterede forståelse af liv og identitet sammen med feltanalysens strukturelt bestemte positioner, fastlagt på baggrund af objektivistisk konstruerede kapitaler.

I flere af Bourdieus arbejder – bl.a. om det religiøse felt, domineret af biskopper (Bourdieu & Saint-Martin 1982; Bourdieu 1991), men også om andre, konkrete, empiriske felter – undersøges sammenfaldet mellem objektive sociale strukturer og inkorporeringen af disse i individers mentale strukturer. Bourdieu lægger således kun indirekte vægt på forholdet mellem det materielle og det symbolske og mellem verdslige livsvilkår og kulturelle forestillinger. I forhold til denne artikel er bestræbelsen at få de materielle vilkår til at træde tydeligere frem. For i og med naturen uomtvisteligt rummer en materialitet, som ikke engang de mest yderliggående konstruktivister vil betvivle eksistensen af – jorden, havet, etc. der er en del af vores livsvilkår og kilde til føde, husly m.v., og i og med at denne materialitet også eksisterer gennem mangfoldige symbolske transformationer inden for velsagtens enhver civilisation, så må også naturrelation og hermed natursynet kunne rumme dikotomien. Naturen er i menneskets univers kulturelt transformeret, men ikke i en sådan grad at man kan se bort fra det materielle aspekt.

Natursyn mangler jf. tidligere dele af det, man plejer at se som et felts karakteristika. Derimod vil det være oplagt at se fx naturvidenskab som et felt, enten som et felt i sig selv eller som en del af det akademiske felt. Af Bourdieu selv har naturvidenskab i *Homo Academicus* været placeret tæt ved den kulturelle pol (Bourdieu 1988). En anden mulighed vil være at se naturvidenskab som en del af et naturvidenskabeligt-teknologisk felt,⁶ hvor interessen eller hensigten udgør punktet for orienteringen. Med Habermas kunne dette være en 'rationel erkendeinteresse', der sigter på at beherske den omgivende natur. Skal naturvidenskab indgå i et natursynsfelt må det antages at ville indtage en dominerende position: Dels definerer naturvidenskab i dag en stor del af vores sprog om naturen og har derved et vist monopol på sprogbrugen, dels refererer en række andre positioner i natursynsfeltet til naturvidenskab, og anerkender dermed denne positions dominans (Bourdieu 2000).

---

6 Inden for teknologiteori tages der ofte afstand fra den antagelse, at teknologi blot er anvendt naturvidenskab. Man kan f.eks. se teknologi som bestående af enheden teknik, viden, organisation og produkt (Müller, Remmen & Christensen. 1984). Andre peger på, at naturvidenskab og teknologi gensidigt virker ind på og inspirerer hinanden (Nowotny et al. 2001). Naturvidenskab kan også ses som havende en grundlæggende, anvendelsesorienteret sigte (Frølund 2005).

Den antropologiske forståelse af naturen peger på andre perspektiver end den naturvidenskabelige: F.eks. naturen som frigørende. Anlægger man et praksisperspektiv på felter, kan man følgelig tale om feltet for frigørelse, hvilket kan og vil indbefatte andre 'midler' til emancipation end naturen. Det vil således udmærket kunne lade sig gøre at identificere en position i natursynets felt, der ser naturen som frigørende. Således har der inden for det pædagogiske område, navnlig i specialpædagogikken, siden omkring 1900 eksisteret pædagoger, som mente at ophold i naturen rummede særlige muligheder for det (socialt) syge barn, som gennem at mærke naturens storhed ville kunne få løst op for den knudrede kerne i sig selv og derpå ranke sig (Coninck-Smith 2000). I forlængelse af samme perspektiv kan man tale om andre af de felter, antropologien peger ud: Feltet for beskuelse og feltet for forståelse af verden og dens sammenhæng – sidstnævnte som umiddelbart synes at være sammenfaldende med religion.

Den begrebsanalytiske forståelse af natur kan ikke, som den antropologiske tilgang, oversættes til praksis. Her har vi med naturen at gøre med en modsætning til det menneskelige/det kultiverede/det dannede/det menneskeskabte. Forståelsen kan også ses som et kontinuum gående fra det urørte, det vilde, det landskabelige til det grønne i byen (Hansen-Møller 2006). Dette kontinuum er i overensstemmelse med Durkheims hellige og ophøjede over for det profane og ordinære. I Durkheims analyser er det hellige omgærdet af forbud, mens det forholder sig nærmest omvendt i forhold til naturen, hvor det er det urørte og vilde, der er forbudsbelagt og ikke må forstyrres.⁷ Det hævdes således, at det er kristendommen, der har legitimeret forurening (White 1967), at det er i civilisationen.

Den tredje naturforståelse er den naturvidenskabelige. Her understreges det, at vi i naturvidenskaben har et af natursynets stærkeste præsteskræfter, som samtidig er det mest dominerende. Men er de også bærere af feltets doxa? Beklagelsen af at udviklingen i naturvidenskaben har resulteret i en opsplitning af naturen, kan ses som en profets forsøg på at etablere en bevægelse, som kæmper med præsteskræften om en ny og stærkere, dominerende position. Kampen føres hovedsagelig internt i naturvidenskaben og synes ikke at modsvare et behov for at varetage interesser, som lægfolk grundet sociale betingelser har (se f.eks. Brier 2008; Hoffmeyer 2005).

Men hvad med de andre positioner i natursynsfeltet? Er tanken om naturen som frigørelse i positionskamp med naturvidenskaben, eller retter disse sig mod helt forskellige ting? Er deres stillingtagen forskellig, fordi de er begrundet i hver sine sæt dispositioner, bestemt af kapitaler, der ikke er de samme?

Hvis vi vil forsøge at skitsere et samlet natursynets felt som et socialt felt, så skal det kunne rumme det hellige over for det profane og det civiliserede over for det vilde/det som er udenfor. Naturen har ingen socialitet selv, men vi orienterer os mod

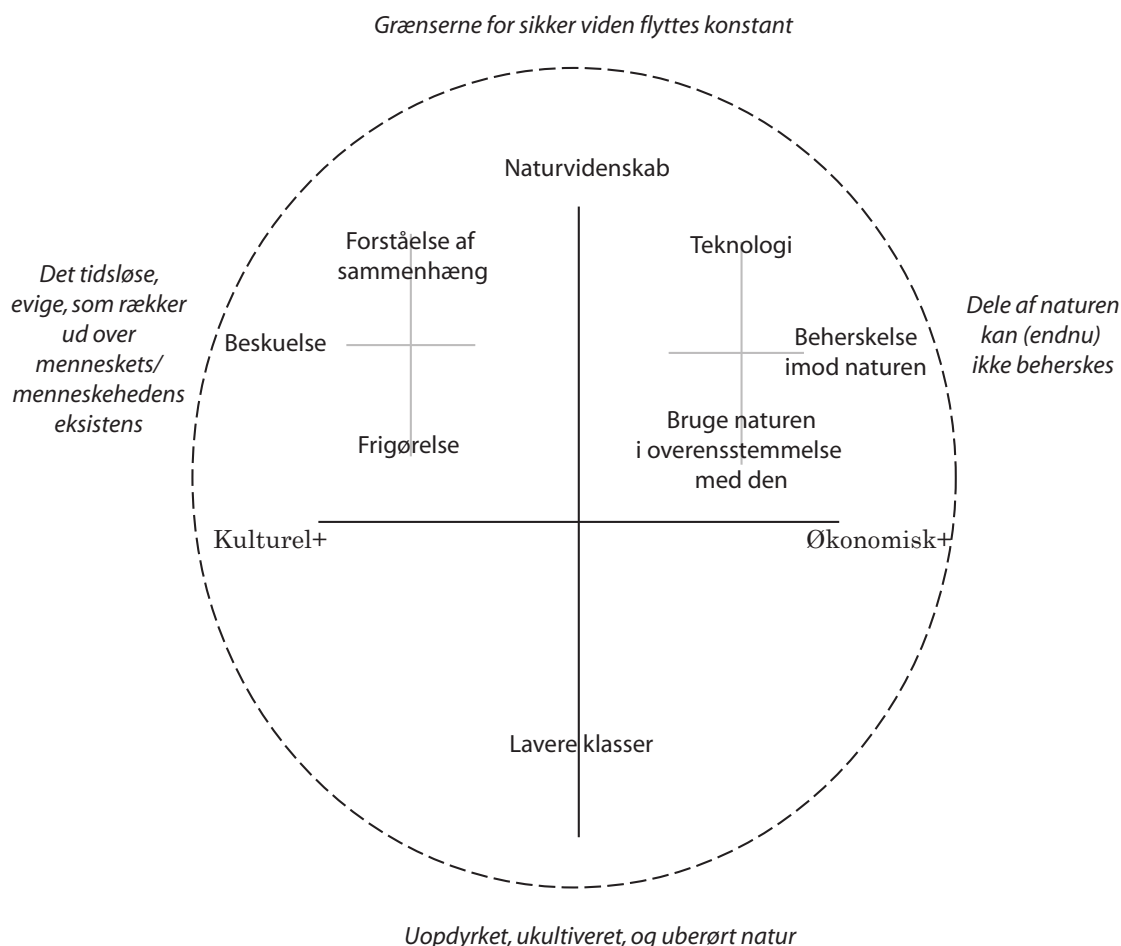
---

7 Eksempelvis anså man i 1600-tallet den jyske hede som ond, straffet af Gud, hvilket gjorde at intet kunne vokse dér. På geologiske kort var jorden afbilledet som sort, symboliserende et sted, man ikke skulle komme. Senere blev der fortalt legender om tater og natmænd, som residerede på heden (Olwig 1993). Disse billeder på fortællelse mener man blev holdt op for folk for at disciplinere dem. Kun folk med særlige evner, som bl.a. forfatteren St. St. Blicher, kunne tale med taterne.

den – er disponerede for en stillingtagen; hvordan vi gør dette kan undersøges som en strukturering af feltet.

En egenskab ved felter er, at de reproducerer homologier. Strukturen i det sociale rum – en økonomisk/verdslig pol modstillet en kulturel/hellig pol – går således igen i ethvert andet felts struktur. I det sociale rum kan strukturen beskrives gennem agenternes mængde af økonomisk og kulturel kapital og af social kapital (Bourdieu 1986). Samme strukturering vil følgelig også være gældende for et natursynets felt. Tidligere har jeg hævdet, at bl.a. akademiske grupper ud over de primære kapitaler også besad en særlig faggruppekapital, som strukturerede de enkelte faggrupper, og som netop var det, der gjorde, at faggruppen havde en indre sammenhængskraft (Høyen 2005). En sådan faggruppekapital eksisterer næppe i et natursynets felt. Tesen for natursynets felt er, at i dette felt eksisterer delfelter,⁸ der orienterer sig mod det samme fænomen som det overordnede felt, men som samtidig eksisterer med hver deres egne forståelser og hver deres doxa.

Hvordan et natursynsfelt kan skitseres, ses af figuren nedenfor:

Figur 1: Skitse over dispositioner i det spekulative natursyns-felt. Forståelse af naturens ontologi er vist i kursiv.

8 Betegnelsen delfelter er valgt for at understrege, at der ikke er tale om, hvad andre betegner som sub-felter, f.eks. et sygeplejefelt inden for et overordnet medicinsk felt. Delfelter forstås her som felter med – måske – en mere autonom struktur.

Natursynets felt er overordnet struktureret som det traditionelle felt i en økonomisk vs. en kulturel pol. Således er der i venstre side af kortet – mod den kulturelt dominerende pol – et delfelt af positioner, som i forhold til natursyn primært er symbolfortolkende, og dermed rummer en sakral dimension, mens der i højre side af kortet – mod den økonomisk dominerende pol – findes et delfelt af positioner, som primært er verdslige og økonomisk orienterede. I natursynsfeltet bliver der således antydnet eksistensen af tre delfelter: 1) *Sammenhæng-beskuelse-frigørelse*; 2) *Naturvidenskab* og 3) *Teknologi-Beherskelse imod naturen-Beherskelse i overensstemmelse med naturen*.

Hver af delfelterne er i sig selv også struktureret i overensstemmelse med antagelsen om homologi. Hvilke positioner, der indgår hvordan i hvilke delfelter, og om disse delfelter/positioner overhovedet eksisterer eller omvendt måske er flere end her antydnet, vil i høj grad være et empirisk spørgsmål. Et sted må den empiriske undersøgelse dog tage sit udgangspunkt, så til brug for denne indledende skitse, gives nogle foreløbige bud.

Det kulturelt dominerede delfelt består af positionerne 1) *beskuelse*, 2) *frigørelse* og 3) *forståelse af sammenhæng*.

Som den position i delfeltet, der er tættest mod det samlede felts dominerende pol, er *forståelse af sammenhæng* foreslået, ud fra den betragtning at der kan være overensstemmelse med den dominerende naturvidenskabs rationalitet – og naturvidenskab antages at være natursynsfeltets generelt mest dominerende position – dog således at de elementer, der antages at indgå i sammenhængen er af en anden karakter end naturvidenskabens elementer. Således har meget af det, vi i dag forstår som 'alternativt' en sammenhængsforståelse, der er helt i overensstemmelse med den naturvidenskabelige (Hegelund 2004), blot observeres sammenhængene efter andet end rent objektive kriterier eller ved brug af anderledes instrumenter.⁹ Et eksempel på en forståelse af sammenhæng ses i nedenstående citat, hvor beskrivelsen, trods en vis objektiv karakter, ikke rigtig giver mening, hvis ikke man som læser er bekendt med hvad der refereres til:

Området rummer en række vigtige kulturhistoriske elementer, som dels er vigtige for områdets karakter og dermed dets landskabsværdier, dels er historiske spor som bør indgå i formidlingen. De kulturhistoriske forhold, der skal formidles, omfatter bl.a. skovrydning – det tidlige agerbrug/de højryggede ager – overdrev – græsningsdrift – hegnsskove/overdriftsskove – stævningdrift – styning/topstævning – det ordnede skovbrug – den naturnære skovdrift (Larsen, Stahlschmidt & Primdahl 2007).

Her er der ikke tale om en afvisning af den naturvidenskabelige rationalitet. Den er bare ikke relevant for forfatterens læsning og forståelse af et landskab.

Denne i delfeltet dominerende position deltager samtidig i magtens felt, hvilket vil

---

9 Heilpraktikeren antager f.eks. at vores krop har en iboende evne til at helbrede sig selv. Når kroppen belastes, vil forskellige mekanismer i kroppen begynde at kompensere for det. Sygdom skyldes at kroppen udsættes for belastninger, der er større, end den er i stand til selv at regulere sig ud af. Det, man normalt betragter som symptomer på sygdom, ser heilpraktikeren således som kroppens naturlige og hensigtsmæssige forsøg på at rette op på belastninger. Men også inden for biodynamik (formuleret af Rudolf Steiner i 1924), hvor metoderne baserer sig på antroposofiske tanker om interaktion mellem organismer og de overnaturlige kræfter fra kosmos (himmellegerne), altså en åndelig opfattelse af kosmos, søger man at bevise metoden efter naturvidenskabs-lignende principper.

blive tydeliggjort i en empirisk undersøgelse.

Positionen for *beskuelse* er foreslået placeret længst mod den kulturelle pol, idet beskuelsen antagelig rummer det største intellektuelle oversættelsesarbejde og dermed den mest oplagte mulighed for distinktion fra andre positioner. At lære at (be)skue kræver, som Bourdieu tidligt viste i sine museumsstudier, viden om, hvad man ser og at man behersker vokabularet til at italesætte det sete med (Bourdieu 1965; Bourdieu & Darbel 1979).

Et eksempel på beskuelse ses her i en gennemgang af S. L. Anderssons landskabsarkitektoniske arbejder. Nedenfor beskrives disse med udgangspunkt i landskabs- og naturopfattelsen efter Berlinmurens fald:

... Man er ikke mere lammet af skræk for overbefolkning, atomkrig og forurening og er endnu ikke blevet skræmt af terrorisme og fundamentalisme. Det landskabsarkitektoniske ikon viser en ny logisk, pragmatisk saglighed, med vægt på det regulerende aspekt, lig den i efterkrigstiden men med en ganske anden indsigt i naturens processer. Men aldrig så snart har et ikon prentet sig i vor bevidsthed før et nyt popper frem, denne gang et biomorft sprog uden euclidisk geometri, uden hierarki, uden rette linier, i en flydende komposition af rum, ... Samfundet fremstår i dag som et komplekst samfund for hvilket en fundamental egenskab er, at det også kan være anderledes. Kontingenserfaringer, det at noget altid kan være anderledes, fører måske til dette flydende sprog der ser ud som kunne det skifte form i næste øjeblik. Med udvikling af et kontingenssprog bliver det muligt at håndtere det moderne, komplekse samfunds væld af muligheder og usikkerheder (...) SLAs moderne byrum er både plads, torv, landskab, park og have. De er både kunst og natur, poesi og teknologi, byplanlægning og havekunst. Genre og sprog må nødvendigvis være robust og frigjort fra kategoriseringer, når det drejer sig om havne- og industriområder, nedlagte jernbaner og forvoksede parkeringspladser, hvor man hverken kan eller skal kende fremtidens brug. (Hauxner 2006)

Også her har naturvidenskab ingen plads. Det har derimod det trænede øje og fortroligheden med at kontekstualisere det værk, som beskrives.

Positionen *frigørelse* er i delfeltet anbragt som en domineret pol. At frigøre sig omfatter en praktisk, kropslig dimension, en position som enten er individualiseret eller udøves inden for afgrænsede grupper: Frigørelsen fra tvang, fra fremmedgørende samfundspålæg, fysisk eller social tvang. Her finder vi agenter rettet mod menneskets sundhed som healere, terapeuter, alternative behandlere, men også TVIND, socialarbejdere og økologiske små-samfund med forskellige alternative livsopfattelser. Et eksempel er det alternative bofællesskab, Thylejren, som præsenterer sig således:

Thylejren er et fristed i den forstand, at den rummer livet, livets udfoldelser, forviklinger, udviklinger. Den har plads til skæve eksistenser, fantasifulde kunstnere, omsorgsfulde mødre og fædre, shamaner, og hestekvinder og meget andet. Den er både del af Danmark og det samfund vi alle er del af, og samtidig er den meldt ud af bevidstløst forbrugerræs og samtalekøkkenkultur (Thylejren u.å.).

Her har hverken naturvidenskab eller det omgivende samfund plads. Sidstnævnte afvises ikke, men man positionerer sig eksplicit som en modsætning.

Natursynet i disse tre positioner i det kulturelt dominerende delfelt stemmer godt overens med en generelt kulturelt stærkere pol. Her kræves uddannelse og kulturel oplæring, at man behersker et symbolsk dominerende sprog og at man ser større sammenhænge. Samlet set orienterer delfeltet sig mod det tidsløse, det større, det evige, som rækker ud over det enkelte menneskes eksistens.

Det kulturelle delfelts økonomiske, verdslige pol udgøres af dets modsætning, som er positioneret i natursynets felts højre side, og som udgøres af det økonomisk dominerede delfelt. Dette finder vi til højre i natursynsfeltet i form af et andet delfelt. Her er positionerne *teknologi*, *beherskelse imod naturen* og *brug af naturen i overensstemmelse med den*.

Teknologi udgør dette delfelts dominerende position. Teknologien eksisterer i egen ret, hvilket tydeligt vil kunne ses i positionens genese, men er i dag tæt knyttet til dele af naturvidenskab, med hvilken meget udviklingen er flettet sammen. Naturvidenskab og teknologi kan således i vores tid være vanskelige at adskille præcist, selv om der både eksisterer rene teknologiske positioner og rene naturvidenskabelige positioner. For at adskille de to kan det være opklarende at inddrage de aristoteliske kundskabskategorier, hvor (natur)videnskab er *theoria*, dvs. en beskuende, betragtende aktivitetsform, mens teknologi kan forstås som *techne* med en aktivitet *poiesis*, hvor målet ligger uden for aktiviteten selv (Aristoteles 1995). Så selv om naturvidenskab og teknologi forekommer tæt forbundne, så adskiller formålet dem – i hvert fald ideelt set, for man kan diskutere, om naturvidenskab ikke også har rod i en bestræbelse på anvendelse (Frølund 2005)?

Positionen, som er mest økonomisk orienteret, er betegnet *beherskelse imod naturen*. Her findes den forestilling, at naturen alene er et middel for mennesket. Dette eksemplificeres i en debat, som er foregået i medierne i sommeren 2010, hvor det viser sig, at ca. ni millioner slagtekyllinger (svarende til 8% af produktionen) i løbet af 2010 vil få alvorlige ætsesår på fødderne, fordi de har stået tæt i deres egen urin og afføring. Hertil svarer landbruget:

Chefkonulent Thorkil Ambrosen fra brancheorganisationen Landbrug og Fødevarer mener dog ikke, at strammere lovgivning har gang på jord. ”Den nuværende mængde ammoniakætsninger er groft sagt det, man kan opnå i den produktionsform, vi har i Danmark. Hvis vi strammer mere, må produktioner lukke, og så skal vi hente flere kyllinger i udlandet, hvor slagtekyllingerne har langt værre forhold”, siger han. Betyder det, at vi skal fire på dyrevelfærden for at hjælpe de danske landmænd? ”Man skal gøre det, som er muligt, og så være realistisk. Den svidningsstatistik, vi har herhjemme, kan vi i den grad være stolte af. Du kan ikke lave en produktion, hvor der ikke er en vis procentdel svidninger”, siger Thorkil Ambrosen. (Lindqvist & Heinskou 2010).

Denne position anerkender naturvidenskab, men kun ad hoc. Egne erfaringer vægter spontant højere end naturvidenskabens modelbaserede udsagn – en konflikt, der også kendes fra diskussioner om overfiskning mellem fiskere og marinebiologer.

Positionernes stillingtagen behøver imidlertid ikke kun at være økonomisk begrundet, som det fremgår af et citat fra en tale, afholdt i anledning af fejringen af afslutningen på Skjernå-afvandingen i 1981. Skjernå-afvandingen var en indvinding af 4.000 ha jord (1 ha. er 100 x 100 m) og blev det sidste af de store landindvindingsprojekter, som fandt sted – med ’naturelskere’ i voldsom opposition – gennem en periode på 250 år (Hansen 2008). I citatet er det et religiøst påbud, som legitimerer. Talen beskriver tiden fra Verdens skabelse til i dag, hvor Skjernå indgår i beretningen som et konkret geografisk sted:

(..) Nu lå det nydannede delta som en gave til Bølling Nørre Herreds bønder, og efterhånden gik det op for dem, at det var endnu mere end en gave – det blev en OPGAVE i udformningen af

det nye land – en opgave, som gjorde dem til Skaberens medarbejdere (Drewsen 1981).

At beherske naturen synes næsten af være en pligt, et påbud, og dette i forlængelse af Guds skaberværk. Naturvidenskaben kan her godt træde til som tjener, men er ikke dette delfelts doxa. Man har sin egen dagsorden.

Den dominerede position bruger også naturen, men gør dette i overensstemmelse med den. Her udnytter man, men ødelægger ikke, man arbejder i forlængelse og har en stærk bevidsthed om, at man har et ansvar for at overlevere det samme eller noget bedre til næste generation. Man er jæger for at holde dyrebestanden sund, fælder træer for at give plads til nye, stærkere etc. Igennem de sidste år er der især fra politisk side formuleret en forestilling om bæredygtighed. Diskursen om bæredygtighed ligger – trods at den er tæt ved denne positions faktiske praksis – agenterne her fjernt. At videregive naturen intakt til næste generation er noget, man gør, ikke noget man taler om.

Det økonomisk orienterede delfelt orienterer sig mod en form for menneskets beherskelse af naturen, men har forskellig forståelse af denne rolle.

Det tredje delfelt er naturvidenskab, som her ikke er specificeret yderligere. Også i dette delfelt vil man givetvis kunne finde en strukturering i overensstemmelse med de øvrige delfelter og selve natursynsfeltet.

Samlet set er antagelsen, at et natursynsfelt godt kan etableres, men at det udgøres af delfelter med hver sin doxa. Disse delfelter rummer felters karakteristika. Naturvidenskab dominerer i en forstand det overordnede natursynsfelt, men hvorledes dominansen faktisk udøves, er spørgsmålet? Naturvidenskab har ikke selv en tydelig position i magtens felt – det har teknologierne derimod. Teknologi, hvad enten objektet er materialer, systemer eller mennesker, ligger tæt på magten, men befinder sig selv i en domineret position.

Livshistorierne

I et tidligere forskningsarbejde baseret på livsfortællinger (Høyen 2010b) har fokus været bl.a. at forstå agenternes subjektivitet og derigennem deres opfattelser af og erfaringer med natur. Udtrykt i fellettermer kan dette svare til at få indblik i agenternes stillingtagen – *prises de position*. Det viser sig, at i forhold til natursyn, så kan der i stillingtagningen anes en form for strukturering, som ikke umiddelbart stemmer overens med struktureringen i et felt. Spørgsmålet er, hvad en sådan strukturering kan være udtryk for?

I alt femten interview blev gennemført med personer dels fra byen, dels fra landet. De interviewedes position kan direkte identificeres omkring de delfelters polariseringer, som er vist i figur 1. Således befinder nogle sig i det økonomiske delfelt på positionerne *bruge naturen i overensstemmelse med den* og *teknologi*, mens andre befandt sig i det kulturelle delfelt på positionerne *frigørelse* og *forståelse af sammenhæng*. Atter andre befandt sig inden for naturvidenskab. Flere havde (eller havde haft) deres daglige virke i een position, mens deres mere generelle syn på livet og verden befandt sig i en anden position, men sådanne opsplittings mellem arbejde og livet generelt synes at eksi-

stere mellem nogenlunde samme positioner i forskellige delfelter: Mest udbredt var et arbejdsliv positioneret i *teknologi* og et hverdagsliv positioneret i *forståelse af sammenhæng*. En del af de interviewede var eller havde været ansat inden for undervisningssystemet. Flere af disse ville umiddelbart kunne placeres med position i det kulturelle delsystem, også selv om der var tale om folkeskolelærere med uddannelsesmæssig vægt på naturfag.

På baggrund af interviewene blev seks livsfortællinger konstrueret (Heyman & Pérez Prieto 1998) som forskellige, men alle typiske livshistorier, der kunne beskrive variationer i interaktionen mellem den subjektive forståelse af det levede liv og den omgivende verden. På baggrund heraf kunne en række forskellige temaer i forhold til natursyn analyseres frem.

I materialet viste der sig to temaer, som skal nævnes her, da disse ikke er sædvanligt forekommende i feltanalyser. En samlet analyse af et natursynsfelt må imidlertid kunne rumme disse temaer, som ikke mindst bliver tydelige gennem feltets genese i forståelsen af feltets aktuelle konstellation af positioner. Feltets genese kommer til udtryk gennem livsfortællingerne, og da analysen indbefatter studier af agenternes livsbaner, antydes også feltets positioners historik. Temaerne peger således på en udvikling over tid:

- Et skift i orientering/stillingtagen fra en landlig/rural livsstil til en vis grad af urbanisering.
- Et skift i orientering/stillingtagen fra at være rettet mod et fysisk, lokalt sted til et løsrevet, abstrakt rum, som kan forstås som 'det globale'.

Det er velkendt at andelen af mennesker, som var knyttet til landet, var større tidligere end i dag, og tilsvarende gælder for andelen af mennesker knyttet til det lokale. I dag er folk omvendt generelt mere orienteret mod byen og det globale. Imidlertid finder der også modbevægelser sted, hvorfor man må forstå agenternes natursyn i dag som resultatet af en form for dobbeltbevægelse.

Rural – urban

Oprindeligt så sociologien på polarisering mellem rural og urban som en polarisering mellem by og land, f.eks. Weber: Traditional vs. rationel, Tönnies: *Gemeinschaft* vs. *Gesellschaft*, og Durkheim: Det mekaniske samfund versus det organiske samfund. Disse polariseringer var rettet mod beskrivelser af samfund, som eksisterende i Europa omkring 1850, hvor man gik fra et landbrugssamfund til industrisamfundet, og hvor livet for flertallet i arbejderklassen var domineret af barske og fremmedgørende arbejdsbetingelser. Selv distinktionen rural-urban stammer fra Marx, hvor fremmedgørelsesprocessen var et tema. Fra omkring 1920 beskrev Chicagoskolen også konsekvenserne af urbaniseringsprocessen, men disse blev foretaget ud fra en etnografisk og individuel tilgang (Pahl 1966).

En tidlig, central artikel om forskellene på by og land er "Urbanism as a Way of Life" (Wirth 1938). Med reference til de ældre sociologiske kilder diskuteres vigtigheden af faktorer som byens størrelse, indbyggernes tæthed, graden af anonymitet og

arbejdsdeling for urbaniseringen. Men også vigtigheden af infrastruktur – transport, kommunikation og koncentrationen af institutioner – ting, der medvirkede til at gøre byen til et centrum for aktiviteter.

Omkring 1960 skiftede den traditionelle forskel på by og land. Dette skyldes især ændringerne i landbrugsproduktionen, som igen skyldtes teknologi og infrastruktur. Landbrugets dominans som grundlag for udenrigshandel, hovedaftager af arbejdskraft og primær indtjeningskilde var forsvundet. Landområder var heller ikke længere hovedsageligt beboet af bønder og andre, beskæftiget inden for landbrugsproduktionen, idet folk fra byerne begyndte at flytte på landet. I starten var de især tiltrukket af tanken om at kunne flygte fra byens støj og møg og senere også af tanken om at lade deres børn vokse op i fredelige og sikre omgivelser. Omkring samme tid mindskedes arbejderklassens størrelse og middelklassen øgedes, og folk begyndte at kunne vælge hvor de ønskede at bo. Dette blev udtrykt i romantiske ideer om at bo i en landsby, nyde stilheden, det langsommere tempo, og at kende alle (Bell 1992). Disse ændringer udfordrede selvfølgelig den hidtidige sociologiske forklaring på forskellene mellem by og land. Siden har forskning ydermere vist, at landsbyer eller landsbylignende strukturer snildt kan eksistere i byerne, hvilket betyder, at landsbyen med de stærke, sociale bånd ikke behøver et landområde for at kunne eksistere.

Studier af landsbyer og storbyer har videre vist, at det er problematisk på generelt niveau at pege på bestemte faktorer (antal indbyggere, tæthed etc.), da disse ofte leder til forkert kategorisering når de anvendes i forskellige sammenhænge (Pahl 1966). Forskellige forslag til at imødekomme dette har været fremme: At den virkelige skelnen går mellem det lokale over for det nationale, eller at man med fordel kan revitalisere begrebet 'bioetic' for at kunne håndtere relationerne mellem politisk økonomi på den ene side og det psykologiske grundlag for menneskelig adfærd på den anden (Dickens 2000).

Gennem litterære studier peges på, at der er udviklet såvel positive som negative forestillinger omkring både by og land. Byen er positivt associeret med kommunikation, undervisning, lys og det at være et center og negativt med støj, profanitet og ærgerrighed. Landet er positivt associeret med det naturlige liv, stilhed og ro, uskyldighed og dyder og negativt med underudvikling, ignorance og begrænsninger (Williams 1973).

Analyse af de konstruerede livshistorier stemmer godt overens med beskrivelserne ovenfor: Den trygge barndom på landet, som ikke kun omfattede familien, men i høj grad også lokalsamfundet, stærke ønsker om at rejse mod byen og forestillingerne om det mere spændende liv, eller storbybarndommen som på en lang række punkter har træk tilfælles med livet på landet, men foregår i andre omgivelser, og tiltrækningen/drømmen om et fremtidigt liv på landet, som ikke slipper en eneste af byens fordele.

Lokal – global

Temaet lokal-global er anvendt som et spacialt begreb, som har med stedet, hvor vi

er situeret at gøre. Inspireret af det kulturgeografiske begreb 'landskab', som ser landskabet mellem den realistisk funderede, materielle natur og den idealistiske natur, udgør temaet lokal-global udgangspunktet for agenternes måde at forstå sig på i verden. Det kan også forstås som et forhold til 'hjemme', som dermed også udgør den enkeltes udgangspunkt i kulturel forstand: Dette udgangspunkt fastlægger mulighederne for fremtidige retninger.

Landskabsbegrebet er dobbelttydigt: Det referer på samme tid til et konkret sted – i modsætning til det abstrakte 'rum' – og til en form for mediering mellem mennesket og naturen. Således bliver landskabet en kraft i den sociale reproduktion, samtidig med, at det er det sted, hvor reproduktionen finder sted. Det er både resultat af menneskers arbejde, men det arbejder selv i og omkring de mennesker, der skaber det (Mitchell 2001).

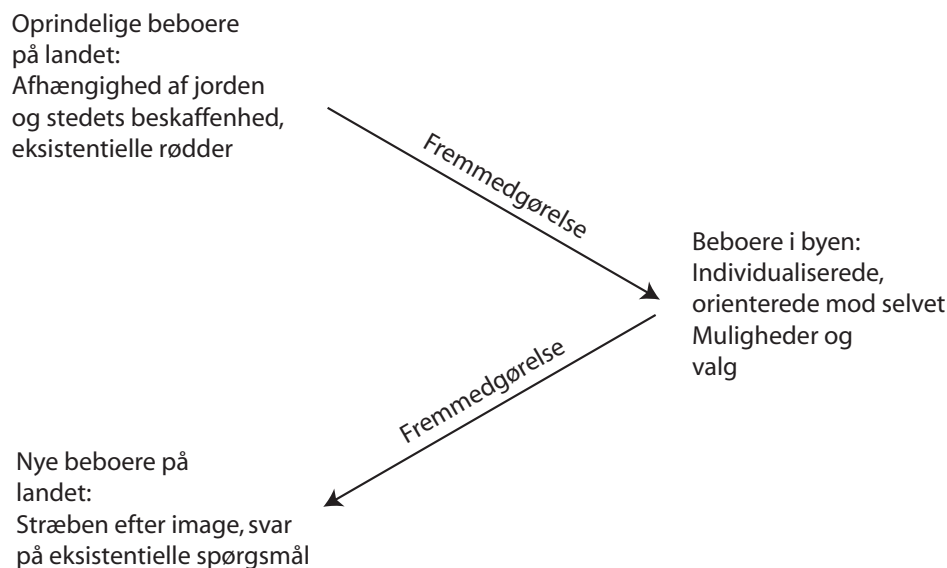
Således bliver forståelsen af landskab en praksisforståelse. Inspireret af fænomenologien kan landskaber ses som en integreret del af det levede liv, som kun kan forstås herfra (Ingold 2000). For at indfange relationen mellem det levede liv og vores omgivelser kan det heidegger'ske begreb 'wohnen' bruges: Det er her landskabet konstrueres, rekonstrueres og ændres. Ved at diskutere hvad der gør et hjem til et hjem, er det muligt at skelne mellem huset – den konkrete bygning – og væren i huset – hjemmet. Landskabet konstitueres tilsvarende gennem de aktiviteter, der er knyttet til det at leve i et hjem. Det er en verden, som er velkendt for mennesker, som har levet og lever der. Landskabet er således ikke statisk men en levende proces, skabt i øjeblikket og konstitueret gennem de praktiske aktiviteter, som er knyttet til at lave et hjem.

Temaet lokal-global skal derfor, hjulpet af forståelsen af landskabet, ses som et kontinuum. I den ene ende af dette er det lokale, forstået som det fysiske sted. Det eksisterer især, men ikke udelukkende, i rurale områder, tæt knyttet til jorden og til dens særlige form, men kan også eksistere i byen, knyttet til et hus, et kvarter, et udsyn formet af særlige kendetegn (kirker, slotte, bygninger etc.). Den anden ende af kontinuum'et er det globale, hvis primære karakteristik er at det er løsrevet fra det lokale gennem faktorer, som er velkendte fra beskrivelser af det sen-moderne: Aftraditionisering, individualisering, refleksivitet og menneskeskabte risici (Beck 2001; Giddens 1996).

Analyse af livshistorierne

Ved at kombinere faktorerne fra sociologiske og litterære kilder (Høyen 2010a) opnås et perspektiv, som kan bruges i analysen af livshistorierne. Derved er det muligt at fokusere på et uklart 'før', som refererer til de interviewedes forestillinger om fortiden, ofte oplevet i barndommen, og til et samtidigt 'i dag'.

Ved at sætte de to tematikker sammen fås en analysemodel som denne:

Figur 2: Livshistoriske baner i migration mellem land og by. Fremmedgørelse finder sted i flytningen uanset mellem hvilke steder. En lokal orientering kan eksistere på landet såvel som i byen. En global orientering ligeså. Muligheden for den globale orientering aktualiseres gennem flytningen, hvad enten denne faktisk finder sted eller blot eksisterer som en drøm.

Spørgsmålet er så, om det livshistoriske perspektiv kan rummes i feltperspektivet? At sætte lighedstegn mellem en høj grad af globalisering og de dominerende positioner i feltet og delfelterne vil være for simpelt, selv om der sandsynligvis empirisk vil kunne identificeres en vis overensstemmelse. Men også de dominerede positioner, i hvert fald i delfelterne, kan vise sig at have en globaliseret indstilling. Forklaringen synes enkel: Som tidligere nævnt begrænser interessen for miljøspørgsmål – som ofte er globale i deres karakter – sig ikke til grupper, hvis Maslow'ske behov er opfyldt, men optager også folk med mindre del i de materielle og sociale goder. Således rækker f.eks. den politiske ide om bæredygtighed i praksissammenhæng langt ud over det lokale, hvor man end befinder sig i verden.

I forhold til positioner i natursynsfeltet kan man således godt tænke sig begge temaer, både rural-urban og lokal-global, spredt over hele feltet. Det interessante er, om der vil være tale om højere dimensionaliteter af natursynsfeltet, dvs. en 3. og en 4. eller endnu højere dimension i forhold til feltets primære dimensioner eller om temaerne simpelthen ikke kan rummes inden for feltforståelsen. En sådan undersøgelse vil indbefatte om en natursyns-praksis kan forstås som en natursyns-praktik, hvor der ikke blot er tale om en særlig måde at agere på i forhold til et konkret (genstands)felt, men også om en internaliseret selvfølgelighed, en socialt konstitueret kognitiv kapacitet, der er resultat af en perceptionsmatrice, rettet mod forståelse af naturen.

Dette bliver et empirisk spørgsmål.

Afslutning

Artiklens ambition har været at undersøge, om man kan diskutere 'natursyn' som et felt. Til trods for at natursyn umiddelbart forekommer som en uens størrelse, der

næppe kan rummes i et felt, så synes indførelsen af delfelter at være en mulighed for at overskride det, der ved første øjekast forekom uforligeligt.

Natursyns-feltets præster er på samme tid tydelige og utydelige. Tydelige fordi naturvidenskab og især teknologi i dag står forholdsvis uimodsagt i vores senmoderne samfund, hvor det dominerende natursyn er resultat af en århundredelang udvikling med systematiske observationer, eksperimenter, brug af matematisk formalisering og rationelle forklaringer. Utydelige, for trods denne uomtvistelige dominans, så eksisterer der andre præstesker i feltet, positioner som i andre felter ville kunne forstås som agenter, der kæmper om retten til at definere feltet, hvilket ikke synes at være tilfældet her. Det kulturelle delfelt kæmper kun i mindre omfang med det teknologiske delfelt og med naturvidenskab, og delfelterne retter sig ikke mod de behov, forskellige grupper af lægfolk efterspørger. Men måske mod lægfolks forskelligartede behov?

At samfundet ifølge den tidlige sociologi skulle gå i retning af at blive videnskabeligt og rationelt, og at det hellige dermed ville miste styrke, forekommer umiddelbart at være en analyse, som har vist sig at være rigtig. Man kan imidlertid spørge, hvorvidt det, at videnskaben har vist sig at have en grænse og at udsagnskraften er knap så universel, som man engang forestillede sig, gør, at vi kan forstå videnskab som en anden form for religion, og dermed et nyt helligt? Tanken forekommer nærliggende, ikke mindst fordi samfundet i dag står over for problemer relateret til naturen, som videnskaben kun har meget forsigtige svar på.

Hvad der tidligere forekom at være menneskets relation til naturen i form af at leve i og af den, i nogenlunde overensstemmelse gennem at dyrke jorden og bygge bo, synes i dag at være transformeret over i en kamp, hvor det er spørgsmålet om, hvorvidt mennesket er den stærkeste? Når man går på gaden, vandrer man på brosten, hvis oprindelse ligger milliarder af år tilbage, siden tildannet og lagt af menneskers hænder. I dag synes det oplagt at forudsige, at samme granit eksisterer, også den dag mennesket har forladt denne verden.

Litteratur

- Aristoteles. 1995. *Den nikomacheiske etik*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Beck, U. 2001. *Risikosamfundet : på vej mod en ny modernitet*. Copenhagen: Hans Reitzel, 3. oplag.
- Bell, M. M. 1992. The Fruit of Difference: The Rural-Urban Continuum as a System of Identity. *Rural Sociology* 52:65-82.
- Bourdieu, P. 1965. *Un art moyen: Essai sur les usages sociaux de la photographie*. Paris.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, P. 1986. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1988. *Homo Academicus*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1991. Genesis and Structure of the Religious Field. *Comparative Social Research - A Research Annual* (vol 13: *Religious Institutions*) 1-44.
- Bourdieu, P. 2000. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, P. & A. Darbel. 1979. *L'amour de l'art: les musées d'art européens et leur public*. Paris: Les éditions de Minuit.

- Bourdieu, P. & M. de Saint-Martin. 1982. La sainte famille: L'épiscopat français dans le champs du pouvoir. *Actes de la recherche en sciences sociales* 44-45:2-53.
- Bourdieu, P. & L. J. D. Waquant. 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, E. B. 2007. *Genese og struktur af klinisk medicin og klinisk sygepleje*. [København]: Hexis.
- Brier, S. 2008. *Cybersemiotics: why information is not enough!: [a trans-disciplinary approach to information, cognition and communication studies, through an integration of Niklas Luhmann's communication theory with C.S. Peirce's semiotics]*. Toronto: University of Toronto Press.
- Broadly, D. & N. Albertsen. 1998. *Kulturens fält: en antologi*. Göteborg: Daidalos.
- Burkett, P. G. 1996. Value, capital and nature: Some ecological implications of Marx's critique of political economy. *Science & Society* 60:28.
- Buttel & Gijswijt. 2004. Emerging Trends in Environmental Sociology. In *Blackwell Companion to Sociology*, red. J. R. Blau. Blackwell.
- Böhme, G. 1997. Natur. In *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Weinheim: Beltz Verlag.
- Carson, R. 1962. *Silent spring*. Boston, Mass.: Houghton Mifflin.
- Coninck-Smith, N. de. 2000. *For barnets skyld: byen, skolen og barndommen 1880-1914*. [København]: Gyldendal.
- Cosgrove, D. E. 1998. *Social formation and symbolic landscape*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Madsen, L. D. & M. Gjerris. 2001. *Naturens sande betydning: om natursyn, etik og teologi*. København: Mul-tivers.
- Delica, K. 2007. 'Det her er ikke standarder' – en konstruktion af feltet for arbejde med senhjerne-skadede i Danmark. Forvaltning, Roskilde Universitet.
- Dickens, P. 2000. Society, Space and the Biotic Level: An Urban and Rural Sociology for the New Millenium. *Sociology* 43:147-164.
- Drewsen, H. 1981. Begyndelsen. In *Skjernådal: Før, under og efter afvandingen*, red. A. Søndergaard: Landvindingslagene i Skjernådal og Skjern-Tarm Egnens Landboforening.
- Duncan, J. S. 1990. *The city as text. The politics of landscape interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, E. 2001. *The elementary forms of religious life*. Oxford: Oxford University Press.
- Durkheim, E. 2000. *Om den sociale arbejdsdeling*. København: Hans Reitzel.
- Emmeche, C. 2009. Natur. In *Den Store Danske Encyklopædi*. København: Gyldendal.
- Esmark, K. 2009. Med og mod Max Weber. Bourdieus første religionssociologiske skitse. *Praktiske grunde* 1-2:75-86.
- Fink, H. 2002. Om menneskers natur og plads i naturen. In *Videnskab og værdier. Den humanistiske udfordring*, red. K. Hastrup. København: Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab.
- Fink, H. 2003. Et mangfoldigt naturbegreb. In *Naturens værdi. Vinkler på danskernes forhold til naturen*, red. P. Agger, 29-37. København: Gad.
- Fruelund Andersen, A. M. 2008. *Ansvarsetik, videnskab og eksistens: etiske aspekter af genetisk testning og genetisk rådgivning i forhold til bioetikens rolle i den post-normale videnskab*. [Århus]: Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet.
- Frølund, S. 2005. *Naturvidenskabens vidensbegreb: En naturfilosofisk undersøgelse og kritik*. København: DPU.
- Giddens, A. 1996. *Modernitetens konsekvenser*. København: Reitzels Forlag
- Glasdam, S. 2003. *Inklusion og eksklusion af kræftpatienters pårørende i en onkologisk klinik*. Ph.d.-afhandling. Viborg: PUC, Viborg Seminarieret.
- Grgas, S. & S. E. Larsen. 1994. *The construction of nature. A discursive strategy in modern European thought*. Odense: Odense University Press.
- Hammerslev, O. 2003. *Danish Judges in the 20th Century: A Socio-Legal Study*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

- Hansen-Møller, J. 2004. *Mening med landskab: en antologi om natursyn*. København: Museum Tusulanum.
- Hansen-Møller, J. 2006. The meaning of landscape: A diagram for analysing the relationship between culture and nature, based on C.S. Peirce's semiotics. *Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics* 5:85-108.
- Hansen, J. A. 2004. Individuel aktivering i feltet for det arbejdsmarkedsservicerende arbejde: en historisk konkret analyse af tovtrækkerierne om og forandringerne i de arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger. Roskilde Universitet, Roskilde.
- Hansen, K. 2008. *Det tabte land: den store fortælling om magten over det danske landskab*. København: Gad.
- Hauxner, M. 2006. Landskabets vitale kræfter i SLAs euvre. Lokaliseret d. 23. aug. 2010 på <http://www.sla.dk/Images/indhold/sla/hauxnerdk.pdf>
- Hegelund, A. 2004. *The theory and practice of homeopathic and biomedical veterinarians*. København: The Danish Research Institute of Food Economics, The Royal Veterinary and Agricultural University.
- Heyman, I. & H. Pérez Prieto. 1998. *Om berättelser som redskap i pedagogisk forskning. En rapport från forskningsgruppen Utbildning – kultur, interaktion, karriär, UTKIK*. Uppsala: Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet.
- Hirsch, E. & M. O'Hanlon. 1995. *The anthropology of landscape: perspectives on place and space*. Oxford: Clarendon Press.
- Hjortso, C. N. P., & A. Gravsholt Busck, M. K. Fabricius. 2007. *Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning*. Center for Skov, Landskab og Planlægning/Københavns Universitet, København.
- Hoffmeyer, J. 2005. *Biosemiotik: en afhandling om livets tegn og tegnenes liv*. Charlottenlund: Ries.
- Høyen, M. 2005. *Den faglige selvforståelse. En undersøgelse af faggrupperes ethos baseret på Pierre Bourdieus sociologi*. København: Intet forlag.
- Høyen, M. 2010a. Construction of life stories from former times? In *ESREA Life History and Biography Network: Representing Lives and Learning – The science and poetics of our work*. Växjö, Sverige.
- Høyen, M. 2010b. Understanding the relation between man and nature through life histories. In *4th International Seminar of the ESREA Network 'Between Local and Global: Adult Learning and Development'*. Sevilla, Spain.
- Ingold, T. 2000. *The perception of the environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Kaltoft, P. 1997. *Naturetik som praksisbegreb: en undersøgelse af naturforståelse, praksis og viden i økologisk jordbrug*. Lyngby: Institut for Teknologi og Samfund, Danmarks Tekniske Universitet.
- Karol, J. 2006. Bourdieu and Education for Sustainable Development: analysis of an interview. *Australian Association for Research in Education*.
- Karol, J. & T. Gale. 2004. Bourdieu's Social Theory and Sustainability: What is 'Environmental Capital'? *Australian Association for Research in Education*.
- Knudsen, A. 1995. Naturen og samfundet. In *Natursyn - ?* red. H. H. Sass, 39-60. København: LOK.
- Kuehn, S. 1998. *Livsstilens betydning for energiforbruget*. Ph.d.-afhandling. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Larsen, J. B., & P. Stahlschmidt, J. Primdahl. 2007. *Svaninge bjerge - et nationalt natur- og landskabshistorisk monument*. Center for Skov, Landskab og Planlægning, Københavns Universitet, København.
- Larsen, K. 2008. Sundhedsprofessionernes kamp. Hvorfor opretholdes status quo over tid? Om stabiliserende faktorer i det medicinske felt. In *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu*, red. K. A. Petersen & M. Høyen, 295-321. København: Forlaget Hexis.
- Lefebvre, H. 1991. *The production of space*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Lindqvist, A. & N. Heinskou. 2010. Hvert år får 9 mio. kyllinger fødderne ætset. *Dagbladet Politiken*.
- Macnaghten, P. & J. Urry. 1998. *Contested natures*. London: SAGE.

- Madsen, F. K. 1979. *Naturfredningsagens historie i Danmark*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mitchell, D. 2001. *Cultural geography. A critical introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Mol, A. P. J. 2006. From Environmental Sociologies to Environmental Sociology? A Comparison of U.S. and European Environmental Sociology. *Organization Environment* 19.
- Müller, J. & A. Remmen, P. Christensen. 1984. *Samfundets teknologi: teknologiens samfund*. Herning: Systime.
- Nebelong, H. 2003. *Sansehaver – naturens terapirum*. In *Vækst* nr. 4 Roskilde:Hedeselskabet.
- Nowotny, H., Scott, P. & Gibbons, M. 2001. *Re-thinking science: knowledge and the public in an age of uncertainty*. London: Wiley-Blackwell.
- Olwig, K. 1984. *Nature's ideological landscape. A literary and geographic perspective on its development and preservation on Denmark's Jutland heath*. London: Allen & Unwin.
- Olwig, K. R. 1993. Natur'syn'. *Antropologi* 7-16.
- Pahl, R. E. 1966. The Rural-Urban Continuum. *Sociologia Ruralis* 6:299-329.
- Parsons, H. L. 1977. *Marx and Engels on ecology*. Westport, Conn.: Greenwood.
- Petersen, K. A. 1998. *Sygeplejevidenskab – myte eller virkelighed?* Viborg: Viborg Amt, Undervisning og Kultur, Center for Videreuddannelse.
- Pretty, J. & H. Ward. 2001. Social Capital and the Environment. *World Development* 29:209-227.
- Rehling, D. 1996. Miljø- og Energiministeriet 1971-96: Undfangelse, udvikling og udblik. Miljø- og Energiministeriet, København.
- Rey, T. 2007. *Bourdieu on Religion. Imposing Faith and Legitimacy*. London: Equinox.
- Robertson, I. & P. Richards. 2003. *Studying cultural landscapes*. London: Arnold.
- Sand-Jensen, K. 2003. *Den sidste naturhistoriker: naturforkæmperen og videnskabsmanden Carl Wesenberg-Lund*. København: Gad.
- Schama, S. 1995. *Landscape and memory*. London: Fontana.
- Spaemann, R. 1987. *Das Natürliche und das Vernünftige*. München: Piper.
- Thylejren. u.å. *Hvad er Thylejren?*
- U.S. Environmental Protection Agency. *Environmental justice*. Lokaliseret den 18., aug 2010 på <http://www.epa.gov/environmentaljustice/>
- Weber, M. 1968. *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. Berkeley: University of California Press.
- White, L. 1967. The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science* 155.
- Wilk, R. 2002. Consumption, human needs, and global environmental change. *Global Environmental Change* 12:5-13.
- Williams, R. 1973. *The country and the city*. London: Chatto & Windus.
- Wirth, L. 1938. Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology* 44:1-24.

HEXIS – en beretning

Kim Esmark

Hexis – forum for samfundsvidenskabelig forskning blev stiftet i sommeren 2000. Initiativet udgik fra en lille gruppe dengang yngre forskere og ph.d.-studerende med tilknytning til det såkaldte 'Bourdieu-netværk' på Københavns Universitet. Her havde professor i pædagogik Staf Callewaert siden midten af 1980'erne undervist i Bourdieu og med sin store viden og energi inspireret og påvirket flere generationer af studerende. Fra midten af 1990'erne samlede hans Bourdieu-seminar skarer af ph.d.-studerende fra en række forskellige fag og institutioner.

En lille gruppe, der havde været blandt Stafs allerførste Bourdieu-studerende, fostrede en ide om at skabe et nyt forum, der kunne udbrede kendskabet til Bourdieus sociologi, videreudvikle hans tanker og formidle udveksling mellem de mangfoldige fag, hvor hans arbejder allerede inspirerede ny empirisk forskning. Men også et forum der på sigt kunne sikre kontinuiteten i det sammensatte miljø, når Staf Callewaert, der så småt nærmede sig pensionsalderen, ikke længere kunne forventes at stå som samlingspunkt og drivkraft og folk i øvrigt spredtes efter at have afsluttet deres ph.d.

Initiativgruppen holdt et forberedende møde i marts 2000 og kontaktede herefter yderligere nogle stykker med forskellig tilknytning til 'Bourdieu-netværket'. Det blev besluttet at etablere det ønskede forum i form af en egentlig forening med medlemskontingent, bestyrelse, årlig generalforsamling, osv. En stiftende generalforsamling blev afholdt 8. juni og et sæt vedtægter sat på papir. Af disse vedtægter, som stadig er uforandret gældende, hedder det om foreningens formål, at den skal virke for "en kritisk og konstruktiv videreførelse af Bourdieus tænkemåde med særligt henblik på empirisk forskning i samfundsmæssige praksisformer", og at den skal "fremme kendskabet til praxeologisk forskning". Det skal konkret ske ved at

- fremme det kollegiale sammenhold mellem forummets medlemmer;
- yde gensidig støtte ved uddannelse, studieproblematikker, forskningsprojekter og lignende;
- medvirke til udbredelsen af den praxeologiske forskning gennem udgivelse af et tidsskrift, afholdelse af temadage, være interdisciplinært kontaktnet til studiekredse og internationale relationer mellem medlemmerne.

På den stiftende generalforsamling konstituerede stifterkredsen sig samtidig på formel vis som foreningsbestyrelse med formand, 1. og 2. næstformand, kasserer, sekretær og suppleanter. Herefter gik arbejdet med at sprede kendskabet til foreningens eksistens i gang. Som det fremgår af et 'hvervebrev', der blev sendt ud i november 2000 som foreningens første officielle kommunikation, havde stifterne i første omgang valgt at kalde foreningen for *Habitus*. Mange forslag havde været på banen: *Praxeologica* blev forkastet fordi begrebet anvendtes af neoliberale økonomer,

Vidensarkæologisk forening var for foucault'sk, mens Praktikteoretisk forening, Forening for praxeologisk forskning, Doxa m.v. i sidste ende faldt til fordel for Habitus. En kvik RUC-studerende havde imidlertid købt dette www-domænenavn, hvorfor en evt. foreningshjemmeside kun kunne komme til at hedde habitus.dk mod kontant betaling! I begyndelsen af 2001 skiftede man derfor navn til *Hexis*, den græske (aristoteliske) ækvivalent til det latinske habitus og samtidig det begreb Bourdieu benyttede i sine tidlige etnologiske tekster før han i praksisteoriens mere udviklede fase besluttede sig for habitus. Denne begrebshistoriske detalje var dog okkult viden for næsten alle andre end meget belæste Bourdieukendere og selv om man i bestyrelsen således nok spøgefuldt kunne kokettere med navnets akademiske distinktionsværdi, vakte det udadtil længe en del misforståelser ("er det noget med new age?"). Med det forklarende efternavn – forum for samfundsvidenskabelig forskning – håbede man at reducere mystikken.

Fra plan til praksis

Tankerne med *Hexis*-initiativet begyndte relativt hurtigt at folde sig ud i konkret aktivitet. Et forsøg på i samarbejde med dagbladet Information og tidsskriftet SALT at få Bourdieu selv til Danmark til henholdsvis et fagligt seminar og et politisk debatmøde lykkedes ganske vist ikke, ligesom en tidlig ide om et fælles bogprojekt forblev en ide. Til gengæld fik foreningen i 2001 en *hjemmeside* op at stå (www.hexis.dk), der blev taget tilløb til den første *læsegruppe* (omkring Bourdieus *Science de la science et réflexivité*) og man afviklede de første *temadage* med faglige oplæg og diskussioner, et element, der siden har været en af *Hexis'* bærende aktiviteter. Første temadags-arrangement fandt sted i marts på Københavns Universitet med to oplæg, der straks signalerede foreningens integrerede samfunds- og kulturanalytiske interessefelt: fra den kulturelle pol talte Niels Albertsen fra Arkitektskolen i Århus om "Kunstværkets necessitering og klarhedens illusio – nogle bemærkninger til Pierre Bourdieus værkevidskab", mens Per H. Jensen, Inst. for Økonomi, Politik og Forvaltning på Aalborg Universitet, fra den samfundsfaglige pol holdt oplæg om "Bourdieu's analogiræsonnementer anvendt på en komparativ analyse af kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet i Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien".

2001 var også året, hvor *Hexis' nyhedsbrev* blev startet op. Fra begyndelsen med intentionen om engang at udvikle det til et egentligt tidsskrift, men indtil videre simpelthen foreningens uformelle forum for kommunikation af tanker, ideer og synspunkter, tips om bøger og konferencer, referater fra temadagsarrangementer, debat og kuriosa samt ikke mindst den franskkyndige redaktørs notitser om ny litteratur, film, hjemmesider og mediedebatter fra Bourdieus hjemland. Første nyhedsbrev tilgik medlemmerne i oktober 2001 med bl.a. reportage fra temadagen i marts og meddelelse om Bourdieus fratræden som professor ved Collège de France.

Ikke alle søsatte aktiviteter varede ved. Da Staf Callewaert ved udgangen af 2001 indstillede sit mangeårige Bourdieu-seminar på Københavns Universitet, tilbød *Hexis* forsøgsvis at videreføre det. I forårssemestret 2002 gennemførtes således en velbesøgt

seminarrække over Bourdieus *Distinction* med to bestyrelsesmedlemmer som undervisere. Selv om det viste sig praktisk umuligt at fortsætte, fik dette ene semester alligevel blivende betydning, da der blandt deltagerne var studerende fra det Bourdieu-miljø, der siden slutningen af 1990'erne havde udviklet sig på socialvidenskab på RUC med Anders Mathiesen som vejleder. En frugtbar kontakt blev etableret og flere fra RUC-miljøet kom siden til at spille en væsentlig rolle i udviklingen af *Hexis*.

Quo vadis?

I januar 2002 døde Bourdieu. Strømmen af bøger og artikler, der gennem mere end 40 år havde inspireret samfunds- og kulturforskningen, var endt. Det var fra nu af op til andre at videreføre og udvikle de sociologiske temaer, begreber, argumenter og metoder Bourdieu havde tilvirket. Senere samme år gik Staf Callewaert på pension efter 22 år som professor ved Københavns Universitet. Selv om han fortsat ville blande sig og bidrage til Bourdieu-miljøet (og i *Hexis* nød titel af æresmedlem) ville det ikke længere være i den bærende rolle. For stifterne af *Hexis* fremstod foreningen med andre ord så relevant som nogensinde og medlemstilgangen syntes at bekræfte det: i sommeren 2002 havde *Hexis* godt 65 betalende medlemmer – forskere, undervisere, studerende og ph.d.-stipendiater fra alle mulige institutionelle baser, mange af dem med en baggrund i 'Bourdieu-netværket'.

Men hvor skulle foreningen overordnet orientere sig hen? Udadtil i det akademiske felt kunne *Hexis* tilsyneladende forekomme mange at ligne en lidt sekterisk klub for Bourdieu-proselytter. I bestyrelsen forsøgte man ihærdigt at gendrive dette billede. På generalforsamlingen i 2001 blev det f.eks. diskuteret at give Bourdieus navn en mindre fremtrædende placering på hjemmesiden og i det første nyhedsbrev fra oktober samme år understregede man i en næsten programmatisk tone, at *Hexis* var en "åben forening for samfundsvidenskabeligt engagement" – ikke et "Danmarkskontor for en Bourdieumenighed". Man kunne udmærket deltage i foreningen og dens aktiviteter uden at være Bourdieu-discipel og uden at frygte for intellektuel sindelagskontrol! Sigtepunktet for *Hexis*' virke var samfundsvidenskabeligt aktuelle problemer i empirisk forankret lys – ikke Bourdieus værk i sig selv. I samme spor forsikrede formanden i sin beretning på generalforsamlingen i februar 2002, at foreningen ikke dyrkede Bourdieu som en guru og at det bourdieuske udgangspunkt ikke betød at andre teorier og tilgange var udelukket.

Internt i bestyrelsen førtes samtidig livlige og til tider skarpe diskussioner om *Hexis*' sigte og profil. I hvor høj grad skulle det bourdieuske udgangspunkt være styrende for valg og tilrettelæggelse af aktiviteter? Skulle foreningen være et åbent, medlemsorienteret netværk med bevidst appel til også studerende eller et mere forskningselitært forum, der med fokus på højprofilerede samarbejdsrelationer kunne danne afsæt for etablering af et egentligt forskningscenter? Skulle man fokusere snævert på forskning og videnskab eller også arbejde med den mere eksplicit politiske side af Bourdieus værk og virke? Hvad var helt generelt ambitionsniveau'et – eller måske rettere: *hvor* lå ambitionerne?

Opgør og afklaring

I julen 2002 og foråret 2003 tilspidsedes uenighederne i bestyrelsen, dels om de ovenfor beskrevne spørgsmål vedrørende foreningens visioner og prioriteter, dels om bestyrelsens arbejdsformer: opgavefordeling, graden af formalisme, koordinering af mødeaktiviteter, formandens ledelsesstil. En konkret strid om *Hexis'* principper for udbetaling af honorar til oplægsholdere i forbindelse med et planlagt temadagsarrangement fik til sidst modsætningerne til at blusse ukontrolleret op. To bestyrelsesmedlemmer meddelte i begyndelsen af marts deres udtræden af bestyrelsen. Et forsøg på at samle trådene og reorganisere ledelsesformen på et ekstraordinært bestyrelsesmøde senere samme måned gik i vasken, da formanden få dage før mødet meddelte sin afgang. Endnu en udmelding fra endnu et bestyrelsesmedlem fulgte, fra Sverige opfordrede æresmedlem Staf Callewaert resten af bestyrelsen til at følge trop, og så var der lagt op til den til dato mest velbesøgte generalforsamling i *Hexis'* historie.

Generalforsamlingen 2003 fandt sted d. 8. maj på Nørrebro i København. Under det der efter formandens afgang måtte blive næstformandens beretning orienteredes forsamlingen først om den tilbageværende bestyrelses syn på *Hexis'* fremtidige virke. Man ville fortsat prioritere temadage og offentlige arrangementer, men derudover gøre op med en "besynderlig formalisme" internt i bestyrelsen, hvor man, som det blev udtrykt, var "havnet i situation hvor vi er gået meget op i hvilke titler bestyrelsesmedlemmerne har og uddelegeret opgaver i relation til dette." I stedet var der nu enighed om "for fremtiden at arbejde med en meget mere flad struktur, således at det bliver medlemmernes energi og øvrige arbejdspress, der bliver afgørende for fordelingen af opgaverne." Endelig ønskede man fremover at opprioritere den del af foreningens arbejde, der gik på at skabe kontakt, samarbejde og udveksling blandt medlemmerne fremfor at satse på mere prestigøse arrangementer og relationer – en drejning altså, mod en mere flad, medlemsorienteret struktur.

På opfordring fra forsamlingen fortalte de tilbageværende bestyrelsesmedlemmer herefter uddybende om (deres syn på) baggrunden for stridighederne. Hvad der i værste fald kunne være endt i total splittelse af foreningen udviklede sig heldigvis nu til en sober og konstruktiv fælles diskussion. Resultatet blev generalforsamlingens udelte tilslutning til de nye signaler. Den tilbageværende bestyrelse blev genvalgt og de ledige pladser fyldt op med nye kræfter, mens generalforsamlingen opfordrede den nye foreningsledelse til at arbejde for bl.a. oprettelsen af en Jyllandsafdeling og flere medlemsrettede aktiviteter.

Videre

Med generalforsamlingen var der skabt konsensus om *Hexis'* virke og sigte. Foreningen trak fortsat nye medlemmer til og i bestyrelsen fandt man ind i en udpræget kollektiv arbejdsform, der har varet ved til idag. Diskussioner om de videre visioner for foreningen kom stadig op med mellemrum, men i en fordragelig atmosfære, der ikke udfordrede samarbejdet.

På aktivitetssiden fik de elementer, der prøvende var blevet etableret i de første år, efterhånden mere og mere fast form. Temadagene med indbudte oplægsholdere blev

videreført, lejlighedsvis i samarbejde med andre institutioner, somme tider i skala af små symposier og ind imellem med større internationale navne som Donald Broady, Yves Dezalay, Nikolas Rose m.fl. Senest (juni 2010) lykkedes det efter mange års kontakter og forberedelser *Hexis* at arrangere et arbejdsseminar med Loïc Wacquant. Samtidig introduceredes imidlertid også en ny mere seminar-agtig form, hvor arbejds-papirer og work-in-progress blev fremlagt og gjort til genstand for fælles kritisk dis-kussion. Fra 2007 arrangeredes desuden såkaldte specialeworkshops særlig hen-vendt til de mange studerende, der i deres kandidatspecialer bakser med at anvende Bour-dieu i egne empiriske undersøgelser. En egentlig Jyllandsafdeling har det aldrig været muligt at etablere, men i 2009 fandt det første arrangement sted på jysk grund, initieret og tilrettelagt på egen hånd af *Hexis*-medlemmer i Århus.

På studiesiden udforskede successive læsegrupper det ene hovedværk efter det andet, bl.a. *Homo academicus* (2003), *The state nobility* (2003), *Udkast til en praksisteori* (2005), *The social structures of the economy* (2006), *The rules of art* (2007), *Language and symbolic power* (2007) og *The weight of the world* (2008). Visse grupper samledes om mere specifikt metodiske emner, som f.eks. korrespondanceanalyse. I Århus dannede *Hexis*-medlemmer i 2009 en egen læsegruppe omkring bl.a. *The craft of sociology*.

Hjemmesiden blev gradvis udbygget med flere og flere funktioner, tekster, links m.v. og voksede til sidst ud af sit oprindelige format. En helt ny opsætning – den der møder besøgeren af www.hexis.dk i dag – blev derfor introduceret i 2008. Også nyhedsbrevet, der fra 2002 udgik til alle medlemmer med 5-8 numre årligt, fik en mo-derat grafisk *make-over* efter nogle år, men bibeholdt i øvrigt sit uformelle udtryk.

Nye platforme

Samtidig med udviklingen af de efterhånden veletablerede aktiviteter afprøvedes lejlighedsvis også andre større og mindre ideer. En medlemsundersøgelse iværksat kort efter generalforsamlingen i 2003 fik færre besvarelser end de fleste sociologiske surveys og en konkurrence om at konstruere et logo for foreningen fik slet ingen. Et forsøg på at komme ind og redigere et særnummer af tidsskriftet *Distinction* blev heller ikke realiseret. En ide i 2004 om at producere en slags årsskrift med oplæggene fra sæsonens temadagsarrangementer blev ligeledes ikke til noget i første omgang, men arbejdet med at samle og redigere temadagsoplæg fortsatte alligevel og mandede tre år senere ud i antologien *Med Bourdieu i empirien*. Hermed materialiserede man ikke bare for første gang den helt tidlige ide om et *Hexis* bogprojekt. Da bestyrelsen efter at have sonderet mulighederne for udgivelse af *Med Bourdieu i empirien* endte med i 2007 at grundlægge *Hexis'* eget forlag og udsende bogen her, blev samtidig en helt ny foreningsplatform født. På *Hexis' forlag* var det fremover tanken på non-profit basis at udgive bøger og især ph.d.-afhandlinger, der faldt inden for foreningens interessefelt, men som ofte kunne have svært ved at komme ud på kommercielle forlag. At drive et sådant forlag viste sig hurtigt sværere end man havde troet, der blev kæmpet ihærdigt med produktionsproces, økonomistyring, distribution osv, men med de praktiske erfa-ringer kom der efterhånden fod på tingene og *Hexis' forlag* har til dato udgivet 5 bøger, som alle sælges fra foreningens hjemmeside.

2007 markerede også på andre områder et ambitionsmæssigt spring fremad alt som nyttilkomne kræfter i bestyrelsen tilførte arbejdet nye ideer og energi. Først og fremmest blev en anden gammel vision – den om at udvikle nyhedsbrevet til et egentligt tidsskrift – nu endelig realiseret. Planlægningen begyndte i 2006, hvor et udvalg under bestyrelsen i oktober fremlagde en skitse til sigte, profil og udgivelsesplan for et internetbaseret tidsskrift for samfunds- og kulturforskning med bourdieus'k eller praxeologisk forankring. Tidsskriftet, der fik navnet *Praktiske Grunde*, skulle udkomme fire gange årligt under tilrettelæggelse af en selvstændig redaktionsgruppe og være ”et tværfagligt forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, herunder deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.” I forlængelse af *Hexis'* målsætning skulle *Praktiske Grunde* have som særlig opgave at ”fremme en kritisk og konstruktiv dialog mellem de mange forskere og studerende, der på vidt forskellige måder og i vidt forskellige faglige og institutionelle sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu.” Det fælles mellemed var vel at mærke ikke personen eller navnet, men nogle basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har en teoretisk og en empirisk dimension
- den videnskabelige genstand er konstrueret gennem et brud med førstehåndsindtrykket
- at tænke i relationer giver bedre virkelighedsmodeller end substanstænkning
- virkeligheden er historisk, og fortiden virker i nutiden både på individuelt og kollektivt plan

Samfundsforskere og humanister på mange forskellige områder tænker og arbejder på grundlag af disse antagelser. *Praktiske Grunde* skulle være et tidsskrift for dem.

Udover egentlige forskningsartikler (publiceret på dansk, svensk, norsk eller engelsk), debatindlæg og anmeldelser skulle tidsskriftet som et vigtigt element bringe oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og på den måde være en kanal for formidling af ellers lidet læste artikler fra *Actes de la recherche en sciences sociales* og lignende. Som tillæg skulle *Praktiske Grunde* videreføre foreningens nyhedsbrev og på den måde fortsat danne rum for mere uformel kommunikation og eksperimentelle fremstillingsformer.

Første nummer blev lagt på nettet til generalforsamlingen 18. april 2007. Siden har tidsskriftet udviklet sig hastigt år for år med stadig mere ambitiøse temanumre – kunstnere og kunstuddannelse, Bourdieus religionssociologi, læreruddannelsen i Sverige, Bourdieu og staten – med indførelse af anonym peer review procedure, optagelse på relevante bibliometriske lister og et advisory board med deltagelse af både hjemlige og internationale kapaciteter. Et frugtbart samarbejde med *Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC)* i Uppsala har ført til etableringen af en svensk redaktionsgruppe med ansvar for at redigere et temanummer pr. år – et udtryk for ambitionen om at skabe et egentligt nordisk forum, som også markeredes ved at tidsskriftets undertitel fra 2009 blev ændret til *Nordisk* tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab. Næste skridt er at søge penge til professionalisering af produktionsprocessen samt – måske? – udgivelse af *Praktiske Grunde* i trykt version.

Flueben og fremtidige udfordringer

Uden institutionel forankring, uden andre midler end medlemskontingentet og uden andet til at bære end de aktives 'frie og ulønnede arbejde' og medlemmernes interesse og deltagelse har niveauet for *Hexis*' virke og ambitioner nødvendigvis vekslet. Men som det er fremgået er aktiviteterne over det lange stræk blevet udviklet og udvidet støt. Ikke uden stolthed kunne formanden i beretningen på generalforsamlingen i 2009 konstatere, at der i dag faktisk kan sættes flueben ved alle foreningens vedtægtsbestemte mål:

- ... kritisk og konstruktiv videreførelse af Bourdieus tænkemåde...
- ... fremme af kendskabet til praxeologisk forskning...
- ... fremme af sammenhold, faglig udveksling og støtte omkring studier og forskning mellem *Hexis*' medlemmer...
- ... udbredelse af den praxeologiske forskning gennem tidsskriftsudgivelse, offentlige arrangementer, studiekredse og internationale kontakter...

Man kan overveje hvad der strukturelt ligger bag interessen for *Hexis* og lignende foreninger og netværk. Måske universitetsundervisningens tiltagende *commodification* og individuelle shoppen rundt mellem udskiftelige moduler får nogle studerende til at søge uden for klasseværelset efter mere fokuseret metodisk-teoretisk fordybelse? Måske de stadig mere pressede forskningsvilkår skaber behov for åndehuller, hvor det er tilladt at tænke ud over publiceringskrav og fakultære produktionsmål og sammen med andre forfølge en fælles optagethed af videnskabelige spørgsmål?

Men hvordan fremover? *Hexis*' forankring omkring en bestemt sociologisk tilgang har indtil videre været en produktiv drivkraft, men i sig rummer den naturligvis også forskellige farer for at sande til. Hvis man eksempelvis ikke hele tiden holder horisonten åben for andre relevante impulser, men stivner omkring 'arven' og de 'hellige tekster', vil interessen for foreningen utvivlsomt hurtigt dø hen. Det gælder om at fastholde Bourdieu som *udgangs-* og ikke *slutpunkt* for en nysgerrig beskæftigelse med i princippet alle slags "tænkende ordning af den empiriske virkelighed" (med et lån fra Weber), dvs. alle teoretisk reflekterede, empirisk arbejdende traditioner, der formår at omsætte forundring og harme over den sociale verdens indretning til videnskabelig praksis. Det indebærer selvsagt også at forholde sig konstruktivt til udefrakommende kritik af den praxeologiske tilgang. Et godt eksempel er her temadagen i marts 2004, hvor to yngre Foucault-orienterede forskere fra RUC overraskede en større forsamling af *Hexis*-medlemmer og andre tilhørere med et radikalt angreb på Bourdieus magt-analytik.

En anden potentiel risiko for en forening som *Hexis* består i at stivne i billedet af sig selv som marginaliseret og domineret. Bourdieu var som bekendt længe enten omstridt eller simpelthen ukendt i det hjemlige akademiske felt og de første generationer af Bourdieu-læsere havde frustrerende erfaringer med at blive misforstået, negligeret og affærdiget på usaglig grund. De reagerede ved at gøre en dyd af nødvendigheden, betonedede marginaliteten og fremhævede samtidig de forcer en sådan position indebar i forhold til kritisk at kunne objektivere feltets doxa og magten i den sociale verden. Der opstod nogle steder i miljøet en form for heroisk marginalitets

retorik med indlysende paralleller såvel i Bourdieus egen biografi som i den epistemologiske tradition han (sammen med bl.a. Foucault) havde rødder i – en retorik hvis betydning for miljøets sammenhængs- og tiltrækningskraft, og dermed for Bourdieureceptionens gennemslag på længere sigt, næppe skal undervurderes.

Men hvordan ser det ud i dag, hvor Bourdieu ikke længere kun læses i enkelte isolerede enklaver, men oversættes, formidles og anvendes i mange forskellige sammenhænge og på visse fag nærmest er blevet kanoniseret som fast pensum ved siden af tidens øvrige sociologiske koryfæer? Hvordan forholder man sig når profeten – for nu at låne Bourdieus egne religionssociologiske termer – med ét bliver gjort til præst og førhen eksklusive indsigter populariseres og trivialiseres? Som redaktøren af *Hexis'* nyhedsbrev spurgte i anledning af en bogomtale i 2005: ”Kan man blive ved med at bruge den heroiske marginalitets retorik, hvis eller når en Bourdieu-tilgang er accepteret i de felter, man virker på? Skal man så ikke bare i al fredsommelighed passe sit arbejde og lave sine analyser? Eller sagt på en anden og mere almen måde: Hvis en teoridannelse har nogle af sine egenskaber fra sine opståelsesbetingelser, hvad sker der så med den, når dens videreførelse finder sted under andre betingelser?”

Egentlige faglige fraktionskampe – en velkendt trussel mod et videnskabeligt *communitas* – har heldigvis aldrig præget *Hexis*. Med foreningens gradvise vækst åbnes der løbende for flere læsninger og anvendelser af Bourdieus sociologi. Den tolkning der karakteriserede ‘Bourdieu-netværket’ på Københavns Universitet og som naturligt var fremherskende i *Hexis* i de første år, er i dag udvidet med andre tilgange og interessefelter. Det afføder ikke bare frugtbare udvekslinger og produktiv uenighed, men også kampe om at karakterisere og klassificere positionerne i ‘feltet for Bourdieureception’. Hverken *Hexis* eller Bourdieu-miljøet generelt udgør naturligvis noget helle fra de almindelige sociale mekanismer hvad det angår. Der er også her en indbygget tendens til f.eks. at overbetone forskelle og skære modparters standpunkter firkantet ud. Konkurrencen mellem positioner, dét at alle læser de andre fra deres egne hjørner og ikke mindst striden om ‘ejerskabet’ til udlægningen af teorier og værker, forstyrrer alt sammen idealet om den rene fornuftsborne samtale – selv blandt venner og fæller. Et eksempel på blandingen af produktiv uenighed og klassifikationskamp er den debat, der løb over tre numre af *Praktiske Grunde* i 2008-2009, om forståelsen af Bourdieus metodiske refleksioner i *La misère du monde*. Det afgørende i alt dette er, at man i foreningen, i redaktionen af *Praktiske Grunde* osv. er opmærksomme på at objektivere disse mekanismer og at man som kollektiv arbejder sammen om ikke at lade de uundgåelige kampe om symbolsk kapital underminere den fælles søgen efter erkendelse.

For at fortsætte arbejdet fremover er *Hexis* selvfølgelig også helt banalt afhængig af en fortsat interesse for Bourdieus sociologi, herunder nye medlemmer, der kan tilføre den gamle stamme nyt blod. Foreløbig ser det heldigvis ud til at gå netop sådan. Af *Hexis'* i dag godt 90 medlemmer er en god tredjedel således veteraner fra foreningens første år, mens resten – herunder små 20 udlændinge eller danskere med virke og adresse udenlands – er kommet til sidenhen. Med andre ord: Kontinuitet og fornyelse i fornuftig balance. Det samme gør sig gældende for bestyrelsen. Af de 9 personer, der udgjorde den første bestyrelse fra 2000, er 5 stadig aktive i enten bestyrelsen eller

redaktionen for *Praktiske Grunde*. Af de 11 aktuelle bestyrelsesmedlemmer har omvendt 6 været med i mindst halvdelen af *Hexis*' levetid, mens 2 er kommet til så sent som på sidste generalforsamling i maj 2010.

Ude omkring er der heller intet der tyder på, at interessen for de problemstillinger, begreber og metoder, der forbindes med Bourdieus sociologi, skulle aftage. Tværtimod synes bourdieu'ske eller praxeologiske tilgange i varierende afskygninger at sprede sig ud over stadig flere empiriske felter i disse år. Forhåbentlig vil *Hexis* være i stand til at opfange også nogle af disse nye strømme, bringe dem i frugtbar kontakt med det øvrige felt og således fortsætte med at være mødested for alle, der arbejder med empirisk at udforske symbolsk vold og dominansforhold, praksis- og kapitalformer, felter og habitus i den sociale verden.

Kilder

Foreningens vedtægter

Referater fra bestyrelsesmøder

Referater fra generalforsamlinger

Nyhedsbrevet

Praktiske Grunde

Hjemmesiden www.hexis.dk

Mails til foreningens medlemmer

Medlemslister

Private mails og notater

Hansen, J. A. og P. Koudahl, 2007. *Med Bourdieu i empirien*

Petersen, K. A. og M. Nørholm (red.), 2002. *Callemaert – Videnskab og engagement*

APPENDIKS 1

Bestyrelsen, valgt år:

2000

Martin D. Munk (formand), Peter Koudahl (1. næstformand), Kristian Larsen (2. næstformand), Carsten Sestoft (kasserer), Morten Nørholm (sekretær), Kim Esmark, Karin Anna Petersen, Ulf Brinkkjær (suppl.), Vibeke Schröder (suppl.)

2001

Martin D. Munk (formand), Peter Koudahl (1. næstformand), Kristian Larsen (2. næstformand), Carsten Sestoft (kasserer), Morten Nørholm (sekretær), Kim Esmark, Karin Anna Petersen, Ulf Brinkkjær (suppl.)

2002

Martin D. Munk (formand), Peter Koudahl (1. næstformand), Kristian Larsen (2. næstformand), Carsten Sestoft (kasserer), Morten Nørholm (sekretær), Kim Esmark, Karin Anna Petersen, Ulf Brinkkjær (suppl.), Annette Ihle (suppl.), Jens A. Hansen (suppl.)

2003

Kristian Larsen (formand), Peter Koudahl, Carsten Sestoft (kasserer), Kim Esmark, Jens A. Hansen, Britta Siegumfeldt, Rigmor Londt, Marianne Høyen (suppl.)

2004

Kristian Larsen (formand), Peter Koudahl, Carsten Sestoft (kasserer), Kim Esmark, Jens A. Hansen, Rigmor Londt, Marianne Høyen, Anders Høg Hansen (suppl.), Örjan Vilén (suppl.)

2005

Kristian Larsen (formand), Peter Koudahl, Carsten Sestoft (kasserer), Kim Esmark, Jens A. Hansen, Rigmor Londt, Marianne Høyen, Anders Høg Hansen (suppl.), Örjan Vilén (suppl.)

2006

Kristian Larsen (formand), Peter Koudahl, Carsten Sestoft, Kim Esmark, Jens A. Hansen, Marianne Høyen (kasserer), Ole Hammerslev, Anders Høg Hansen (suppl.), Örjan Vilén (suppl.)

2007

Kristian Larsen (formand), Carsten Sestoft, Kim Esmark, Jens A. Hansen, Marianne Høyen (kasserer), Ole Hammerslev, Christian S. Hansen, Anders Høg Hansen (suppl.), Anders Mathiesen (suppl.)

2008

Kristian Larsen (formand), Carsten Sestoft, Kim Esmark, Jens A. Hansen, Marianne Høyen (kasserer), Ole Hammerslev, Christian S. Hansen, Anders Høg Hansen (suppl.), Anders Mathiesen (suppl.), Kate Østergaard (suppl.)

2009

Kristian Larsen (formand), Carsten Sestoft, Kim Esmark, Jens A. Hansen, Marianne Høyen (kasserer), Ole Hammerslev, Christian S. Hansen, Anders Høg Hansen (suppl.), Anders Mathiesen (suppl.), Kate Østergaard (suppl.)

2010

Kristian Larsen (formand), Carsten Sestoft, Kim Esmark, Jens A. Hansen, Marianne Høyen (kasserer), Ole Hammerslev, Christian S. Hansen, Anders Høg Hansen (suppl.), Anders Mathiesen (suppl.), Kate Østergaard (suppl.), Benedicte Bernstorff (suppl.), Kristoffer Kropp (suppl.)

APPENDIKS 2

Hexis arrangementer 2001-2010

At skrive speciale med Bourdieu
6. oktober 2010

- Marianne Brodersen: Statens venstre hånd - en undersøgelse af feltet for velfærdsarbejde 1955-2005.
- Cristoph Houman Ellersgaard: Firmaets mænd - De danske topdirektørers kollektive biografi (specialet er skrevet i samarbejde med Anton Grau Larsen).

Arbejdsseminar med Loïc Wacquant
3. juni 2010, Københavns Universitet

- The Two Hands of the State: From Metaphor to Research Programme. Metode-orienteret arbejdsseminar med Loïc Wacquant for medlemmer af Hexis.

Mini-symposium: Bourdieu og staten
4. maj 2010, Københavns Universitet

- Jens Arnholtz og Ole Hammerslev: Bourdieu og Staten.
- Gorm Harste: Kampen om retsstaten - Bourdieu, Luhmann og oplysningstidens magtdeling.
- Kristian Delica og Anders Mathiesen: Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen.
Oplæg og diskussion i anledning af udgivelsen af temanummer af Praktiske Grunde om Bourdieu og staten.

Refleksiv sociologi i praksis
3. november 2009, Københavns Universitet

- Kristian Larsen: Observationer i et felt - nogle muligheder og udfordringer.
- Kim Esmark: Sociologi i fortidens fremmede land - Bourdieu i det empiriske arbejde med historiske kilder.
Oplæg og reception i anledning af udgivelsen af antologien *Refleksiv sociologi i praksis. Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, redigeret af Ole Hammerslev, Jens Arnholtz Hansen og Ida Willig. I samarbejde med Hans Reitzels Forlag.

Interviewstudier med Bourdieu som teori og metode: Hvordan arbejder man empirisk med Bourdieu?

15. april 2009, Københavns Universitet

- Mette Dahl (Institut for Pædagogik, DPU).
- Line Jepsen (Institut for Tværkulturelle- og Regionale Studier, KU).

Køn, klasse, kultur og politik
25. marts 2009, Aarhus Universitet

- Jakob Skjøtt-Larsen: Klasse, kultur og politik: Social differentiering i det postindustrielle Aalborg.
- Stine Thidemann Faber: På jagt efter klasse.

Ved sit første offentlige arrangement vest for Storebælt præsenterede Hexis to nye ph.d.-afhandlinger fra den af Annick Prieur ledede kortlægning af klasse, kultur og livsstil i Aalborg (COMPAS).

Samfund Sundhed Pædagogik

6. november 2008, DPU, København

- Kristian Larsen (lektor, Danmarks Pædagogiske Universitetskole).
- Trine Øland (post. doc., Københavns Universitet).

Med udgangspunkt i empirisk baserede studier af hhv. medicinsk felt og skolegangsfeltet diskuteres, hvorledes man inspireret af Bourdieu og i relation til sundhed og pædagogik kan arbejde med og kvalificere forholdet mellem interne, feltspecifikke logikker og praksisformer og samfundsmæssige kontekster.

At skrive speciale med Bourdieu

17. september 2008, KU/CSS

- Louise Mathiasen: Hverdagsliv med forsorghistorie – et feltbaseret studie af hverdagsliv i en boinstitution for mennesker med udviklingshæmninger
- Rikke Bichel: Skateboarding. Den danske skateboardscene analyseret i et feltperspektiv og en gruppe skaters mobilitet gennem dette felt

Bourdieu og det religiøse felt

10. april 2008, Københavns Universitet Amager

- Lene Kühle (Religions-videnskab, Århus Universitet): Det religiøse felt.
- Kate Østergaard (Tværkulturelle og regionale studier, KU): Nye muslimer i det religiøse felt.
- Annette Ihle (Tværkulturelle og regionale studier, KU): Religion og social strategi i Ghana.

Kunsten at lykkes som kunstner

8. november 2007, Det Fynske Kunstakademi, Odense

- Donald Broady, Mikael Börjesson, Martin Gustavsson og Marta Edling præsenterede forskningsprojektet ”Konsten att lyckas som konstnär. Socialt ursprung, kön, utbildning och karriär 1945-2007”, et tværvideenskabeligt projekt inspireret af Bourdieus *Les règles de l'art* om svenske kunststuderende og kunstnere: Hvem studerer til kunstner? Hvem slår igennem? Og hvilke strukturer strukturerer hvem som får succes?
Arrangeret i samarbejde med Det Fynske Kunstakademi.

Bourdieu feltanalyse som udgangspunkt for speciale- og projektskrivning

1. november 2007, CSS, Københavns Universitet

- Hvordan konstruerer man et felt? Seminar om Bourdieu-inspireret metode i specialearbejde ved Kristoffer Kropp og Kristian Delica.

Empiriske studier af universitære forandringer

23. maj 2007, DPU, København

- Ole Henckel: præsentation af igangværende undersøgelse om samspillet mellem EU's og Danmarks uddannelsespolitiske strategier for de højere læreanstalter.
- Morten Høyer: præsentation af undersøgelse af rationalerne bag lovforslaget om etableringen af en akkrediteringsinstitution for de danske universiteter.
- Kristoffer Kropp: præsentation af undersøgelse af de politiske reformtiltags betydning for den konkrete praksis på de højere læreranstalter.

Bourdieu og metode

18. april 2007, DPU, København

- Ole Hammerslev, Lektor ved Juridisk Institut, SDU: Mod en reflektiv sociologi af internationale felter: En kollektiv relationel biografisk metode.
- Marianne Høyen, Post.doc. ved Pædagogik, KU: .Om at arbejde med kapitalbegrebet - indkredsning af en fagspecifik kapital.

Lokale konsekvenser af globale udviklingsprocesser: Bourdieu og Foucault i empiriske studier af social kategorisering i Afrika

14. november 2006, Medborgerhuset, København N

- Örjan Vilén: ”Uddannelse som instrument for social kategorisering i en afrikansk landsby”.
- Kasper Hoffmann: ”Den globale orden og modstandskampens etik i den Congolesiske konflikt: Om krig og dannelsen af militære identiteter i Syd-Kivu i det østlige Congo - et casestudie af den congolesiske politisk-militære organisation: ’Mai-Mai’”.

Gæsteforedrag med prof. Nikolas Rose: Are developments in the life sciences changing our ideas of normality and abnormality?

26. oktober 2006, DPU, København

- Nikolas Rose, prof. i sociologi, Dept. of Sociology, London School of Economics, leder af Centre for the Study of Bioscience, Biomedicine, Biotechnology and Society.

One-Day International Conference: From Law to Legal Field - Pierre Bourdieu and the Law

25. oktober 2006, Department of Sociology, University of Copenhagen.

- Dr. Yves Dezalay (C.N.R.S. & Maison des Sciences de l’Homme, Paris): ”The Legal Construction of a Politics of Notables: The Double Game of the Patricians of the Indian Bar in the Market of Civic Virtue”.
- Dr. Donald Broady & Dr. Mikael Börjesson (University of Uppsala): ”The Social Profile of Swedish Law Students: National Divisions and Transnational Strategies”.
- Dr. Mikael Rask Madsen (University of Copenhagen & Centre de sociologie européenne, Paris): ”Transnational Fields: Elements of a Reflexive Sociology of the Internationalisation of Law”.

Discussant: Dr. Margareta Bertilsson (University of Copenhagen). Chair: Dr. Ole Hammerslev (University of Southern Denmark).

Temadag: Pædagoger og pædagoguddannelsen – to ph.d.-afhandlinger

31. maj 2006, Medborgerhuset, København N

- Peter Møller Pedersen: Fordelinger og fordoblinger – et studie i kønskonstruktioner og social læring i pædagoguddannelsen.
- Søren Gytz Olesen: Rekruttering og reproduktion – om pædagoguddannelsen i Danmark og hvordan man som person håndterer de vilkår og muligheder, som gives i tilknytning til valg af uddannelse.

Temadag: Arkitektur, krop og læring

9. maj 2006, DPU, København

- Teoretiske og empirisk funderede oplæg om og diskussioner af hvordan rum, arkitektur og genstande i boliger og institutioner påvirker sociale agenter, praksis og omgangsformer – i anledning af udgivelsen af bogen *Arkitektur, krop og læring*, red. Kristian Larsen (Hans Reitzels forlag 2005). Oplægsholdere: Eva Gulløv, Ning de Coninck-Smith, Marjanna de Jong, Kristian Larsen, Ida Wentzel Winther, Søren Nagbøl og Jan Kampmann.

Feltbegrebet som værktøj i uddannelses- og kultursociologien

23. februar 2006, DPU, København

- Professor Donald Broady, Uppsala Universitet, om begreberne socialt rum, socialt felt, kapital og habitus, og om hvordan disse værktøjer har været anvendt indenfor studier af uddannelse og kultur.

Temadag: Bourdieu i uddannelse og aktivering

3. maj 2005, Medborgerhuset Blågårdsplads, København.

- Peter Koudahl om sin ph.d.-afhandling ”Den gode erhvervsuddannelse? En analyse af uddannelsespolitisk tænkning og elever i erhvervsuddannelse”.
- Jens Arnholtz Hansen om sit speciale ”Individuel aktivering i feltet for det arbejdsmarkedsservice-rende arbejde”.

Temadag: Bourdieu og Foucault i studier indenfor sygepleje

2. november 2004, Medborgerhuset Blågårdsplads, København.

- Kirsten Beedholm, ph.d i pædagogik, KU: Forandring og træghed i den sygeplejefaglige diskurs.
- Inga Axelsen, ph.d. i pædagogik, KU: Sundhedsplejerskearbejde og formidling af bestemmelser om hvad der er godt for børn og ungep.

Temadag: Om det der (måske stadig) savnes i dansk pædagogisk forskning

16. september 2004, DPU, København

- Professor Emeritus Staf Callewaert om sit kritiske blik på den normative, praksisvejledende og professionsloyale pædagogiske mainstreamforskning.

Temadag: Pierre Bourdieu og Michel Foucaults analyser af subjektivitet og magt

24. marts 2004, Handelshøjskolen, København

- Peter Triantafillou og Afonso Moreira, adjunker på RUC, om forholdet mellem Bourdieus reflekseive sociologi og Foucaults genealogiske tilgang.

Workshop: Køn, omsorgsudøvelse og uinteresseret god vilje

19. februar 2004, DPU, København

- Diskussion af Morten Nørholms tekst ”Ansætter til en diskussion af køn, omsorgsudøvelse og investeringen af en uinteresseret god vilje”.

Temadag: At arbejde med Bourdieus begreb om kulturel kapital

27. november 2003, DPU, København

- Thomas Lejre, Peter E. Petersen og Jens Peter Thomsen, alle Cand. Scient. Soc.
- om studiekulturer og reproduktionsstrategier blandt studerende på udvalgte uddannelser, metodiske overvejelser omkring korrespondanceanalyse, måling af social baggrund, begrebet social arv og sociale klasser.
- Ole Hammerslev, ph.d. i sociologi.
- om anvendelsen af Bourdieu til analyse af det retslige felts genese og udvikling i Danmark.

Workshop-arrangement: Sociologiske feltanalyser

24. oktober 2003, Roskilde Universitetscenter

- Diskussion af Anders Mathiesen (lektor ved Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, RUC), Sociologiske feltanalyser.

Temadag: Bourdieu i praksis

8. maj 2003, Medborgerhuset Blågården, København

- Kate Østergaard, cand.mag., ph.d. i religionshistorie, KUA,
- om hvordan Bourdieu har inspireret hendes analyse af hammanbadning og rituel renselse i

Casablanca, Marokko.

- Stinne Glasdam, cand.cur., ph.d. i pædagogik, KUA,
- om brugen af Bourdieu i hendes undersøgelse af hvordan pårørende til patienter ekskluderes i den medicinske klinik.

Temadag: Videnskab og politik

24. oktober 2002, Medborgerhuset Blågården, København

- Professor Jan Kampmann, Institut for Uddannelsesforskning, RUC:
Kritisk teori eller teorikritik. - om videnskab og forskning som politisk intervention.
- Professor Ove Kaj Pedersen, Statskundskab, KU:
Samfundsvidenskaberne og den politiske beslutningsproces. - om samfundsvidenskabernes rolle i efterkrigstidens politiske beslutningsproces.

Fagligt arrangement: Mangfoldigheden i Bourdieu receptionen i Danmark

27. februar 2002, Nørre Allé medborgerhus, København.

- Kim Esmark, Historie, RUC, om brugen af Bourdieu i analyser af religiøse ritualer og sociale konfliktprocesser i middelalderen.
- Carsten Sestoft, litteraturvidenskab, KU, om arbejdet med Bourdieus sociologi indenfor litteraturvidenskab.
- Anders Mathiesen, socialvidenskab RUC, om forandringer i diskussionen af uddannelsessystemets opgaver op gennem 1980erne og 1990erne.

Temadag: Tekster af Staf Callewaert

5. oktober 2001, Københavns Universitet.

- Diskussion af tekster som indgår i en tekstsamling af professor Staf Callewaert (Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, KU) med repræsentation af de som har tilrettet og bearbejdet teksterne og opponenter på det faglige indhold.

Temadag

29. marts 2001, Københavns Universitet.

- Niels Albertsen, cand.scient.pol., lektor ved Arkitektskolen i Århus: Kunstværkets necessitering og klarhedens illusio - nogle bemærkninger til Pierre Bourdieus værkvidenskab.
- Per. H. Jensen, mag.scient.soc., ph.d., lektor ved Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet: Bourdieus analogiræsonnementer anvendt på en komparative analyse af kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet i Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien.

Antologiens forfattere

Donald Broady (f. 1946). Sedan 1997 professor ved Uppsala universitet, där tillsammans med Mikael Börjesson ledare för SEC (Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, se www.skeptron.uu.se/broady/sec/). Forskning om konstens, litteraturens och vetenskapens fält, eliter, utbildningssystem, utbildningshistoria, sociala gruppers utbildningsstrategier, prosopografier, geometrisk dataanalys och digital litteratur.

Staf Callewaert (f. 1932) er BA i filosofi og MA i teologi fra Leuven, Belgien, og teol.lic. fra dominikanernes teologiske fakultet Le Saulchoir, Paris 1961. Docent ved dominikanernes teologiske fakultet Leuven og forskningsassistent på Sociologiska Institutionen i Lund. Doktor i 1980. Professor i pædagogisk psykologi ved Aalborg Universitetscenter 1976-1979 og i pædagogik ved Københavns Universitet 1979-2002. Konsulent og leder ved forskeruddannelser i Afrika, Viborg, Uppsala og Bergen. Introduktør af Bourdieus forfatterskab i Norden med en række publikationer om Bourdieu, uddannelsessociologi, praktikteori m.v.

Kristian Delica (f. 1979) er cand.scient.adm og ph.d.-studerende på Institut for Miljø, Samfund og Rumlig forandring, RUC. Ph.d.-projektet er et studie af biblioteks-baseret medborgercenterarbejde, hvor Bourdieus feltanalyse, Loïc Wacquants arbejde med 'avanceret marginalisering' og socialt innovative tilgange til udvikling af udsatte boligområder sættes på spil i empirisk orienterede analyser.

Kim Esmark (f. 1967) er ph.d. og lektor i europæisk middelalderhistorie på Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet. Har med inspiration fra Bourdieus etnologiske og religionssociologiske tekster især arbejdet med middelalderens politiske antropologi (ritualer, gavegiving, slægtsstrategier, m.v).

Ole Hammerslev (f. 1972) er cand.jur., ph.d. (soc.) og lektor i rettsociologi og retsfilosofi ved Juridisk Institut, Syddansk Universitet. Hans primære forskningsområder er den juridiske profession, juridiske felters udvikling, opbygningen af stater, EU, domstole og (rets)sociologisk teori og metode.

Jens Arnholtz Hansen (f. 1977) er cand.scient.soc og ph.d.-studerende på Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Udover Bourdieu ligger hans forskningsinteresser indenfor arbejdsmarked, arbejdsmarkedsregulering og europæiske reguleringsprocesser. Medredaktør af *Med Bourdieu i empirien* og *Refleksiv sociologi i praksis*.

Marianne Høyen (f. 1959) er ingeniør, cand.mag. ph.d., ekstern lektor på Københavns Universitet og undervisningsassistent på DPU/Århus Universitet. Arbejder inspireret af Bourdieu med at forstå nutidens natursyn historisk og sociologisk, herunder hvordan natursyn produceres og reproduceres i det sociale rum.

Kristian Larsen (f. 1958) er cand.phil og ph.d., professor ved Højskolen i Oslo og deltidslektor ved DPU. Han er optaget af videnskabsteori (historisk epistemologi, objektkonstruktion, teori/empiri) og sociologisk inspirerede studier af medicinsk felt med fokus på sundhed/sygdom, profession, uddannelse, organisation og artefakt. Har publiceret en række artikler og kapitler om disse områder.

Johny Lauritsen (f. 1950) er mag.art. og cand.mag. i pædagogik og samfundsfag. Tidligere seminarielærer, pædagogisk konsulent i bl.a. Undervisningsministeriet og rektor indenfor det socialpædagogiske uddannelsesområde. Nu dekan for forskning og udvikling ved University College Sjælland samt medlem af forskningsudvalget under rektorkollegiet for professionshøjskolerne. Dertil Bologna-ekspert på MVU-området og formand for censorerne ved masteruddannelserne på DPU. Forskningsinteresse: epistemologi og professionspraktik, kropslig læring og praxisanalyser.

Anders Mathiesen (f.1942) er mag.art. og lektor i uddannelsessociologi ved Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet, i dag tilknyttet uddannelsen i Socialvidenskab som lektor emeritus. Har bl.a. publiceret *Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet*; *Uddannelsernes Sociologi – i velfærdsstaten under forandring*; *Sociologiske feltanalyser – om at anvende Bourdieus feltbegreb*. Har oversat og medredigeret temanumre om Bourdieu og Honneth (*Dansk Sociologi* 2006) og Bourdieu og Staten (*Praktiske Grunde* 2010).

Martin D. Munk (f. 1964) er fil.dr. i sociologi og cand. mag. i uddannelsessociologi og fysik, professor i sociologi ved Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet og leder af Centre for Mobility Research, Copenhagen Institute of Technology. Hans forskning fokuserer på uddannelseschancer, valg og gennemførelse af uddannelse, intergenerationel mobilitet og reproduktion, rekonversionsstrategier, migration, børn og unges velfærd, sundhed og sport. Har bl.a. publiceret inden for disse områder.

Karin Anna Petersen (f. 1951) er mag.art., ph.d., professor og leder af forskergruppen Praxeologi ved Universitet i Bergen og docent og videnskabelig leder af forskergruppen ESEP, Uppsala universitet, og det nordiske netværk ETHOS. Forsker i pædagogik og sygepleje- og omsorgsforskning med fokus på kundskabsformer, kundskabstraditioner og videnskabsteoretiske og sociologiske analyser af professionsuddannelser og deres modsvarende erhvervspraktikker.

Carsten Sestoft (f. 1964) er ph.d. i litteraturvidenskab og specialkonsulent på Institut for Filosofi og Idéhistorie ved Aarhus Universitet. Har især beskæftiget sig med fransk kultur-, idé- og litteraturhistorie og har sammen med Annick Prieur udgivet *Pierre Bourdieu: En introduktion* (Hans Reitzel, 2006).

HVORFOR BOURDIEU ?

Frem til midten af 1980'erne var han nærmest ukendt i Danmark og det øvrige Norden, men i dag læses og anvendes den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002) flittigt af både forskere, undervisere, studerende og samfundsdebattører. Hans begreber om habitus, kapital og felt og hans refleksive sociologiske metode er blevet en central inspirationskilde på mange forskellige samfunds- og kulturvidenskabelige fag og uddannelser og inspirerer en strøm af empiriske arbejder og diskussioner.

Hvad ligger bag Bourdieus gennemslag i dansk/nordisk samfunds- og kulturvidenskab? Hvori består attraktionen ved Bourdieus værk, begreber og metoder? Hvilke positioner i det akademiske felt har han særligt appelleret til? Hvorfor blev netop han for mange en afgørende videnskabelig inspiration og for nogle også et samfundskritisk pejlemærke? Hvad var og er det konkret for empiriske, epistemologiske og i nogle tilfælde videnskabsetiske spørgsmål Bourdieu bedre end andre sociologer synes at kunne formulere og måske besvare?

Hvorfor Bourdieu? belyser disse spørgsmål i form af en serie essays og forskningsartikler, der omfatter både personlige, selv-analytiske refleksioner over forfatterens møde med Bourdieus værk og konkrete eksempler på værdien af en bourdieu'sk optik i sammenhæng med en bred vifte af forskellige empiriske forskningsområder og forskningsproblemer.

Hvorfor Bourdieu? er udgivet i anledning af tiåret for dannelsen af foreningen *Hexis - forum for samfundsvidenskabelig forskning* (www.hexis.dk).

ISBN NR. 978-87-992050-6-6